CLAVDII SALMASII

DE

SUBSCRIBENDIS ET SIGNANDIS TESTAMENTIS,

ITEM

De Antiquorum & Hodiernorum Sigillorum differentia,

TRACTATVS;

CONTRA

DESID. HERALDVM.

LVGD. BATAV.
Ex Officinâ Elseviriorum.

clɔ Iɔc LIII.

AMICUS

LEIDENSIS

AMICO

AMSTELODAMENSI,

S. D.

ACCEPI, legi, confutavi, Vir amicissime, primas paginas Animadversionum Desiderii Heraldi, nunc Advocati Parisiensis, olim Ludimagistri Sedanensis, in Observationes Salmasii ad jus Atticum, quas Amstelodamo ante aliquot septimanas misisti. Si erunt similia quæ sequentur, & pari filo texta, sanus non foret qui judicaret opus esse ea refelli, quæ risu digna videntur, & ludibrium potius debere, quam refutationem mereri. Nec vano tamen augurio

vel peſſimus conjector aliquis exiſtimare poſſit, haud futura meliora quæ nondum ſunt excuſa, quæque adhuc ſub prælo ſudant, cum in frontiſpicio operis ornando plus laboraſſe veriſimile ſit, ut quam maxime eſſet conſpicuum, utque novo & inuſitato ſplendore oculos intuentium convertere, & mentes legentium poſſet retinere. Elegiſſe nempe videtur ex omni materia, quam tum in Adverſariis habuit congeſtam & paratam, notabilia quæque & præcipua, quibus magnifici ædificii τηλαυγὲς πρόσωπον præniteret. Hoc denique ſpecimen eſſe voluit, ex cujus contemplatione conſtaret quid de toto corpore ſperare deberent elegantium formarum ſpectatores, ut viſo tam pulcro capite cætera membra ad hoc exemplum quæ nondum paterent, expectari & exigi poſſent. Ut ergo guſtum caperent homines operis excellentis & eximii, primam ejus partem ut omnium excellentiſſimam & præcipuam, cir-

cum amicos notósque qui in eadem urbe manebant, non solum missitavit, sed etiam per exteras & longinquas oras circumvectandam curavit. Sic quoque Amstelodamum transmissa est. Sed miror præteritam nostram esse Leydam, quamvis copia hominum litteratorum abundet, qui non judicio deficiuntur ad æstimanda præclara artificia, nec livore prohibentur ad rectum iis pretium ponendum. Propter unum fortassean Salmasium, cujus jugulum petebatur hac egregia scriptione, tali honore Academiam nostram dignari noluit. Utut sit, palam est, nobilem Rabulam voluisse hoc pacto flagellum alte insonare, ut terrorem late spargeret Animadversionum, quæ magni nominis, ut ait, Criticum, nomine illo tanto famaque tot annis quæsita, dejecturæ essent. Nam persuaserat sibi vir pædagogicè vanus, & ferulis olim scuticisque tenendis & quatiendis assuetus, si virgas clarè strepentes in-

tentaret, futurum, ut instar pueri discentis, mutus metu mussaret, ille cui tam crudele supplicium per plurima orbis litterati loca rumore magno circumlatum, minitabundus denuntiabat. Priusquam etiam audaciam cepisset edendi quod diu fovit, immo priusquam fatuum nactus esset librarium, cujus typos damnosi operis impressione multaret, sæpe audio solitum familiaribus domum ventitantibus prælegere ac recitare particulas ingentis illius voluminis, quo Salmasium obruere & necare destinabat. Inde in plausus consurgebant pecuaria Arcadica, quorum aures grandes, auritus & ipse magister saliari asinorum dape tam laute pascebat, actumque de Salmasii Existimatione plane omnes clamabant. His ille inflatus ac munitus imperitorum hominum sibique similium præjudiciis nihil molle, nihil modicum crepare, & omnia arma ad se vindicandum advocare. Sed artis paternæ memor præmittenda censuit hæc fulgurum

toni-

tonitruumque prænuntia, & ante fulmen jamjam caſurum, præmicantia crepitacula. Nunquam ille majoribus bombis æneos tubos exploſit, quam iſte filius ejus ingenti ſonitu ſtrepituque id, quod agere moliebatur, ſeſe acturum prænuntiavit. Sed miſerabilis homo potius quam mirabilis, niſi quod eum miranda ſtultitia inſignem facit, fatum ſuum non prævidit, nec quis exitus novum Salmoneum maneret, hariolatus eſt. Hoc inde illi evenit quod qui à tam multis conſulitur, ſemetipſum non conſuluit, nec ſibi dixit quis eſſet, nec modum ſui menſuramque cognovit, ſed cum ſtaturæ ſit bipedalis & diſtortæ, ſe Coloſſerotis ſpeciem & proceritatem habere non minus temere quam falſo credidit. Qualis ſit & quantulus, ego melius ſcio, quam ipſe ſcire poſſit. Se enim ſemper ignoravit. Atque ut per me id demum recognoſcere incipiat, contra eum tenere ſpeculum hoc conſtitui, ut in eo ſe videat, agnoſ-

catque quantum ufque adhuc & in hac qua eft ætate deceptus fuerit, dum fe pro docto hactenus omnibus adprobare geftiit. Pro fpeculo illi erunt infigniores hallucinationes, & peccata notabiliora quæ in hoc fpecimine commifit. Si enim monftro ab infcitia germana eos errores omnes effe profectos, non ex aliqua ἀβλεψίᾳ manaffe, cui fæpe etiam obnoxii reperiuntur plerique mortalium alias eruditorum, nunquid caufæ erit quin fe pro tali fateatur, qualem revera effe diis hominibufque confentientibus ac faventibus oftendero? Eos hîc in unum collectos fub confpectum ejus dabo, ut tandem fapiat fi poffit, fciatque ad fcientiæ famam quam affectat, quod illi deeft, fatis hoc idem futurum ad magnum aliquem in doctrina & famigerabilem virum conftituendum. Quale eft illud primum de quo præcipua hîc quæftio eft, & quo frontem illuftrare fuarum Animadverfionum dignatus eft? Nam quod teftamenta prius

fignata

ſignata voluit quam ſubſcripta, id unius legis auctoritate, quam tantus Juriſconſultus néſcivit, confutavimus. Ex hac una ignorantia multiplicis inſcitiæ plures ſpecies dignoſci poſſunt, Quis modus ſignandi olim apud veteres fuerit? Qua ratione epiſtolæ & tabulæ teſtamentorum, aliæque contractuum publicorum litteræ, obſignari ſolitæ ſint? Quæ omnia iſte non ſolum ignoravit, ſed etiam dum ſciri à ſe putavit, in duplicis ignorantiæ crimen incurrit. Huic adjungatur & illa huic adfinis ac pluſquam aſinina imperitia, qua ſigilla quorum hodie uſus eſt, in diplomatis regum ex ipſis membranis dependentium, & ad firmandam & corroborandam litterarum fidem ante aliquot ſæcula inſtitutorum etiam in quibuſlibet inſtrumentis publicis, ad antiquum & Romanorum ſignandi morem revocavit. Cognoſcet in hoc meo ſpeculo verius quam in illo Durandi Speculatoris, quo utitur, ſuperare omnem vel ſtolidiſſimorum ſtu-

 pidi-

piditatem, eam expositionem qua *plures* de duobus interpretatur, & *duo* de pluribus. Non vidit hoc modo de rerum natura *paucos* exterminari. Nam si duo de pluribus dicuntur, pauciores nulli erunt, nisi paucitas usurpetur de unitate, & singuli pro paucis habeantur. Quippe infra duo qui sunt plures, nullus est præter unum qui ad paucos redigi queat. Jam quid imperitius illa potest imperitia fingi, qua *Exemplar testamenti* docet esse ἀντίγραφον, id est exemplum, quam vulgo *copiam* barbari vocant; *Exemplaria* vero pro authenticis tabulis accipit. Ergo in hoc nomine alia est numeri singularis notio, alia pluralis. Quasi dicas *testamentum* & *testamenta* aliud significare, *Codicem* & *Codices*. An cum venia magis peccat magisque ignoscendæ culpæ reus est, qui *signare* & *obsignare* ita invicem differre statuit, ut *obsignare* proprie intelligendum sit de omnium signis appositis, *signare* autem de uno tantum? Hoc idem

idem ſit ſi dixeris *obligare* dici cum quid à pluribus ligatur, *ligare* quod ab uno conſtringitur. Non ſine ſtupore ibidem leget, chartas cum membranis confundi, quia hodie in idiomate Gallico omnes litteræ tametſi in membranis ſcriptæ habeantur, *chartarum* nomine appellantur. Hoc Durandus illum docuit, ab illo ſubſcribendorum & ſignandorum teſtamentorum formam Romanis uſitatam luculente deſcriptam autumat, in chartis nimirum, id eſt in membranis complicatis, & perforatis, & chordulis ſeptem per foramina trajectis, & annulis ſive ſigillis appenſis. Tabulas veterum ceratas quæ lino triplici trajecto ex Senatus decreto, conſtringebantur, & ſignis ex cera impoſitis obſignabantur & claudebantur, eaſdem eſſe cum illis Durandi membranis ſive chartis plicatis, & ſigilla chordulis appenſa habentibus, obſtupeſcet. *Pragmaticos* Advocatos vocatos, qui praxin in ſoro exercent, inſtar prodigii non

nemo

nemo animadvertet, & ipſe quoque vel invitus fatebitur, ut & πραγματικοὺς eos appellatos qui conſtitutiones & reſcripta principum condebant ac componebant, ingenioque ſuo formabant. Signacula cum ſignis eadem ab eo attonitus ſpectabit, id eſt σφραγιστήρια cum τοῖς σημείοις & *avulſa ſignacula* in verſione loci Dionyſii Halicarnaſſei probari, quæ ſigna ſunt ſoluta vel relaxata. In Græcis mirabitur non ampliorem ejus eſſe ſcientiæ ſupellectilem quam in Latinis, cum videbit ἰσότυπον, quod idem eſt atq; αὐθέντυπον vel ἀντίγραφον, quod & ἴσον dicebant, Latini vero *Exemplum*, Barbari *copiam*, idem ſtatui cum Exemplari, vel prototypa primitivaque, & originali atque authentica ſcriptura. Τὸ χειρόγραφον, quod eſt etiam Latinorum *Chirographum*, hoc eſt, propria cujuſque manus & ſcriptura, pro Epiſtola autographa Græcis dici, adnotatum non ſine nota imperitiæ ſummæ deprehendet, cum τὰ χειρόγραφα in iis Dionyſii verbis

bis quæ ad hoc probandum adducta ſunt, nihil aliud ſignificent, quam id quod dixi. In reprehendenda Salmaſii opinione qua mutuum, id eſt mutui obligationem, negavit eſſe alienationem, de mutuo non alienato fœde & abſurde ab eo diſputatum dicit, qui fœdus in eo error eſt, cum mutui alienati nemo unquam Latinus ſcriptor, aut Juris auctor meminerit. Nam aut mutuum pro ipſo contractu ſumitur, aut pro pecuniæ ſpecie quæ mutuo datur, ſed hoc ſenſu abuſive, illo proprie. Nam dicitur mutuum, quia in eo id quod datum eſt, fiat mutuum, id eſt reddatur illi qui dedit. Qua notione non poteſt dici alienatum mutuum, quia eo ipſo quod redditur, mutuum fiat & dicatur. In altero ſignificatu quo pro pecunia quæ creditur & mutuo datur, non negavit Salmaſius alienari mutuum, cum ea pecunia fiat accipientis, nec aliter conſtare poſſit mutuum. Mille talia occurrunt in eo primo libro Animadver-

adverſionum , hallucinationum & errorum monſtra, quæ prodigioſam oſtendunt auctoris in Latina litteratura, in Græca, in Juris prudentia inſcitiam. Quod autem omnibus monſtris eſt monſtroſius, ubi veſanos errores & prodigioſos & ſtupendos Salmaſii, forenſis Anubis ritu rictuque crepat, ibi ſuàm ipſe in refutanda veritate & mendacio adſtruendo veſaniam luce manifeſtiorem declarat. Quid cæteri libri quos nondum vidimus, nobis boni poſſunt promittere, cum primus hic quem pro digmate ſpecioſi operis, longe ſpecioſiſſimum propoſuit, tot vitiis & macularum fœditatibus refertus conſpiciatur? Eat nunc & magnificos de Salmaſii fama moliatur triumphos, caput lauro cingat, & curru ſpectabilis invehatur per ora doctorum cum opimis ſpoliis, quæ Salmaſio occiſo ſe detraxiſſe gloriatur. Clament Io triumphe, poſt currum ejus ambulantes, Arcadicæ gentis proceres, quibus ſua ſæpe recitavit, plauſumque

ſumque

ſumque excitavit, cum tales nugas & nænias vægrandibus illorum auribus Aſinino ruditu intonaret! Neminis eorum me miſeret ſed pudet potius, quia pudorem ipſi non habent. In primis miſeri typographi vicem doleo, qui bonam pecuniam peſſimo libro excudendo impendit, non ad Βιβλιοπώλας exteros ituro, ſed ad βȣτυροπώλιδας Pariſienſes ex proximo venturo, ut inde involucra procurent ſuis mercimoniis, quo manus emptorum à pinguedine adhæſura vindicentur. Hoc fatum libri eſt futurum, ut merces pingues veſtiat. Sors vero auctorem hæc manebit ut rideatur pinguibus cachinnis; typographum, ut ploret lacrimis pinguibus & uberibus. Omnia in illo opere pinguia, ſed præcipue mens auctoris pingui madens has peperit Animadverſiones rebus bonis macras, calumniis, maledictis & conviciis pinguiſſimas. Vale & me amare perge.

AD
LECTOREM,
IN SPECIMEN
HERALDI DEFRICATI.

SI Defricatus non videtur hic satis,
Desiderasti ut esse, Desiderius,
Adhuc parata strigilis imminet super
In defricantis ecce minitanti manu,
Quæ pectus, armos, terga, crura, brachia,
Quæ femora, ventrem, quæ nates, lumbos, caput,
Totumque corpus Advocati pumicet,
Quod restat operis præla cum peregerint.
Tum pexus ornatusque sic dabitur probe,
Vt nempe meritus pro suis virtutibus,
Heraldus ipse ut juret in vita sua,
Se non stetisse sub cutifricio pari
Per lusitantis strigilis omnivagas vices,
Negetque posse gloriari quempiam
Mulum aut asellum vel pigrum cantherium,
Ad hunc fricatos se fuisse unquam modum,
Seu strigilis usus, sive pectinis foret.
Ita defricatum pœnitudo haud ceperit,
Quæsisse talem defricatorem sibi.

SPE-

SPECIMEN CONFUTATIONIS Animadversionum DESIDERII HERALDI.

CAP. I.

Non fuisse iniquam Salmasii de Heraldi vesania querelam. An Salmasius sit Grammaticus; & quem proprie veteres Graci Romanique hoc nomine intellexerint. Non magis esse Grammaticum eum qui de Grammatica scripserit, quam aratorem qui de agricultura. Criticam exercuisse Heraldum non minus quam Salmasium, sed longe infelicius. Disputationem Salmasii de Mutuo nec fœdam esse nec absurdam, ut Heraldus argutatur, aliquot argumentis probatum. Heraldum non esse Iurisconsultum, nec Goesium. Inter monstra Salmasii recenseri ab Heraldo quod obligationem ex credita pecunia & reddenda contractam tradiderit non esse alienationem; item quod Testamenta prius subscripta quam signata crediderit.

VESTIBVLVM ante ipsum primisque in faucibus Orci, id est, in limine infamis scriptionis furiosi Cerberi pro titulo primæ sectionis ponitur, *Iniqua Salmasii de auctore*

querela. Scilicet haud justis in Heraldum querelis, sic enim illi rabioso rabulæ nomen est, assurrexit Salmasius, & irrita jurgia jactavit. cum in præfatione Volusianæ chartæ de rerum judicatarum auctoritate, passim eum traduxerit. Cum in ipso opere nullam vel minimam occasionem prætermiserit eum lacerandi, & longe etiam arcessitas quęsiverit? Cum vero audisset Salmasium parare adversum putidas illas & rancidas & maledicas observationes defensionem, trecentos Corcyreos mastigas illi minatus est, quasi puerulo alicui quem sub ferula olim sua ludimagister Sedanensis habuisset. Quod si semel jure eum reprehendisset, quo candore Salmasium esse novi, ne verbulo quidem contra mutisset, sed ultro gratias egisset pro via qua declinaret ab errore, monstrata. Sed cum in tot reprehensionibus ne unam quidem excipere potuerit, quæ vel probabilis videretur, haud potuit à scabioso mulo strigilem abstinere Salmasius. Recalcitrare nunc contra stimulum aselli ferocientis more instituit, & de corio suo extremum tentare periculum. Habeat sane ut voluit, & ex hoc specimine quam luculenta eum maneat in reliquis quæ promittit, ad pruritum quo laborat descabendum defricatio, experiatur. Salmasium hic vocat magni nominis Criticum. Magnum potius

potius quam bonum hoc nomen apparet velle. Nam per contemptum sic compellat. Quod mirum in eo homine sive bellua potius, qui meliorem ætatis partem huic studio mancipavit; & ne nunc quidem hujus artis catalysin facere sustinet; postquam de pane quærendo sollicitus sterilem cathedram Grammatici deseruit, ut ære gravem manum reportaret ex lucrosiore hac rabularia quam nunc exercet. Quid enim postremi ejus libri, etiam quos de rerum judicatarum auctoritate inscripsit? An aliud spirant quam miseram illam Criticam juvenili in ævo tam sæpe tam infeliciter ab eo tractatam? A summa chorda ad imam hoc tinnire tantum didicerunt omnes hujus farinæ Doctorculi; omnes Magistelli, Theologastri, Juristę, Rabulæ forenses Salmasium passim in cacatis suis scriptis, Criticũ & Grammaticum compellando. Nuper etiam quidam nebulo in Anglia, Capellanus ut audio Regis, Hammondus nomine, libro quem edidit de potestate Clavium, Salmasio iratus quod aliam quam ipse sententiam probet ac defendat, haud potuit majus convitium quod ei diceret invenire, quam si Grammaticum appellaret. In qua appellatione tam stulte errant, ut nesciant quinam olim proprie Græcis Latinisque Grammatici vulgo vocari soliti sint. Nempe non alios, sed illos solos

ab omni antiquitate sic nominatos constat quam qui Grammaticam publicè profiterentur, ut *Rhetores* dicebantur qui Rhetoricam docebant. Sic Rhetor etiam Salmasius deberet audire, cum ex Rhetoricæ myrotheciis orationes suas ornare studet aut paulo accuratius dicere contendit. Certe nunquam ille ex professo de ulla parte Grammaticæ commentarios aut libros composuit. Atqui si hoc fecisset, ne sic quidem Grammatici nomen mereri videretur. Nam Varro qui tam multa volumina scripsit ad hanc artem pertinentia, nunquam ab hominibus suæ ætatis Grammaticus appellatus est. Et merito, quia nunquam docuit Grammaticam in magistralibus pergulis. Nigidius, teste Agellio, Grammaticos commentarios plures publici juris fecit, nam & vigesimus nonus liber eorum commentariorum ab eodem Agellio citatur. Quis tamen illo in ævo eum Grammaticum esse dixit? Alioquin & Cæsar hoc de titulis suis nomen expungere non posset, quia & de Analogia, quæ pars est non minima artis Grammaticæ, libros duos scriptos reliquit. Augustinus etiam pro Theologo Grammaticus apud hunc stultorũ vulgum audire deberet, quia de Grammatica librum edidit. Suetonius in libello quem vulgavit de Rhetoribus & Grammaticis, non alios istis appellationibus

tionibus intellexit quam qui Romæ in Rhetorica & Grammatica docenda celebres fuere, quorum & vitas descripsit. Non sane magis est Grammaticus, qui de Grammatica, quod numquam tamen fecit Salmasius, opus aliquod conscripsit, quam agricola est & arator qui de Agricultura commentatus est. Sic miles etiam videretur, qui de re militari libros componeret. Sed hoc fatum Salmasii est, ut quidquid meditetur & quacunque de re in publicum paret edere, sive ad Theologiam pertinens, sive ad Historiam, sive ad Jurisprudentiam, sive ad Medicinam, sive ad rem Militarem & τὰκ-κυκλῷ, in his omnibus passim pro Grammatico, ab hominibus certè ἀγραμμάτοις, traducatur. Atqui videmus quotidie eos qui nihil umquam præter Treutleri Theses, aut Paratitla Wesenbecii legerunt, ubi titulum Doctoris, gratia aut mercede adepti sunt, protinus se Jurisconsultos inscribere, & sibi licere solis velle de Jure commentari & respondere. Nec Theologastri minorem præsumptionē animo induunt, cum nemini, nisi quibus laurea Theologalis publicè, sæpe immeritissimis, imposita est, concessum esse velint condere de Theologia meditationes, aut commentationes sacras publicare. Quæ si vere & recte ab illis contenduntur, non est quod putemus Papinianum fuisse Jurisconsultum

ſultum aut Auguſtinum Theologum. Non enim inſignia Doctoratus poſt jejunam & miſeram aliquam diſputatiunculam in publico tractatam, illum in Juris ſcientia, hunc in Theologia accepiſſe, fando aut legendo audivimus. Si vixiſſet tempore Cornelii Celſi, ſine dubio pro imperio eum vetuiſſet de Jure ſcribere, de Agricultura, de re Medica, de re Militari, de Philoſophia, de Rhetorica & aliis. Mirus nugator es. Sed forenſi Caniculæ Salmaſius eſt Criticus? Bene eſt & accipio omen & nomen hoc pro illo. Huic ergo Critico non licuiſſe vult Cerbereus latrator, ullum Juris paragraphum explicare, ullam Legem interpretari, ne oram quidem cum cymbula in illo Oceano legere, quem ſibi ſoli fas eſſe ſtatuit navi longâ ingredi. Quid ita? quia magnus auctor naturæ & veri non probat mixturam litterarum cum ſcientiis, eamque pravam & ineptam ſibi videri pronuntiat. Quid igitur ea miſcuiſti, ô Magiſter, quæ non miſcenda putas? Cur autem cum Grammaticus verè eſſes & Criticus minorum gentium, aſpirare auſus es ad ſcientiam legum? Cur Salmaſio qui nec Grammaticam umquam docuit nec Eloquentiam nec Philoſophiam, ad eam acceſſum patere non vis, nec ullam ei licere partem illius attingere ut exornet? Quia, inquis, *Sciebas quam eſſet ſcientiæ ejus parum*

rum intelligens, cui neque tempus neque operam impenderat quam artis illius vastitas flagitat. Atqui audeo tibi & vere quidem dicere, triennio uno, quo illi studio operam dedit Salmasius Heidelbergæ, plus in legitima scientia profecisse quam te per illud omne tempus, quod usque ad hunc diem in causis elatrandis insumpsisti. Tu scilicet juris immensum Oceanum enavigasti? Fortasse in lebete, ut olim Hercules occiduum, ideo tantos fluctus quasi in simpulo nunc excitas. Magnum porro argumentum ignorantiæ in Jure Salmasii ducit ex Epistola quam præfixit Operi suo de Modo usurarum, ubi dicit, *eum de Mutuo non alienato tam absurde quam fœde disputare contra Cunæum.* Imo hæc à te absurdè & fœde tractantur, homo hominum ineptissime & inscitissime. Sed prius hîc velim scire quid voces *mutuum alienatum?* Si per mutuum intelligis mutui contractum, ut sæpe accipitur in Jure, videris ipse quam rectè appelles obligationẽ mutui sive pecuniæ creditæ alienatam, qua ad reddendum quod accepit obligatur is cui data est vel credita. Si mutui nomine vis accipi pecuniam ipsam sive speciem quæ mutuo data est, potes mihi ostendere ubi eam non alienatam esse docuerit Salmasius, cum certum sit fieri accipientis, ac per hoc alienari? Nec enim mutuum esset, nisi quod datur mutuo in

dominium accipientis transiret. Verum hoc modo in genere locati transit etiam id quod datur à locatore in accipientem, nec tamen alienationem esse id quod agitur censetur. In genere etiam depositi sæpe alienatur res deposita cum sit accipientis depositarii, non tamen propterea genus illud depositi pro alienatione cedit. Tanta autem vis est veritatis ut non solum imprudentibus sæpè defensio ejus, sed etiam invitis excidat. Quanti vero sit momenti differentia inter pecuniam ipsam quæ mutuo datur, & obligationem quæ ex ejus datione contrahitur, vel inde apparet, quod pecuniæ illius cum fiat accipientis sit alienatio, obligatio autem quæ inde contrahitur, cum ad reddendum fiat, non possit inter alienationum genera aut traditionum quæ dominium in perpetuum & irrevocabiliter transferunt, reponi. Cum sentirent sibi jugulum peti hac ratione omnes Doctores qui Salmasii opinionem impugnare conati sunt, quæstionis statum mutarunt & scripserunt, in mutuo alienationem fieri. Ita primus Coprias Epistolæ suæ titulum imposuit, eoque demonstravit, *in mutuo fieri alienationẽ.* Quasi de eo controversia esset, an in mutuo fiat alienatio, cum certum sit non dari nec esse mutuũ, nisi species quæ datur, fiat accipientis, ac proinde à dante alienetur. Illud autem quæ-

quæritur, an mutuum, id eſt mutui contractus ſive obligatio ex re mutuo data contracta, ſit alienatio? Si enim in ſola datione conſiſteret mutuum, nihilque inde redderetur, nulla eſſet dubitatio quin foret alienanatio id totum quod ageretur. Sed cum ex illa datione naſcatur obligatio ad reddendum, & cum inter obligationes quæ re data contrahuntur, à Juriſconſultis antiquis referri ſoleat mutuum, cum depoſito, commodato, locato & indebito ſoluto, non poteſt pro alienatione haberi, quæ eſt obligatio ad reddendum ex re data contracta. Nebulo ille, Andegavenſis Profeſſor, ſtulte & ſcurriliter dicax, eadem arte elabi ſe poſſe ſperavit ne inſcitiæ convinceretur, ſi in titulo libelli ſui poneret, *mutuum non fieri citra alienationem.* Quis hoc illi negavit? Quis hoc in dubium unquã revocavit? Mutuum certe non fit citra alienationem, cum ipſa ſpecies quæ datur in accipientem tranſeat & alienetur. Sed alia erit quæſtio ſi dicatur, Mutuum, hoc eſt mutui ſive pecuniæ mutuo datæ obligationem eſſe alienationem. Hoc audeant propugnare & viri ſunto. Wilhelmus Goeſius qui Senatoris dignitatem in Curia Hollandica cum fruſtra ambiſſet, officium Curatoris mercium ac Directoris in Orientali Societate Mercatorum propter ſummam ſuam in Jure prudentiam

 meruit,

meruit, sub ambigni tituli fuco & caligine subterfugere ac sese eripere tentavit: Vindicias scripsit pro recepta de mutui alienatione sententia. Sed quid per *Mutui* vocem intelligeret, in ipso limine aperuit, cum negavit p. VIII. in toto Jure usquam *appellari mutuum* vniversum illud negotium quod rem quæ in genere suo functionem recipit, dando reddendoq; perficitur, & frustra Anonymum, hoc est Salmasium cæterosque clamitare mutuum non esse nisi reddatur. quippe non eum qui dat, sed qui datum reddit, mutuum facere. En corculum Papiniani, & jecusculum Triboniani! Cum pecunia mutuo dari dicatur, tam in Jure, quam apud auctores Classicos, quid per mutuum intelligitur? An pecunia ipsa quæ datur? Nullo modo. Non magis sane quam fœnus est pecunia quæ datur fœnori. Datur hęc ut fœnus ex ea pendatur. Nam dare fœnori, in fœnus & ad fœnus, idem est. Sic datur pecunia mutuo vel ad mutuum, id est, ut fiat mutuum in ea reddenda. Et proprie sane non est mutuum nec fit, nisi reddatur id quod acceptum est. Ergo non in datione consistit, sed in redditione. Cum enim sit obligatio quę re data contrahitur, non obligatur is qui dat, sed qui accipit. Est enim contractus μονόπλευρος & qui ex uno tantum latere obligat, quandoquidem qui accipit obligatur danti, sed

eum

eum ex diverſo obligatum non habet. Cum accipiens igitur ſolus in hoc contractu obligetur, ad quid obligatur? Certe ad reddendũ. Ergo hæc obligatio cum tota ſit ex parte accipientis & ad reddendum, non conſiſtit proprie ac ſpecifice niſi in redditione. Nec ergo mutuum eſt, niſi reddatur. Inde illa definitio veterum mutui, *Si datur ut reddatur, mutuum eſt*. Accipitur autem interdũ abuſive mutuum pro ipſa pecunia quæ datur, cum dicitur *mutuum dari*. Nam mutuum damus recepturi, non eandem ſpeciem quam dedimus, ut eſt in leg. 11. D. de rebus creditis, ſed tantundem, id eſt in eodem pondere, numero & menſura. Hoc ſenſu rectè dici poteſt mutui, id eſt pecuniæ mutuo datæ, alienatio. Nam hæc pecuniæ ſpecies quæ mutui nomine appellatur, omnino alienatur, ſed ex iſta alienatione obligatio naſcitur ex parte accipientis quæ non poteſt eſſe nec dici alienatio. Ita illi intellexere doctores duo, qui in *mutuo fieri alienationem* aut *mutuum non fieri citra alienationem* poſuerunt. In mutui nempe contractu vel obligatione, fieri mutui alienationem, id eſt pecuniæ quæ mutuo datur. Sed audiamus novum lumen & medullam Juriſprudentiæ Wilhelmum Goeſium, quo ſenſu mutuum eſſe alienationem admittat aut neget. Hæc ejus verba ſunt; *Cum igitur mutuum alienationem*

tionem esse dicimus de contractu illud intellectum volumus qua res abutenda datur ut tantumdem quandoque restituatur. De obligatione qua à contractu plurimum distat, idem dici neutiquam potest. Egregia & mercatorum directore digna distinctio. Mutuum quando est contractus, est alienatio, quando vero pro obligatione sumitur, tum non est alienatio. Exclamat deinde contra illos Sophistas, quos nequissimos appellat, qui hoc optimis Doctoribus crimen imputarunt quod dixissent aut scripsissent, aut cogitassent, obligationem quamcunque esse alienationem, nec ergo mutui. Hæc iterum ejus verba sunt: *Cedo enim mortales nequissimi quis nostrum dixit, quis scripsit aut cogitavit umquam, obligationem mutui aut aliam quamvis alienationem esse, aut pro ea à nobis haberi.* Euge Goesi, qui pro mercede tuæ scientiæ mercium directionem suscepisti, iam noster esto. Non aliter concepit mutuum Salmasius quam pro obligatione quæ re data contrahitur, cum negavit esse alienationem. Sumus ergo quantũ ad hoc in bona concordia. Vide quantum intersit sese invicẽ intelligere, & de statu quęstionis recte inter se convenire. Sed quid tu tibi voluisti, cum dixisti mutuum quatenus est contractus, esse alienationem? Scisne quid sit contractus? Quod autem posuisti quasi ad differentiam Contractus mutui, & Obligatio-

nis,

nis, tamne bardum te esse non animadvertisti, ut non videris si contractus mutui est alienatio, debere etiam videri alienationem esse quæ obligatio est, & contra. Dicis *contractum esse mutui quo res abutenda datur ut tantumdem quoque restituatur*. Si ex contractu tantumdem debet restitui, quomodo id habebis pro alienatione? An aliud obligatio contracta ex re mutuo data evincit quam ut tantumdem restituatur? Si hæc non est alienatio, nec sane contractus est. An ignorasti contractum cum variis modis accipiatur, maxime proprie pro conventione sumi quæ ultro citroque obligationem parit? Hoc sensu non potest mutuum esse contractus. Non enim ultro citroque obligat, cum ex una tantum parte obligationem pariat. Sed & proprie accipitur de omni conventione ex qua oritur obligatio, sive ex una parte ut est in mutuo, sive ex utraque parte ut in plerisque aliis contractibus. Tertio sumitur improprie, & comprehendit non solum contractus, sed quasi contractus. Ex his tribus vocis contractus notionibus, secunda sola convenit mutuo. Talis igitur contractus obligationem parit ex parte tantum accipientis. Hæc obligatio si alienatio non est, non video quomodo conventio sive contractus ex quo oritur, possit esse alienatio. Cum enim hujusmodi contractus duabus par-

partibus conſtet datione & redditione, datio cauſa eſt obligationis ad reddendum. Et rei quidem quæ datur alienatio fit, ſed cum ex ea ipſa datione contrahatur obligatio reddendi, ſi obligatio hæc non eſt alienatio, ne quidem contractus erit, qui utramque comprehendit, hoc eſt tam dationem quam redditionem, priorem tanquam cauſam ex qua naſcitur obligatio, poſteriorem tanquam finem, quo obligatio diſſolvitur. Ut enim datione contrahitur, ita redditione diſſolvitur. Ad hoc enim res data fuit ut redderetur. In priore ſignificatione contractus definitur à Labeone, ultro citroque obligatio. Quidni igitur in ſecunda definiri queat conventio quæ ex uno tantum latere obligationem habet? Talis contractus qui obligationem habet reddendi ex parte accipientis, non magis poteſt alienatio eſſe quam obligatio quæ ex illo oritur. Non enim poteſt eſſe alienatoria ea conventio quæ parit obligationem non alienatoriam, cum ejuſmodi conventio facta non ſit alienandi animo aut fine, tam à parte dantis quam à parte accipientis. Hic enim alienum æs vocat quod accepit, quia obligatus ad reddendum tenetur, ille ſemper ſuum quod dedit, etiam cum eſt in poteſtate ejus qui accepit, quia recipere omnino debet. Hinc vel tibi Heralde, quamlibet hoſtis ſis Sal-

maſii,

masii, æstimandum relinquo an cætera ejus famosi libelli Goesiani refelli mereantur. Vah quam doctus est! Tanto scilicet auctore Contractus mutui est alienatio, sed Obligatio mutui alienatio non est. In hoc ultimo acquiescimus & jam decisum habemus per V.Vilhelmum Goesium negotium de quo tam multis & à tam multis disputatum est. Hoc enim argumento inter cætera usus est Salmasius tanquam potentissimo, cur mutuum sive mutui contractûs non sit alienatio, quia si esset, duo contraria una definitione tenerentur quæ eodem genere ac differentia constaret. Cum enim obligatio remissa & obligatio contracta inter se contraria sint, si obligationis remissio alienatio esset, obligationis contractus non esset. Donat quippe & alienat rem suam qui remittit obligationem rei sibi debitæ, ergo qui talem obligationem contrahit, quæ cum remittitur alienatio est, in mutuo dando non habet animum alienandi nec donandi. Ut in pauca stringam argumentum: Si obligatio contracta de mutuo alienatio est, remissa talis obligatio, ejusque rei donatio, non potest esse alienatio. Atqui &c. Ergo obligatio contracta non est alienatio, cum remissa verè sit talis. Quæ per negativam particulam invicem opposita sunt, non possunt simul stare, & ad eandem definitionem revocati,

cari. Sic in eo quod datur ut reddatur, non poteſt eſſe alienationis intellectus, cum in eo quod datur ut non reddatur, ſenſus ſit alienationis, id eſt propoſitum & finis alienandi. Nam mutuum eſt quod redditur, quod autem redditur non alienatur. Quod vero alienatur vel quod datur ad hoc ut numquam reddatur, mutuum dici non poteſt. Iſtæ ſunt, cum aliis infinitis non minus validis, rationes quibus Salmaſius probare inſtitit, mutuum, hoc eſt mutui contractum vel creditæ pecuniæ obligationem, non eſſe alienationem, quæ abſurde & fœde diſputata ab illo eſſe contendit hic Advocatus Pariſienſis. Quinimo monſtra hæc vocat & *νοσούσης φρενὸς ἐκτρώματα*. Non, ita me Deus amet, ita ſentiret ſi à mortuis ſuſcitaretur Carolus Molinæus, qui trecentis paraſangis melior majorque fuit Heraldo Iuriſconſultus, tametſi Neſtoris annos hic vinceret & totum hoc ævum in Juris ſtudio & praxi conſumeret. Nam is Molinæus pluribus oſtendit in libro de Uſuris Mutuum non eſſe alienationem. Sed Goeſius qui in Burſa mercatorum Papinianus cluit, hoc Molinæo *excidiſſe* pertendit *aliud agenti*. Itane vero? aliud agenti? Quid agebas ipſe cum hæc diceres? Non certe tibi excidet, ut aliquando ſtultus ſis, nam perpetua tua ſtultitia futura eſt. Quod ille vir magnus & unus

ſupra

ſupra omnes ſuæ ætatis homines pruden-tiſſimus ac conſultiſſimus, duobus locis argumentum plene perſequutus eſt, multiſque ac ſolidis rationibus firmavit, hoc tu dices aliud agenti excidiſſe? Socero tuo hoc quod ſcripſiſti, excidiſſe poſſem jurare, cui talia multa ſolent cadere vanè, ſtultè & ſtolidè jactata. Ad Heraldum redeamus, cui utinam & in mentem poſſit incidere ut mutui alienationem quatenus pro contractu & obligatione creditæ pecuniæ accipitur, cum aliis *inſanientibus Doctoribus* defendat. Hos intellexi, Dialogo ſic inſcripto, omnes qui vulgarem illam ſententiam tuentur, prout meriti inſcitia ſua ſunt, lepide à Salmaſio acceptos. Inter monſtra Salmaſiana & mentis ægrotæ abortus, quos illi impingit, etiam recenſet hanc ejus aſſertionem, qua ſubſcripta teſtamenta, deinde ſignata, contra Juriſconſultos omnes hujus ætatis docuit. Primum hunc Animadverſionum librum, qui pro ſpecimine eſt cæterorum, refellendo tali ut putat prodigio fere totum dedit, cui nos oppoſuimus unam Legem Codicis, quæ numero octava eſt, Tituli *qui Teſtamenta facere poſſint*; Sic monſtrabimus huic homini monſtrum ipſum eſſe ignorantiæ, tanto magis eo nomine traducendum ac monſtrandum, quod quæ occulta & abſcondita non ſunt, ſed in Jure expoſita &

aperta minime viderit, & cum Tiresias & Phineus sis, Thamyresque cæcitate superes in rebus claris & manifestis, quam perspicacem te putamus esse futurum in dubiis & obscuris? Infinita alia ejusdem imperitiæ portenta vel speciminis gratia hoc libello profligabimus.

CAP. II.

Qualis Criticus sit Heraldus, ostensum. An opus de aliqua re scriptum, non sit scriptio. Goesium non meliorem esse Criticum, dum Salmasium reprehendit quod dissertationem de mutuo, disquisitionem inscripserit. Non simpliciter Criticum esse Heraldum, sed ἀσυχώ̣ϛατον. Correctionem ejus in lege LXIII *D. de re jud. ridiculam esse, qua partitores reponit & participes esse voluit.*

CUm Salmasium Criticum esse dicas, & te fuisse atque etiamnunc esse criticum negare non queas, Ego hic me faciam hypercriticum loco Salmasii, id est criticum critici. Ostendam enim qualis sis criticus, & quantum crisi valeas, hoc est judicio, idque unico exemplo, de quo alia discenda sint. In præfatione præfixa libris tuis de Rerum judicatarum auctoritate, ita eam auspicaris; *Cum huic nescio dicam operi an scriptioni manum admovere cœpi, nihil minus cogitaveram quam hoc argumentum tractare.* Bella sane verba. Cum manum admovisti scriptioni de rerum judicatarum auctoritate, nihil

nihil minus cogitabas quam de hac materia tractare. Quid igitur meditabaris? An arcam facere? Jam vero illud, quod nescire se dicit, utrum *opus* esset an *scriptio* quod parabat componere, quam bellum est atque elegans? Quasi in hoc genere sciiptio aliud sit quam opus, & opus quam scriptio Non melior Heraldo criticus est Goesius, cum scripsit Titulum operis Salmasii de Mutuo tali inscriptione inscitiam auctoris omnibus palam indicare. *Disquisitio de mutuo, qua probatur non esse alienationem.* Qui enim, inquit, probationis speciem quæ disquisitio vocaretur commentus sit, hactenus repertum credo neminem. Sive tua Goesi, sive Soceri tui, sive amborum simul hæc critica est. vos estis duæ magnæ bestiæ. Disquisitio non est simplex inquisitio vel disputatio, sed ex pluribus quæsitis electio quodnam omnium sit verissimum. Sed ponamus ita esse. Quid si Salmasius dixisset *Disputatio* de mutuo, vel *Diatriba*, vel *Exercitatio*, vel *Disceptatio* qua probatur mutuum non esse alienationem, an ex eo inferretis Disputationem, aut diatribam, aut exercitationem; aut disceptationem esse genus probationis? Post disquisitionem sequitur judicium. Nam qui de re aliqua disquisitionem aut disceptationem instituit, ad hoc eam facit, ut judicium postea ferat, & probet ex multis quæ disquisi-

vit, quodnam ſit melius. Inde & *diſquiſitio* etiam pro judicio ponitur, in his Suetonii verbis in Cæſare: *Primo Prætura die Q. Catulũ de refectione Capitolii ad populi diſquiſitionem vocavit.* Cum talia ſint omnia quæ in illis Goeſianis ſive Heraldianis vindiciis reperiuntur, inepta, ſtulta, falſa, ridiculas pro mercium involucro apud mercatores releganda ſunt. Vos vero ſocer generque infeliciſſimi critici in Morboniam ite, & tertium vobis ſocium & comitem aſſumite æque infelicem & æque ſtultum, æquéve *ἀχρεῖον*, Deſiderium Heraldum. Quid enim ille potius egit aut libentius & miſerius? Teſtes Martialis & Arnobius & Adverſariorum libri. Id etiam teſtantur de rerum judicatarum auctoritate libri, quibus in ipſo Jure criticam ita exercuit ut Juris ſimul imperitiam magnam prodiderit & judicii inopiam. Non ergo ſimpliciter criticus eſt, ſed *ἀστοχώτατος* criticus. In Juris ſtudio quantum profecerit, & res ipſa oſtendit, & iidem libri. Tantos ſane progreſſus fecit, quantos facere potuit qui ſero admodum ad hanc diſciplinam tranſiit, poſt exantlatos in ludo Sedanenſi Grammaticalis pulveris labores. Cum nihil aut parum lucelli ex pedaneorum ſubſellio magiſtellorum reportaſſet, Lutetiam jam grandis & barbiger venit, ut foro operam addiceret, & nactus eſt ibi amicos quibus

bus litterulæ eum conciliaverunt, atque inter illos præcipuum Ludovicum Servinum Regium Advocatum, cui & Arnobium tum dedicavit misellis & frigidis notis criticorum in morem adornatum. Hac dedicatione favorem captavit hominis in foro potentis, ut causas ejus suffragio posset à procuratoribus conducere. Sic cruda Juris studia in forum tum protrusit, qui totam juventutem & magnam partem virilis ætatis in Grammatica pueros docenda contriverat. Ubi rabulariam cœpit exercere qui figlinam in dolio didicerat, non multam Juris scientiam potuit comparare. Confidentia & canina lingua aliquid sibi nominis in causis agendis quæsivit; sed tam falso se Jurisconsultum profitetur, quam ego Rabulæ nomen ex vero eum mereri ajo. An secundum regulas viri boni causas semper peroraverit, alia quæstio est & de hoc alibi dicetur. Patrem sane habuit qui magis secundum Canones vixit. Si quæris quos Canones, ego illos dico qui muros quatiunt. Sed in arte Critica & in Jure explicando longe infelicior fuit quam pater in ea quam detonuit. Ille saltem aliquando fortassis scopum feriit, iste numquam. Si Caracalla tamen viveret, corona donandum Heraldum pronuntiaret eo nomine quod scopum toties non ferire difficile sit. Ait Salmasium

 scien-

ſcientiæ Juris parum eſſe intelligentem, cui neque tempus neque operam impenderit, quam artis illius vaſtitas flagitat. Interim vel uno hoc argumento nunc planiſſime oſtenditur, non adeo Juris eſſe imperitum Salmaſium, ut perſuadere vult hic rabula, cum ab eo quem adeo ignarum Juris eſſe videri vult, ſtrenue defricetur Juris ejus inſcitia. Hoc vero ille habet ab arte Patris, crepitu valet & bombis Veſaniam Salmaſii intonat, malignitatem, calumnias, inſcitiam, temeritatem, confidentiam, prodigioſos errores ac ſtupendos, monſtra, *νοσούσης φρενὸς ἐκπτώματα*. Sed præter ſonum nihil inde remanet. Omnia in fumos & aërem abeunt. Pater tamen, ut veriſimile eſt, Canones ſuos excutiendo, aliquammultos vita privavit, alios mutilavit, quoſdam attonitos reddidit: at filius ne muſcam quidem ſtrepitu ſuo necavit, niſi ſi forte dum iratior ſcribit, importune naſum prætervolantem aliquam captavit & neci dedit. Farrago illi eſt liber Salmaſii de modo Vſurarũ. Sit ſane quod voluerit, ne bilem ejus tam incendi promptam in me quoq; concitem, dum ſciat & fateatur, quod nemo negaverit, vel unum illius farraginis capitulum plura nos ac meliora docuiſſe quam quantum eſt hujus infamis rabulæ ſcriptorum. Quid enim in illis novi, aut quid non tri-

tum

tum & vulgare? Delitias tamen facit, & se extra communia ponendum censet. Quando autem ritum aliquem reconditum ex antiquitate seu Græca seu Romana eruit? Quando in usum aliquam vocem fugitivam retraxit, aut Latio vel Athenis obliviam redonavit? Ubi umquam certam explicationem loci obscuri ac difficilis attulit? Ubi emendationem veram corrupti protulit? Omnia opera ejus constant congerie similium locorum illustrandæ sententiæ alicui notissimæ, aut phrasi usu conculcatæ confirmandæ. Si verum audire vult, farrago mera est opus ejus de rerum judicatarum auctoritate. Pauca sunt quæ ad argumentum quod pertractandum suscepit faciant, infinita vero quæ extra rem. Nisi dicat cum de omnibus judicium feratur, ideo & ad suburbicarias Ecclesias & diœceses Episcoporum & Patriarcharum, sibi extendere placuisse rerum judicatarum auctoritatem. Sed illa & alia tã longe arcessita & à scopo aberrantia ideo quæsivit, ut occasionem inveniret carpendi Salmasii, aut emendationis alicujus febriculosæ ad leges aliquot promendæ. Pares autem sunt omnes illi cujus modo in mentem venit, qua *partitores* in Leg. LXIII. D. de re judicata, restituit pro *petitoribus*, & *partitores* notat eos dici non qui partiuntur aliquid aut dividunt, sed qui participes

& μετόχους. Saltem si *compertitores* posuisset, aliquid probabile dixisset. Sed ut *partiror* sit idem quod particeps, quia ratio non patitur, nulla vi umquam id efficiet, licet adduxerit omnia tormenta πυρέκβολα quæ pater umquam in vita explosit. Misera illa farrago pro merce vendibili numquam Typographo suo constitisset, nisi natæ essent observationes Salmasii. Curiositatem in doctis hominibus illæ excitarunt cognoscendi voluminis, quod tam egregiè castigatum & confutatum plurimis locis foret.

CAP. III.

Legem 1. de bonorum possessione secundum Tabulas denuo retentatam. In ea agi de Testamentis duobus simul signatis. Recte & vere dixisse Salmasium recentioribus Doctoribus Iuris ignorari quid sit signare testamentum. Legis supradicta expositionem à Salmasio excogitatam, esse verissimam. Alium signandi morem fuisse antiquis Romanis, alium sub ultimo imperio.

IN his suis animadversionibus observationum Salmasianarum, quarum primum πετάλιον Heraldus δείγματος χάριν ad exteros transmisit, pro frontispicio operis ut conspicuum esset & magnificum, splendere voluit primam quæstionem de Testamentis pluribus simul signatis. Expositio legis est primæ D. de bonorum possessione secundum

cundum tabulas. Quam quasi purpureum pannum vesti suæ illuminandæ esse credidit, eam vere pro illoto, sordido ac fœdo segmento, nullo judicio, in prima fronte conspici passus est. In ea lege agitur de signatis simul duorum testamentorum codicibus. Salmasius notaverat quid esset antiquis *signare* vel *obsignare testamenti tabulas* vel alias, plerosque celebres Jurisconsultos ignorasse, & in his nominatim Hotomannum recensuerat. Hic enim in libro de verborum Juris significatione scripsit, *obsignatis tabulis agere* cùm aliquo, quod sæpe in veterum scriptis occurrit, id esse ac dici *cum pactio in tabulas refertur.* Ex qua interpretatione clare patefecit se nescisse quid esset tabulas obsignare. Non aliter autem tabulæ Testamenti obsignabantur, quam aliæ syngraphæ ex quibus agebatur cum aliquo. Quid contra hæc tu, ô Ludimagister olim, nunc vero fori Rabula, pro Hotomanni expositione adfers? Nihil. Cur igitur hîc canino tuo ore Salmasium eo nomine allatras? Idem Salmasius docuit eodem capite libri de modo usurarum XI. eundem Hotomannum clarissime etiam ostendisse, non à se intellectum quid esset *Testamenti tabulas signare*, in hac ipsa lege interpretanda quæ meminit *duorum codicum simul signatorum.* Quid habuisti quod objiceres Salmasianæ

reprehensioni, ô Lotharingice bubale? Etiam nihil. Quid vis igitur? an impune vobis esse cum erratis, vobis nimirum qui magni Doctores Juris haberi vultis? Notavit quoque Salmasius non solos hodiernos Jurisconsultos ignorasse quid esset *Testamentum signare*, sed aliquot etiam veterum in eadem culpa deprehendi, quia eorum ætate exoleverat vetus illa signandi ratio, ut de Isidoro nominatim idem Salmasius notavit. Quid tu ad hæc hiscere potuisti, dic Mule, nisi mutus es? Quænam hîc temeritas aut confidentia Salmasii? An illis quos reprehendit, debuit parcere tanquam divæ Themidis sacris antistitibus? An putasti *signare* apud veteres Jurisconsultos idem esse, aut eundem signandi morem tunc obtinuisse cum vetus Jurisprudentia viguit, & sub Principibus infimi ævi Romanis, & illis barbaris Regibus qui Europam occuparunt? Horum enim ætate *signare* idem fuit quod *subscribere*, cum signum antiquitus idem esset quod sigillum, & signare quod sigillare. Sigillandi autem sive signandi ultimis illis temporibus longe alia ratio fuit quã Romanorum ęvo. Nulla tum lini circumvolutio servata, nulla signorum vel sigillorum impressio in ceram facta, qua linum circumligatum tabulis firmiter contineretur. Bullas cereas impressas sigillo signantis habuere,

buere, vel adfixas imis tabulis vel inde dependentes & filo infixas. Quæ adfigebantur ſimplices erant, quæ adpendebantur duplices. Ideo & δίπτυχοι dicebantur, ut hodie videre eſt in diplomatis noſtrorum Regum & aliorum Principum. Inde κηρόβουλλα dicta quæ ex cera, χρυσόβουλλα quæ ex auro, ut olim Imperatoribus Conſtantinopolitanis uſurpata; alia μολιβδόβουλλα, qualia ſunt quibus hodie & Papa utitur. Oſtende ſi potes has bullarum & ſigillorum ex metallo aut cera formas olim ſub Juriſconſultis fuiſſe uſitatas. Sed de his nos infra pluribus. Non mirum igitur, cum tam diverſè ſumptum ſit verbum *ſignare* apud Antiquos & Neotericos, & alia apud hos & illos ſignandi ſive ſigillandi conſuetudo invaluerit, ſi pleríque etiam vetuſtiorum hæc confuderunt.

CAP. IV.

In lege supradicta exponenda iterum opera sumpta. Ad eam recte explicandam duo requiri. Primum, quid intellexerit Iurisconsultus codicum appellatione: deinde, quomodo intelligendi sint duo codices simul signati. Per duos codices, duo Exemplaria testamenti recte interpretatum Salmasium. Heraldi impudentia & imperitia notata. Tabulas testamenti, Testamenta, Codices & Exemplaria testamenti συνωνύμως dici. Exemplum esse ἀντίγραφον.

SEd tempus est ad legem ipsam accedamus, & interpretationem Salmasii quam tot modis suggillat Heraldus. A lectore tantum æquiore postulo ut antequam Animadversiones insolentis pædagogi legat, Salmasii observationes adeat. Ex eis pellectis cognoscet quantum ratio & bona mens fugerit rabiosum hunc rabulam. Non enim alia opus est refutatione nugarum quas hîc congessit, quam lectione illius observationis. Nihil enim quod ad rem faciat reponit. Argumenta omnia Salmasii intacta præterit. Solis conviciis rem peragit & calumniis se dignis, frontique suæ melius inurendis earum notis. Primum in ea lege Salmasius *duos codices* dixit duo esse exemplaria testamenti. Sic enim lex habet; *Sed etsi quis in duobus codicibus simul signatis alios atque alios hæredes scripserit, & utrumque extet, quasi ex uno competit bonorum possessio, quia pro unis tabulis*

tabulis utrumque habendum est. Duo sunt in hac lege explicanda, primum quid intellexerit Jurisconsultus *codicum* nomine, deinde quomodo intellexerit, *duos illos codices simul signatos.* Ad primum quod attinet, per *duos codices*, duo Testamenti exemplaria Salmasius intelligi voluit., sive duas testamenti tabulas, atque etiam duo testamenta. Hoc ex lege ipsa adeo manifestum ostenditur, ut lux non sit liquidior medio meridie. Hæc enim tria συνωνύμως in ea posita sunt, *Codices*, *Testamenta* & *Tabulæ.* Dicit enim, *& utrumque extet*, nempe testamentum. Testamentum autem unum, unæ sunt tabulæ & unus codex. Ergo duo codices sunt duo testamenta, duæ tabulæ, duo exemplaria. Et tamen cum hæc sint certissima & cæco etiam clara, cæcior talpa Causidicus in secundo paragrapho primæ suæ Animadversionis neminem esse dicit quantumvis tristem qui Salmasiana illa legendo risum continere queat, nempe quia scripserat *in duobus Codicibus signatis* testamentum de quo agitur fuisse scriptum, & proinde duos codices simul signatos duo esse exemplaria quæ testator simul signanda *curaverat, id est simul liganda & obsignanda, ita ut duo pro uno haberentur sic simul juncta.* Quid in his risu dignum? Homo tamen severus affirmat quamvis hæc ridicula forent,

non

non tamen sibi risum excitasse. Cur ita? Quia à viro profecta erant quem sedulo amabat. O bestia, si Salmasium tunc amabas, quis te mutavit? Cur omnes occasiones captasti in illis tuis libris observationum & de rerum judicatarum auctoritate, ut eum quo jure quaque injuria carperes? Cur cum eum defensionem parare audires contra tuas ridiculas censuras, trecentos ei Corcyreos mastigas, atque ut in aliis litteris scriptum vidi, *trecentas virgas*, quasi puero sub ferula tua pædagogica constituto, minatus es? Hæc cum ab amicis accepisset, ea re se commoveri sensit ad asperius paulo tractandum quam se deceret illum qui tam atrocem sibi denuntiarat castigationem. Rosæ tamen sunt illæ & violæ quibus te aspersit, præ istis quibus amiculum tuum antiquum obruis contumeliarum & maledictorum acerbitatibus intolerandis. At tunc ne ridere quidem eum sustinebas. Sed ad rem redeamus, & de primo quidem agamus prius. Quod Salmasius voluit *duos codices* esse duo exemplaria, dixeras in observationibus, *duos illos codices non fuisse duo exemplaria, sed videri fuisse duo testamenta.* Hoc tam absurdum Salmasio visum cum esset, ut miseratione potius quam risu dignũ deputaret, quæsivit à te si *duo codices* in ea lege accipi non possent pro duobus exemplaribus,
quid

quid ergo eſſent, aut quid ſignificarent? Qua ratione ex tua ſententia fieri poſſet ut duo illi duorum teſtamentorum codices, codices eſſent & tamen non eſſent exemplaria teſtamentorum? Quid ad illa reſpondiſti? Dicis Num. v. tuæ animadverſionis, videre te quid Salmaſium fefellerit. *Exemplar nempe Teſtamenti & Teſtamentum rem unam atque eandem exiſtimaſſe, & quia duos codices eo paragrapho videbat duo eſſe exemplaria, quomodo ab Vlpiano præcedenti paragrapho appellata fuerant, duos illum codices, pro duobus teſtamentis accepiſſe.* An aliter debuit accipere aut potuit, dic ô Coryphæe τῆς νομικῆς, & ocelle Rabulariæ? Si idem Ulpianus præcedenti paragrapho, duo exemplaria poſuit pro duabus tabulis teſtamenti & pro duobus teſtamentis, an peccavit Salmaſius ſi duos codices & duo teſtamenta apud eundem Ulpianum in ſequenti Paragrapho de duobus exemplaribus interpretatus eſt? An negabis duo exemplaria dici in hac lege duas tabulas duoſque codices? *Si quis*, inquit, *in duobus exemplaribus ſcripſerit teſtamentum, & aliud extet, aliud non extet, extare tabulæ teſtamenti videntur.* Annon exemplaria hîc ſunt tabulæ? Annon & Codices? Quis umquam negavit, aut quis neſcit codices eſſe tabulas? quomodo igitur aliter accipi queant in eo qui ſequitur Paragrapho ejuſ-

dem

dem Ulpiani duo codices, quam pro duobus exemplaribus eodem ſenſu quo in præcedente Paragrapho ea vox poſita eſt? Continuò enim ſubjungit Juriſconſultus; *Sed & ſi quis in duobus codicibus ſimul ſignatis alios atque alios hæredes ſcripſerit.* Quid apertius quam hîc *Codices* eum dicere quæ in proxime præcedente Paragrapho *Exemplaria* vocaverat? Nam cum ſcripſiſſet, *Si quis in duobus Exemplaribus ſcripſerit teſtamentum*, ſtatim aliud thema proponit, *Sed & ſi quis in duobus Codicibus ſimul ſignatis alios atque alios hæredes ſcripſerit.* Unde apparet, duos hîc eſſe codices quæ ibi erant duo Exemplaria. Caſus tamen varii. Ibi *in duobus Exemplaribus* iidem hæredes ſcripti, quorum ſi unum extet, extare tabulas teſtamenti ait Ulpianus. Ergo Exemplaria teſtamenti, & Tabulæ res eadem. In ſequente Paragrapho in duobus Codicibus, hoc eſt duobus Exemplaribus, alii atque alii hæredes ſcripti, non iidem ut in priore. Non unum ex duobus extat ſed duo ſimul, quia ſimul ſignata fuere. Hoc eodem Paragrapho & *Tabulæ teſtamenti* & *teſtamenta* appellantur, qui & *Codices* vocati ſunt; ergo Codices, tabulæ Teſtamenti, Exemplaria ſynonyma ſunt. Duo diverſi θεματισμοὶ duobus illis, ut dixi, Paragraphis proponuntur. Priore in duobus exemplaribus ſive codicibus ſcripti hæredes iidem, quorum

Exem-

Exemplarium sive Codicum unus tantum extat. In altero alii atque alii hæredes scripti in duobus Codicibus sive Exemplaribus simul signatis quorum utrumq; extet. Nunc videamus quid huic expositioni Salmasii opponat magnum fori Parisiensis decus an pecus, & Jurisconsultus primarius. *Scire*, inquit, *debuit Salmasius*, *Exemplar cum simpliciter dicimus, esse ἀντίγραφον, & Exemplar testamenti, nihil aliud esse quam quod nos copiam dicimus.* Imo scire debuit ipse, qui se tantum facit Jurisconsultum, cum sit legum æque imperitus ut peritus videri vult, nusquam hoc sensu *Exemplar* reperiri apud veteres Jurisprudentes. Falsissimum proinde est quod hîc ponit, Exemplar testamenti nihil aliud *esse* quam quod nos *copiam* dicimus. Exemplum hac notione passim dicunt non tantum Jurisconsulti, sed etiam veteres auctores emendatioris Latinitatis. Ita Cicero in *Epistolis*, *ex litteris cognosces quarum exemplum ad te misi.* Atque ita passim alii. Sed à jure ipso petamus exempla. In hoc ipso Titulo de bonorum possessione secundum Tabulas §. VII. Ulpianus ita *Exemplum* posuit. *Sed si unum fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum.* Vbi *exemplum* est ἀντίγραφον Testamenti. Idem Vlpianus lege cætero D. de familia erciscunda *Exemplum tabularum Testamenti* appellat, non

D exem-

exemplar, quod est ἀντίγραφον. *Hæredem earum exemplum debere dare, tabulas vero authenticas ipsum retinere aut in æde deponere.* Optimæ Glossæ: *Exemplum*, ἀντίγραφον, ἀντίτυπον. Item *Exemplo*, ἀντιγράφῳ. Hoc est quod dixit Scaurus, *Exemplar* esse quod transfertur, *Exemplum* quod non transfertur. Nam Exemplar transferri dicitur cum ex eo Exemplum describitur, id est τὸ ἴσον. Ergo exemplar de scriptura authentica proprie usurpatur. Sic textus authenticus transferri dicitur cum in aliam linguam traducitur & vertitur. Hoc *Exemplare* est Valerio, exemplar nimirum transferre. Nusquam igitur *Exemplar testamenti* in jure pro testamenti ἀντιγράφῳ reperire est, ut nobis vellet persuadere Pseudojurisconsultus, sed semper pro eo *Exemplum* invenitur, ut apud *Vlpianum*, *Exemplum testamenti*, & *Exemplum tabularum* testamenti locis quos supra attulimus. Aliud est cum apud eosdem Jurisconsultos dicitur, *unum testamentum pluribus exemplis consignare*: ut in Leg. XXIV. D. Qui testamenta facere possunt, his verbis, *Vnum testamentum pluribus exemplis consignare quis potest, idque interdum necessarium est, forte si navigaturus & secum ferre & relinquere judiciorum suorum testationem velit.* In hac quippe lege *exempla* eadem sunt cum exemplaribus. Id notat Scaurus cum dixit *Exemplar* esse quod

quod transfertur, & *Exemplum* non transferri, alios contra sentire. Ita hoc loco Florentius cujus ea lex est, cum dixit Testamentum unum *pluribus exemplis* posse consignari & conscribi, non aliud dixisset, si pluribus *exemplaribus* consignari scripsisset. Iam hæc *plura exempla* unius testamenti todem sunt authenticæ tabulæ vel authentici codices unius testamenti, totidemque exemplaria quæ fidem faciunt testationis defuncti, & ex quibus, si extent & proferantur, potest peti bonorum possessio secundum tabulas, cum exemplum proprie dictum si solum extet, ad hoc valere non possit, ut diserte scribitur leg. 1. D. de possessione bonorum secundum tabulas: *Si vero id quod exemplum erat, bonorum possessio peti non poterit.* Plura igitur illa exempla unius testamenti quæ testator consignavit peregre abiturus, sunt quasi tabulæ plures eodem exemplo scriptæ; ut vocantur leg. ult. de his quæ in testamento delentur. *Pluribus tabulis eodem exemplo scriptis unius testatoris eodem tempore dominus sollemniter comple-*. Ut omnes hæ tabulæ unius testamenti authenticæ sunt, ita exempla illa plura apud Florentium in lege supra scripta, quibus unum testamentum consignatum est, totidem sunt tabulæ authenticæ unius testamenti, sive Exemplaria. Nam *Exempla* ea

lege Florentius pro exemplaribus posuit. Sic cum Princeps *eodem exemplo* ad plures Provinciarum rectores litteras scribit, ut in Historia Augusta habetur & apud Suetonium, omnes hæ litteræ sunt authenticæ & totidem exemplaria, ex quibus & exempla, id est ἀντίγραφα fieri possunt. Quis non videt & in leg. XLVII. D. de Legatis II. binas tabulas exemplarii causa scriptas ita esse accipiendas, nempe quæ instar exemplarium esse possint & authenticæ, non ut pro exemplis habeantur vel ἀντιγράφοις. Hæc cum ignoraveris, non video cur te Jurisconsultum profiteri audeas, qui verborum Juris tam parum sis intelligens. Redi igitur, redi ab equis ad asinos, ab arte rabularia ad vocabulariam, & in scholam te recipe, ut iterum ibi ludimagister fias.

CAP. V.

'ege de qua agitur nullam fieri mentionem exem-
plarium vel exemplorum. Codicum meminit duo-
'um simul signatorum. An Codices iidem sint cum
:xemplaribus. Exemplar non esse idem quod bar-
baris copia, sed exemplum id significare. Exem-
plar testamenti & testamentum rem eandem esse.
Exemplaria, Codices & testamenta eadem quoque
:sse. Quid sit proprie Exemplar, nempe idem quod
Platonicum ἰδέα. Exemplum litterarum, id esse
quod ab exemplari descriptum est, id est ex primi-
iva Epistola. Stupor & inscitia Heraldi passim
notantur. Ἀντίγραφον & Ἀντίτυπον Græcis non
differre. Idem esse & ἰσότυπον cum αὐτοτύπῳ, ut
αὐτόθεος idem est quod ἰσόθεος.

NOn vides etiam ignoratione hîc te elenchi peccare, & fallere velle vel falli, n dicis te videre quid Salmasium fefelit? Non enim hîc quæstio est de vocis *:mplar* notione, aut quomodo in jure ca- tur. Lex quam nunc ventilamus nullam bet mentionem *Exemplarium* vel *Exemplo- n.* De *Codicibus* agitur quorum illa nonatim meminit, cum dicit *in duobus Codi- us simul signatis* alios atque alios hæredes iptos. Cum interpretatus est Salmasius os illos Codices duo esse exemplaria, id peccavit? Nonne æque potuit dicere *is esse tabulas*? Falsus est, inquis, *dum Exem- r testamenti & testamentum rem unam atque*

 eandem

eandem esse putavit. Ostende tu non esse, & tam magnus Jurisconsultus fueris quam vis videri. Tu *Exemplar* testamenti doces nihil aliud esse quam quod nos *copiam* dicimus. Tibi dico te falsum dicere, nec posse id probari ullo exemplo è Digestis allato. *Exemplum testamenti* hoc dicitur, non *Exemplar*. Nam proprie *Exemplar* est, ut exponit Festus, *ex quo simile facimus*, Id est, ex quo exemplum facimus. Nam exemplum proprie simile est, & Græci recentiores *τὸ ἴσον* absolute dixerunt quod Latini *Exemplum*, & Græci *ἀντίγραφον*. Ergo *Exemplar testamenti* & testamentum res eadem, Tabulæ nempe testamenti authenticæ. *Et quia*, inquis, *duos Codices eo Paragrapho videbat Salmasius, duo esse exemplaria, quomodo appellata fuerant ab Ulpiano præcedenti Paragrapho; duos Codices pro duobus testamentis accepit*. An non rectè ita accepit? Potes tu aliquid contra quod ulla ratione nitatur, dicere? Ulpianus quinto illius legis Paragrapho, *duo exemplaria* dixit, pro *duobus testamentis*, vel *duabus testamenti tabulis authenticis*. Nihil enim his ejus verbis expressius. *Si quis in duobus exemplaribus fecerit testamentum, & aliud extet, aliud non extet, Tabulæ extare videntur, petique potest bonorum possessio*. Singula ergo horum exemplarium pro tabulis sunt authenticis: nam si unum quodlibet horum extiterit, *tabulas videri extare* scribit

Juris-

Juriſconſultus. Totidem ergo quoque videntur teſtamenta. Hoc enim ſenſu *Teſtamentum* dixit pro Teſtamenti tabulis. Cum itaque hoc Paragrapho dixerit Ulpianus *duo exemplaria* pro duabus tabulis, & in ſequenti *duos Codices*, non erravit Salmaſius qui *duos illos Codices* ſexti Paragraphi ſcripſerit eodem ſenſu poni ab Ulpiano, quo *exemplaria* prius poſuerat. Quod autem *duos illos Codices* pro duobus teſtamentis, id eſt duabus teſtamenti tabulis accepit idem Salmaſius, quid mali fecit? Nonne ipſa verba legis hoc aperte ſignificant & expreſſiſſime etiam dicunt? Nam cum dixiſſet *Codices*, ſtatim intulit, & *utrumque extet*, non *uterque*, nempe πρὸς τὸ σημαινόμενον; cum vel ad *exemplar*, cujus vocis in proximè præcedentibus verbis meminerat, vel ad *Teſtamentum* reſpexerit. *Sed etſi quis*, inquit, *in duobus Codicibus ſimul ſignatis alios atque alios hæredes ſcripſerit, & utrumque extet, quaſi ex uno competit bonorum poſſeſſio, quia pro tabulis utrumque habendum eſt, & ſupremum utrumque accipietur.* Ex quibus manifeſtum eſt ad *teſtamenti* vocem reſpexiſſe. Duo igitur illi codices, duo ſunt *teſtamenta* & duo etiam exemplaria, duæque etiam Tabulæ, nam ita vocantur in lege. In ſequenti Paragrapho *Teſtamentum* ita poſuit pro Teſtamenti tabulis vel Codice; *Sed ſi unum fecerit teſtator*

quasi testamentum, aliud quasi exemplum. Ergo *Testamentum* in hac lege pro testamenti codice est, vel Tabulis testamenti, *Exemplum* pro *ἀντιγράφῳ* testamenti vel tabularum testamenti. Si extet testamentum vel Codex testamenti, peti ex eo potest bonorum possessio, si non extet, sed solum ejus exemplum, copia vulgo dicitur, non potest peti. Titulus ipse de quibus Tabulis illi *duo Codices* accipiendi sint, declarat, qui de possessione bonorum est secundum *Tabulas*, nempe authenticas, non earum exempla. Non enim posse peti bonorum possessionem ex tabularum exemplo diserte Ulpianus pronuntiat Paragrapho septimo ejusdem legis. Sed & idem Paragrapho sexto quo duo Codices nominantur, tabulæ etiam appellantur, nempe authenticæ, & ab exemplo diversæ. *Codicem* porro de Scriptura testamentaria ac Tabulis testamenti Latine dici, potest probari pluribus authorum testimoniis, atque etiam Jurisprudentium. Iuvenalis, *Et codice levo Heredes vetat esse suos.* Suetonius in Augusto tradit testamentum *ab eo factum duobus codicibus, partim ipsius, partim libertorum Polybii & Hilarionis manu scriptum.* An aliud intelligendum esset, si *duobus exemplaribus* dixisset? Innuit autem alterum Augusti manu scriptum fuisse, alterum libertorum ejus Polybii & Hilarionis. *Binas Tabulas* eodem
exemplo

exemplo scriptas ab Augusto æque potuit dicere, pari prorsus significatione. Pro eo dixit in Tiberii vita *duplex Testamentum eum fecisse, unum sua, alterum liberti manu, sed eodem exemplo*. Hoc est, ut Græce dixit in Institutis Theophilus ἰσοτύπως. Duplex illud Testamentum, duo sunt Codices unius testamenti. Sic enim & *Testamentum* pro exemplari vel Codice Testamenti à Jurisconsulto dici jam supra notavimus. Justinianus in Institutis, vel Gajus potius, Titulo de Testamentis, plures *Codices* pro pluribus *Exemplaribus* posuit: *Sed & unum Testamentum pluribus Codicibus conficere quis potest.* An negari potest eundem futurum sensum si scripsisset, *pluribus exemplaribus*? Certe Florentius pro eo dixit *pluribus exemplis*, cum vocem *exempli* pro Exemplari usurpasset, *unum Testamentum pluribus exemplis consignare quis potest.* Pro quo Gajus dicere maluit, *pluribus codicibus.* Alius eadem mente dixisset, *pluribus exemplaribus.* Unum itaque testamentum pluribus exemplaribus, Tabulis, Codicibus eodem significatu dicitur, ut *plura Testamenta eodem exemplo.* Arnoldus Vinnius celebris Juris Professor in Academia Leydensi, quem honoris causa nomino, in doctissimo ad eum Institutorum locum Commentario Salmasianam hujus legis interpretationem non dubitavit probare ac laudare &

egregiam dicere, quam tu cum tanto fastidio vel vesania potius explodis. Et tamen Vinnius plus Juris scientiæ in ima gerit auricula quam Desiderius Heraldus in toto suo capite. Sed ille docte sapit ac solide, tu stolide desipis. Theophilus ita Græce reddidit eum Institutorum Paragraphum, Δύναται τὶς διατιθέμενος πολλὰς ἰσοτύπως γράφειν διαθήκας. *Potest quis plura eodem exemplo scribere Testamenta.* Sic enim melius in Græcis legitur & scriptis Codicibus, quam quod edidit Fabrotus, πολλὰς ἰσοτύπους γράφειν διαθήκας. Notandum autem in his verbis, διαθήκας ita dici ut Latine *Testamenta* pro testamenti unius pluribus Codicibus vel Exemplaribus eodem exemplo scriptis. Nam ἰσοτύπως idem valet quod Latinum *eodem exemplo.* Mirum te, qui præ te nullum putas doctum Jurisconsultum, ex illo Institutorum loco non vidisse *pluribus Codicibus facere testamentum*, idem esse quod pluribus exemplaribus, quod ais usitatum esse Jurisconsultis. An etiam negabis idem esse Suetonii *in duobus Codicibus* factum ab Augusto testamentum, & quod Ulpianus dixit *in duobus exemplaribus*? Si non negas, ergo *Codices* & *exemplaria* testamenti res omnino eadem. Cur igitur in observatione tua XLIX. stulte ita scripsisti? *Cave heic duos Codices accipias pro duobus exemplaribus.* Si sic tuis clientibus ca-

vere

vere soles, næ illi frustra sæpe metuunt, quod non est cavendum. Si poteris heic cavere ne imperitissimus omnium hominum habearis, magnam certe rem præstiteris. Sed video, ut tua tibi verba reddam, quid te fefellerit. Pro inscitia Latinæ linguæ, quam tamen ludimagister in Schola Sedanensi pueros olim docuisti, persuasum videris habuisse, vocem *Exemplar* similitudinis significationem ita habere ut cum duo aut plura *exemplaria* dicuntur, necesse sit ex vi & proprietate nominis de paribus Codicibus & *ἰσοτύποις* ea intelligi. Pro eadem quoque imperitia stultam notasti distinctionem inter *Exemplar* cum simpliciter dicitur, & cum Iurisconsulti dicunt *testamentum pluribus exemplaribus scriptum*. Si qui te Latine doctum adhuc existimant, hæc legant & decipi desinant. Falsum est primo quod ais, *Exemplar* cum simpliciter dicitur, significare *αὐτίγραφον*. Imo falsissimum. Nam est proprie *πρωτότυπον* ad quod respiciens artifex opus simile illi elaborat. Festus: *Exemplar ex quo simile faciamus, quod oculis conspicimus.* Hinc quæ Platoni est idea, quinta rerum causa, Senecæ *Exemplar* est, Epist. LXV. *His quintam Plato adjicit, Exemplar, quam ipse ideam vocat. Hoc est enim quod respiciens artifex, id quod destinarat efficit.* Quinque has causas ita numerat & memorat Plato, eodem teste Seneca.

Seneca. Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. Ut in statua fabricanda, id ex quo æs est, id à quo artifex est, id quo forma est quæ aptatur illi, *id ad quod exemplar est, quod imitatur is qui facit.* Ergo *exemplar* πρωτότυπον est ad quod respiciens artifex simile ex eo ducit. Qui scripturam auctoris autographam transcribit, eam pro originali & prototypo respicit & exemplum ab ea transfert, quod ἀντίγραφον dicitur vel ἀπόγραφον. Non igitur hoc sensu exemplar *copia* est, ut inscite tibi placet, sed exemplum. Ita loquuti sunt optimi Latinitatis authores; Cicero, Salustius & tui etiam, quos non intelligis, Jurisconsulti. *Exemplum Litterarum* Salustio & Ciceroni est ἀντίγραφον τῶν γραμμάτων, *littera ipsa* prototypon & Exemplar. Et sane hæc vox ut & aliæ similes cum hac terminatione collectivam multitudinis habent significationem. *Exemplar* vel *exemplarium*, tot enim modis dicitur, est ex quo multa similia & exempla duci queunt. Sic *Extar* vel Extarium olla est in qua exta plura coquuntur. *Caliclare* vel caliclarium in quo calices multi reponuntur. *Altar* vel altare vel altarium in quo *alta*, id est σιτευτὰ adolentur. Unde *Altiles*. Non enim aris imponebantur adolendæ nisi saginatæ & pingues victimæ. *Cochlear* in quo cochleæ reponuntur. Hæc dices esse Grammatica. Fateor,

teor, sed tu neque bonus es Grammaticus neque bonus Jurisconsultus, & Criticus omnium pessimus. Postquam dixisti *Exemplar* cum simpliciter dicitur esse *ἀντίγραφον*, continuo subjicis, & *Exemplar testamenti nihil aliud esse quam quod nos copiam dicimus*. Egregie sane, non poteras magis quam imperitus sis Grammaticæ & Latinæ etiam linguæ ostendere. *Exemplar*, inquis, absolute & simpliciter dictum est *ἀντίγραφον*. Ergo Testamenti Exemplar est testamenti *ἀντίγραφον*. Quam præclare ratiocinaris? Atqui *Exemplar* absolute & simpliciter dictum est *πρωτότυπον* cujuslibet rei, quod artifex contemplatur & in conspectu habet ut ex eo simile faciat. Quam longe abest hoc ab *ἀντιγράφου* notione? Cum vero dicimus *testamenti exemplar*, non jam exemplar simpliciter & absolute dicitur, sed cum adjecto. At ne hoc quidem verum est, *Exemplar testamenti*, usquam apud Latinos auctores aut Jurisconsultos reperiri pro eo quod barbari dicunt *copiam testamenti*. Jam tibi ostendimus id esse *exemplum testamenti*, ut Ulpiano vocatur in hoc ipso Titulo, & alibi *Exemplum tabularum*. Exemplar vero testamenti nihil aliud potest esse quam prototypon & autographa authenticaq; scriptura testamenti, cum *ἀντίγραφον* Jurisconsultis non tuis, quos tam male capis ac tenes, exemplũ sit testamenti.

Sub-

Subjungis deinde alterum membrum distinctionis tuæ, & stuporem simul talem prodis cui non puto parem posse inveniri. At cum, *Iurisconsulti*, inquis, *aut alii dicunt testamentum pluribus Exemplaribus scriptum, tum Exemplar non est* *ἀντίγραφον* *sed* *ἰσότυπον*. Iste tuus stupor nihil videt, nihil sentit; nihil sapit. An potuisti credere diversam esse loquutionem, cum *testamenti exemplar* vel *exemplaria* dicuntur, & unum testamentum *pluribus exemplaribus* scriptum? Si Exemplar unum vel exemplaria plura testamenti unius sunt *ἀντίγραφα*, testamentum scriptum pluribus exemplaribus nonne illud ipsum significabit quod pluribus *ἀντιγράφοις* descriptum erit? Pone aliquam differentiæ rationem & vir per me esto, vel etiam Jurisconsultus quantumlibet catus. Stupidus etiam insanum in modum videris & prorsus inscitus, cum inter *ἀντίγραφον* & *ἰσότυπον* eam distinctionem inducis quæ est inter Exemplar & exemplum. Quod jure tamen à te factum fateor. Nam ut Exemplum ab Exemplari non differt, ita nec *ἰσότυπον* ab *αὐτογράφῳ*. Siquidem omne *ἀντίγραφον* simile est, id est *ἰσότυπον* suo *αὐτογράφῳ* sive *πρωτοτύπῳ*, ut exemplum suo exemplari. Rationem addis cur Exemplar non sit *ἀντίγραφον*, sed *ἰσότυπον* cum testamentum dicitur pluribus Exemplaribus scriptum; *quia* inquis, *omnes illius testa-*

testamenti Codices sunt ejusdem formæ omnino, nec differunt nisi numero, cum sint diversi codices. Ubi sunt bombardæ Patris tui? longè plus mentis habebant quam tu habes, etiam cum inanes erant. Rationem dixit aliquis eas esse ultimam regum. Tu vero hic sine ulla bona ratione in sicco deprehenderis. Nonne etiam sic omnia ejusdem antographi ἀντίγραφα sunt inter se ἰσότυπα? Cur igitur hic distingui tibi placuit ἀντίγραφον & ἰσότυπον, cum omnia αὐτόγραφα ejusdem testamenti sint ἰσότυπα? Quinimo ipsum quoque ἀντίγραφον ἰσότυπον plane τῷ αὐτογράφῳ unde descriptum est, ut exemplum exemplari suo simile. Ergo secundum tuam illam egregiam distinctionem nulla ponetur differentia inter αὐτόγραφον & ἀντίγραφον, quia omnino hoc illi est ἰσότυπον. ipsa vero ejusdem Scripturæ ἀντίγραφα, quæ alia vis esse ἀπὸ τ͂ ἰσοτύπων, velis nolis, ἰσότυπα quoque erunt inter se. Jam puto sentis, bellua, quantopere à veri regione avius vageris, qui tam ineptas & falsas vocum ἰσοτύπου & ἀντιγράφου differentias commentus fueris, quas nullo auctore probare possis veras, nulla ratione. Est quidem aliquod inter hæc vocabula discrimen, sed non quale finxisti. Ἰσότυπον generale est de omni re quæ alteri similis est, ut & ἴσον. Ἀντίγραφον vero speciale est, de scriptura quæ similis est alteri

alteri authenticæ & originali, utpote ab ea translata & exscripta, quæ proinde etiam ἰσότυπος ei dici potest, sicuti est. Ita omne ἀντίγραφον suo αὐτογράφῳ ἰσότυπον, & ipsa quoque ἀντίγραφα ejusdem exemplaris inter se sunt ἰσότυπα, sed non omnia quæ dicuntur & sunt ἰσότυπα etiam ἀντίγραφα sunt censenda. Nam plura possunt ab eodem auctore vel testatore voluntatis suæ fieri autographa, quæ quamvis inter se sint ἰσότυπα, non tamen erunt ἀντίγραφα. Sic testamentum unum in pluribus Exemplaribus aut Codicibus vel Tabulis scriptum dicetur, quæ omnia exemplaria erunt quidem inter se ἰσότυπα, quia eadem manu scripta & eadem mente concepta, nihilo tamen secius nullum non horum erit αὐτόγραφον & authenticum, quia nullius alterius ἀντίγραφον & Exemplum. Operæ pretium est & hîc tua verba apponere quibus hoc explicas, quia sane mentem tuam præferunt, id est amentem. *Quare unum*, inquis, *non est alterius exemplar, ut Codicis authentici, sed omnes sunt sibi invicem exemplaria, id est ἰσότυποι*. Non memini me videre in ullo exemplum similis stupiditatis & insaniæ. Cum plures Codices unius Testamenti sint ejusdem formæ, ἰσότυποι quoque sunt. Quare? Quia nullum ex his est alterius exemplar, sed omnes sunt sibi invicem exem-

exemplaria. Sunt Exemplaria invicem & non sunt exemplaria alterius. Ita exemplaria sunt & non sunt. Sed aliquod latet in illis tuis verbis acumen, quod nondum fortasse potui deprehendere. Videris velle aliud esse *Exemplar* cum ita singulari numero effertur; aliud *Exemplaria* cum pluraliter sonant. Sic *Exemplar testamenti* dicebas esse ἀντίγραφον, & id quod *copiam* vulgo dicimus, at cum testamentum in pluribus *exemplaribus* scriptum dicitur, tum exemplaria non esse ἀντίγραφα, sed ἰσότυπα. Videor sane reperisse non quod pueri in faba, sed longe aliud majus, quod tota Grammatica cum Jurisprudentia juncta non me potuit docere. Si hoc non est, doce nos quid velis, & aperi tuum secretum quod non videmus. Interim docebo ego te, nisi disciplinam indignaris, frustra te esse, cum *exemplaria* vis esse ἰσότυπα, cum sint πρωτότυπα. Multa quidem possunt dari & fieri πρωτότυπα ejusdem rei, ac quæ inter se quoque sint ἰσότυπα, sed non propterea ferri potest differentia τῶν ἰσοτύπων & τῶν ἀντιγράφων quam ponis, cum & ἀντίγραφα plura ejusdem scripturæ sint inter se ἰσότυπα, ut ipsi quoque αὐτογράφῳ. Sed nec *Exemplaris* & *Exemplarium* aliquod est discrimen, quasi *exemplar testamenti* sit ἀντίγραφον, & *exemplaria* plura ejusdem testamenti sint ἰσότυπα, non ἀντίγραφα. Quæ

mera monſtra ſunt, diſperdenda bombardis Patris tui ſi viveret, & diſſipanda. Si *exemplar teſtamenti* idem eſt quod ἀντίγραφον, ut placet tibi, ô ſideratæ mentis Deſideri, *Exemplaria* quoque plura teſtamenti unius ſimiliter erunt ἀντίγραφα. Numquid aliter poſſis dicere? Ut enim de uno exemplari, ſicut à te accipitur, *exemplum* dicunt Juriſconſulti, quod vendita hæreditate debet hæres dare qui ipſe ſervat Tabulas authenticas, ita etiam fieri poſſet argumento legis IV. D. de familia erciſcunda, ut pluribus hæredibus vel legatariis Exempla tabularum dari debeant, remanente authentico codice apud eum qui hæres eſt ex majori parte. Ea igitur *Exempla* ſive ἀντίγραφα, ſive *deſcriptæ tabulæ* ut vocantur in ſupra ſcripta lege, cur non etiam vocabuntur *Exemplaria*, ſi exemplar teſtamenti eſt ἀντίγραφον? Atqui apud Ulpianum leg. I. de bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas π. V. *Exemplaria duo* de tabulis authenticis dicuntur, non de apographis & deſcriptis. Ergo *Exemplaria* duplicem habebunt ſignificationem, tam primitivæ ſive principalis ſcripturæ, quam ex ea tranſlatæ. Dic aliquem, dic, ô Procule, colorem qui tam procul es à Jure. Noluiſti nos credere te eſſe peritiorem in Græcis quam in Latinis litteris. Ecce enim alterum imperitiæ tuæ prodigium, majoribus hoſtiis

ſtiis procurandum. Ἴσότυπον Græce nobis hîc ponis pro eo quod eſt ἀρχέτυπον vel πρωτότυπον. Ita enim ἀντίγραφον diſtinguis ab ἰσοτύπῳ, ut Græci auctores diſtinguere illud ſolent à πρωτοτύπῳ. Cum autem πρωτότυπον vel ἀρχέτυπον ſit id quod intuetur artifex ut ſimile ex eo efficiat, quod ἀντίτυπον atque etiam ἰσότυπον Græcè dicitur à ſimilitudine quam habet cum archetypo, tu vis nova plane & inviſitata inſcitia non exemplum ſimile eſſe exemplari è quo deſumptum ac deſcriptũ eſt, & ἰσότυπον ἀρχετύπῳ, ſed mutata rerum natura archetypum habere expreſſam apographi vel ἰσοτύπου ſimilitudinem. Quod idem plane eſt ac ſi quis diceret, patrem ſimilem eſſe filio, non filium patri. Sane ut pater & filius relata ſunt, ita ἀρχέτυπον & ἀντίτυπον, quod etiam dicitur ἰσότυπον, exemplar & exemplum: Scriptura illa principalis & originaria, hæc deſcripta. Αὐτόγραφον & ἀντίγραφον etiam ſic opponuntur. Nam αὐτόγραφον primitiva eſt ſcriptura, ἀντίγραφον imitatione expreſſum ex autographo. Dio vocat αὐτόχειρον in Caligula, & quod ex eo imitatum fit ad ſimilitudinem originalis, ἀντίγραφον. Διέφθειρεν μὲν γὰρ ὡς ἀληθῶς γράμματά τινα, οὐ μέντοι κἀκεῖνα τὰ αὐτόχειρα τὰ ἀκριβῆ λόγον ἔχοντα, ἀλλ᾽ ἀντίγραφα αὐτῶν ποιήσας. Hæc ἀντίγραφα etiam ἀντίτυπα dicebantur, quia referebant τύπον & chara-

cterem τῦ αὐτογράφων & πρωτοτύπων. Glossæ, *Exemplum*, ἀντίγραφον, ἀντίτυπον. Hoc idem & ἰσότυπον. Ut enim ἀντίθεος idem est qui ἰσόθεος, & ἀντίζυγον idem quod ἰσόζυγον, ἀντίῤῥοπον idem quod ἰσόῤῥοπον; sic plane ἰσότυπον idem est quod ἀντίτυπον, quia artifex vel librarius qui librum transcribit, habet ante se vel appositum exemplar & πρωτότυπον unde exemplum describit. Inde etiam τὸ ἴσον Græci recentiores pro exemplo quod è prototypo expressum & exscriptum est dixere, ut pluribus probavit Salmasius in observationibus ad jus Atticum & Romanum. Sed durum sinciput Lotharingici bubali, ex ære paternarum Machinarum factum nescit cedere melioribus, & mavult errores suos tueri quam fateri. Ita enim obstinate illud suum defendit de ἰσοτύπῳ, quod idem esse vult cum ἀρχετύπῳ, ut sectione XXVI. & ultima hujus primæ Animadversionis se tot testimoniis id comprobasse dicat ut novis opus non sit. Hæc ejus verba sunt improbi Capitonis. *Quod autem* ἰσότυπον *vult esse* ἀντίγραφον, *id à nobis in observationibus tot testimoniis est confutatum, quibus ne unum quidem ullius scriptoris locum opponit, ut novis testimoniis velle id confirmare sit hominis otio suo abutentis.* Tot illa testimonia, quibus impurus nebulo mentitur se confutasse sententiam Salmasii, qua scripsit ἀντίγραφον

idem

idem esse cum ἰσοτύπῳ, ad duo Theophili loca reducuntur quæ non intellexit. In priore ἰσότυποι διαθήκαι non nominantur, sed πολλὰς διαθήκας ἰσοτύπως γράφειν, ut in Codicibus scriptis habetur. Quod Latine potest optimè reddi, *testamenta plura eodem exemplo conficere*. Idem sensus existeret, si scriberetur, πολλὰς διαθήκας ἰσοτύπους γράφειν, *plura testamenta paricula facere*, vel *eodem exemplo*. Nam & paulo post ἰσότυπα τῶν διαθηκῶν appellat, id est exemplaria. τοῦτο δὲ δι' ἀναγκαῖον ἐστὶ τὸ εἶναι πολλὰ τῶν διαθηκῶν ἰσότυπα. Ex his solis duobus locis contendit ἰσότυπον idem esse, quod πρωτότυπον, & aliud quam ἀντίγραφον. Hæc sunt tot auctorum testimonia quæ ad unum reducuntur. Si enim dixero plura testamenta eodem exemplo scripta, non inde sequitur, ut *exemplum* sit idem quod authenticum testamentum, quamvis illa omnia testamenta invicem sibi sint ἰσότυπα, id est eodem exemplo scripta, & omnia authentici exemplaris loco habenda. Nam ut jam ante docui, ἰσότυπον generale est ut & ἴσον, idemque significat quod simile vel similis formæ. Cum similia igitur sint plura exemplaria eodem exemplo & τύπῳ facta, etiam inter se sunt ἰσότυπα. Nec tamen inde efficies ἰσότυπον idem proprie esse quod πρωτότυπον, nec exemplum idem quod exemplar. Exemplaria quippe plura

eodem exemplo facta, sunt *ἰσοτύπως γεγραμμένα*, sunt etiam inter se *ἰσότυπα*, sed nō sunt tamen exempla, nec absolute *ἀντίτυπα* aut *ἰσότυπα*. At Theophilus altero loco ubi dicit debere esse τῶν διαθηκῶν πολλὰ ἰσότυπα, ita voce *ἰσοτύπου* abusus est ut Florentius voce *Exemplorum*, quæ posuit pro exemplaribus. Neget hoc si possit os ferreum in illis verbis quæ jam supra adduximus: *Vnum testamentum pluribus exemplis consignare quis potest.* Dicat, si audet, *Exempla* hic esse eadem cum exemplaribus cum in observationibus jam scripserit *Exempla proprie non esse ἰσότυπα sed ἀντίγραφα.* Neget etiam si potest, in hac lege Florentium *Exempla* pro exemplaribus abusive posuisse. Græci Βασιλικῶν interpretes ad verbum vertendo non aliter reddere potuerunt, quam *πολλοῖς ἰσοτύποις δυνατῷ τις γράφειν μίαν διαθήκην.* Similis est abusus in Græco & in Latino. Inde accepit Theophilus cum dixit πολλὰ ἰσότυπα τῶν διαθηκῶν, *multa exempla testamentorum* pro exemplaribus. Nam *ἰσότυπον* proprie idem est quod *Exemplum*, quia simile est & *ἴσον* archetypo vel prototypo. Quod negare, ratione est carere, ac pro sincipite culum bombardæ habere. Et sane locus ille Institutorum Justiniani videtur plane expressus ex illa lege XXIV. D. de Testamentis, quæ descripta est ex libro decimo Institutionum Florent. Si

ἰσόθεος

ἰσόθεος idem quod ἀντίθεος; ſic enim exponit Heſychius ἀντίθεος, ἰσόθεος, nonne ἰσότυπον & ἀντίτυπον idem fuerit? Atqui ἀντίτυπον idem quod ἀντίγραφον vel exemplum. Qui hoc negaverit, dignus eſt bombardam nudo podice per hyemem inequitare intenſiſſimo frigore quale nunc ſpirat.

CAP. VI.

Fuſius tractatur ac diſputatur de Exemplaribus quod ſint eadem cum Codicibus exemplaris cauſa ſcriptis. Exemplar id eſſe proprie de quo exemplum ſumitur. Ideo exemplum dici Græcis ἰσότυπον, quia ſimile ſit exemplari, non contra. Inſcitia & ineptia Heraldi multis depalata.

AB ea ſtulta & inſcita obſervatione quæ ſciſcit ἰσότυπον idem eſſe quod πρωτότυπον, & utrumque ſeparat ab ἀντιγράφῳ vel *exemplo*, perſuaſit ſibi febriculoſum ſilicernium, *Exemplaria*, non alia eſſe nec dici aliter quam quæ invicem ſibi ſunt ἰσότυπα. Ideo *Codices* diverſos facit ab *Exemplaribus*, quia cum plura dicantur *exemplaria*, ſimilia eſſe & ἰσότυπα invicem ea eſſe oporteat, quod non idem ſit de Codicibus. Ergo qui dixerit, *teſtamentum pluribus codicibus factum eodem exemplo*, recte dixerit, non item *pluribus Exemplaribus* eodem exemplo, quia nempe ſatis ſit dicere *pluribus Exemplaribus*, cum exemplaria ἰσότυπα ſint, & hanc ex vi nominis ſui pro-

proprietatem significationis habeant. Quod ita est ridiculum, ut etiam illis risum movere possit qui nunquam riserint. Quid ergo? Cùm canit Horatius, *Exemplaria Græca nocturna esse manu versanda ac diurna*, an ἰσότυπα intellexit ea omnia exemplaria quæ præcipit evolvenda? Ita sane necesse est si vera est observatio Ludimagistri. An si *Codices Græcos* dixisset Poëta Venusinus, non idem videretur dixisse? Ergo extra rem testamentariam, etiam *Codices* & *exemplaria* eadem sunt. Rem propius & pressius stringamus. Si dixero penes me esse plura Solini exemplaria, is auctor ante me erat cum hæc scriberem, an oportet omnia esse ἰσότυπα? Non omnino. Habeo plurium editionum diversa exemplaria quæ non sunt ἰσότυπα. Sed & eo tempore quo editum est illud opus recensitum ab auctore & emendatum, reperiebantur exemplaria illius operis quæ utramque editionem continebant, primam & secundam. Qui utramque habebat, poterat dicere se habere plura exemplaria Collectaneorum Solini, quamvis multum stilo & ordine dissidentia. Enimvero cum *Exemplar* sit proprie prototypus & autographus codex, ex quo exempla plura describi possunt quæ ἀντίγραφα sunt, potest quis testator aut duo aut plura exemplaria autographa conficere eodem exemplo, po-

teſt & non eodem, quæ nihilominus vocabuntur *exemplaria*. Hæc non erunt ἰσότυπα, ſed tamen πρωτότυπα. Si *teſtamenta plura* dicuntur de pluribus codicibus unius Teſtamenti eodem exemplo ſcriptis, poteſt & idem dici de teſtamentis quæ non eodem exemplo ſcripta fuerint. Idem porro de *pluribus tabulis* teſtamenti, & *de pluribus codicibus*, & *de pluribus exemplaribus* partim eodem exemplo, partim diſpari confectis. Ergo & Codices, & Tabulæ, & Exemplaria teſtamenti συνωνύμως dicuntur, cum res eadem omnibus illis vocabulis ſignificetur. Quod ad vocem *Exemplar* attinet, cum proprie ſignificet τὸ πρωτότυπον, ex quo ſimilis alia ſcriptura imitatione effingitur & ſic dicatur quod exemplorum, id eſt ſimilitudinum quaſi fundus & matrix habeatur, nullam aliam habere videri poteſt ſimilitudinis notionem. Ergo *Exemplaria* de libris auctorum, & de teſtamenti tabulis autographis eadem ſunt cum authenticis codicibus è quibus *exempla*, id eſt ἀντίγραφα, ducuntur. At codices auctorum cum exemplaria appellantur, ſæpe etiam ἀντίγραφα Græci pro eodem ſolent ponere, quia & ἀντίγραφα ſimul ſunt pleraque Exemplarium & ſimul πρωτότυπα. Ut enim ab antiquioribus deſcripta ſunt, ita alia ab iis quoque nova deſcribuntur. Et ſic à nobiliori & principaliori

notione denominantur. Non idem eſt in exemplaribus Teſtamentorum, ſive unum fiat ſive duo, quod ut plurimum antiquis ſolitum, ſive plura. Ex his exempla ſemel deſcribebantur, non exemplorum exempla fiebant. Exemplum ſive *ἀντίγραφον* ex quo aliud exemplum effingitur, Exemplar eſt illius exempli, ut & exemplum alterius ex quo deſcriptum eſt. Quod in libris & codicibus auctorum, ut dixi, ſæpenumero fit, non item in teſtamentorum exemplaribus. Unum exemplar fit, vel duo vel plura, eodem tempore & eadem manu ut plurimum ſcripta, atq; eodem exemplo. Datur, quibus neceſſe eſt, & horum aliquod exemplum, quod ſemel fit, non pluries. Non enim exemplum exempli conficitur. Antiqui Romani frequentiſſime, ut dixi, ſolebant *duo exemplaria*, id eſt ἀρχέτυπα ſive authentica teſtamenti conſcribere, ut notat Lex XLVII. D. de Legatis II. *Binæ tabulæ teſtamenti eodem tempore exemplarii cauſa ſcriptæ, ut vulgo fieri ſolet, ejuſdem Patrisfamilias proferuntur.* Ita Auguſtus in *duobus codicibus teſtamentum* feciſſe dicitur apud Suetonium, & Tiberius apud eundem *duplex teſtamentum eodem exemplo.* Apud Vlpianum leg. 1. D. de bonorum poſſeſſione ſecund. Tabul. aliquis fecit teſtamentum *in duobus Exemplaribus*, item alius *in duobus codicibus.* Binæ tabulæ exemplarii

cauſa

causa scriptæ, sunt duo exemplaria, ut infra dicemus. Si erant eodem exemplo scriptæ, ut erant fere semper, has tabulas etiam inter se ἰσοτύπους, vel ἰσοτύπως scriptas fuisse oportet. Non tamen per se erunt ἰσότυπα. Alioquin & *Exemplũ* idem quoq; esset cum exemplari, & ἀντίγραφον cum αὐτογράφῳ, cum duo testamenta dicuntur, vel duo codices uno exemplo conscripti. Quod si unum sit Exemplar testamenti, & unæ tabulæ authenticæ, vel unus Codex archetypus, ut sæpe etiam fiebat, an illud *exemplar* dicebatur ἰσότυπον? Cui ἰσότυπον? An Exemplis quæ inde describentur? Ridicule. Hoc enim esset aratrum ante boves ponere, ut vulgo ajunt. A quo similitudo petitur alterius operis per imitationem expressi, ex eo ipso illam mutuaretur quod inde effictũ est & simulatum. In multis rebus unicum datur Exemplar, id est πρωτότυπον, ut sæpe & in ipsis testamentis fieri solitum. Hoc si diceretur ἰσότυπον, non posset simile dici nisi Exemplo inde descripto & effícto. Atqui *Exemplar* testamenti indoctus Legulejus ne quidem vult esse ἰσότυπον, quod ipsi est authenticum & originale, sed vult pro exemplo sive αὐτογράφῳ sumi, ut supra vidimus. Ergo in illa lege XLVII. *Tabulæ exemplarii causa scriptæ*, erunt accipiendæ de his quæ describuntur ut *Exempli* loco sint.

Quæ

Quæ interpretatio non potest ferri, ut paulo post dicemus, cum de authenticis tabulis legem debere exponi, ipsa declaret. Sed Exemplaria porro testamenti non necesse esse invicem per omnia *ἰσότυπα* confici, eadem lex ostendit. Nam earum binarum Tabularum, in alteris legati erant aurei centum Titio, in alteris quinquaginta. Si credatur inepto censori, non erant Exemplaria illæ tabulæ, nec etiam, quod lex tamen affirmat, *Exemplarii* causa scriptæ; quia non fuere in omnibus *ἰσοτύπως* confectę, ac proinde nec *ἰσότυποι*. Exemplaria autem authentica binas illas tabulas fuisse vel illud fidem facit, quod quæritur in ea lege à Jurisconsulto, utrum ex iis centum aureos, an quinquaginta, habiturus esset is, cui centum erant in alteris legati aurei, in alteris quinquaginta. Exempla tabularum nihil ad hoc valuissent. Ergo *Exemplaria* erant, id est authenticæ & primitivæ tabulæ, non descriptæ ut essent Exempli loco, sed *Exemplaris causa* scriptæ, hoc est, ut essent Exemplaria.

CAP. VII.

Stultitia, vanitas & ἀλογία, item improba curiositas Heraldi notata. Legem de qua quæstio est à nemine hactenus fuisse intellectam, sed recte à Salmasio explicatam. Nullum in ea scrupulum esse videri, si exponatur, ut voluit Heraldus. Perperam eundem nihil discriminis statuere inter simul scriptum testamentum, & simul signatum.

SAt dictum de Codicibus testamenti quod iidem sint cum Exemplaribus, in lege de qua nunc agimus. Sat retusa imperitia improbi rabulæ, *Exemplar* & *Exemplum* confundentis, ἰσότυπον cum ἀρχετύπῳ vel πρωτοτύπῳ, & mera miracula, vel prodigia tam in Jure quam in litteratura edentis. Nunc de maxima difficultate ejusdem legis tractandum, quæ non tam in duobus Codicibus sita est, quam in eo quod *simul signati* proponuntur. Eam legem nemo Jurisconsultorum intellexit antequam eam Salmasius explicasset: Hoc ussit hominem stolide vanum, qui non potuit ferre se doceri ab eo quem pro Jurisconsulto non haberet, quod ipse suo judicio Jurisconsultissimus ignoraverit cum aliis omnibus qui antea fuere, quique nunc sunt. Hic *vitiligatorem imperitum* appellat Salmasium. Quid iniquius? Justitia unicuique suum tribuit, at iste Themidis antistes suum quod est, aliis injuste dat;

dat. Etiam curiosus est rerum quæ ad se nihil attinent. Quid enim ad te pertinere censes, ô stulte causidice, quod Salmasius in Hollandiam vocatus sit? An adeo bardos credis esse Batavos ut *non contemnendo*, ut ais, *Salario ex Gallia evocarint hominem* qui nihil sciret nisi nugas agere? Atqui vel propter has ipsas nugas potuit ille, si voluisset, in Galliam ex Hollandia revocatus redire, altero tanto majore stipendio. Ergo etiam Batavis bardiores sunt tibi tui Galli. Audi nunc me veris veriora dicentem, si tricis & apinis pretium & honos apud Gallos esset, jamdudum te montes auri obruissent, & maria argenti inundassent, æneusque stares in omnibus urbis Lutetiæ quadriviis. Dicis ad eximendum scrupulum hujus legis non esse necessario recurrendum ad eos qui litteras instaurarunt, aut qui eos proxime secuti sunt, quos ætas nostra non vidit, *sed ad eos qui adhuc vivunt, aut in hominum memoria versantur*. Recognosce, homo inepte, hæc tua esse verba; & fatere te nescisse quid diceres, cum illa scriberes. Distinguis eos homines qui litteras instaurarunt, quique proxime eos sequuti sunt, ab illis eruditis qui adhuc vivunt, aut in hominum memoria versantur. Ad hos recurrendum esse ais ut eximatur scrupulus legis prædictæ, non ad illos. An, ô fatue, qui in hominum memoria versantur;

ſantur, alterius eſſe conditionis ac ſortis tibi videntur, ab illis qui litteras inſtaurarunt & qui poſt eos proxime vixerunt? Nonne & hi in memoria hominum verſantur? Quid igitur hoc nomine eos ſeparaſti? Vt miſeret me tui! Totus in fermento eras cum illa chartis ingereres, & præ furore excæcatum calamus te ferebat, non tu illum ducebas. Sed agedum, dic nobis quinam illi ſunt adhuc viventes, aut in hominum memoria verſantes qui legem iſtam omni ſcrupulo liberarunt? Oſtende illos, ſi potes, vel digito. An tu eris? Certe adhuc vivis, & apparet te de te ipſo loqui, cum *vere eruditos* appellas, *& litteris ſapienter uſos*. Quanta ſane tua hîc ſit ſapientia & moderatio in litteris tractandis, vel unica hæc prima tua animadverſio, quam pro ſpecimine ac guſtu ad nos miſiſti, abunde fatetur. Tu tibi igitur perſuades, & nobis idem perſuaſum eſſe vis, præclare à te expoſitam eſſe eam legem, & ab omni difficultate quam præferebat vindicatam? Sed, ô ſtultiſſime & veſaniſſime mortalium, ſi vera eſt tua illa interpretatio, quam in Obſervationum libro poſuiſti cap. L. non multum ea lex habuit ſcrupuli, nec ullum vindice dignum nodum. Dixiſti ſimpliciter *duos illos Codices* non fuiſſe duo exemplaria, ſed fuiſſe *quaſi duo teſtamenta*. Hoc quam ridiculum ſit, jam tibi probatum eſt, ut

ut *duo Codices* non sint duo exemplaria. *Videbantur*, inquis, *duo testamenta*. Cur istud? Quippe, ut ais, quibus alii atq; alii hæredes scripti erant. Non videris ergo legisse etiam duo & plura testamenta dicta de pluribus tabulis vel codicibus qui eodem exemplo scripti erant? Hoc etiam supra tibi monstratum est, *Duo testamenta*, *duo Codices* & *duo exemplaria* æque dici de his quæ *ἰσοτύπως* & *eodem exemplo* scripta essent, quam quæ diversò. Nihil igitur erat causæ cur hîc *testamenta* ab *exemplaribus* distingueres. Sed cavillatione nihil opus, video quid volueris. Duo vis diversa fuisse testamenta, id est duos illos codices, quia in his alii atque alii hæredes erant scripti. *Si plures*, inquis, tabulæ *diversis exemplis scripta sint*, *suprema valent*, *cætera nullius momenti*. Patere hîc à me te moneri, ô sapienter litteris use & verè erudite, non esse Latinum quod sic scribis: debuisti quippe dicere, *tabulas diverso exemplo*. Nemo enim auctor dixit, *plures tabulas iisdem exemplis scriptas*, sed *eodem exemplo*. Non enim suum ac proprium unicuique tabulæ est exemplum, sed omnium simul idem. Cum dico margaritas *pari filo esse*, rectum est, quia per omnia similes sunt, At si dicerem *esse paribus filis*, hoc esset Heraldinum, id est asininum. Sed hæc parvi momenti. Ad majora transeamus. Duo illi codices fuere duo diversa

versa testamenta, posterius valet, prius nullum est. *Atqui hi duo*, inquis, *codices simul fuerunt signati, Ergo neutrum erit prius, neutrum posterius.* Si hoc tibi verum esse concedimus, nihil adhuc video difficultatis, quod in hac lege ostendatur. Ubi igitur hærebit ille scrupulus? An in conclusione ipsa quam ex præmissis elicis? Videris hoc velle. *Quid igitur*, inquis, *heic fiet?* Deliberato sane opus est ut hîc pronuntiemus. *An neutrum*, inquis, valebit, cum simul utrumque signatum sit? Magna profecto dubitandi causa. Et quis heic posset hæsitare? Cur enim non valeret utrumque, cum utrumque simul signatum esset? An eo ipso posset quis dicere neutrum valere? His positis, tandem pronuntias, quasi ineluctabili superata & dissoluta ἀπορίᾳ: *Imo utrumque valebit, ex utróque competet bonorum possessio; quasi utrumque unum sit testamentum & utrumque supremum.* Euge profundæ sagacitatis Jurisconsulte! Præ tuo acumine in legum nodis solvendis, fungi fuere omnes quos superior ætas tulit, & qui in hominum memoria versantur. Ideo ad te recurrendum necessario fuit, ut nobis tantum eximeres scrupulum. Sed vis dicam tibi quid feceris. Nodum in scirpo quæsisti, hac tua tam bella, tam acuta & ingeniosa interpretatione. Quod erat difficultatis, inoffenso pede ac sicco præteristi & transi-

sti quasi planum, quod erat scruposum, adeo tibi in mente nihil sensus fuit nec intelligentiæ. Quod enim ex codicibus duobus simul signatis, conclusum habere vis, *Ergo neutrum erit prius, neutrum posterius*, ex eo signandi modo quem intelligis, frustra id poscis quod non potest tibi concedi. Nam ridiculum est in illa signandi ratione quam tu cum aliis imaginaris, ut dici queat aut comprehendi, duos illos codices ita simul fuisse signatos ut neuter prius, neuter posterius signatus videatur. Quod adeo tamen tibi placuit, ut nō dubitaris eam egregiam interpretationem recoctam in hac Animadversione reponere, quamvis eam jam pro putida & inepta deflasset Salmasius. Sic enim scribis Sect. V. *Si autem sint diversi codices simul signati, sed in quibus diversi scripti sint hæredes, tunc duo exemplaria dici nequeunt, quia inter eos magna diversitas, quippe cum unum Titium hæredem scriptum habeat, alterum Mævium. Verum quia sunt simul signati, ita ut dici nequeat quis prius, quis posterius, scriptus aut signatus fuerit, uterque valet, sed pro uno testamento tantum, quo plures scripti sunt hæredes, non pro duobus, cum nemo paganus duobus testamentis decedat.* Hæc ad verbum retuli ut quædam in his notarem in pejus mutata à priore observatione, quædam etiam cum iisdem vitiis relata. Duo illi codices non videntur tibi

tibi posse dici, *duo esse exemplaria, quia inter eos magna est diversitas?* Inscitia in his tua jam ante defricata est. Sed eam hîc strigili premam, alia ratione. Si omnis codex testamenti quocunque modo factus, *Exemplar* est, id est, πρωτότυπον & authentica scriptura, ex qua & exempla vel ἀντίγραφα sumi possunt, quis dubitat quin prolatæ alicujus testatoris duæ tabulæ, licet diversæ, non eodem exemplo nec eodem tempore scriptæ & signatæ, *Exemplaria* quoque dici debeant, ac *Codices* & *Tabulæ?* Unusquisque enim Codex *Exemplar* est, id est πρωτότυπον. In illis tuis prætérea verbis supra descriptis non *signatos* tantum simul duos Codices dicis, sed etiam *scriptos*, cum lex ipsa *simul signatorum* tantum meminerit. An putas hoc nihil interesse, *scriptum testamentum* & *signatum* eodem tempore fuisse? Sic sane loqueris: *verum quia sunt simul signati, ita ut dici nequeat, quis prius, quis posterius scriptus aut signatus fuerit, uterque valet.* Atqui nihil de simul scriptis Lex, sed de simul signatis tantum. Quæ tibi mens fuit cum illa de tuo adderes; an non præter mentem legis? Quis te eripiet, quin putaveris scribi uno tempore & signari testamenta olim debuisse ut valida essent? Si ita credidisti qui tantum te facis in Juris scientia, ignarum te prodis eorum quæ habentur Leg. xxi. Cod. de Testamentis.

In ea diserte dicitur, in testamentis, quæ præsentibus vel absentibus testibus fiunt non exigendũ à Testatore, ut uno eodemq; tempore testes adhibeat, dictet & finiat testamentum. *Sed licet*, inquit, ***alio tempore dictatum scriptumve proferatur, sufficit uno tempore eodemque die, nullo actu extraneo interveniente, testes omnes videlicet simul nec diversis temporibus subscribere signareque testamentum.*** Vide Asine, si quid videre potes, non esse necessarium ut uno eodemque tempore scribatur à testatore, subscribatur à testibus & signetur testamentum, sed licet alio tempore scriptum post tempus offeratur testibus ad subscribendum & signandum, ratum esse. Inter scribendum igitur potest testator aliud agere, immo vel contrahere vel interrumpere scriptionem quolibet alio actu extraneo. Quod enim Doctores quidam existimarunt in testamento faciendo contrahi posse, id verum est si de sola scriptione intelligatur, falsum si de actu subscriptionis & signationis accipiatur. De hac enim sola prohibet Lex eam ullo actu alio interveniente turbari & interrumpi. Id tamen Lex XXVIII. Cod. sic interpretatur, ut agenda quæ necessitates corporis spectant, non vitient testamenti factionem si interveniant, ut victus necessarii vel potionis oblatio, medicaminis datio vel impositio, & si quæ

alia

alia necessarius vitæ usus postulat, ut ventris exoneratio, & similia. De solo etiam actu quo subscribitur & signatur testamentum, capienda sunt illa ex Institutis Tit. eodem, ubi dicit Imperator, pariter constitutum esse postquam Jus civile & prætorium in unam consonantiam cœpit jungi, *Vt uno eodemq; tempore septem testibus adhibitis, subscribatur testamentum & signacula eidem apponantur.* Hoc ex Edicto Prętoris, illud de subscriptione testium à Constitutionibus inventum fuit. Vt uno autem eodemque tempore testes adhiberentur ex Jure civili proditum. Inde hæc tria simul ut uno eodemq; fierent tempore sine ulla interruptione, sed uno contextu statuit Lex XXI. Cod. de Testamentis. Et sane cum præcipuus sit actus testamēti faciendi, præsentia testium, subscriptio, ac signatio, merito sancitum est ut nullo alterius rei interventu, uno & continenti tempore peragеretur. Nam eadem Lex decernit, *non subscriptum à testibus* & *non signatum testamentum* pro infecto habendum. Parum igitur refert scriptum esse à testatore, nisi subscriptum sit & signatum à testibus. Hæc vel teruncіis nota sunt, non tibi, qui exigis scribi eodem tempore & signari testamentum. *Verum*, inquis, *quia sunt simul signati, ut dici nequeat, quis prius quis posterius scriptus aut signatus fuerit, uterque valet.* Ecce stulti vide,

nihil ponis differentiæ inter ſcriptum & ſignatum. *Quis prius aut poſterius ſcriptus ſit aut ſignatus.* Quaſi nimirum interſit æque ut eodem tempore ſcriptus ſit ac ſignatus. Ratio te fugit, aut tu illam. Quid ſi igitur duo illi codices quos ſimul ſignatos Lex dicit, non eodem tempore ſcripti fuere quo ſignati, an hoc ad rem pertinere cenſebis? Quid ſi etiam ex duobus codicibus, ille in quo Titius, aut ille in quo Mævius hæres ſcriptus eſt, alio atque alio tempore à teſtatore conſcripti, ſed eodem tempore ſunt ſignati, an aliud quid juris erit? An dices utrumque valere? Non puto, quia tua ſententia eſt ſcribi eos ac ſignari ſimul oportuiſſe.

CAP. VIII.

Stropha & calumnia Heraldi animadverſa, & explicationes Salmaſii defenſa. Pro duobus codicibus, quorum in lege de qua agitur, mentio eſt, improbe Heraldum ſupponere plura teſtamenta. Deliria ejuſdem notata. Sententiam ſuam de illa lege nec mutaſſe nec interpolaſſe Salmaſium.

EGo hîc te relinquam, ut ſpatium reſpondendi habeas. Interim priuſquam ad legis expoſitionem veniamus quam Salmaſius edidit, quæque à veteri ſignandi more dependet, quem tu ignoraſti, & à notione particulæ adverbialis *ſimul* à te non intellecta, hoc loco ventilabimus inſignes tuas

ſtrophas

ſtrophas & ſycophantias quas ſect. III. & IV. primæ tuæ Animadverſionis improba mente & falſifica manu congeſſiſti. Si notus antea non fuiſti populo eruditorum, nunc faxo te habeant pro impudentiſſimo quidem calumniatore, ſed & ſtolidiſſimo. Nam alii, ut tectæ ſint, fraudes ſuas aliquo fuco involvunt, tu ſine pudore, nullo velatas colore eas prodis. Dicis ſub finem ſecundæ ſectionis, me ut difficultati legis hujus obviam irem poſuiſſe primum, *Exemplar teſtamenti & teſtamentum rem eandem eſſe.* An non hoc verum? Tu qui pro falſo habes quantum ipſe falſus? Si *Exemplar* teſtamenti πρωτότυπον eſt, ut ſupra tibi demonſtratum, an non idem cum teſtamento? Ubi legiſti in Jure *Exemplar* teſtamenti idem eſſe cum exemplo? Si *Exemplar* teſtamenti eſt ἀντίγραφον, ut tu dicis Sect. V. idem omnino erit Exemplar cum exemplo. *Binæ tabulæ ſcriptæ exemplarii cauſa* in Leg. XLVII. D. de Legatis §. II. pro exemplis erunt habendæ quæ nihil fidem faciunt; cum tamen ea Lex binas illas tabulas fuiſſe authenticas clare ſignificet. Ais deinde Salmaſium ex eo inferre; *duos Codices teſtamenti duo eſſe exemplaria.* Nonne hoc etiam indubitatum? Si *Exemplar teſtamenti* αὐτόγραφον eſt & teſtamentum, ut ſupra oſtenſum eſt, an prohibebis ne duo Codices ſint duo exemplaria? Poſtremo *duos*

illos codices simul fuisse ligatos & obsignatos, atque quod ita juncti essent, pro uno testamento à Iurisco͂sulto habitos. Hæc etiam vera esse, & nullam posse veriorem hujus legis interpretationem à quoquam adferri, paulo post si tibi non approbabimus, aliis qui te doctiores sunt & æquiores, facile probatum iri confidimus. Hactenus quidem satis bona fide usus est in referenda Salmasii sententia. Sed statim nescio qua dementia tentatus, vel improbitatis æstu, quæ ad tempus se subduxerat, ex transverso redeuntis, abreptus, struices calumniarum & sycophantiarum coacervare incipis. *Si igitur*, inquis, *plura reperiantur testamenta, & is qui prior hares institutus est, ea junxerit & colligarit, utrum habebuntur testamentum, & sic non oculos Iurisconsultorum tantum, sed & mentem fallerent. Quo facto, quotquot erant testamentis illis hæredes instituti, hæredes erunt, nec attendetur amplius testamentorum prioritas aut posterioritas. Quare? Quia omnia simul sunt ligata & juncta.* Cum hæc scriberes tuæ spontis non eras, & nescio quæ te intemperiæ agitabant, aut, ut modestius de te sentiam, fortasse vinum hesternum destertebas. Non sane hæc sunt sani hominis, & sapienter litteris utentis, ut de te infra videris affirmare. Postquam hæc impuro tuo & improbo ore effutiisti, subjungis *hoc merum esse delirium.* Tuum est, ô bone, & ita

ita esse jam tibi ostendam, & si delirium non est, mera est improbitas. Primum cum de duobus quæstio sit, quorum Lex meminit, tu *plura testamenta* improbe & imperitè reponis, & omnia simul ligata & juncta facis, cum duos tantum Codices simul signatos memoret. Nisi fortasse tam stupidus fueris ut duos de pluribus acciperes ut postea constabit te sensisse. Deinde ut delirium affingeres Salmasio, ipse delirabas cum ita scriberes; *Si plura reperiantur testamenta, & is qui priori hæres institutus est ea junxerit.* An ut illum insanum probares, ipse insanire voluisti? Quis dixit eum qui ex pluribus testamentis priori institutus esset, ea junxisse & colligasse? Tu hoc dicis, non ille. Tuum hoc est deliramentum. Tu vigilans somniasti quale nec phrenetici in somnis vident. Ais deinde, testamenta plura sic colligata junctaque & pro uno habita, *non oculos tantum Iurisconsultorum fallere, sed etiam mentem.* Quid hîc etiam vis? An plura testamenta simul juncta possunt oculos fallere Jurisconsultorum? Ne quidem Idiotarum fallerent. Nam si unæ tabulæ testamenti aciem oculorum effugere non possunt, multo minus plures junctæ. De mente etiam, nescio qua mente dixeris eam falli in Jurisconsultis qui testamenta sic conjuncta viderint. Quæ sequuntur,

non meliora ſunt nec ſaniora ; *Quo facto quotquot erunt teſtamentis illis hæredes inſtituti, hæredes erunt, nec attendetur teſtamentorum prioritas aut poſterioritas.* Non de Salmaſii magis interpretatione, quam de tua hæc dicere liceat. Adeo enim fatuus es, & bonæ mentis exul, ut neſcias quid dicas, nec quomodo dicas. Tu ex duobus codicibus ſimul ſignatis, quos Lex memorat, non poſſe colligi ais quis prior, quis poſterior ſignatus ſit, ideo pro uno teſtamento utrumque haberi, & omnes qui duobus illis teſtamentis inſtituti fuerint, hæredes futuros pronuntias. Nec igitur cum iſta tua expoſitione attenditur teſtamentorum prioritas aut poſterioritas, ut tu loqueris. Si quid in his abſurdi, ut videris velle, commune id tibi cum Salmaſio, non hujus proprium. Mox ais eam abſurditatem à te detectam eſſe in obſervationibus, & *Salmaſium in miſcellis defenſionibus id interpolare eſſe conatum.* Quomodo interpolare? An priorem ſententiam immutavit ut novam inſinuaret? *Ita*, inquis, *interpolavit ut eodem recidat.* Non ergo illi vis licuiſſe, ut idem aliis verbis diceret, cum in duobus diverſis ſcriptis eadem de re loqueretur ? Et hoc vocas *interpolare*, eandem ſententiam aliter atque aliter ſic expoſuiſſe ut ab ea tamen non receſſeris ? Magnum hoc crimen Gai Cæſar ! Si majus non habes

habes quod objectes, frustra es. *Verum*, infers, *& cum plusquam absurda sint, & nescio quomodo involuta verba ipsa magni Critici qui summorum quotquot terra tegit Iurisconsultorum exherenda sunt?* Bene dicis: nescio quomodo involuta esse Salmasii verba. Nullo quippe modo intricata sunt, cum nihil illis sit explicatius. Ecce etiam alterum crimen, & valde magnum. Jurisconsultorum quos terra tegit, id est qui mortui sunt, *oculos confixit.* Hoc certe minus quam vel cornicum viventium oculos configere. Quid si jugulasse eum diceres omnes Jurisconsultos mortuos, an homicidii reus propterea haberetur, & subscriptionem cædis in eum ederes? Exhibebimus hic etiam ipsa verba Salmasii, ut videamus an ita ut vis, modo nescio quo sint involuta. *Duo testamenta diversa diversos hæredes scriptos ostendentia, & in duobus exemplaribus conscripta pro unis tabulis haberi dixit Vlpianus, quia simul signata sunt. Quomodo simul signata? Eo prorsus modo quem Salmasius explicavit, nec enim alio potuit. Lino circumligati & simul comprehensi duo codices utriusque testamenti impositis & impreßis super linum testium signis. Hac re effectum est, ut duo testamenta pro uno censerentur. Duo codices sunt duo exemplaria pro uno.* Quid in his verbis involuti & obscuri, dic inepte vitilitigator? Testamenta certe ipsa involuta sunt & lino circum-

circumdata, non dictio Salmasii. Non enim potuit apertius quod volebat, nec disertius explicare.

CAP. IX.

Calumnia & συκοφαντία Heraldi detecta. Non dixisse Salmasium testamenta signare, esse duo testamenta uno lino ligata signare. Duos codices simul signatos esse duos codices uno lino constrictos & iisdem signis obsignatos. Non aliter duas tabulas simul signari solere & posse quam unas. Mendacia & stropha Heraldi & stolida ejus quaestiones refutata.

IN illis porro verbis supra citatis cum nec calumnia ipsa locum calumniandi posset invenire, calumniator non invenit sed fecit. Sic enim cum ea attulisset pro clausula tertiæ sectionis, ita quartam auspicatus est atque inde conclusit. *Ergo testamenta signare & obsignare quod quid esset, omnes Iurisconsulti hactenus ignorarunt, erat nuper duo testamenta simul ligare aut junctim colligare aut obserare, nunc explicatius lino circumligare & simul comprehendere impositis & compressis super linum testium signis.* Paulo ante hoc ipsum vocaverat *interpolare*, nunc idem illi est *explicatius dicere*. His positis, subjicit exclamando, ut solet cum ad ravim usque Rabulariam exercet, aut cum è cathedra discipulos olim increpabat; *Dic mihi Salmasi, putasne fuisse te sa-*

num

num cum tanta deliramenta scriberes, quæ sine rubore proferri non possunt? Ego vero miror, ô Sycophanta, te sine rubore hæc scribere potuisse. Certe sanus non fuisset Salmasius si, quod illum dicere ais, dixisset. *Si testamenta*, inquam, *signare* idem esse scripsisset, ac *duo testamenta simul ligare*. Aliud est, ô stultomale, *testamentum signare*, aliud *duo testamenta simul signare*. Qui duo testamenta simul signat, simul etiam ea uno lino circumligat, & in unum juncta & comprehensa eadem cera signat. Sed quasi parum esset semel imposturam fecisse, iterum eandem calumniam refricas Num. VII. his verbis, quibus concludere Salmasium ais, *Codices signare hoc loco dici, Codices simul ligare & impositis signis obsignare*. Non dixit Salmasius, ô Sycophantarum flos delibate, *codices signare* esse codices simul ligare & signare, sed *codices signare* esse codices lino ligare & cera signare; ex quo & conclusit, *Codices duos simul signare*, idem esse quod codices duos simul uno filo ligare & iisdem signis obsignare. Non pudet te imposturæ & συκοφαντίας! Ex illis deinde sicut à te sycophantice proposita sunt, non ut à Salmasio scripta, te ipsum vel Salmasium interrogas & quæris: *Si testamenta signare est simul ligare, quid erit testamentum signare, si unum est solum?* Pone quæstionem ex mente & verbis Salmasii, tum

pro

pro illo tibi respondebo. Dic, inquam impure nebulo; *Si duo testamenta simul signare, id est simul ea lino ligare & cera signare, quid erit testamentum signare si unum est & solum?* Paratum ecce tibi responsum, si signare testamentum cum unum est, illud est lino circumligare & signis ceræ impressis claudere, *duo simul signare* erit simul ea lino colligare ac signis supra linum impositis obsignare. An aliter duę epistolæ uno involucro teguntur quam una? Nec aliter ergo duæ testamenti tabulæ simul uno lino comprehensæ constringuntur quam unæ. Apparet ex his quæ hîc crepas, te vere nescisse quid esset signare testamentum, & quomodo apud antiquos Romanos tabulæ qua privatæ qua publicæ obsignari solitæ sint. Non enim si scisses, tu hæc portenta calumniarum cum ineptiis vix credendis conjunctarum commentus fuisses. Addis, ut clarius patefacias te mente exsensa & bruta fuisse, cum ad hæc scribenda accessisti, *Duo autem testamenta ita conligata & simul juncta an ideo numero distinguuntur, quia re ipsa diversa sunt, an opinione hominum tantum quorum oculos junctio ista fefellit?* Oedipus aliquis quærendus qui ista explicet, nam ego sum Davus. Domum suam verti putabat hîc homo, & duplicia omnia in ea sibi ostendi, cum hæc deblaterabat. Quis enim potest dicere quid hæc sibi

ſibi velint? Duas teſtamenti tabulas vel duos codices ſimul ſignatos, hoc eſt eodem lino & iiſdem ſignis comprehenſos poſuit Salmaſius. Quærit hic fungus putridus an numero diſtinguantur hæ duæ teſtamenti tabulæ, quia re vera diverſæ ſunt, an opinione hominum quorum oculos iſta junctio fefellit? Idem eſt quod paulo ante 111. Sectione poſuerat, Duo teſtamenta ſic juncta, *non ſolum oculos Iuriſconſultorum ſed & mentem fefelliſſe.* Quod quid ſit, nemo præter ipſum nobis poſſit aperire. Duo teſtamenta diverſa vel duos codices teſtamenti ipſe Ulpianus in illo caſu propoſuit, quia in illis alii atque alii hæredes ſcripti erant. Diverſa duo teſtamenta revera fuiſſent, & prius ruptum eſſet à poſteriore, niſi ſimul ſignati eſſent. Quod ſimul ſignati ſunt, ideo duas has tabulas pro unis habendas pronuntiavit Juriſconſultus. Salmaſius docuit quomodo *ſignati ſimul* fuiſſent illi duo codices, nempe quod uno lino circumligati & iiſdem teſtium ſignis lino impoſitis ſimul obſerati fuiſſent. Quo igitur pertinet id quod hîc quærit infamis rabula; an ideo numero diſtinguantur quia re diverſa ſint, an opinione hominum tantum quorum oculos hæc junctio fefellit? Primum quomodo videri voluit eam junctionem duarum tabularum oculos hominum fefelliſſe? Nemone tum

potuit

potuit videre duas esse tabulas junctas & simul signatas, non singulares? Duplices erant tabulæ quibus tum testaměta conscribebantur, id est ex duplici tabella compositæ, quæ & δίπτυχα ideo Græcis appellata & *bipatentia pugillaria* Ausonio. Duæ tales duplices tabulæ simul junctæ & uno lino vinctæ speciem ostendebant quadruplicium tabularum, non duplicium. Nemo igitur hîc potuit falli. Sed pone oculos hic decipi potuisse visentium. Quid hoc ad rem? Inciso lino & resignatis tabulis atque apertis, facile cognosci potuit unum an duo diversa fuerint testamenta, binæ tabulæ an unæ tantum. Numero distinctas fuisse tum patuit, etiam re ipsa diversas ex scriptura quæ alios in uno, alios in altero codice hæredes habuit nominatos. Ex eo tamen quod simul signata illa essent duo testamenta sive duo codices testamenti, Ulpianus statuit, pro unis tabulis utrasque habendas & supremum utrasque accipiendas. Nunc videbit qui hæc leget, delirantis rabulæ somnia & ridicula commenta in nebulas aërias ferri, & nihil ex his in ejus cerebro remanere præter immanem & efferam mentiendi & calumniandi libidinem, quam & in his quæ jam subjiciam, expressam reliquit. *Sed non solum ita colligata & juncta sunt, verum etiam testium signa lino quo colligata sunt impressa, quod*

est

est novum mysterium priore libro nondum revelatum. Si mendaciis palma in medio esset posita, ut qui flagrantissima & putidissima diceret; eam auferret, nemo contra te coronaretur, mendax & impostor facile omnium improbissimus. Hoc Heralde à me habeto & me verum dicere credito. Ut alii etiam hoc sciant credantque, me hîc legant. Hoc est quod paulo ante etiam dixeras, Salmasium priorem sententiam interpolare postea conatum esse, cum nempe prius scripsisset in libro de Modo Usurarum, *testamenta signare* idem esse quod *duo testamenta simul ligare, aut junctim colligare & obsignare*; postea, hoc est, in libro Observationum ad Jus Atticum explicatius posuisse, *lino circumligare & simul comprehendere, impositis & impressis super linum testium signis.* Hoc est ergo mysterium quod appellas novum, & quod hic mentiris in priore libro nondum fuisse revelatum. Nunc revelemus imposturam tuam nondum satis detectam. In libro Salmasii de Modo usurarum cap. XI. p. CCCCXXXVI. lin. XVIII. hæc verba totidem apicibus leguntur ad hanc ipsam legem, de qua nunc agitur, explicandam: *Ergo pro unis tabulis, etiamsi utrumque esset testamentum, id habendum esse respondit, quia utrumque supremum, nec alterum altero magis supremum, quandoquidem simul involuta lino & signis impressis obse-*

 rata

rata fuere. Quæro nunc à pædagogo ſive Ludimagiſtro Sedanenſi, an aliud dixerit aut aliter ſententiam hanc expreſſerit in libro poſteriore Obſervationum ad Ius Atticum & Romanum? *Involvere lino duas ſimul teſtamenti tabulas, & ſignis impreßis obſerare*, an obſcurius dictum eſt, quam *lino circumligare & ſimul comprehendere duos codices teſtamenti impoſitis & impreßis ſuper linum teſtium ſignis*, quod in poſteriore libro poſuit Salmaſius? Verebaris;ne non ſatis rabula & impoſtor eſſes, ſi & in re tam levi ingenii tui mendaciloqui oblitus fores. Nonne vel illud ipſum quod ex interpretatione Salmaſii prioris libri citaſti,ſatis tibi probavit,non aliud in illo quam in iſto ſcripſiſſe cum dixit,Duo teſtamenta ſimul ſignare,eſſe ſimul ligare & obſignare? An aliquid obſignatur non ſignis impreſſis & impoſitis lino? An vero ſine lino ullæ tabulæ umquam obſignatæ ſunt? Pergis porro & ſic lepide iterum interrogas, *Quid ſignabant igitur teſtes, cum ſignum ſuum ei lino imprimebant; duo teſtamenta an unum?* Magna certe quæſtio & admodum ardua! Duo codices vel duæ tabulæ uno lino ligatæ oblatæ ſunt à teſtatore ſignandæ teſtibus, & tu quærendum putas, quid ſignabant teſtes cum ei lino ſigna imprimebant;duo teſtamenta an unum? Quæro nunc à te viciſſim; an non licuerit teſta-

tori

tori duas tabulas ſupremæ ſuæ voluntatis diverſo tempore ſcriptas, & diverſorum hæredum nominibus, teſtibus vocatis quaſi duo exemplaria, ſubſcribendas offerre & eaſdem ſubſcriptas uno lino circumligatas, iiſdem teſtibus ſignandas præbere? An aliquo id jure prohibitum dices, prætorio, civili, an imperatorio? Legem aliquam potes proferre quæ hoc vetet? An debuerunt ſcire teſtes utrum duo teſtamenta ſic ſignarent an unum? Si non ideo infirmatur teſtamentum, quod teſtes neſciant quæ in eo ſcripta ſunt, ut diſertè ſancitum eſt leg. XXI. Cod. de Teſtamentis, an putas irritum eſſe & infirmum quod ſcriptum eſt in duobus Exemplaribus, ſi teſtes ignorent quid in illis ſit, diverſa ſint teſtamenta an eodem exemplo confecta? At ſimul duo uno lino juncta ſunt. Credis non licuiſſe? tuum eſt hoc oſtendere. Quæris etiam, *Quid volebant ea ſigilli impreſſione? an oculos hominum fruſtrari duo teſtamenta juncta pro uno accipientium?* Adeo ſtultæ ſunt tuæ quæſtiones & frivolæ nugatoriæque, ut illis reſpondere ſtultum ſit. Dico tibi nihil ultra debuiſſe quærere illos teſtes poſtquam duos teſtamenti codices ſubſcripſerunt. Cum ſimul vinctos ſignarent; non ad ipſos pertinuit interrogare teſtatorem quid vellet ſibi cum hac duarum Tabularum junctione, utrum duo teſta-

menta diversa an unum hoc modo cogitaret condere; utrum hæc duo sic simul colligata ac signata pro uno testamento vellet accipi. Ipsorum tantum officium fuit, quod offerebatur subscribere & signare. Quid ipse vis amplius? Sed nunquam finem facies ineptarum quæstionum: Quærere pergis, *cum duo testamenta ita juncta & pene conglutinata, sejungebantur & aperiebantur, jamne videbantur unum testamentum an duo?* De conglutinatis garris. Quæ juncta simul sunt & uno lino colligata, non sunt conglutinata. Non possum jam temperare quin huic quæstioni tuæ respondeam. Magna est & magno atque acuto Jurisconsulto digna. Rupto lino quo duæ tabulæ constringebantur, apparebat duas esse tabulas non unas. Miraculum sane ingens & res nova & inaudita. Quid tum postea? Quod superest dubium est utrum illæ duæ tabulæ pro unis sint accipiendæ, id est pro uno an duobus diversis testamentis quorum alterum sit prius, alterum posterius. Non ex adspectu tamen id judicandum, ut quod duæ sint numero distinctæ tabulæ, pro duabus etiam diversis testamentis uno priore, altero posteriore sint habendæ. Stolida igitur ac stulta ista tua interrogatio, ubi aperta fuerint ista duo testamenta simul signata, an jam videbuntur unum an duo? Jurisconsulti erit non

cujus-

cujuſlibet de eo reſpondere. Nec ad te igitur hoc pertinebit, non enim es Juriſconſultus, cum tantus ſis in omnibus rebus aſinus, id eſt communis ſenſus expers. Ita igitur Juriſconſultus hoc dubium decideret. Si duo hæc teſtamenta, vel hi duo codices eodem exemplo ſcripti ſunt, & eoſdem hęredes habent ſcriptos, quamvis ſeparatim ſignati, pro uno tamen habentur teſtamento, & ſi unus ex his extet, extare tabulæ teſtamenti videntur. Sin vero duo teſtamenta offerantur, alios atque alios hæredes ſcriptos habentia, & diverſo tempore confecta, & utrumque ſeorſim ſignatum exhibeatur, pro duobus teſtamentis diverſis accipientur, & prius ſignatum infirmabitur à poſterius ſignato. Quamvis autem diverſa, nec eodem exemplo ſcripta nec eodem tempore, ſi tamen ſimul ſignata fuerint, id eſt uno lino circumligata, pro uno teſtamento utrumque accipietur. Hæc mens Juriſconſulti in illis duobus paragraphis, hæc ejuſdem mentis expoſitio Salmaſiana, quam pro ægri meris ſomniis traducit homo nihili, & mente æque inanis ut patris erant bombardæ priuſquam pulvere nitrato ac ſulphurato globoque æneo eſſent inſtructæ. Homo revera Triſmegiſtus, ſed quomodo? Maximus ſomniator, maximus impoſtor, & maximus nugator. De ultimo,

non difficilis nec longe petenda probatio. In proxime sequenti sectione causam reddit quæ Salmasium in hos errores ac deliria præcipitem egerit. Id eum ait fefellisse, *quod exemplar testamenti & testamentum rem eandem existimavit, & quia duos codices pro duobus exemplaribus acceperit.* Quod æque bonam rationis ἀκολουθίαν habet ac si dixisset, ideo Salmasium tenebras offudisse suo lectori in hac lege de duobus simul signatis codicibus explicanda, quia Solem & lucis auctorem eandem rem putaverit. Tam bene cohæret hæc ejus ratiocinatio. Salmasius *testamenta signare* perperam interpretatur lino circumligare & signa imprimere. Unde hunc errorem tam insanum hausit? quia *Exemplar testamenti* & *testamentum* idem credidit esse, & quia *codices testamenti* cum exemplaribus confudit. Jam faxo hîc agnoscas & confitearis tuam ἀλογισίαν, ô caprimulge. Quid si Salmasius tecum diceret *Exemplar testamenti* idem esse cum ἀντιγράφῳ sive exemplo, & Exemplaria diversa esse à codicibus, an recte sic procederet ejus interpretatio de uno testamento signato, vel duobus simul signatis? Quid alterum habet affine aut commune cum altero? Imo Exemplar testamenti, si pro exemplo accipiatur & ἀντιγράφῳ, nihil ad signaturam pertinet, quia Exemplum testamenti, non semper signabatur,

batur, sed solum Exemplar. Nunc ut videas quam longe absis ab omni via veritatis; dico tibi verissimam esse Salmasii de more signandi testamenta antiquo observationem: de Exemplari quod sit testamenti autographum: de codicibus quod sint iidem cum Exemplaribus. Quæ omnia jam supra abunde demonstrata sunt.

CAP. X.

Explicationem legis prædictæ de duobus Codicibus simul signatis pendere à more vetere signandi, & à notione voculæ simul. De more signandi antiquo prius dictum. Quomodo libri & codices antiquitus signarentur, explicatum. Heraldum secum ipsum pugnare in prisca signandi ratione exponenda. De Charta qua veteres usi sunt, qualis fuerit, & quomodo non complicaretur, sed involveretur. Differentia voluminum & codicum explicata. Cum charta in qua aliquid scriptum est, antiquis nominatur, de charta volumine id intelligendum. Quid sit linum & quid ea vox significet, quo tabulæ omnis generis colligantur & volumina. Signa per se nihil potuisse sine lino, quia lino erant imposita. Iliacis temporibus arcas lino tantum sive vinculo constrictas claudi solitas, absque signis. Linteo involutas literas etiam olim signis supra linteum impressis obsignatas.

TEmpus jam est, priusquam legis sententiam plenius planiusque aperire incipiamus, ut asseramus Salmasii explicationem de duobus codicibus simul signatis,

ſimulque morem antiquum ſignandi adſtruamus, & notionem voculæ adverbialis *ſimul* confirmemus. Nam ab his duobus pendet hujus legis ſanus intellectus, ab obſervatione inquam ſignandi teſtamenta veteri recte notata, & à recta ſignificatione Adverbii *ſimul*, quod Juriſconſultus in prædicta lege ſupra citatis verbis poſuit. De primo prius. Nemo eſt antiquitatis Romanæ Græcæque paulo peritior, quin aliquid audierit de more ſignandi utrique genti olim uſitato. Signaſſe quippe omnia annulo quæ domi clauſa volebant vindicare à domeſticorum & ſervorum rapinis, capſas, arcas, armaria, penum, cellas, amphoras, lagenas & reliqua utenſilia quæ aliquid furto ac rapinæ obnoxium continerent, ſive res cibi eſſet ſive potus, ſive quæcunq; alia ſpecies. Annuli ad hoc facti *ſignatorii* & *ſigillatorii* & *ſigillaritii* dicebantur. Eorumdem annulorum uſus fuit ad ſignandas omnis generis tabulas privatorum publicorumq; contractuum, ſyngraphas, chirographa, teſtamenta, codicillos & epiſtolas ad familiares mittendas. Una tum fuit ratio ſignandi, qua annulus charactere aliquo notatus ceræ imprimebatur. Sed hic per ſe ſolus codices, tabulas vel libros & volumina non potuit claudere & quaſi obſerare. Nam ſi quis, exempli gratia, teſtamenti tabulas in exteriori earum

rum parte ceris signo impressis totas vellet cooperire, aut operculum capsæ vel arcæ totum iisdem tegere, nihil plus proficeret aut efficeret ne possent aperiri, quam si omnino nihil in his signatum esset. Prout ergo rei forma esset quam annulo obserabant ceræ impresso, ita etiam aut filum vel linum, lineamve aut funiculum adhibebant iis prius ligandis, cui filo vel lino postea frustum ex cera imponebant annulo sigillatorio signandum. De aliis rebus nunc non opus est dicere; de libris aut tabulis syngraphisque quomodo signari solerent, id est annulo claudi, dicendum, nec ab eis quę jam observavit Salmasius, recedam, quia aliud de his dici non potest præter illa quæ in libris de Modo Usurarum jam docuit. Primum eum docuisse certum est, quid esset apud veteres *tabulas obsignare*: quo sensu diceretur, *obsignatis tabulis cum altero agere*; item quomodo testamenta *obsignarentur*. Non idem videtur Advocato nunc fori Parisiensis, olim ludimagistro Scholæ Sedanensis, sed *furiosum* appellat Num. XI. quod dicere ausus fuerit, *signare testamentum* idem esse quod lino circumligare, & eidem lino signa imprimere. Qui tamen si possit ostendere aliter quam hoc modo signari solita antiquis Romanis testamenta, tum recantatis opprobriis amicum mihi red-

dam, & pro tam docto habebo, quam nunc indoctum & inscitum apertis pignoribus possum ostendere. Non sentit homo ne sensus quidem communis compos, hoc idē à se agnosci Num. xvii. ubi dicit: *annulis tantum signata testamenta & catera instrumenta clausa eo quem indicat Paulus modo.* At Pauli locum Salmasius citavit, ut ex eo doceret quo modo signare testamenta Romani olim soliti fuerint. Sed idem mox sibi contrarius Num. xviii. ex Durando Speculatore formam signandi testamenti quasi veterem producit ac veram, quæ nihil omnino habet commune cum antiqua signatione tabularum Romana, sive formam spectes & materiam tabularum, sive ipsam signandi rationem. Plicari ille vult chartam, *ita ut spatium superius conjungatur cum inferiori parte, & figi ibi tres chordulas, in plicatura vero dextri spatii duas & sinistri alias duas, sic ut qualibet chordula duo habeat foramina integram litteram non ladentia vel attingentia, quibus chordulis singula spatia conjuncta ligentur, ita quod interior littera videri vel legi non possit.* Si descriptum à Paulo modum & à Senatu præscriptum istis verbis se optime expressisse credidit ille Speculator, falso usus est speculo; quod illi aliam à vera imaginem rei quam in illo voluit contemplari, exhibuit. Si hanc autem antiquam & Romanam Heraldus putavit esse

eſſe teſtamentorum ſignandorum formam, quam luculenter ait & clare ab illo Durando explicatam, næ ille non plus in rebus iſtis ſapere hoc ipſo ſe oſtendit, quam ſus ſapit mortua ſine ſale condita. Tabulæ teſtamenti quas Lex Cornelia Teſtamentaria adhibitis teſtibus ita præcipit ſignari ut in ſummo margine ad mediam partem perforato triplici lino conſtringerentur, ut exteriores ceræ fidem interioribus ſervarent; ſic enim ibi legendum; de ligneis tabulis & ceratis intelligendæ ſunt, in quibus ſtilo ferreo exarabantur litteræ. In ejuſmodi tabulis non ſolum teſtationes ſive voluntates ultimas ſcribebant tunc temporis homines, ſed etiam ad Syngraphas conſcribendas & Chirographa iis utebantur. At homo ineptus cum ſuo Durando paſſim fiſtula exſibilandus, ad hujus morem temporis nos revocat, quo in charta complicanda teſtamenta conſignantur. Licuit quidem olim & in chartis & in membranis & quacunque alia materia, quæ ſcripturæ patiens eſſet, teſtamenta condere, ſed ne tunc quidem ita charta utebantur ut nunc facimus, nec ad eam formam eam plicabant, ſed volumina, hoc eſt, ἐξειλήματα vel εἰλητάρια ex ea faciebant, quæ à tergo non ſcribebantur, id eſt in exteriori ſive averſa parte, ſed tantum in interiori & adverſa,

niſi

niſi cum adverſaria ex illis vellent conficere, & σχέδια in charta opiſtographa ſcripta ad uſum privatum & commentationum quotidianarum exercitium, quæ poſtea emendata à librariis ſcribis transferrentur aut in codices, tabulas & τετράδια, aut in volumina ſive εἰλήματα, adverſa tantum parte ſcribenda. Forma chartæ antiquæ ut alia fuit quam hodierna, ita ex materia diverſa. Ex papyri quippe Nilotici philyris contexta glutine invicem junctis, volutilis potius erat quam plicatilis. Vix enim ferebat in varios ſe complicari modos ut noſtra; præcipue ea quæ libris conſcribendis deſtinabatur, tenerior & ſubtilior cæteris generibus, quam *Regiam Chartam* vocabant. Catullus de Suffeno:

Puto eſſe ego illi millia aut decem aut plura
Perſcripta, nec ſic ut fit Palimpſeſto
Relata, charta regiæ, novi libri,
Novi umbilici.

Hero in αὐτοματοποιητικῶν libris, χάρτης λεπτότατος τῶν βασιλικῶν καλουμένων. Talis charta, nec puto etiam alia craſſior, non complicabatur, ſed convolvebatur. Duæ ergo figuræ librorum ex charta tum temporis uſitata fiebant; *Volumina*, hoc eſt ἐξει-λήματα, & Tabulæ, id eſt τετράδια vel paginæ, ut Salmaſius docuit in lib. de modo Uſurarum cap. x. ubi etiam explicavit &

emen-

emendavit leg. 1. §. 1. D. de possessione bonorum secundum tabulas. *Tabulæ* igitur dicebantur omnes codices ex variis tabellis confecti, ligneis, membranaceis, chartaceis, vel etiam coriaceis, dummodo figuram haberent tabulæ quadratæ, id est, πετάδ☉ vel πετάδια, id est paginæ, ut Græci in glossis suis Nomicis exposuerunt. At *volumina* ex sola charta fiebant, vel etiam ex membrana, sed ut plurimum ex charta. Cuidam generi nomen fuit opistographæ vel deleticiæ sive Palimpsestó, quæ excipiendis studiosorum meditationibus inserviebat, non libris conscribendis. Dicit tamen Ulpianus titulo quo supra: *Et si quis in opistographo testatus sit, hinc peti posse bonorum possessionem.* Nam *chartæ* appellationem & ad novam & ad deleticiam chartam referri. Et hoc est, quod ajunt Græci nomici: Τὰ δ' ἐξ ἀλήματα χάρτου, αὐτὸ τοῦτο καὶ χάρτης καλεῖται. Etiam *Chartæ* nomine censentur, volumina ex charta opistographa nempe, & deleticia. At Tabularum nomen solis convenit codicibus ex multis πεταδίοις sive ligni sive chartæ sive membranæ compositis, quo genere hodie compinguntur nostra librorum exemplaria. Testamenta itaque veteribus aut in tabulis tantum scribebantur aut in voluminibus, in chartis plicatis numquam, quia plicaturæ impatiens erat charta

veterum

veterum ex papyro Ægyptiaca, cujus usum duntaxat noverant tam Romani quam Græci. Falsa igitur illa Speculatoris observatio de charta testamenti plicata, & tribus chordulis ligata & involuta, de signis testium ab una ex chordulis dependentibus. Quæ longissime absunt à forma antiqua lino circumligandi & signandi testamenti. Eam dum nobis pro antiqua satagit obtrudere bipedum indoctissimus leguleius, ludibrium se debere non sentit omnibus sanis & doctis. Si similis illi essem, furiosum hîc eum compellarem. Furor quippe est & manifesta phrenitis, velle eam complicatæ chartæ formam cum chordulis & sigillis ex una chordula dependulis, quam describit Speculator, velle inquam esse eandem cum ea quam Paulus ex Senatus consulto introductam scribit, & quam Salmasius in lib. de Modo usurar. explicavit. Si *chartam* pro membrana eum dicet accepisse, ut nunc vulgo loquimur, tanto magis ineptus vel etiam insanus, cum *chartam* veteres non dixerint, nisi de ea quæ ex papyro esset contexta. Locum illum Pauli decantatissimum esse dicit noster rabula. Sed quid tum? An qui eum decantarunt, etiam intellexere? Ipse fidem facit quam male hactenus intellectus fuerit cum in Sect xviii. notat eum morem signandi qui à Paulo traditur,

ditur, *diu durasse & ad nostra pene tempora, ita ut non paucos contractus ita signatos viderimus, quorum nonnullis signatorum sigilla appensa adhuc extabant.* Non sani hæc esse hominis etiam aliquis non sanus jurare posset. Certè portentosam inscitiam veteris moris in signandis testamentis & aliis quà privatis quà publicis contractibus apud Romanos & Græcos servati, produnt. Vel illud eum revocare debuit à tam stolida ac vesana cogitatione, quod & Suetonius in Nerone & Paulus de solis ceratis tabulis, quibus tralaticium tunc fuit testamenta conscribi, intellexerint, non de aliis. Non certe de nostris chartis complicatis, quæ notæ antiquis non fuerunt. Nec magis illis cognita liquet fuisse sigilla appensa chartæ vel membranæ aut ex aliqua chordula dependula, ut in testamentis & contractibus ante centum aut ducentos annos scriptis videre est. Præterea *linum* erat, id est filum ex lino, non chordula, quo veterum testamenta circumligabantur, nec umquam aliter nominant Jurisconsulti, Plautus, Cicero, Suetonius, Juvenalis & alii classici auctores. Plura loca ex Jure produci possent quæ *linum* appellant, quo testamenti tabulæ constringebantur. Servius ad Eclogam IV. *Nam linum cum dicimus filum significantes, primam habet longam.* Inde *linum* quo margaritæ inseruntur, filum est,

non

non chordula. Quæ funiculo vel chordulæ insererentur, foramen nimis magnum haberent, & hoc ipso minus viderentur pretiosæ. Tertullianus de Habitu muliebri, *uno lino decies sestertium inseritur.* Pro eo *filum* dixit Hieronymus: *Vno filo villarum insuunt pretia.* Celsus lib. VII. cap. XIV. de ligatura umbilici infantis; *à quibusdam ad imum acu trajectatur duo lina ducente, deinde utriusque lini duobus capitibus diversa partes adstringuntur.* Idem *Filum* alio loco dixit, eodem libro ubi de pueris infibulandis agit. *Si glans ab his libera est, is locus fibulæ idoneus est. Tum quia nota sunt cum acu filum ducente transsuitur.* Hoc ipsum est quod alibi *aciam* appellavit; de qua frustra disputarunt viri docti quid esset, cum sit filum vel linum quo suitur & quod acu ducitur, ab acu propterea sic dictum, & Græci ῥάμμα appellant, id est filum suendo idoneum quod erat retortum, id est ex duobus filis, qualia è colu neta exeunt, compositum. Hinc *linum* etiam dictum quo consuebantur calcei, quamvis esset crassius. Iuvenalis Sat. III.

— Vel si consuto vulnere crassum
Atque recens linum ostendit non una cicatrix.

Linum quoque Græci, id est λίνον, appellant quo ex corio navigia consuebantur, Καὶ λίνῳ τοίχων ἁρμονίη δέδεται. Theophilus λίνον quoque Græce dixit, linum quo tabulæ testa-

testamenti ligabantur. Nec abnuo quin crassius fuerit vulgari lino sive filo quo suitur, quamvis eo etiam hodie soleamus litteras ligare & signo impresso claudere. Sed ad majores fasciculos crassius linum adhibemus ex pluribus filis contextum, vel ex pluribus cannabinis tractis tortum. Linum certe sive subtile sit sive crassum, nihil aliud est quam lineum vinculum. Ovidius id probat *vincula Epistolarum* appellans linum illud quo Epistolæ erant obligatę. Eodē certe lino, hoc est fili genere Epistolæ circumligabantur, sive in tabulis cera inductis scriptæ forent, sive in chartæ volumine. Certe non alia dari potest forma signandi testamenti pręter eam quam Salmasius ostendit & explicavit, quantumvis furere pergat, ut contrarium evincat commoti cerebri ludimagister. Simplicissima ea ratio fuit. Si tabulæ erant ligneæ vel chartaceæ aut mēbranaceæ, id est codex ex charta vel membrana vel ligno, circumligabatur lino, id est filo crassiore, deinde ei ipsi lino imponebantur ceræ infixę, sive ceræ frusta, quibus imprimebantur à testibus annuli signatorii. Nullū hîc mysteriū quod non sit facilimæ ἐποπτείας, intelligentibus saltem Romanę & Græcæ antiquitatis. Imperitis & Heraldo similibus omnia in operto & ἀπόκρυφα. In Plauti Bacchidibus nescio quis poscit ceram & linum obligandæ & obsignandæ Epistolæ.

 Cedo

Cedo tu ceram & linum actutum, age, obliga, obſigna cito.

Epiſtolæ olim ſæpe in ceratis tabulis ſive codicibus ligneis cera oblitis ſcribebantur, ut & teſtamenta, ſed brevioris tantum erant formæ; unde & *Codicilli* dicti, quaſi parvi codices. Hinc *codicilli* pro epiſtola apud Petronium & alios. Inde & nomen *teſtamentaris codicillis*, & illis Imperatorum epiſtolis quibus honores & dignitates privatis conferebant. Inde & *honorarii codicilli*, quibus ſolum honoris titulum in aliquo officio dabant. Petit igitur ille apud Comicum *linum* ad obligandam epiſtolam; *ceram* ad obſignandam. Non difficilis eſt conjecturæ dicere, quomodo pugillaria ejuſmodi & codicilli ſive lignei & citrei, ſive eborei, ſive membranei obligarentur, nempe lino circumducto & circumvoluto. Qua vero ratione cera vel cereis ſigillis obſignarentur, non poteſt magis eſſe obſcurum, niſi quis velit dubitare utrũ cera ſignanda poneretur in alia parte tabularum, quàm ſupra linum. At hoc veri ſimile non eſt. Quid enim alibi infixa faceret & ſignata? Lino impoſita præſtabat ut firmius adhæreret, & ut ne diſtrahi hinc vel inde poſſet. Quod etiam videmus in iis litteris ex charta quæ lineo filo ligantur, ut ſolẽt mercatores, aut ſerico, ut elegantiores. Lineo filo vel ſericeo cera liquefacta

in-

infunditur & statim annulo signatorio premitur. Non alio igitur modo tabulæ epistolares & tabulæ testamentariæ, sive essent ligneæ, sive membranaceæ, sive etiam chartaceæ, obligari solebant & obsignari. Hoc itaque est quod *obsignare tabulas* dictum veteribus; non aliud, lino nempe circumligare, & signa supra linum imponere. Quod adeo verum est, ut si linum incisum esset, nō haberetur testamentum pro signato, quamvis signa omnia integra essent & intacta. Sic enim leg. 1. D. de bonorum possess. secund. Tabul. §. x. Iurisconsultus scribit, *Si linum quo ligatæ sunt tabulæ, incisum sit, & testator hoc fecerit, non videntur signatæ, & ideo bonorum possessio peti non potest.* Hinc *supervacuum linum* dixit Satyricus de chirographis quæ non agnoscit debitor, eoque pro non signatis habentur.

Si decies lectis diversa parte tabellis
Vana supervacui dicunt Chirographa lini,
Arguit ipsorum quos littera, gemmaq; princeps
Sardonychum loculis quæ custoditur eburnis.

Ita enim scribendum secundo versu arguunt scripta exemplaria, in quibus *lini* legitur non *ligni*. Ipsi qui scripserunt chirographum & signarunt, negant à se scriptum signatumque, & sic supervacuum linum earum tabularum evadit, id est obsignatio. Quia, ut dixi, sine lino signa per se nihil pos-

sunt efficere claudendis & obserandis tabulis, si sola imprimerentur exteriori parti tabularũ, ideo quoniam incisum est linum, non habentur pro signatis. Quidam etiam olim confecto jam testamento, si eos postmodum pœniteret, solo inciso lino vel rupto tabularum, pro intestatis moriebantur, quasi si non signatum foret testamentum. Paulus in Collatione legum Mosaicarum cum Romanis sub titulo de legitima successione; *Intestati dicuntur qui testamentum facere non possunt, vel ipsi linum ut intestati decederent abruperunt.* Et sane linum per se circumvolutum tabulis vel codici & vtrimque nodatum, sic eas constringit & occludit, ut aperiri non possint nisi rumpatur aut incidatur. Quod non possunt præstare sola sigilla ex cera, quamvis omnis tabularum superficies iis obtegeretur. Ideo Iliacis temporibus, quibus nec signa nec claves in usu fuere, sola vinculorũ circumligatione claudebantur, ut ex istis Homeri versibus liquet ix Odysseæ, de arca cui vinculum circumponi præcipitur, ut operculum cum ipsa constringatur,

Αὐτὸς νῦν ἴδε πῶμα, θοῶς δ' ἐπὶ δεσμὸν ἴηλον·
Μή τίς τοι καθ' ὁδὸν δηλήσεται.

Ad quem locum notat Eustathius ex antiquis Scholiastis, *παλαιὸν γάρ φασιν ἔθος ἦν καταασφαλίζεσθαι δεσμοῖς· ἡ κλεὶς γὰρ νεωτέρων*

καὶ λακώνων ἐῦρημα. Antiquus mos fuit claudere vinculis, claves enim posteriorum inventum & Laconum. Plinius lib. XXXII. cap. I. eodem poëtæ loco probat annulorum usum arcis & aliis utensilibus claudendis fuisse ignotum. *Nec Iliacis temporibus ullos fuisse annulos video. Nusquam certe Homerus dicit, cum & codicillos missitatos Epistolarum gratia indicet & conditas arcis vestes, & vasa aurea argenteaque & ea colligata nodo, non annuli nota.* Argumento hoc Plinius utitur non usitatæ per annulos obsignationis Trojanis temporibus, quia cum codicillorum epistolarium meminerit aliquot locis, numquam tamen signatos eos memorat. Sed & arcæ quibus condebâtur vestes & alia pretiosa, sola nodi nota, non annuli, apud eum colligantur. Ergo eo tempore etiam codices & codicilli solo lineo vinculo obligari solebant, ut & arcæ & alia claudenda. Non enim apertæ missitabantur epistolæ. Et codicilli illi quos contra se scriptos Bellerephon tulit, non erant, ut est verisimile, aperti, sed obligati. Post inventionem annulorum signatoriorum, quo tutiores forent tabulæ lino colligatæ, supra linum ipsum sigilla figebantur cerea, annulo impressa. Quod etiam ad alias res translatum est annulo claudendas. Sed de tabulis & codicibus nunc tantum agimus. Olim unico lino ligabantur Tabulæ

bulæ Testamenti, ut & Epistolæ, sed postea repertum tempore Neronis, & Senatusconsulto constitutũ contra falsarios, ut in media parte & summo margine tabularum foramẽ fieret, & trajecto per id triplici lino & circumjecto constringerentur. De quo infra erit pluribus dicendum, ubi de solis tabulis ceratis Senatusconsultum illud factum fuisse docebimus. Atque hæc de tabulis, id est de codicibus ex pluribus tabellis compaginatis quæ σχῆμα πτεάδος haberent. Hoc enim proprie *Tabularum* nomine intelligi debere Glossæ nomicæ, docent, τὸ ἐν σχήματι πτεάδος ἐξ οἵας δήποτε ὕλης συντεθειμένον καὶ δεχόμενον τὴν διαθήκην Ταβουλα λέγεται. *Quod figuram habet quadratam ex quacunque materia compositum ad testamentum recipiendum*, *Tabula vocatur*. Alia figura fuit voluminum ex charta fieri solitorum, in quibus etiam testamentum scribere jus fasque fuit testatori omni. An alio modo ligabantur & signabantur quam codices ex tabellis sive πτεαδίοις contexti vel tabulæ ipsæ ceratæ? Imo eodem prorsus lino quoque ipsa obligari mos fuit & superpositis impressisque lino sigillis obsignari. Mentio horum extat in Apocalypsi cap. v. καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά. Liber hic intus & in tergo scriptus

ſcriptus & ſeptem ſigillis obſignatus, volumen ex charta fuit, qualia dicebantur ὀπισθόγραφα, cum tam in interiori quam exteriori parte ſcriberentur. Codices enim qui multiplici tabella ſive ex pluribus πτυχαδίοις conſtabant, non dicebantur ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν ſcripti intus & foris, quia omnes paginæ tam adverſæ quam averſæ interiorem partē codicis conſtituebant, in volumine autem ſive libro convoluto, pars ea ſola cenſebatur interior quæ inter volvendum occultabatur, exterior quæ quaſi pro tegmine convolutæ partis habebatur, raro ſcriptura notabatur, ſed ſola interior. Aliquando tamen & in his quæ ex eo *Opiſtographa* dicebantur, conſcribi etiam ſolebat. In his opiſtographis chartis licuit porro & teſtamentum ſcribere, & valebat ita ſcriptum æque ut in tabulis & codice, ut jam ſupra dictum eſt. Vocem autem Βίβλιον de chartaceo propriè & quidem volumine Græcis dici notum eſt, idque Salmaſius in lib. de Modo uſurarum docuit. Liber autem ille divinus in Apocalypſi teſtamenti inſtar obſignatus ſeptem ſigillis dicitur, & quamvis lini non fiat ibi mentio, cum tamen abſque lino neque libri, id eſt volumina, neque tabulæ & tabularum forma confecti codices, ſolerent obſignari, hoc etiam intelligendum. Nam *obſignare* non eſt ſimpliciter ſigilli impreſ-

pressione claudere, sed lino ligatis tabulis supra linum ipsum signa imponere. Hinc in Institutis lib. II. Titulo de pupillari substitutione *proprio lino & propria cera* consignari dicitur ea pars substitutionis pupillaris, quam testator vult esse secretam nec aperiendam vivo filio & adhuc impubere. *Eamque partem proprio lino propriaque cera consignare.* Hoc est ut Græce reddidit Theophilus, Τοῦτο τὸ μέρος ἰδιάζοντι λίνῳ δεσμείτω, καὶ ἰδιάζοντι κηρῷ σφραγιζέτω. *Et hanc partem proprio lino liges, & propria cera signet.* At in latino dicitur; *proprio lino & propria cera consignet.* Quia signandi actus non sine lino fiat, ideo uno verbo *consignare* utrumque actū explicant, quo lino ligantur tabulæ & quo cera signantur. Ringatur licet, & rumpatur maledicentissimum pecus, numquam efficiet ut aliter hæc se habeant, aut alia signandi ratio quæ per linum peragitur in Tabulis testamenti & aliis obtinuerit. Alteram signandi rationem, qua non lino ligatur codex testamenti, sed linteo involvitur, ostendit Ulpianus leg. XXII. D. qui testamenta. *Signatas*, inquit, *tabulas accipi oportet, etsi linteo quo tabulæ involutæ sunt signa impressa fuerint.* Haud scio an volente ac propitio nostro magistro possim Gothofredum hîc reprehendere, qui *linteum* videtur accepisse pro *lino*. Notavit enim ad hanc legem è

con-

contraria lege D. de bonorum possessione secundum Tabulas, dici lino inciso non videri signatas tabulas. Ergo *linteum* & *linum* pro re eadem accipi putavit, cum longe differant, & in tantum ut filum lineum à velo vel panno linteo discrepat. Apparet ex eo loco Ulpiani, solitos aliquos non lino ligare tabulas solitos & sigilla ligaturæ imponere, sed linteo involvere, ac super linteum signa imprimere. Non solum chartacea volumina, sed etiam codices linteis involvebant, etiam cum ligati forent, & linteum ipsum quo tegebantur, obsignabant sigillis impressis, non ipsum linum sive filum. Nam si tunc obtinuit ex decreto Senatus ut tabulæ ligneæ & ceratæ pertusæ in medio fierent margine, ut per foramen lino triplici trajecto obsignarentur, & aliter prolatę non valerent, non videtur id in his involutis & obsignatis linteis locum habuisse. De quo infra. Potest etiam fieri ut codices sive tabulas non ligatas linteo involverint, sed ipsum linteum lino constrinxerint, & more solito supra linum impositis signis obsignarint. In Carthaginensi Collatione secunda intra *Sabanum* quod idem est ac linteum, volumina schedarum & codices tabularum pariter obsignati leguntur. Locum in sequentibus afferemus. Ibi pariter obsignati codices cum volumine schedarum

rum dicuntur eodem ſenſu quo *duo codices ſimul ſignati*, in lege de qua agitur. Gloſſæ veteres: *ὁμοῦ*, *pariter*, *una*, *ſimul*. Sabanum in iiſdem Gloſſis linteum exponitur. *Σάβανον, Sabanum, Linteum*. Linteum in hac lege Baſilicorum interpretes *πανίον* Græca voce ex latina corrupta reddiderunt, quæ *pannum lineum* ſignificat. σφραγισθῆναι διαθήκη λέγεται, εἰ καὶ τὸ πανίον ἐν ᾧ ἐμβάλλεται σφραγισθῇ. *Signatum dicitur teſtamentum etiam cum linteum cui immittitur, ſignatum fuerit*. Sane magnus error eſt *linteum* pro lino intelligere. *Lintea* & *vela* apud poëtas *συνωνύμως* in navibus dicuntur. At linum eſt filum. Quod adeo parum videntur ſciſſe Lexicorum juridicorum conſarcinatores, ut *linum* quo ligantur tabulæ, aliquot legibus allatis poſuiſſe contenti, non etiam quid eſſet expoſuerint. Et mirabitur tamen ex ludimagiſtro & rabula concretum monſtrum, ignoraſſe doctores ſuos quid eſſet teſtamentum ſignare, cum neſciverint quid proprie *linum* ſignificaret quo ligabantur, cum ſigillis eidem lino impreſſis obſignarentur? Quomodocunque igitur ſignarentur tabulæ teſtamenti, ſive lino circumvolutæ & ſigillatæ, ſive linteo circumtectæ, certum eſt eodem modo duas tabulas ſimul potuiſſe ſignari ut unam, aut lino eodem obligatas, aut eodem linteo involutas. Ita hodie ſolemus æque facile

uno

uno eodemque involucro duos libellos in unum faſciculum conſtringere atq; unum. Non enim operoſius eſt eodem funiculo duos libros involutos colligare, & ex cera ſignum impreſſum funiculo ſine ligamento imponere, quam librum unum. Certe duas tabulas teſtamenti vel duos codices,& duo etiam volumina tam bene poſſe ſimul ligari & ſignari quam unum, nemo jam non videt niſi qui cæcitate par ſit Heraldo, qui talpas ſuperat.

CAP. XII.

De vocis Latinæ adverbialis ſimul *ſignificatione. Item de Græcis ἅμα καὶ ὁμοῦ. In his exponendis Advocati ſtultus labor ex Græcorum Philoſophorum libris eas interpretantis. Latinam reſpondere duabus Græcis ἅμα & ὁμοῦ, & modo χρονικὸν eſſe, modo τοπικὸν ἐπίῤῥημα.*

NUnc reſtat ut videamus, an verba legis hunc ſenſum admittant, & an vocula *ſimul* ut Romanis tunc accipiebatur, id ferat, cum *duos codices ſimul ſignatos* Juriſconſultus dixit. Rabula noſter,ut ſciremus eum non tantũ caninam in foro exercuiſſe operam,ſed Philoſophiæ aliquam quoq; dediſſe, Ariſtotelem & Simplicium allegavit,ut adverbii Latini *ſimul* proprietatem inde nos doceret. Prius tamen ex Onomaſticis & Gloſſariis, ne etiam neſciremus quantum in

iſtis

istis temporis triverit, *simul* idem esse quod ἅμα pronuntiavit. Ego vero ajo idem esse quod Græcum ὁμοῦ, & inde factum. Rationem infra dicam. Sed præ omnibus de suo cerebro respondit, ut Jurisconsulti antiqui solebant, *simul conjunctionem significare, sed primam & præcipuam temporis.* Quæ verba quid significent, peream si scio. Nam quid est prima & præcipua conjunctio temporis? Si aliqua conjunctio temporis prima est, aliqua est secunda. Tres continenter exeunt ex eodem loco. Prima conjunctio temporis est inter primum, & secundum, secunda inter secundum & tertium. Numquid aliter accipi potest? Sed fortassean in sequentibus se explicabit. Id videamus. *In Glossariis & Onomasticis reperio simul esse ἅμα. At cum hoc Græce*, inquit, *pluribus modis dicatur, primum conjunctionem temporis significat.* Falsum est ἅμα plurimis modis Græcè dici, cum duo tantum designet, locum & tempus. Cum vero tempus signat, aut idem temporis punctum & momentum denotat, ut cum dicunt, *animas simul cum corpore interire*, quod est ἅμα: aut spatium temporis, ut cum dicitur de duobus, *simul eos consules fuisse.* Ut Græci Σόλων καὶ Ἀνάχαρσις ἅμα ἐγένοντο, simul fuerunt, id est eodem tempore vixerunt. Secundum hanc spatii extensionem de geminis potest dici ἅμα

γεννη-

γεννηθέντες, simul natos eos esse, cum alter prior in lucem prodit, alter posterior. At *simul*, ἅμα, conceptos recte etiam dixeris qui unico momento fuerint prosati. Si duo simul domum intrent per eandem januam æquatis frontibus & junctis lateribus, aut si unus post alterum, æque *simul ingressos esse* possis tam hos quam illos dicere. Idem igitur tempus habetur tam de momento eodem, quam de continuata ejus serie cum aliquo spatio interposito. At Philosophaster hic ait, idemque Grammaticaster, cum ἅμα plurimis modis dicatur, *primum modum conjunctionem temporis significare.* Quam conjunctionem? Nam supra duas videtur posuisse, cum aliquam primam & præcipuam esse definivit. Ex plurimis autem illis modis quibus dicitur Græce ἅμα, primum ponit quo significat temporis conjunctionem. Quid his sibi vult? an temporis conjunctionem ea magis habent quæ uno eodemque temporis momento fiunt, quam quæ tempore continuo & contiguo? Tempore sane conjunguntur qui simul nascuntur, quamvis alter post alterum exeat, quia tempore continenti sunt & conjuncto eorum genituræ. In iis vero qui simul concipiuntur, tempora non sunt conjuncta, sed unum idemque ejus punctum, & ἀμερές. Tempus res est una & continua,

perpeti

perpeti cursu labens, sed prout res diversæ in eo continenter fiunt aut contingunt vel cum intervallo intercedente. ita aut conjunctis & iisdem temporibus contingere dicuntur, aut discretis & diversis. Inepte igitur hîc philosophari contendit Legicrepa, in his quæ ex usu & norma loquendi explicanda sunt. *Simul* Latinorum respondet potius τῷ Græco ὁμοῦ, quam τῷ ἅμα Nam ἅμα numquam apud Græcos accipitur nisi de tempore, at ὁμοῦ tam de loco quam de tempore, ut notatur Grammaticis. Idem est de Latino *Simul*. Græci Grammatici ἅμα simpliciter docent ἐπίρρημα esse χρονικόν. Duobus hoc modis jam accipi dixi, de eodem temporis puncto & de spatio. Idem est de adverbio Latino *simul*. Sed præter hanc temporis & spatii significationem, Latinum *simul* localem habet conjunctionem sive collectivam notionem. Quo sensu Græcis propriè usurpatur ὁμοῦ. Quod etiam aliquando est χρονικόν. Ὁμοῦ quippe apud poëtas sumi pro ἅμα, Grammatici observatunt. Idem de voce *simul* notatum à Grammaticis Romanis. Optimæ Glossæ, *Simul*, ἅμα, ὁμοῦ. Utrumque Græci ita distinguunt, ut ἅμα sit χρονικὸν ἐπίρρημα, ὁμοῦ τοπικόν. *Vna* & *simul* ita Latinis etiam placuit discernere. Charisius, *Vnà locum, simul vero spatium designat*. Contrarium tradit Cornelius Fronto

in libello de differentiis vocum: *Simul locum, una vero congregationem demonstrat.* Cum *simul* locum demonstrat, idem plane designat quod Græcum ὁμȣ͂. Et in hac significatione passim apud auctores Latinos usurpatum duravit usque ad extima Romani imperii tempora & in idiotismum nostrum ex eo derivatum. Dixerunt autem *insimul* pro simul, ut *insecus* pro secus, *insemel* pro semel, *inante* pro ante, & similia. Inde Gallicum nostrum *ensemble* quod est Græcum ὁμȣ͂. Sic ergo *codices simul signatos* apud Jurisconsultum non de his accipimus, qui uno eodemque tempore, id est in continenti alter post alterum, lino ligati & obsignati fuere, sed qui in unum veluti fasciculum collecti & colligati & obsignati sunt. Quod etiam factum liquet uno eodemque temporis momento & puncto. Ut apud Virgilium, *Omnes simul ore fremebant Dardanidæ.* Fremebant omnes, non alii post alios, sed omnes simul & pariter, id est ὁμȣ͂, uno eodemque tempore. Sic passim reperies hoc adverbium ab Auctoribus Latinis usurpari.

CAP. XIII.

Non cavillari Salmasium nec hallucinari in legis de qua quæstio est explicatione. Nec duobus locis diverso modo eam interpretatum esse. Non nescire quoque quot modis vox simul *accepta sit Latinis. Simul signatos codices non posse accipi nisi eo modo quo exposuit Salmasius.* Simul *aut unum momentum temporis significare, aut continuum temporis tenorem, prout res est de qua agitur. Heraldi impostura & imperitia notata.*

ITa Salmasius pridem exposuit eam legem, cujus verba ipsa posuit Advocatus Num. VI. ex pag. CCI. Observationum ad Jus Atticum & Romanum; *Non eodem tempore signatos illos duos codices dixit Iurisconsultus, sed simul, id est eodem lino comprehensos & involutos & obsignatos.* Sed in Num. VII. probare conatur, eundem Salmasium alio loco earumdem Observationum, nempe pag. CC. non eodem modo illud *simul* accepisse, sed pro adverbio communionem temporis significante. Quæ portentosa est impostura improbi rabulæ. Ex ipsis Salmasii verbis quæ ibidem adfert, dilucebit an dissidentia sibi scripserit. Ita enim scribit eo loco: *Non dicit Iurisconsultus simul fuisse scripta illa duo testamenta, sed simul tantum signata. Si unum prius signatum, deinde alterum fuisset, posterius signatum prævaluisset, priore irrito. Nostro autem more signandi, non potuerunt simul signari præsertim ab iisdem*

iisdem testibus. In priori objectione quæ posterior est in libro Salmasii, sed sycophanta vult esse priorem, ex mente sua loquutus est, & *simul* interpretatur ὁμοῦ, & *duos codices* simul signatos, in unum colligatos : in posteriore vero objectione, quæ prior est apud Salmasium, ex opinione vulgari Doctorum expositionem eam posuit, quam & impugnat. Nam eodem tempore signatos duos illos codices fuisse vulgo interpretantur. An igitur secum pugnat Salmasius qui uno loco suam proposuit sententiam, in altero communem refutavit? Præter calumniam etiam convitia suo more ingerit. Nam putide *hîc cavillari, aut fœde hallucinari* Salmasium dicit. Digna se plane dicit. Sed ubi putida illa cavillatio aut fœda hallucinatio, dic Aretaloge? Si simul signatos de tempore intelligimus; aut uno eodemque temporis puncto signatos intelligi necesse est quod non potest fieri, aut uno tenore & contextu. Quo casu alterum prius erit signatum, alterum posterius, & sic posteriore valido prius infirmabitur. An hoc est cavillari? Huic si potes responde cavillationi, & vir eris, non bestia. Nam quod jam respondisti, tale est, ut objectionem Salmasii non magis diluat quam ceram aqua frigida. Dicis *nescire Salmasium aut nescire se fingere*, simul *non significare semper idem momentum, sed* simul *dici sæpissi-*

me cum tempora sunt proxima nec interrupta, atque diverso modo accipi, à Iurisconsultis maxime, qui sensum & usum communem sequuntur, pro diversitate τῆς ὑποκειμένης. Hoc non est objectioni respondere, sed in eodem luto hæsitare, & nodum nodo solvere. Iam dixit tibi Salmasius, ne sic quidem accipi posse vocem *simul* in ea lege, nam si de temporibus ut ais proximis nec interruptis intelligeretur, necesse omnino esset alterum prius signatum fuisse, deinde alterum. Et sic non verum esset quod posuisti, ita simul signatos fuisse duos illos codices, ut dici nequeat, quis prius, quis posterius sit signatus. Nec juvat hilum exemplũ quod adfers de geminis qui simul nasci dicuntur, & tamen alterum prius fundi necesse est, alterum posterius. Imo hoc contra te facere non animadvertis, tantus est tuus stupor. Quippe si in geminis qui simul nati dicuntur, alter tamen exit prior, alter posterior, & numquam ferme hoc ignoratur quis eorum sit primogenitus, certè idem in duobus testamentis simul signatis usu venire dici potest. Tu enim simul signatos eo modo interpretaris ut duos geminos simul natos, nempe unum post alterum. Ut autem in geminis numquam fere ignoratur quis ex illis prior fusus sit, quis posterior, ita non in simul signatis duobus codicibus hoc posse incertum esse

con-

contendo, quis prius ſignatus fuerit, quis poſterius. Nam poſt mortem teſtatoris mos erat aperire teſtamenta, & in his aperiendis aut omnes teſtes qui ſignaverant, aut maxima pars ſolebat adhiberi, qui poſtquam ſigna ſua agnoviſſent, lino rupto vel inciſo teſtamentum reſignabatur & recitabatur. Si duo tunc codices prolati eſſent, & incertum foret quis ex illis prius ſignatus, quis poſterius, nonne putas ſuper eo interrogatos teſtes potuiſſe verum dicere? Nonne credis illis fidem habitam fuiſſe? Si obſtetrici creditur de geminis uter ſit prior natus, uter poſterior; quanto magis teſtibus adhibitis in aperiendo teſtamento credi oportuit uter codex prius ſignatus fuerit ex duobus prolatis, uter poſterius? Si vero tum conſtitiſſet de priore ſignato & de poſteriore, an judicas non prævaliturum fuiſſe poſteriorem, priore invalido? Hunc morem fuiſſe aperiendorum teſtamentorum, ſi Juriſconſultus es, latere te non poteſt ex Titulo digeſtorum, quomodo teſtamenta aperiantur, & ex lib. IV. Sententiarum Pauli de Viceſima hæreditatum. Quinimo conſtàt ex Leg. II. D. Teſtamenta, ſi plura ſint teſtamenta quæ quis exhiberi deſiderat, univerſorum ei facultatem eſſe faciendam. Id eſt, ſi plures ſint codices teſtamenti. Cenſes ergo tam fatuos fuiſſe quorum intererat ex-

hiberi sibi tabulas unius testamenti quęcunque extarent, & qui à Prætore petebant eas inspiciendi & describendi facultatem, ut testes qui aderant aperiendo, non interrogarent, quænam ex his quæ exhiberentur, primo loco signatæ forent, quæ secundo, quæ tertio? Quod addis, *sic simul mortuos dici in Iure qui eodem tempore mortui sunt, etsi incertum sit quis prior aut posterior sit mortuus.* Nec istud, hominum omnium qui sunt ineptissime, quicquam tibi prodest. Si ignoratur & incertum est quis prior aut posterior sit mortuus, pro eodem habetur ac si eodē momento mortem ambo oppetiissent. Si vero id sciretur, tum magna vel ipso jure fieret differentia, & Jurisconsulti aliud statuunt cum id scitur & cum nescitur. At ego tibi dico in duobus testamenti codicibus simul signatis eo sensu quo tu tuique Doctores id intelligunt, non potuisse eo tempore incertum esse quis horum prius signatus, quis posterius esset.

CAP. XIV.

Simul *non tantum tempus unum vel continuum significare, sed etiam collectivam multarum rerum simul congregatarum habere significationem. Ita in lege de qua agitur esse accipiendum. Iurisconsultos hoc sensu fere semper vocem* simul *usurpare, cum vero de tempore vel continuo vel uno loquuntur, id aliter exprimere.* Simul *eo sensu esse Græcorum* ὁμοῦ, *non* ἅμα.

VT tua tibi reddam, nescis aut nescire te fingis, præter illas duas adverbii *simul* significationes quæ instans momentaneum designant, aut ordine non interrupto fluens, quibus duabus notionibus τῷ ἅμα Græcorũ respondet, tertiam esse qua pro eorundẽ Græcorum ὁμοῦ ponitur. Et hoc plane sensu in hac lege accipiendum esse liquet, *quo duo codices simul signati* dicuntur. Et verum quidem est quod ais, diversis modis hoc vocabulum accipi à Jurisconsultis qui sensum & usum communem sequuntur, pro diversitate τῶν ὑποκειμένων & secundum subjectam materiam. Ecce enim si quis diceret duos codices simul scriptos, non ab aliquo autographo descriptos, non posset id accipi de uno temporis momento. Nam natura rerum repugnat, ut unus idemque sua manu eodem tempore duos codices possit scribere. Ergo tunc deberet intelligi uno tenore & contextu eos descripsisse & unum post alterum,

 Testes

Testes septem vocati sunt ad signandos duos codices, si simul eos signasse dicantur, accipi convenit non eodem momento signatos, sed continenter, & postquam alter signatus fuisset, alterum signatum. Atqui non potest in hac lege ita accipi, quia si ita signati forent, unus ex his prius, alter posterius signatus intelligeretur, & hoc modo non possent duo illi codices pro uno testamento haberi cum diversos hæredes scriptos habeant. Ergo *simul signati* debent hic accipi ea notione qua id adverbium sæpe accipitur, nempe ὁμῦ signati, id est, eodem *pariter* lino colligati & iisdem sigillis sigillati. Nam & *pariter* ea notione ponunt Latini. Florus dixit *simul pariter*. Latinū est ac vetus, *eadem catena militem simul & reum pariter teneri*, quod *custodiam* vocabant. Notandum autem raro aut numquam fere Jurisconsultos, *simul* in ea significatione ponere cum aliquod factum volunt dicere eodem tempore, sed continenti. Nam *eodem tempore* potius factum id dicunt quam *simul*. Vt leg. XLVII. D. de Legatis II. *Binæ tabulæ testamenti eodem tempore scriptæ exemplarii causa, ut vulgo fieri solet, ejusdem patrisfamilias proferantur.* Vbi *eodem tempore* scriptas par est intelligi, non eodem momento, sed eodem tenore & continenter. Sic leg. XXII. Cod. de Testamentis. *Quo facto, & testibus uno eo-*

demque

demque die ac tempore ſubſcribentibus ac ſignantibus teſtamentum valere. Ita paulo poſt: *In omnibus autem teſtamentis quæ præſentibus vel abſentibus teſtibus dictantur, ſuperfluum eſt uno eodemque tempore exigere teſtatorem & teſtes adhibere & dictare ſuum arbitrium.* Non de eodem momento hoc accipi oportet, ſed de temporis ejuſdem ſpatio & tenore. Sic in Inſtitutis titulo eodem: *uno eodemque tempore* & *uno contexto* in eadem ſignificatione ponuntur, & in eadem re exponenda. Lex. XXI. D. Qui teſtamenta; *uno contextu* explicat, cum nullus actus alienus teſtamento intermiſcetur. Alias *uno tenore. Conſequentia* eſt in leg. XXVIII. Cod. de Teſtamentis. Citat Advocatus titivilitii ex leg. XXI. Cod. eodem. *ſufficit uno tempore eodemque die nullo actu extraneo interveniente omnes teſtes videlicet ſimul, nec diverſis temporibus ſubſcribere.* Ex quibus probare vult, *teſtem quemque ſignaviſſe ordine ſuo, & tamen ſimul.* Quis hoc negat? ſed non vidit illud *ſimul* eo loco non eſſe χρονικὸν, ſed τοπικόν. Cum enim jam dixiſſet, ſufficere ut uno tempore & eodem die, nullo extraneo actu interveniente teſtes ſubſcriberent & ſignarent teſtamentum; cum, inquam, his verbis ſatis quod voluiſſet expreſſerit, quid opus fuit addere *ſimul*, in eodem ſignificatu, præcipue cum ſtatim etiam ſubdiderit, *nec diverſis temporibus*? Palam eſt igitur, *ſimul* hîc

 eſſe

esse ὁμοῦ, non ἅμα. *Sufficit*, inquit, *uno tempore eodemque die omnes testes, videlicet simul*, id est, in eodem loco præsentes & consistentes, *nec diversis temporibus, subscribere & signare testamentum.* Eodem sensu paulo ante posita legitur ista vox *simul*, in eadem leg. XXI. *Eamque rogatis testibus septem numero præsentibus, civibus Romanis puberibus omnibus simul offerre signandum ac subscribendum*: *Omnibus simul*, πᾶσιν ὁμοῦ, id est ibidem, in eodem loco consistentibus & præsentibus. Sic sumendum & in Leg. XXII. D. Qui testamenta, his verbis, *Ad testium numerum simul adhiberi possumus ego & pater & plures qui fuerint in ejusdem potestate.* Vbi *simul* est ὁμοῦ, non ἅμα. Congregandi, & ὁμάδος habet significationem. Ex his patet cum de temporis continuatione & spatio agitur, intra quod aliquid fieri debet uno contextu & tenore, non eodem momento, vocem *simul* numquam fermè usurpari apud Iurisconsultos, sed frequentius aut pro ὁμοῦ poni, quod est in uno loco congregari & colligi, aut pro momento uno temporis, ut cum dixit Cicero, *animam simul cum corpore interire*, ἅμα τῷ σώματι φθείρεσθαι.

CAP.

CAP. XV.

Sententiam legis, quæ explicatur, eum sensum postulare, quem ei tribuit Salmasius; eumque & Latini sermonis usum confirmare. Longissime à vera interpretatione Legis abesse eam quā confinxit Heraldus. Aliud esse duo testamenta simul scribere, aliud simul signare. Binas tabulas exemplarii causâ scriptas, & duos codices simul scriptos multum significatione differre. Duos codices uno lino ligari, & eadem cera signari posse. Linteo involutas duas tabulas & plures codices simul & pariter signari olim solitos.

CVm igitur Latinitas & usus loquendi Romanus ferat dici *duos codices simul signatos*, id est eodem lino ligatos & iisdem signis obsignatos, nunc experiamur an ipsa res & juris ratio, mensque legis eandem admittat interpretationē. Sed priusquam id exequamur, removendi omnes de via sunt lapides qui saxosam & scabram eam possunt reddere, & discutienda inprimis expositio nugicrepi Advocati, cui placuit tandem post multos circuitus, *duos codices simul signatos*, interpretari de binis testamenti tabulis, eodem tempore *Exemplarii causa* scriptis. Sic enim concludit, Num. x 11. pag. vi. *Ergo duo codices simul signati*, non erunt amplius *duo diversa testamenta simul conligata* (debuit addere *& signata*) *sed bina testamenti tabulæ eodem tempore Exemplarii causa scripta, ut in Leg. Sem-*

pronius XLVII. *de Leg*. II. Tam multis millibus à veritate divisa est hæc sententia quam Leyda distat à Lutetia. Oportet prodigiosè Iuris esse imperitum qui ita possit sentire & scribere, *duos codices simul signatos* eosdem esse cum binis tabulis eodem tempore scriptis *exemplarii causa*. Primum aliud est, ut ante diximus, *testamentum scribere*, aliud *signare*. Alio atque alio tempore poterat scribi à testatore testamentum, & cum actus continui intermissione, at non poterat subscribi & signari à testibus nisi uno eodemque tempore, atq; uno contextu, nullo alio actu intercedente, ut planum fit ex lege hac consultissima Cod. de Testamentis. Deinde in leg. Sempronius D. de legatis II. binæ tabulæ sic scriptæ perhibentur eodem tempore, ut eosdem hæredes in utrisque scriptos fuisse intelligi necesse sit & eosdem legatarios, cum hac tantum differentia; quod in alteris tabulis Titio centum & quinquaginta aurei legabantur, in alteris tantum quinquaginta. Summæ tantum legati discrimen in illis fuit, non hæredis personæ, nec ejus cui legatum erat adscriptum. At in lege de qua hîc agimus, ex duobus illis codicibus, qui simul signati ibi memorantur, alter alios hæredes, alios alter scriptos habuit. Postremo si harũ duarum legum idem thema vel casus est, ut opinatur dupondius Juris decoctor, Legis

XLVII.

XLVII. de legatis II. & leg. I. de bonorum possessione secundum tabulas, cur Ulpianus in hac ultima lege, duobus distinctis paragraphis quasi diversos casus ponit, unum quo testamentum duobus exemplaribus factum fuit, alterum quo duo codices simul signati cum aliis atque aliis hæredibus scriptis? Priore quippe casu paragraphi quinti, duo exemplaria quibus testamentum factum est, respondent binis tabulis exemplarii causa scriptis legis *Sempronius* XLVII. Non enim ulla differentia est *binarum tabularum* exemplarii causa scriptarum, eosdemque hæredes scriptos præferentium, & duorum exemplarium in quibus testator ultimam suam voluntatem deposuit. Hoc tantum discrimen est thematis utriusque, quod in casu leg. XLVII. binæ illæ tabulæ exemplarii causa scriptæ extabant, in casu vero legis I. de bonorum possessione secundum tabulas, unum tantum exemplar ex duobus extabat. Et recte pronuntiat Jurisconsultus videri tabulas testamenti extare. Si duo illa exemplaria extitissent, non differrent à binis illis tabulis Legis Sempronius de legatis II. quæ extabant. Quod enim ibi ait Proculus, *ut vulgo fieri solet*, satis ostendit morem illum tunc fuisse pervulgatum ut in duobus exemplaribus testamentum fieret, ut ante notavimus aliquot exemplis. Sed cum

cum hoc fieret, debebat utrumque exemplar, sive binæ illæ tabulæ exemplarii causa factæ, eodem exemplo esse scriptæ, id est non alios alteræ hæredes habere quam alteræ. Hinc in leg. X. D. Testamenta, dicitur; *Si in duobus exemplariis scriptum sit testamentum, altero patefacto, tabulas apertas esse.* Æque verum est quod in lege prima ponitur D. de bonorum possessione secundum tabulas, si ex duobus exemplaribus quibus factum est testamentum, alterum extet, alterum non extet, videri tamen extare tabulas testamenti; & ex eo posse peti bonorum possessionem. Ita si ex duobus exemplaribus alterum sit apertum, apertæ videntur tabulæ testamenti, quia illa duo exemplaria eodem exemplo scripta, pro uno habentur testamento, non pro duobus diversis. Nec solum duobus exemplaribus licuit testamentum facere, sed etiam pluribus tabulis, dum omnes scilicet eodem exemplo scriptæ essent & eodē tempore completæ, id est subscriptæ à testibus, & signatæ, ut liquet ex leg. iv. D. de his quę in Testamento. Hujus Thema est, de domino qui pluribus tabulis eodem exemplo scriptis unius testamenti, voluntatem solemniter eodem tempore compleverat. Dicit ibi Papinianus, si quasdam ex his tabulas in publico depositas abstulit aut delevit, non constitui irritum testamentum,

tum, cum ex aliis tabulis quas non abstulit, ea quæ jure gesta sunt declarentur. Sive in duabus igitur, sive in pluribus tabulis vel codicibus vel exemplaribus, quod idem est, factum fuerit testamentum, dummodo uno exemplo sint omnes, unum est testamentum. Alius est casus & multum diversus leg. I. paragrapho VI. D. de bonor. possess. quo duo codices non eodem exemplo scripti, sed qui alios atq; alios hæredes habent, *simul signati* proponuntur. Non possunt itaque pro unis tabulis vel uno testamento haberi duo codices in quibus diversi hæredes sint scripti. Non enim similes videri possunt duobus exẽplaribus vel binis tabulis quibus unum à domino testamentum confectũ est. Quippe istæ eodem exemplo scriptæ sunt, quia eosdem hæredes scriptos præferunt; at in illis duobus codicibus hæreditas diversis relicta est, in uno Mævius est hæres, in altero Titius. Quid ergo facere potest ut duo codices non eodem exemplo scripti pro uno habeantur testamento? An quod uno eodemq; tempore signati sunt, id est uno contextu? Atqui hoc etiam exigebatur in binis Tabulis quæ pariculæ erant, & eodem exemplo scriptæ, argumento leg. IV. D. Quæ in testamento. Ibi enim plures tabulæ unius testamenti, eodem exemplo scriptæ & eodem tempore completæ solemniter di-

cun-

cuntur. Atque ita opportuit, ſiquidem pro uno teſtamento eas teſtator haberi voluit, pariſque auctoritatis omnes & αὐθεντίας cenſeri; nonnullis quippe deperditis, deletis, aut ablatis ex loco publico ubi depoſitæ ſervabantur, reliquæ fidem faciunt, vel unæ ſi ſuperſint, & ex his poteſt peti bonorum poſſeſſio. His poſitis nunc rationem Iuris & mentem legis examinemus. In teſtamentis quæ ſcribuntur, ſcriptura ſola teſtatoris voluntatem ſignificat. Titius hæres mihi eſto, Mævius hæres mihi eſto; Si ita ſcriptum in Tabulis fuerit, hæres hic vel ille futurus eſt, & petet bonorum poſſeſſionem. Sed jure Romano, poſtquam jus prętorium civile & Imperatorium in unum coaluerunt, non potuit eſſe rata voluntas teſtatoris vel ſcripto mandata, niſi tabulæ à ſeptem teſtibus ſubſcriptæ & ſignatæ forent, leg. hac conſultiſſima Cod. de Teſtamentis. Ad ſcripturam quod attinet, interrumpi ſcriptio teſtamenti potuit variis intercidentibus caſibus & actibus, & nihilominus valere, ſi modo in ſubſcribendo & ſignando, nullus actus externus intermiſceretur, ſed in continenti ſubſcriptio & obſignatio celebraretur. In uno exemplari teſtamenti hoc obtinuit, ſi unicum tantum à teſtatore factum eſſet. Etiam in duobus exemplaribus cum binas tabulas ejuſ-

ejusdem testamenti faciebat, etiam in pluribus, si plures illi facere collibitum esset, ut lex ostendit jam supra citata IV. D. quæ in Testamento. Vno igitur eodemque tempore subscribi & signari debuit testamentum sive in uno sive in pluribus Exemplaribus scriptum esset. Quid est uno eodemque tempore? Jam explicatum est, & lex Cod. XXI. de Testament. quam paulo ante citavimus, unius diei spatio id concludit, his verbis, *uno tempore eodemque die.* Hinc dies adscribi solebat Testamentis & Consul, non hora qua subscriptum esset & signatum. Consequenter autem & κατὰ τὸ ἑξῆς & duo & plura Exemplaria unius testamenti subscribi & signari debuere haud secus atque unum, ut firmitatem haberent, id est nullo extraneo actu interveniente, ut eadem lex dicit. Cum ergo ordine & καὶ ἀκολουθίαν subscriberentur & signarentur, ab iisdem utpote testibus & iisdem omnium sigillis, necesse quidem fuit ut ex pluribus tabulis eodem exemplo scriptis, aliæ prius, aliæ posterius tabulis eodem exemplo scriptis, aliæ prius, aliæ posterius signarentur. Non enim simul omnes & eodem momento signari potuerunt. At cum eadem esset omnium scriptura & eadem nomina hæredum in omnibus continerentur, nihil omnino interfuit, quænam ex his

prior,

prior, quænam posterior subscripta foret & signata. Aliud omnino juris est si in duobus codicibus testamenti diversi hæredes scripti inveniantur, multo magis si etiam diversis temporibus uterque à testatore scriptus sit. Aliam quippe habuisse voluntatem videtur testator cum hoc testamentum scriberet quam quum illud. An igitur satis erit, ut duo tales codices, sive tabulæ tam diversa scriptura exaratæ pro uno testamento valere videantur, si eodem tempore signentur? Nihil igitur ad rem pertinebit, utrum quis plures tabulas unius testamenti eodem exemplo scribat & eodem tempore, an diversas & diversis temporibus, quandoquidem sufficiat, si eodem tempore signentur. Frustra itaque tot locis diserte monent Iurisconsulti duas aut plures testamenti tabulas, quæ pro uno testamento valituræ sunt, eodẽ exemplo scriptas esse, si parum aut nihil retulit, & diverso tempore omnes scriptas esse & diversis hæredibus conscriptas, dummodo uno eodemque tempore signatæ forent. Non aliter profecto unum testamentũ pluribus codicibus aut exemplaribus fieri potest, nisi omnia eodem exemplo scripta sunt. Nam quomodo posset consistere quod passim traditur à Juris auctoribus, si in pluribus tabulis unum testamentum scriptum sit & eodem tempore solemniter completum,

tum, id eſt ſubſcriptum & ſignatum, quibuſdam tabulis deletis aut ablatis, cæteras ratas manere & voluntatem teſtatoris declarare. Quid ſi enim illæ cæteræ tabulæ quæ ſuperſunt, alios atque alios hæredes habeant ſcriptos? An pro uno haberi eas jus erit teſtamento? Quomodo & illud valebit quod Juriſconſultus ſcripſit leg. x. D. Teſtamenta. *Si in duobus exemplaribus ſcriptum ſit teſtamentum, alterutro patefacto apertas tabulas eſſe?* Quid ſi in eo exemplari quod patefactum eſt, Sempronius ſit hæres, in eo quod adhuc clauſum manet, Mævius, an alterutro aperto tabulæ apertæ dici poſſunt, quæ in tantum diverſæ ſunt in hoc & in illo exemplari? Cur etiam Hiſtorici dum memorant teſtamenta à Principibus facta, diligenter meminere Tabularum eodem exemplo ſcriptarum, cum narrant in codicibus duobus unum teſtamentum factum, ſi nihil ad rem attinuit eodem exemplo ſcribi, quæ in duobus exemplaribus teſtaméta conderentur? Aliud igitur fuit quod Juriſconſultus reſpondit, duos codices ſimul ſignatos pro unis tabulis eſſe habendos, quam unum teſtamentum duobus codicibus factum. Hoc enim caſu duo codices eodem exemplo ſcripti & eodem tempore ſignati, duo ſunt exemplaria unius teſtamenti. At priore caſu non aliter duo codices variam teſtatoris

K volun-

voluntatem declarantes & diversis hæredibus scriptis, non possunt pro uno testamento haberi, nisi simul signati sint. Quo sensu intelligendi sunt duo codices simul signati? An eodem tempore? Atqui non aliud esset juris, si duo illi codices eodem exemplo scripti forent & iisdem hæredibus. Simul igitur signati sunt, simul colligati uno eodemque lino, & simul signati, id est iisdem signis uni lino quo uterque codex constringebatur, impositis. Hæc sola ratio potuit efficere ut diversi codices, qui unius testamenti exemplaria non erant, sed duarum differentium voluntatum tabulæ, pro unis acciperentur; si uno eodemque lino comprehensi & iisdem signis essent obsignati. Dicit Ulpianus leg. XXII. D. qui Testamenta, *signatas tabulas accipi oportere, & si linteo quo tabulæ involutæ sunt, signa impressa fuerint.* Pone uno eodemque linteo duas tabulas testamenti simul involutas esse, & in alteris Titium, in alteris Mævium hæredem institutum, signisque illi linteo impressis signatas illas binas tabulas, nonne sic dicentur duo codices simul signati? Nonne etiam pro uno testamento, quamvis alios hæredes scriptos contineant, eæ duæ tabulæ habebuntur? Eodem prorsus modo & in collatione Carthaginensi intra unum sabanum, quod idem est ac linteum, & codices tabu-

larum

larum & volumen ſchedæ, obſignata memorantur, his verbis: *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit, ſuſceptæ Tabulæ ab Eccleſiaſticu Notariis recitentur: Cumque intra ſabanum volumen ſchedæ membranarum pro parte deſcriptum, & codices tabularum pariter obſignati judiciariis offerrentur aſpectibus, Marcellinus Vir Clariſſimus Tribunus & notarius dixit, cuſtodes edicant utrum ſigna cognoverint.* Ecce in eodem ſabano ſive linteo codices tabularum & volumen ſchedæ membranarum ſignis obſignata continentur, nimirum ſabano ipſi impreſſis, quo involutæ erant illæ ſchedæ cum codicibus. Quid ergo prohibet & duos codices teſtamenti uno linteo pariter involutos, aut etiam uno lino colligatos, ut frequentius factum, ſignari? Poſtquam cuſtodes agnoviſſent ſigilla ſua, tum codices illi aperti ſunt, lino inciſo & ſignis detractis, è ſabano evoluti. Petilianus Epiſc. ibi dicit, *ſic ſolere teſtamenta, non geſta, reſerari.* Pariter obſignatos codices & volumina intra ſabanum, dixere eodem ſenſu quo Juriſconſultus, duos codices *ſimul ſignatos*, id eſt eodem lino & cera obſignatos. Quid ſi hodie, mutata tabularum forma & chartæ alia materia, diverſo etiam ſubſcribendi & ſignandi more, alicui teſtatori placeat holographum teſtamentum duobus ſeparatis

chartæ foliis, ut vulgo vocant, seorsim facere, & quasi duo testamenta diversa condere, aliis atque aliis hæredibus scriptis in utroque folio. Quæ deinde sub uno involucro clausisset, signaculis obsignasset, vocatoque Tabellione publico cum duobus testibus, hoc testamentum clausum ipsis ostendisset & declarasset hanc ultimam esse suam voluntatem, post mortem ejus cum tale testamentum aperiretur, quid de eo censerent Doctores? Vtrum pro duobus testamentis ea acciperent, an pro uno? Olim quo jure usi sunt Romani ex Ulpiani sententia, in hac lege quam explicamus, pro uno testamento acceptum foret. Eat nunc & dicat mentis febricitantis legulejus, duos codices diversis hæredibus scriptos simul signatos eosdem esse cum duobus exemplaribus unius testamenti eodem exemplo scriptis, & eodem tempore signatis. Quanta autem vis sit veritatis, ut quæ etiam imprudentibus & invitis excidat, hoc loco planum fecit, cum hanc sententiam ita clausit; *Atque hactenus*, inquit, *de duobus codicibus aut exemplaribus simul signatis*. Bene est. Jam resipuit & bonam mentem habere cœpit. Eam non habuit paulo ante, cum tanto hiatu contendit duos codices non esse duo exemplaria, & Salmasium immaniter errasse, qui ita crediderit.

CAP.

CAP. XVI.

Non pro vesano nec pro furioso scripsisse Salmasium, Iurisconsultos Neotericos nescisse quid esset testamentum signare, sed vecordiæ, stupiditatis & ignorantiæ cum improbitate conjunctæ vitiis laborare eum qui hoc de illo ausus est scribere. Subsignare idem veteribus fuisse quod subscribere. Signare & obsignare idem esse. Pauli locum de obsignandis ex Senatusconsulto tabulis, cum forma ipsa obsignandi, non intellectam esse hodiernis Doctoribus.

TOgatus asinus hîc etiam se togam ait componere, ut discere incipiat de Salmasio, quid sit testamentum signare; quod ille Jurisconsultos dixit à multis retro seculis ignorasse. Et sane verum ille dixit. Quid contra molitur fori retritum rotabulum? *Salmasium suo more tam perturbate & inordinate id docuisse, ut quid sibi velit non sit facile intelligere.* Imo tuo more imposturas imposturis connectis, & in hac serie mendaciorum istud tuum intextum impudentissimum est. Legatur vel sola Synopsis cap. XI. Libri de modo Usurarum, & patebit quam distincte & dilucide à Salmasio explicata sit ratio tabularum obsignandarum veteribus usitata, & quam diverso more signandi usi fuerint ultimi Imperii homines, & quam differat hodierna subsignandi consuetudo ab antiqua. An aliquid adfers quo sententiam Salmasii evertas? Unum hoc certe hîc facis,

vere ingenue fateris te esse ingenii tardioris. Quod in te miror hoc singulare est, te tam bardum esse simul & improbum. Notavit Salmasius p. CCCCXVI. solitos recentiores in testamentis aliisque authenticis litteris quas conscribebant sua manu, sive per Tabelliones publicos, non tantum eas subscribere, sed etiam ut vocabant *signare*, hoc est, affixæ in imo ceræ juxta subscriptionem signum suum imprimere. Hæc ipsa verba Salmasii refers, nec ea refellis, non enim poteras. Quo igitur fine ea retulisti? Dicis deinde, eundem dicere, *subsignare acceptum pro subscribere, & verbum hoc reponi jubere multis locis, ubi legitur signare.* Non bona fide hæc recitas, quamvis ne sic quidem ea refutare conatus sis. Scripsit enim ea pagina quam notasti, Salmasius, *signum etiam pro subscriptione recentioribus usurpatum fuisse.* Sic sane & hodie passim in idiotismo nostro sumitur, & aliis Europæis populis, ut Anglis, Belgis, Germanis, Italis aliisque. Veteribus quoque in usu fuisse subsignare pro subscribere: *& hanc causam esse se putare cur nostri seculi homines minus advertisse videantur, qualis veterum signatio fuerit, longe ab hac inferiore ævo usitata differens.* Quid in his invenisti quod minus verum esse tibi videri potuerit? Nihil, non enim tacuisses. Qua mente igitur aut quo consilio hæc verba ejus allegasti, nisi ut te riden-

ridendum propinares communi ſenſu prædiris lectoribus? Mox ſubjungis, *poſt longas tamen ambages* Salmaſius *tandem* p. 448. *aliud myſterium revelare incipit*, dum ait *ſignare* eſſe idem quod obſignare, *& nihil aliud eſſe quam annulo claudere.* An hoc myſterium eſt? An ea loca quæ in ea pagina Salmaſius attulit aliud indicant ac docent? Cur non contrarium oſtendiſti? An non *ſignare* idem quod *obſignare*? quaſi vero *ligare* non idem ſit quod *obligare*, *cludere* quod occludere, firmare quod obfirmare? An ignoraſti *ſignatas tabulas* & *obſignatas* eaſdem eſſe? Juvenalis: *Signatæ Tabulæ, dictum feliciter.* Paſſim apud auctores eædem *obſignatæ* dicuntur, unde & *obſignatis tabulis cum aliquo agere.* Quod tui Juriſconſulti, quid eſſet, adeo ignorarunt, ut docuerint id accipiendum *de pactionibus in tabulas relatis.* Alius conſarcinator Lexici Juridici notavit, *obſignare tabulas*, *idem eſſe quod teſtari*, *id eſt de quocunque negotio tabulas, quæ ad probationem valeant*, *conficere.* Quod eſt ineptum. Tabulæ certe obſignatæ ad probationem cujuſcunque rei conficiebantur, quæ nihil ad hoc valebant niſi obſignatæ, id eſt ſignatæ, & lino circumvoluto clauſæ, ſigniſque impreſſis ſigillatæ. Teſtimonia auctorum quæ adferunt hoc ipſum probant, non id quod volunt *obſignare* eſſe teſtari, vel tabulas conficere. Cicero in

Quintiana: *Ejus rei conditionisque tabellam obsignaverunt viri boni complures, res in dubium venire non potest.* An negabis hîc tabellas obsignatas à compluribus viris bonis easdem esse cum signatis, id est lino obligatis cum signorum impressione? Adeo verum est non signatas olim fuisse tabulas sine lino, ut in Institutis mentio fiat, pupillarium tabularum *proprio lino propriaque cera signatarum.* Numquam igitur linum in obsignando sine cera fuit, nec cera, hoc est signum in cera, sine lino. Idem Cicero Actione VII. in Verrem. *Ipse in tabellam refert, obsignat signis amicorum providens homo.* Et tamen hæc loca adferuntur ab eo Lexicographo Jurista ut doceat, *obsignare tabulas* nihil aliud esse, quam conficere tabulas ad probationem cujuscunque rei, & testari. An ridere voluisti cum adnotasti, mysterium esse novum à Salmasio revelatum, quo dixit *signare* idem esse quod *obsignare?* An ideo hæc à te objecta sunt quasi tanti non esset, rem quæ nemini esset incognita docere velle quasi ignotam? At vides ex his quæ hîc retuli, nescivisse tui similes Doctores, *obsignare tabellas* idem esse quod *signare?* Præterea eo loco Salmasius notavit in plerisque auctorum locis quæ ibi citavit, annulo res & utensilia claudere, nihil aliud esse quam obsignare & signare. Imo hoc sensu *signare* & *obsignare* idem

idem esse, quod annulo claudere. Habes aliquid quod opponas, & contrarium his observationibus obgannias? Nihil dicis. Tace ergo æternum. Tu tamen, inferius Num. XXI. docere nos contendis *obsignare* diversum esse à *signare* & aliud significare. Sed ad eum locum docebimus quam stultus Doctor sis, & quod non melior sis Grammaticus quam Legicrepa. Paulo post ea deblateras quæ tacita forent meliora. Salmasium p.452. docere dicis videri, *annulo claudere esse lino quo circumvoluta erant tabulæ, signa testium imponere.* Non docere hoc videtur, sed plane docet aperteque. Si aliquid in scrinio pectoris habuisti, aut in tuis Adversariis reconditum, quo posses contrarium adstruere, cur non deprompsisti? Potis es facere ut sciamus an aliter claudi solitæ fuerint apud antiquos tabulæ quam hoc modo, qui à Salmasio ibi exponitur? Certe aliter lagena annulo claudebatur, aliter liber, utrumque tamen *signari* & *obsignari* & claudi annulo dicebatur. *Omnia hæc*, inquis, *ab eo ita confuse tractantur ut lectores identidem hærere oporteat nec quid doctor suus docere se velit*, *scire.* Ita ipse soles mentiri & imponere lectori tuo in omnibus, ut nesciat quid tibi credi debeat & quando. Si hæc confuse persequutus est Salmasius, cur non tu distinctius & explicatius ea proposuisti? Cur noluisti nos

 scire,

ſcire, quod Salmaſius neſcire nos voluit pro illa ſua ſcribendi confuſa & inordinata ratione? Docuit ille *ſignare* & *obſignare tabulas* nihil aliud eſſe quam *lino obligare* & ſigilla ſupra linum imprimere. An potuit apertius & clarius? Hoc ipſum tamen tam clarum & apertum & obvium, tam vere quam fidenter dixit Salmaſius, Cuiacium, Hotomannum & Gothofredum atque omnes alios, non ſolum hujus ætatis, ſed quorumdam etiam retro ſeculorum Juriſconſultos ignoraſſe. An putas te ipſum qui doctores illos habere potuiſti, & per te quod alii non reperiſſent invenire, te aliquando ſciviſſe aut nunc etiam ſcire quid ſit *obſignare* vel *ſignare* tabulas teſtamenti, & quomodo ſignata apud antiquos vulgo fuerint teſtamenta? Certe ſi hoc putas, falleris, & ſanus ipſe non es. Nam in ſequentibus plane oſtendis antiqui hujus moris te imperitiſſimum eſſe, nec magis tenere quæ ratio veteribus in ſignandis tabulis obſervata fuerit, quam quid apud Sinas aut Tartaros in eadem re ſolitum ſit hodie fieri. Magnum das hujus tuæ ignorantiæ ſpecimen in hac ipſa ſectione, cum ſtatim pro clauſula adjicis hæc verba. *Cui non eſt decantatus hic Pauli locus è lib.* v. *Sententiarum cap.* xxv. Verba ipſa deinde Pauli ſubjeciſti, quæ nota certe ſunt. Sed quamvis ita impudens ſis ut nemo magis,

gis, tantum tamen tibi fiduciæ supereſſe non putem, ut auſis dicere eà à te aut ab alio quoquam tuorum Doctorum recte hactenus intellecta fuiſſe. Si hoc dicis, convincam te mendacii ex tua & illorum interpretatione, à quibus decantatum jactas, quam & recantare omnimodò neceſſe cum illis habebis, cum te & illos in eo exponendo halucinatos egregie probavero. Primum de *lino triplici* quo conſtringi tabulas voluere patres illo Senatuſconſulto, an capis quid ibi ſit *linum*? Certe Gothofredus quem tanti facis ut etiam errores ejus defendere velis, *linum* quo tabulæ teſtamenti obligabantur pro linteo accipit. Potes ipſe docere quid ſit? Neſciſſe te id fateris cum tres chordulas eſſe tibi cum Durando placet, qui pravo ſpeculo in his diſpiciendis uſus eſt. Tu deinde ex eodem Durando tabulas quæ ſic conſtringi triplici lino debuere, de charta complicata accipis, quæ tabulæ ex ligno fuere ceratæ. Chartam complicatam etiam alii ſomniarunt, ut Duarenus & multi qui Durandum ſequuntur. Charta tamen Durandi membrana eſt, quia *chartas* in idiomate noſtro vocamus omnes litteras publicas. Et hoc inſcitum eſt. Si de vera charta accipiant quam *papyrum* vulgo dicimus, non minus errarunt. Nam quamvis chartam habuerint veteres, non tamen noſtram

ſtram noviſſe certum eſt, ut nec nos eam qua uſi ſunt. Iſta charta veterum, ut jam dictum eſt, non complicabatur, ſed convolvebatur, ut infra pluribus demonſtrabitur. Non aliis autem fere tabulis teſtamenta ſcribebantur eo tempore quo illud Senatuſconſultum factum eſt quam ceratis. Unde illa in teſtamentis *prima cera* & *ſecunda cera*, pro prima & ſecunda tabula cerata. Locus etiam Suetonii in Nerone indicat de ceratis tabulis eſſe accipiendum hoc S.C. cum ſcribit, *Cautum fuiſſe ut in teſtamentis prima dua cera, teſtatorum modo nomine inſcripta vacua ſignaturis oſtendantur.* Quæ Salmaſius in libro de Uſuris cap. XI. explicavit. Sed & in hoc ipſo loco Pauli quem adſcripſiſti, verba Senatuſconſulti non de aliis tabulis quam ceratis eſſe intelligenda teſtantur, cum in eo ſancitum eſt, ut *impoſita ſupra linum cera ſigna imprimantur, ut exteriores fidem interioribus ſervent.* Exteriores ceræ ſunt ſigilla vel ſigna ex cera, quæ fidem ſervant interioribus ceris quibus paginæ oblitæ & in quibus ſcriptura teſtamenti exarata. Maleferiati correctores vocem *ſcriptura* interjecerunt, legentes, *ut exteriores ſcriptura fidem interiori ſervent.* Quod ſi potes mihi explicare, tunc faciam ut pro Juriſconſulto tanto habearis quantus haberi vis. Præterea cum velit Senatuſconſultum, impoſitas ſupra linum

num quo constrictæ erant tabulæ ceras imprimi, tu vero vis cum Durando sigilla ad unam ex chordulis appendi. Denique cum unicum foramen in tabulis ligneis fieri caverint Patres, per quod triplex linum trajiciatur ad obligandum testamentum, quia Durandus tria foramina in charta testamēti facienda præscripsit, sequi eum potius, quam Salmasium dignatus es, quia judicio tuo luculenter scribendorum, subscribendorum & signandorum testamentorum antiquam formam descripsit. Nos quam hoc verum sit paulo post docebimus & barbari hominis ineptias & inscitiam quæ ad tuum gustum fuere, depalabimus. Ex his sane quæ jam posuimus constare potest, utrum Salmasius an tu insanias, qui sanum eum non esse pronuntiasti, quia dixerit Doctoribus tuis hæc penitus fuisse ignorata. Nec caussam dico quin ille desipiat & tu sapias, si aliud potes docere.

CAP.

CAP. XVII.

Stultum esse quod notat Heraldus, signis & annulis non minus creditum olim quam manui in scribendis Epistolis. De more signandarum epistolarum qui idem fuit quo tabulæ publicæ signabantur. Vnicum signum in Epistolis additum, cum septem requiri solerent in testamentis. Quid differant signa ab annulis, & signacula à sigillis. Plures errores & ἀλογίαι Heraldi animadversæ. Numquam clausisse veteres suas epistolas sine signo. Inciso vel soluto lino signa detrahi solita, non avelli antequam linum rumperetur. Alia multa eodem pertinentia observata.

A Testamentis signatis, quæ publici juris fuere scripturæ, transis ad privatas, id est Epistolas, quomodo eæ olim ab antiquis Romanis obsignari solitæ fuerint. In quo non minus inscitiæ prodis quā in testamentorum signaculis aperiendis. Videris aliquot auctorum loca in Adversariis tuis habuisse, quæ noluisti perdere, quamvis vulgaria sint & jam ab aliis notata. Ex illis tamen nihil explicas, sed sola testimonia citasse contentus de modo signandi idem quod mutus aliquis dicis. Sed nec videris animadvertisse eodem prorsus modo Epistolarum Codicillos olim signari vel obsignari solitos ut Codices testamentorum. Lino nempe obligabantur & impositæ supra linum ceræ sigilla imprimebantur annulo. Sed in Epi-

stolis

ſtolis unum ſignum tantum imponebatur ex annulo illius qui ſcribebat, in teſtamentis ſeptem, quia totidem teſtes ea ſuis annulis ſignare debuerunt. Unico lino obligabantur Epiſtolares codicilli, olim quoque unicum linum obligandis teſtamentis ſufficiebat, antequam contra Falſarios cautum eſſet S.C. ut foramen in ſumma margine Tabularum teſtamenti media parte fieret; per quod triplex linum traheretur quo firmius obligarentur tabulæ & difficilius linum amoveretur aut rumperetur. Non enim æq; facile triplex linum rumpi potuit ut ſimplex, & per foramen trina lina trajecta dimoveri haud æque poterant ac ſi ſimpliciter tabulis eſſent circumjecta. Nunc videamus quid de Epiſtolis ſignandis novi afferas & quam reconditas obſervationes ex penu tuorum Adverſariorum nobis promas. *Signis*, inquis, *& annulis non minus credebant olim quam manui, maxime in privatis ſcriptis, velut in Epiſtolis*. Cur hîc *annulos* & *ſigna* ſimul nominas? An ſigna alia ſunt quam quæ annulus impreſſit? Quod ad ipſam rem ſpectat, docte hoc à te obſervatum & mire. Nemo hoc ante te ſcivit. Sed quod dicis maxime in privatis ſcriptis non minus creditum ſignis quam manui, an non idem in publicis? Quid dices de teſtamentis? An non teſtamenti factio juris eſt publici

blici potius quam privati? Ita lex suadet III. D. Qui testamenta. Ergo in publicis ea scriptis reponenda non in privatis. An nescis plus in his faciendis credi olim solitum signis quam manui? Non enim necesse erat scriptum esse testamentum manu testatoris, cum sæpe & libertorum manu uterentur & amicorum & aliorum ad ea scribenda uterentur, sed nisi signata septem testium signis, non valebant. Hæc omitto. *Signis & annulis non minus credebant quam manui.* Quid hoc est, signis & annulis? An simul nominasti ut distingueres? Quomodo ergo differunt annuli & signa? Si eadem putasti, quid opus utrumque posuisse? Legistine uspiam *annulis & signis* testamenta vel epistolas vel quippiam aliud eorum quæ obsignarentur, clausa vel signata memorari? Et sane veteres *annulo* claudi dicunt quæ obsignantur, non signis claudi. Nam annulus est instrumentum claudendi ut clavis, quamvis alio modo id faciat. *Signis* tamen *signatas tabulas* vel *obsignatas* Cicero & Jurisconsulti dicunt: Sed non *signis* & *annulis* signatas. Ego etiam hîc te docebo annulos & signa differre, quod annulus unus plura signa possit facere. Nonne in testamentis obsignandis septem signa, quot testes signando adhibentur, fieri debent ut valida sint? At uno annulo illa septem signa possunt

possunt fieri: Nam & qui sola Instituta juris legerunt non ignorant vel septem testes uno annulo signare posse testamentum. Atqui septem signa debent esse in testamento signato, quæ ab uno fieri possunt annulo. Cur igitur hic *signa* & *annulos* nominas ὕστερον πρότερον, cum potius esset dicendum, annulis & signis? *Signum* quippe proprie est in cera expressio, quam annuli impressio facit, τὸ ἐκμαγμα, τὸ ἔκτυπον. Signum quidem etiam dici potest ipsius annuli character impressus, id est excavatus in gemma, qui dum ceræ imprimitur, aliud signum efficit non excavatum, sed extans, sed Latini Juris consulti *signi* voce proprie usi sunt non pro annuli charactere, sed pro cereo ectypo, quod impressus ceræ annulus expressit. Hinc septem *signa* unius annuli opus in testamento signando cum vel centum vel mille & infinita effingi possint eodem charactere. Scite hæc duo distinxit Ulpianus leg. XXII. D. Qui testamenta. Ubi *signum* appellat quod annulo fit impresso ceræ, χαρακτῆρα vero τύπον annuli quo signum in cera exprimitur. *Signum*, inquit, *utrum annulo tantum impressum adhibeatur; an vero & si non annulo, verum alio quo impresso, varie enim homines signant.* Ibidem & χαρακτῆρα annuli vocat, ut à signo diversum id quo signum fit. Nam χαρακτὴρ annuli est qui

 impri-

imprimitur, *signum* certe est quod impresso annulo in cera exprimitur. Ἐκτύπωμα hoc & σημεῖον Græcis vocatur, illud *signaculum* Latinis, & Græcis σφραγιστήριον & σημαντῆρον. Nam σημαντῆρον est signaculum, σημεῖον vero signum. Sed & *sigillum* idem quod *signum*. Vox Græca σφραγὶς tam pro gemma quæ signat accipitur, quam pro signo quod in cera exprimitur. Hæc obiter adnotare placuit ut constaret quam stulte ac inscite dixeris, *signis & annulis non minus credi quam manui*. De vocibus non disputemus, rem ipsam videamus. Si amicus sua manu ad me scripsit & annulo alieno epistolam signavit, an minus ei credam vel non magis quam si epistola aliena manu scripta esset sed ipsius annulo signata? Imo multo majorem fidem ipsius manui habebo, quamvis sigillum videam alienum, quam si aliena manu scriptam eam epistolam acciperem quæ annulo ejus esset signata. Potuit quippe aliquis qui annulũ ejus furatus sit, mihi fucum facere. Non ita facile chirographũ impostor imitari poterit. Falsum ergo quod ais non minus antiquos credidisse signis & annulis quam manui. Nullo enim argumento vel exemplo id probas, & verisimile est in talibus veteres non aliam, quam nunc habemus, mentem habuisse, cum sensus communis id doceat. Sequitur in eodem loco maximi momenti

menti observatio & rara. *Epistolas*, inquis, *librarii manu quandoque scribebant, quandoque sua.* Vnde nobis advenis? aut quibus ex oris attulisti hanc tam pretiosam mercem? Hoc valde reconditum, atque, ut verba tua tibi reddam, mysterium est, quod hoc demum tempore per te revelatum nobis ostenditur: *Antiqui Epistolas librarii manu quandoq; scribebant, quandoque sua.* Hoc etiam hodieque facimus. Fortasse à nobis exemplum quod imitarentur acceperunt illi veteres Romani. Cum sua manu non scribebant Epistolas, scilicet eas dictabant. Quando? Cum aut lippitudine ipsi impediebantur scribere aut chiragra, aut alio quo corporis incommodo. Quibus? nempe amanuensibus suis, quos & scribas *à manu* vel *ad manũ* vocabant, vel unica voce *Amanuenses*. Hoc enim hi fuere privatis quod scribæ ab Epistolis vel magistri Epistolarum Cæsaribus. Tu vero dicis Epistolas eos scripsisse librarii manu. Quod idẽ est ac si quis nunc diceret aliquẽ typographi manum vel operam adhibere ad litteras scribendas. Nam librarii olim idem munus habuere ad scribendos libros qui publicarẽtur & divenderentur. Cicero ad Attic. Ep. xxxix. l. xii. *Itaq; misi librum ad Muscam ut tuis librariis daret, volo enim divulgari.* Nihil notius. Tu vero tam hospes es in rebus & earum antiquitate, ut *librarios* nescias distinguere ab *amanuensibus.*

sibus. Sane aliquando & librariorum opera utebantur ad scribendas epistolas, non tamen iidem librarii cum amanuensibus. Pergis nova nobis & miracula & mysteria quæ hactenus in operto latuerant, miris modis pandere. *Si manu sua*, inquis, *non scribebant, saltem annulo suo & signo obsignabant, nisi apertas mitterent, aut alieno annulo, vel etiam sine signo clausas*. In paucis verbis multa millia errorum & inscitiarum. *Si manu sua non scribebant, saltem annulo suo & signo obsignabant*. Quasi vero hoc necessarium foret & semper id servarint, ut nisi sua manu scriberent litteras annulo suo obsignarent. Imo quas ἰδιοχείρως scripserant, etiam eas suo annulo fere semper obsignare consueverant, nisi apud amicum essent, aut annulum suum ad manum non haberent, aut in illo forte tempore quo signanda erat epistola, amisissent. Multi enim casus fingi possent quibus quis annulo suo epistolas à se scriptas non signet, sed alieno, aut etiam alia re, si modo χαρακτῆρα habeat ad signum imprimendum. Cicero in Epist. ad Atticum xx lib. II. *Neque utar meo chirographo neque signo, si modo erunt ejusmodi litteræ quas in alienum incidere nolim*. Quod etiam hodie facere solemus, nam neque nostra manu scribimus, neque nostro signo obsignamus litteras, quas si in alienam manum inciderint, nostras

noſtras videri nolimus. Frequentius tamen veteres, ut & nos quoque facimus, ſigno ſuo utebantur in obſignandis litteris quam chirographo in ſcribendis. Nam ſi quas manu ſua ſcribere præpediti fuiſſent aliqua de cauſa, eas tamen annulo ſuo ſignabant. Ut ecce dicit Cicero ad Attic. lib. II. Epiſt. XXII. *Numquam ante arbitror te epiſtolam meam legiſſe niſi mea manu ſcriptam.* Eam ipſam cur non ſcripſerit ſua manu, cauſam affert, cum tamen ſuo ſigno uſus ſit in obſignanda. Falſum igitur illud quod ſic abſolute à te ponitur, *Si manu ſua non ſcribebant, ſaltem annulo ſuo obſignabant.* Dic potius ut verius ſit, etſi ſua manu ſcriberent epiſtolas, annulo ſuo tamen eas quoque obſignabant. Sed quid tibi voluiſti cum hic etiam annulum cum ſigno junctim poneres? *Saltem annulo ſuo & ſigno obſignabant.* Non temere certe nec fortuito etiam paulo ante dixeras, *ſignis & annulis non minus credidiſſe veteres quam manui.* Quem veterum ſic loquutum oſtendes, *Epiſtolam annulo & ſigno obſignatam?* Ego vero putaſſem annulo ideo obſignari litteras, quia ſignum in cera per annulum fieret. Tu autem videris annulum & ſignum pro eodem habere. Et profecto ita eſt. Et Durandum tuum hac in parte etiam ſequeris, hominem ut Juris practici peritum, barbarum tamen & omnis humanioris litteraturæ &

antiquioris juris omnino inscium. Is igitur in bene longa observatione quam Sect. xx. totam ad longum recitasti, ut inde nobis formam vetustam signandi testamenti resignares & aperires, annulum pro signo posuit, & cum sigillo junxit, quod idem est ac signum. Ita enim barbarus homo inscite & inepte scripsit: *Debebit unus quisque ipsorum testium annulum vel sigillum characteratum ad unam ex chordulis appendere, sive suum sive alterius testis, si suum non habet.* Quid hîc video? Singuli testes annulum suum appendere uni ex tribus chordulis, aut si suum non haberet, alterius testis? Quomodo id fieri potest? Nam si quis alterius annulum appenderit, ille alter non amplius ipse habebit quem possit appendere, cum jam appensus ab alio in chordula relictus sit. Non annulus, ô bellua, sed annuli signum appenditur ex cera factum, & annuli imagine vel charactere impressum. Ab eo igitur habes, ô insanum sinciput, quod hîc posuisti, annulo suo & signo Epistolas priscos Romanos obsignasse. Annulo illi obsignarunt, non annulo & signo. Signo tamen signatas etiam dicere liceat, sed non signo & annulo. Signum annuli est quod annulus fecit. Annulus signat, id est signum facit. At ille tuus Durandus, rus merum mihi, tibi vero jus merum, *annulum* usurpavit pro sigillo, quam insci-

inſcitiam tibi impreſſit, & tu ab illo expreſſam hic duobus locis oſtendiſti. Jam quale illud eſt, quod hoc etiam loco exhibes? *Epiſtolam obſignatam, niſi apertam mitterent.* Acute, ingenioſe, vere, nihil ſupra. Clauſas mittebant epiſtolas illi caſci Romani niſi apertas vellent mittere. Et quis vellet; dic ô Marrucine? An putas ſuas Epiſtolas tunc temporis hominibus apertas mitti magis placuiſſe, quam nunc noſtris? Addis quod non minus mirificum eſt, & magis etiam falſum, *aut alieno annulo, vel etiam ſine ſigno clauſas.* Unde didiciſti veteribus aliquando receptum uſu fuiſſe, ut litteras mitterent ſine ſigno clauſas? cur non etiam nos docere inſtituiſti quomodo illæ claudi ſolerent ſine ſigno, aut quando? An locus Ciceronis quem continuo ſubjeciſti id ſignificat? Nihil minus. Verba hæc ejus ſunt ex Epiſt. XI. lib. II. ad Attic. *Quibus tibi videtur velim des litteras meo nomine. Signum requirent aut manum? dices eis me propter cuſtodias ea vitaſſe.* Apparet hæc citaſſe ab aliquo, non ipſum legiſſe. Hæc enim extant lib. XI. Epiſt. II. Præterea omiſit quod præcipuum eſt, *noſti meos familiares, ſignum requirent, aut manum?* Cicero petit ab Attico, ut ſuo nomine ad quos velit ex ipſius familiaribus qui ei noti erant, litteras daret. Signum inquit, requirent meum aut manum, quia ni-

 mirum

mirum tu eas tuo annulo obsignabis, & tua manu vel amanuensis tui scribes. Si causam ejus rei quærent, dicito eis me propter custodias ea vitasse. An ex his potest colligi, litteras aliquas sine signo claudi tunc solitas? Tuæ mentis non eras cum hæc scriberes. Immo tuæ: non enim melior tibi umquam fuit. Locus Plauti è Trinummo non id magis evincit, in his versibus:

Sed Epistolas quando obsignatas afferet,
Siquidem obsignatas attulerit epistolas,
Nonne arbitraris eum adolescentem annuli
Paterni signum novisse. ME. Etiam tu taces?
Sexcenta ad eam rem causæ possunt colligi.
Eum quem habuit perdidit, alium post fecit novum.
Iam si obsignatas non feret, dici hoc potest:
Apud portitores eas resignatas sibi,
Inspectasque esse.

Aliquas tunc litteras sine signo, id est non signatas, & tamen clausas missas fuisse qui conjiciat, pro conjectore qui sensu communi plane careret, eum prorsus haberi oporteat. Immo vel contrarium omnino inde conjectari licet, nullas mitti solitas quæ non essent obsignatæ, id est annulo clausæ. Si, inquit, obsignatas attulerit epistolas, nonne signum paterni annuli filius novit? Alieno igitur annulo signatas facile cognoscet à patre non venire. Respondet alter

sexcen-

ſexcentas poſſe cauſas colligi, cur eas litteras pater ſuo annulo non ſignaverit. Eum quem habuit potuit amiſiſſe, poſtea alium novum faciendum curaſſe. Jam vero ſi obſignatas, inquit, non ferat, dici poteſt apud portitores reſignatas eſſe & inſpectas. Hæc plane probant nullas privatorum epiſtolas nautis aut tabellariis datas fuiſſe, quin obſignatę eſſent, id eſt annulo clauſæ, ceræ impreſſo ſupra linum impoſitæ quo epiſtola conſtringebatur. Citatis illis Plauti verſibus ſtatim ſubnectis: *Nota hic obiter*, apud portitores eas reſignatas, *cum enim reſignarentur & aperirentur inciſo lino, ſignum avellebatur ut nullum poſtea ſupereſſet*. Hæc tua adnotatio nullius eſt momenti. Nec enim verum eſt inciſo lino, ſignum ſemper avulſum fuiſſe cum aperirentur & reſignarentur codicilli epiſtolarum, aut codices teſtamentarii, aut aliæ quælibet tabulæ. Eo ipſo fateris te numquam aſſequutum fuiſſe, quomodo tabulæ omnis generis obſignari ſolerent. Lino per medium conſtringebantur & colligabantur, ut hodie faſciculos litterarum aut librorum grandiores obligamus. Supra linum cera infigebatur, eique ceræ annulo impreſſo ſignum effingebatur. Quod etiam hoc tempore fieri ſolet. Non igitur opus erat ſignum avellere ut aperirentur tabulæ. Quinimo ſigno avulſo; nihilominus ſolo lino

 con-

constrictæ adhuc tenebantur, nec aliter poterant aperiri nisi inciso lino vel rupto vel soluto. Incidebatur igitur linum, & sic aperiebantur tabulæ, salvo interim signo quod lino adfixum interdum manebat, interdum excidebat, vel turbatum loco movebatur, vel etiam rumpebatur. Hinc *turbata signa* legimus in leg. XXII. D. qui testamenta. *Si signa turbata sunt ab ipso testatore, non videtur signatum.* De lini incisione idem pronunciarunt, *lino inciso* à testatore pro non signatis haberi tabulas testamenti. Hoc *incidere tabulas* dixit Papinianus, pro tabularum linum incidere lib. VII. D. Quæ in testamento. *Paulus notat, sed si ut intestatus moreretur, incidit tabulas & hoc adprobaverint hi qui ab intestato venire desiderant, scriptis avocabitur hereditas.* Hæc igitur diversa erant, *linum incidere* & *signa turbare*, cum & signa turbari possent non inciso lino, & incidi linum non turbatis signis. Alterutrum satis erat testamento rumpendo, & hæreditati scriptis hæredibus auferendæ. Non enim signatum censebatur cujus signa turbaverat ipse testator, aut linum inciderat. *Cera turbata* meminit Quintilianus, quod idem est ac signum turbatum. *Ceram turbatam, signa sine agnitore invenies.* In tabulis igitur & codicibus obsignatis, incidi vel rumpi vel solvi linum oportuit ut resignarentur & aperirentur,

rentur, non sigillum avelli. Quod in his tantum rebus obtinuit quæ sine lino signarentur, ut Salmasius docuit cap. XI. de modis usurarum, pag. CCCCLII. Ut probet signum avelli solitum in aperiendis Epistolis ut nullum postea superesset, verba citat ex Ciceronis Philippica II. ubi de litteris agit quas Antonius à Cicerone ad se missas publice recitaverat. *Sed quid opponam tandem, si negem me umquam istas litteras ad te misisse? Quo me teste convinces? Anchirographo? In quo habes scientiam quæstuosam. qui possis? sunt enim librarii manu.* De signo, inquis, nihil dicit Cicero, *quia cum eæ resignatæ fuerant & apertæ, signum fuerat avulsum.* Nonne hæc sunt ridicula & ab homine prorsus delirante profecta, vel usum suæ rationis non habente? Resignatæ illæ litteræ fuerant & lino soluto, signum detractum deperierat. Ergo de signo nihil dicit. Sed à quo resignatæ fuerant? Nonne ab ipso Antonio? Nonne ita eas potuit aperire ut signum integrum servaret, ex quo posset arguere à Cicerone eas sibi missas, cujus illud signum esset? De signo certe nihil dixit, quia non magnum inde argumentum tunc duci solebat ad auctorem Epistolæ convincendum. Varie enim signabant veteres nec semper eodem annulo, nec semper suo, ut etiam hodieque facimus. Si in testamentis signandis in qui-

busmajor sollemnitas requirebatur, quam in privatis scriptis & epistolis, non exigebatur à testibus ut suo annulo signarent, quia & omnes poterant uno annulo eoq; ab ipso etiam testatore accepto, signare; quanto magis ad Epistolarum fidem supervacuum erat annuli signum desiderare? Ideo sane de solo chirographo dicit Cicero potuisse probare Antonium eas Ciceronis fuisse litteras quas publicè recitaverat. Sed ne id quidem tum potuit allegare Antonius, cum librarii sui manu eas scripsisse se asserat, non sua. Cum & librarios haberent antiqui & amanuenses & notarios; Librarios non sæpe adhibebant nisi ad libros scribendos quos divulgari volebant. Si tamen ad manum non esset Amanuensis, interdum librariorum opera ad hoc utebantur, ut tum fecit Cicero. Hoc fefellit Advocatum, qui tanquam tralaticium hoc accepit,quod veteres librariorum manu suas epistolas scripserint. Ex eo autem Ciceronis loco constat chirographo longe magis qûam annulo credidisse veteres, cum tamen velit Heraldus annulis & signis non minorem fidem olim habuisse quam manui. Quod est falsissimum.Nihil autem tam bene dictum unquã est à Salmasio, quin inde maledicti contra eum jaciendi causam arripuerit infamis rabula. Notat hîc *aut eum repuerascere*

rascere aut pueris scribere se credidisse, cum pluribus exemplis laboravit probare pag. CCCC LIV. & seq. *resignare* accipi pro aperire. Non probandum tum præcipue sibi duxit Salmasius *resignare* accipi pro aperire, sed *signare* veteribus idem significare quod claudere, etiam in illis quæ non annulo clauderentur. Idque aliquot exemplis planum fecit quæ ab eruditis vulgo non intellecta fuerant. Nam & *signatam virginem* Lucillio apud Nonium inde appellari quæ intacta esset, quasi clausæ virginitatis. Et cum *sigillum* idem sit quod signum & *sigillare* quod signare, inde & *sigillare oculos mortuorum* dixisse Varronem pro claudere, quo loco perperam apud Nonium vulgo habetur scriptum *sugillare*. Ut igitur probaret in his omnibus locis *signare* accipi pro claudere, quia res multæ annulo claudi solerent, exemplo id firmavit verbi *resignare* quod contrarium est τῷ *signare*, & accipitur pro aperire. Sic enim *claudere* & *recludere* esse contrariæ significationis. Uno & altero exemplo id obiter tantum ostendit & addidit passim hoc verbum eo sensu positum inveniri. Virgilius, *resignare* oculos dixit pro *signare*, quod Varroni est *sigillare*, dum respicit ad morem veteribus usitatum, qui & nunc obtinet, oculos mortuis claudendi. *Resignare* autem posuit pro claudere,

ut

ut multis etiam *recludere* pro eodem usurpatum est, & *reddere* pro simplici dare Ennio, *Ilia reddita nuptum*, id est data. Ita *religare* pro simplici ligare; *Recalere* Virgilio pro calere. Sic ergo in hoc Virgilii versu *resignare* accipiendum de Mercurio:

Dat somnos adimitque & lumina morte resignat.

Id est claudit. Nam morte clauduntur lumina, ut alibi idem:

In æternam clauduntur lumina noctem.

Nugatur Servius qui alias interpretationes adfert: ut de signis oculorum ablatis, quę sine risu legi non possunt. Hæc notasse an etiam repuerascere est? Certe pro puero te Salmasius cum illa observavit non accepit, sed semper pro impuro & improbo rabula & sycophanta habuit. Omnia, Causidice, linea alba signas, & misces non miscenda, duces exercituum & principes magistratusque populi cum privatis, litteras familiares cum publicis & quæ de rebus publicis scriptæ sunt. Quæ distinguere oportuit hominem doctum qualem te facis sine causa. Notas hoc loco, & post superiorem observationem ita concludis, *Cum igitur Epistolæ aliena manu scriberentur, sæpe servorum & amanuensium aut aliorum, nec subscriberentur, salus apposita initio Epistolæ auctorem indicabat, annuli & signa fidem faciebant.* Paucissimis verbis

verbis res omnes hîc expressæ censuram merentur & nihil est quod cum judicio scriptum sit. Nam partim falsæ sunt, partim ridiculæ. Quod ais Epistolas suas veteres aliena sæpe manu scripsisse, hoc nego, cum sua eas manu sępius scripserint, nec umquam alienam adhibuerint nisi cum sua uti prohiberentur aliqua valetudine aut alio impedimento. Nec aliter nunc mós est. Quis enim privatorum in epistolis ad familiares scribendis alia quam sua utitur manu? Ne principes quidem & Reges cum familiares Epistolas ad suos scribunt, alienam manum usurpant. *Annulos* & *signa* hîc iterum conjungis, nescio quo mysterio, nisi illud est quod supra attigi. Falsum porro est annulos & signa fidem fecisse Epistolis privatorum. Non enim ea tantum causa signabantur, ut iis fides haberi posset ab amico qui eas recipiebat. Chirographum amici longe ad hoc potentius. Et verum est, ut diximus, numquam alia quam sua manu scripsisse veteres, nisi cum non possent sua. Annulo suo eas signabant, quia clausas mitti oportuit, nisi si vellent secretum suum patere omnibus, ipsisque adeo tabellariis, priusquam amicus illud nosceret. Cum autem eo tempore solerent omnia domi utensilia, quæ tuta esse volebant & intacta domesticorum & externorum rapinis, annulo

suo

ſuo claudere, ideo & idem in epiſtolis, quas ad amicos miſſitabant, obſervarunt, ut non aliter quam clauſæ & obſignatæ traderentur Tabellariis. Hoc igitur tantum ſtudebant, ut clauſæ & non apertæ litteræ mitterentur, ne alius eas prius videret quam amicus cui erant deſtinatæ. Eadem ratio certe fecit ut obſignatæ clauſæque mitterentur, atque ut propria mittentis manu ſcriberentur. Nemo quippe ſecretum ſuum alii temere committere vult, quam amico & fido. Apertas qui mitteret, illud plane tabellario crederet. Qui aliena manu ſcriberet, conſcium ſui arcani faceret eum cujus manum ſcribendo adhiberet. *Vnde*, inquis, *plures fraudes facta ſubrepto aut efficto alicujus annulo.* Fraudes illæ non metuendæ in epiſtolis ad familiares ſcribendis, deque rebus privatis & domeſticis amici qui ſcribit, vel ejus ad quem ſcribitur. Tanti non erat ut fraudator intercipiendi ſecreti cauſa quod ad ſe non pertinebat, & quod curare non debebat, ſurripere alterius annulum aut effingere vellet. Hoc adeo parum caverunt veteres, ut ſæpe alieno annulo uterentur in obſignandis epiſtolis, & non eodem ſemper. Nec hodie alia nobis conſuetudo. Sed Addis, *Ob hanc cauſam cum occiſi Marcelli annulo potitus eſſet Annibal, ejus ſigni errore ne qui dolus necteretur à Pœno metuentem Criſpinum Titus Livius*

vlus ait circa civitates proximas misisse nuntios, occisum collegam esse, annuloque ejus hostem potitum, ne quibus litteris crederent Marcelli nomine scriptis. Hoc est de quo te monui paulo ante, te nimirum litteras publicas perperam cum familiaribus confundere, & magistratus populi Romani, ducesque exercituum cum privatis ac plebeis. Privati semper sua manu litteras scribunt quando id possunt, quia de rebus suis domesticis & aliis quæ publicum non tangunt, & quæ sua refert ab amico solum cognosci cui scribunt, ut à se noscuntur. Ubi manum amici amicus accipit, signum non valde requirit, cui satis est quocunque signo clausas accipere. Nam si vel filo solo clausæ forent, Tabellarij fidelis curiositas minime eas violaret. In Duce exercitus & Magistratu populi aliud est. Cum litteras publicas sæpe ad plures civitates aut præsides, scribendas habeant, & omnes interdum eodem exemplo, non sua manu eas possunt exarare. Ideo olim habuere scribas ab Epistolis, vel Epistolarum magistros, quales nunc *Secretarii* dicuntur, quibus hoc munus & hæc cura mandabatur. Nec hoc tempore aliter fit. Debuere igitur qui in magistratu erant positi, aut qui exercitibus præerant, Principes etiam & Reges, & omnes qui rempublicam gubernabant, uno semper & eodem annulo uti

M quo

quo litteræ eorum obſignarentur. Cum enim in his ſcribendis aliena opera & manu uti fere ſemper conſueviſſent, & cum ad plures eodem exemplo ſcriptæ mittendæ forent, quoniam fides per manum eorum fieri certa non poterat, oportuit alio argumento eam præſtari. Non alia re commodius id potuit quam annuli ſigno, qui non debuit variare aut mutari, ſed ſemper eſſe idem. ut de illo Marcelli annulo ſcribit Livius, cujus potitus fuerat Hannibal. Civitates ſocias & amicas monuit Criſpinus poſt Collegæ mortem, ne annulo amplius Marcelli crederent, quia is in hoſtis erat poteſtate, qui ad perniciem earum poterat eo abuti. Civitates olim Græciæ liberæ habuere eodem modo σφραγῖδα, qua litteras publicas obſignabant & fœdera cum vicinis civitatibus aut regulis ſancienda. De quibus nos alibi. Mercatores & Trapezitæ publici, & alii negotiatores iiſdem etiam ſemper annulis & ſignaculis uti debent cum litteras mittunt ad ſocios qui peregre negotiantur, aut actores ſuos aut alios. Plurimum enim refert, ut fidem hujuſmodi aliquo certo ſigno & ſymbolo inter ſe recte ambulantem firment, ne quis error aut fraus interveniat ſubrepto aut effictofuo ſignaculo. Ita Plautinus Curculio Lyconem trapezitam circumvenit, falſis litteris compoſitis & ejus annulo

annulo quem ſubripuerat ſignatis. Hæc omnia à te diſtinctè cum ſuis cauſis & differentiis diſcerni & explicari oportuit, non ſimpliciter ὑπὸ μίαν μύκονον omnia congregare & nænias canere de Epiſtolis veterum aliena manu ſcriptis, *ſervorum & amanuenſium.* Cur hic *ſervos* & *amanuenſes* diſcriminas? An ignoras *amanuenſes* fere ſemper ſervos fuiſſe? Stulte igitur hic amanuenſes à ſervis diſtinguis; quaſi amanuenſes ſervi non fuerint, aut quaſi ſervis amanuenſibus antiqui uti non conſueverint. Hi ſunt quos & *ſervos ad manum* vocarunt, ut appellantur auctori de viris illuſtribus. Cicero quoque *ſervum ad manum* dixit, qui aliâs unica voce *amanuenſis.* Nam *ad manum* dicebant & *à manu*, inde *amanuenſis.* Verba Ciceronis: *Itaque idem Gracchus quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo litterato homine, quem ſervum ſibi habuit ille ad manum, cum eburnea ſolitus eſt habere fiſtula.* Amanuenſes etiam hic vocas quos ſupra *librarios*, quaſi iidem amanuenſes fuerint omnino cum librariis. Scribæ librarii hi propriè fuerunt qui libris deſcribendis & publicandis deputati erant. Iidem *antiquarii* etiam dicebantur & Græcè καλλιγράφοι, quia emendatas curas ex opiſtographis vel ex libris qui notis erant ſcripti in codices transferebant ſcite ſcribendos. Bibliopolas etiam ita vocatos notat Iſidorus.

Sed Romani tunc servos librarios habuere; quorum manu sæpe utebantur ad scribendas epistolas, ut ad libros nitide scribendos. Erant & quodommodo hi etiam *ad manum*, sed *amanuensium* nomen generalius est, *librarii* vero proprie libris describendis operam dabant; ut *Notarii* illi erant qui Notis excipiebant à domino dictata. Scribæ à manu vel ad manum, iidemque amanuenses qui litteras dictante domino exceptas scribebant. *Cum Epistolæ*, inquis, *aliena manu scriberentur, nec subscriberentur.* Nonne inscriptio idem tunc valebat & efficiebat ut nunc subscriptio? *Cæsar Ciceroni, Cicero Cæsari S. D.* De annulis & signis, quæ iterum hic conjungis, cũ jam bis id feceris, si quod in ea re μυστικὸν est, infra aperietur.

CAP. XVIII.

Ignorantia Heraldi in Græcis notatur. σφραγῖδα non esse signum annuli in lege Solonis, sed exemplar. Nescire Heraldum quid sit symbolum, quid signum, quid exemplum, quid exemplar. Locus Plauti ab eo non intellectus.

VT *igitur*, inquis, *ejusmodi fraudibus obviam iretur, neve quis alterius signo abuti posset, legem tulerat Solon ne quis annularius ejus annuli quem vendidisset signum penes se retineret.* Verba etiam Græca apposuisti, ut intelligeremus scilicet te Græce nescire, qui σφραγῖδα eo loco

loco pro annuli ſigno acceperis. Sic ea habent: Δακτυλιογλύφῳ μὴ ἐξεῖναι σφραγῖδα φυλάττειν τοῦ πραθέντος δακτυλίου. Typographo imputo illud σφάλμα quo ſcriptum eſt in editione δακτυλογλύφῳ; cum ſciam tamen te ſatis Græce imperitum eſſe ut poſſis δακτυλόγλυφον pro δακτυλιογλύφῳ accipere. Major eſt inſcitia qua σφραγῖδα in illis verbis ſignum annuli latine reddidiſti. Jam docui te ſupra, ſignum annuli nihil aliud eſſe quam ἐκτύπωμα τῆς σφραγῖδος, i. e. expreſſionem in cera quam annuli gemma in eo impreſſa facit. At hîc σφραγὶς longè aliter accipienda. Eſt enim exemplar figuræ vel imaginis quam annuli ſculptor in gemma cavat. Non poterat quippe cavator ſive ſculptor gemmæ quicquam in ea ſculpenda formare niſi exemplar ejus ante ſe haberet, quod in ſculpẽda gemma ſubinde reſpiceret. Hoc eſt quod Diogenes Laertius, vel ipſe Solon potius in ea lege nomine σφραγῖδος intellexit. Qui annulum curabat faciendum & gemmam ſculpendam, ejus exemplar à ſe dabat. Sæpe & ipſi gemmarum ſcalptores ingenio ſuo utebantur in iis exemplaribus formandis & exinde in gemma effingendis. Quas ab his ſibi comparabant qui annulum ſignatorium habere vellent, & inter multas figuras σφραγίδων eam eligebant quæ ſibi magis placeret. Pergis deinde & ais, *Cæterum*

quo minus errare aut falli possent, de signo quandoque inter se conveniebant. Non bene hoc explicas & videris prorsus nescisse illud de quo tunc ea scripsisti. Post locum Plauti allegatum statim subdidisti, *& ut de Symbolo constaret certius, ejus exemplum asservandum quandoque dabant.* Quid esset *symbolum*, quid *signum*, quid *exemplum* in illis verbis Plautinis quæ citasti, prorsus, si quid scio, ignorasse te video. Nihil eo facto quod Plautus ibi narrat, contra communem morem Epistolarum obsignandarum excogitatum est. Symbolum dicebatur illud omne de quo aliqui inter se conveniebant, ut eo signo & argumento invicem ostenso stare conventioni cogerentur. Aliquando nummus in duas partes scissus, & utrique parti contrahentium datus pro symbolo fuit. In loco Plauti è Pseudolo symboli vicem inter se constituerunt Ballio & Miles, annuli signum in Epistola militis ad Ballionem missa, in quo imago ejus impressa erat. Symbolum igitur inter eos sumptum signum fuit ipsius in Epistola militis, sive imago ejus quo obsignata fuit Epistola;

Miles lenoni Ballioni Epistolam
Conscriptam mittit Polymacharoplacides
Imagine obsignatam, qua inter nos duos
Convenit olim. S. Symbolum est in Epistola.
B. *video & cognosco signum.*

Signum

Signum itaque in Epiſtola, hoc eſt imago militis annulo ejus inſculpta, qua obſignata fuit, ut pro ſymbolo eſſet inter illos convenerat, ut qui talem Epiſtolam tali ſigno vel imagine obſignatam adferret, is mulierem à lenone abduceret, ut paulo poſt dicitur,

Scio equidem ut qui argentum afferret atque expreſſam imaginem
Suam hic ad nos cum eo ajebat velle mitti mulierem.

Sed in eo ſymbolo ne qua fraus intervenire poſſet, miles reliquit penes lenonem exemplum ſigni annuli ſui, ſive imaginis in annulo impreſſæ, cera ſi forte expreſſam, ut, cum Epiſtola à milite ei daretur, poſſet conferre ſignum ejus cum exemplo annuli penes ſe relicto an paria eſſent. Expreſſa imago ſive ſignum annuli expreſſum in Epiſtola obſignata debuit eſſe. Exemplum vero imaginis apud Ballionem relictum, etiam expreſſum in cera fuit & datum adſervandum ipſi Ballioni, ne decipi poſſet ſi alia imagine obſignata Epiſtola ei traderetur quam de qua convenerat. Et hoc ſic recte cautum & conventum fuit à lenone in Epiſtola recipienda militis, cujus nec ſignum noverat nec manum. Inter amicos ſuperflua hæc cautio foret, & in Epiſtolis notorum ultro citroque miſſitandis. In illis Plautinis verſibus,

nec *exemplum* quid ſit ſcire potuit Cauſidicus, qui *exemplar* & *exemplum* ubique confundit, nec quid *ſignum*, cum annulum & ſignum junctim ponat in Epiſtolis ſignandis. In quo Durandum ſuum ſequitur, qui annulos appendi ſolitos ſcribit chordulis dum teſtamenta ſignantur. Signum autem annuli ſymbolum etiam inter eos fuit, quia pro ſymbolo ut eſſet convenerat. Quod iſte omniſcius ignoravit. Melius tamen res ſe habet quam putaram & omnia ſalva ſunt, cum ὄνος Κυμαῖος, aut certe Lotharingicus, non enim minores ea regio fert Cumanis, à generoſitate ſua impetravit ut *lectionem Salmaſii* probaret in Plautino verſu *Imagine obſignatam*, pro *imaginem*. Noluit dicere *emendationem*, nihil enim Salmaſius poteſt emendare, qui mendoſa omnia facit. Mirabar quorſum evaderet cum hac tam ingenua Lectionis Salmaſianæ approbatione. Et ſane ſtatim altera manu retraxit quod altera dederat. Nam in proclivi eſſe eam lectionem protinus adjunxit, & quam Plautus ipſe ſibi quoque miniſtraverat in eadem fabula. Quod ego tamen parum credibile autumo. Si enim eadem lectio ei in mentem veniſſet, numquam parſiſſet locum ei dare in libro Obſervationum, aut in illis de rerum judicatarum auctoritate.

CAP.

CAP. XIX.

De Epistolis autographis an ea causa sit cur propria cujusque manu scribantur quam allegat Heraldus. Inscitia ejus in Græcis notata, nec minus in Latinis. Annulo & signo signatas tabulas neminem umquam dixisse Latinorum. Chirographas Epistolas non dici, sed Chirographum absolute, quod quisque manu sua scripsit, vel propria manus scripturam. Signa esse sigilla, signacula vero instrumenta signandi. Signa non avulsa in aperiendis tabulis, sed cum lino inciso, rupto vel soluto, detracta. Quid sit σημεῖα λῦσαι apud Dionysium Halicarnasseum.

QUo pede jam semel cœpit, ire porro contendit, & res arcanas, antiquas, sepultas eruere, & orbi litterato pandere non cessat. Nam quis ante illum hoc scivit aut præter illum quod hîc nos docere voluit? Litteras nempe manu auctoris scriptas dictas esse Græcis χειρογράφους & αὐτογράφους. Beasti nos, ô flos delibate Jurisconsultorum, nisi enim hoc à te didicissemus, puer aliquis è tertia classe Scholæ trivialis id facile nobis insinuare potuisset. Gloriosius mihi est idem ex te cognovisse. Ad rem quod attinet, nihil ad eam sane faciunt quæ hîc notasti. *Ad meliorem & certiorem fidem, non solum annulo suo litteris signasse, sed & manu sua scripsisse.* Quasi vero hæc causa fuerit, cur litteras scriberent sua manu, ut major

iis esset fides? Hoc in Chirographis cautionibus fortasse locum habuerit, sed non in Epistolis familiaribus. Conscium secreti quia alium habere nolumus præter amicum cui scribimus, ideo nostra manu epistolas ad eum exaramus. An alia ratio id facit? Cur pedibus nostris ambulamus, dentibus comedimus qui quærit, etiam potest quærere cur manu nostra scribamus, & quidem Epistolas. Nullum quippe genus est scriptionis in quo alienam manum minus adhibere quis debeat. Nec ut fidem ex hoc majorem & certiorem iis conciliemus hoc facimus, sed quia, si quid sit quod nostra manu scribere debeamus, hoc epistolæ præcipue à nobis jure suo poscunt ut ἰδιοχείρως scribantur. An etiam nostra mente quæ scripturi sumus, concipere debemus potius quam aliena, ut fides iis major adhibeatur? Cum pedibus æger sum baculum quæro. Si ne sic quidem me sustinere & ferre valeo, alienis manibus sustentor. Pueri præmansa nutricum deglutiunt, quia dentes non habent. Ita aliena manu utuntur in scribendis Epistolis qui propria uti non possunt. Ovidius Trist. lib. III. Epist. III.

Hæc mea si casu miraris Epistola quare
Alterius digitis scripta sit, æger eram.

Cicero in Epist. ad Attic. lib. VIII. Epist. XIII. *Lippitudinis meæ signum tibi sit Librarii manus,*

manus, & eadem causa brevitatis. Si quod crimen aut peccatum sit in scriptione quod faciat auctor dum scribit aut confiteatur, magis tenetur si propria manu id scripserit quam aliena. Debiti reus magis obligatur proprio chirographo quam alieno. Sed nemo mihi persuaserit hanc esse causam nobis propria manu potius quam aliena scribendarum Epistolarum, ut majorem & certiorē fidem iis adrogemus. Debuit ergo genera hæc scriptionum distinguere causidicus, nec de Epistolis ea tradere quæ ad alia scripta pertinent. Ne in testamentis quidem scribendis manus testatoris desiderabatur ad fidem majorem faciendam, cum & aliena manu scripta, si aliis solemnibus non deficerentur, valerent. Sed habuit locum in Adversariis Advocatus è Dionysii Halicarnassei l.v. notatum, qui male inter blattas & tineas illi periisset, nisi heic eum collocasset. Vt bene autē collocaretur, ea dicenda fuerūt de majore fide epistolarū si propria auctoris manu scripta forent. Loquitur ibi Dionysius de literis à Bruti filiis ad Tarquinium scriptis & patri proditis. Verba Græca hæc sunt; Καθίσας ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὰς ἐπιστολὰς τὰς ἐν τῇ συνωμοσίᾳ διασκεπτόμενος, ὡς εὗρε λαὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν γραφείσας ταῖς σφραγῖσιν, καὶ μετὰ τὸ λῦσαι τὰ σημεῖα τοῖς χειρογράφοις. Interpretem ea sic optime vertisse judicat Advocatus: *Cum ascenso*

ascenso tribunali epistolas conjuratorum perlustraret, ubi filiorum litteras primum ex utriusque sigillo, deinde post avulsa signacula etiam è manu agnovit. Belle ac vere dictum memini à Græcis de bono advocato bonum judicem fieri non posse. Et videtur non alio consilio Causidicus noster hanc interpretis versionem probasse, quam ut summam suam in Græcis imperitiam proderet, qui non viderit tria insignia in ea peccata esse. σφραγῖδας reddit, *sigilla*, qui sunt annuli: σημεῖα *signacula* quæ sunt *signa*. λῦσαι τὰ σημεῖα, *avellere signacula*, cum sit *solvere signa*. *Sigilla* & *signa* eadem sunt, nempe σημεῖα & ἐκτυπώματα annuli, sive expressiones in cera factæ. At σφραγῖδες annuli ipsi sunt, sive gemmæ signacula. Nemo dixit propriè signis obsignare tabulas aut rem aliam quamlibet, sed annulis. Non enim legimus in Jure uno signo signare posse testes omnes testamentũ, sed uno annulo. Unus annulus poterat facere, ut jam dixi, septem illa testium signa quæ requirebantur in solemnibus testamenti. Signaculum est quod signum facit, non idem vero cum signo. Annulus est qui signat, ergo signaculum est. Causa efficiens est signi, τοῦ σημείου. At effectum signaculi, τοῦ σημάντρου, τῆς σφραγῖδος, signum est. Apulejus in Floridis: *& annulum in læva aureum, faberrimo signaculo*, id est σφραγῖδι

γίδι, σημάντρω. Gemma nimirum annuli insculpta quæ signa exprimebat in cera tabularum. Et recte in optimis & vetustissimis Glossis *signaculum* exponitur σφραγιστήριον. Nempe id quod signat, ipse annulus, vel gemma annuli. Et cum nullam gemmam habet ipsum aurum est quod signat, ut etiam habuere veteres. Quod principatu Claudii inventum tradit Plinius lib. XXXVII. cap. I. *Contra vero multi nullas admittunt gemmas, auroque ipso signant. Id Claudii principatu inventum.* Hoc igitur differunt inter se *annulus* & *signaculum*, quod signaculum id omne est quod signat etiamsi non sit annulus. Et Ulpianus scribit veteres *varie signasse*, & aliquo impresso quod non esset annulus. Ubi *impressum* appellat quodlibet signaculum aliqua figura vel nota impressum & insculptum ad signandum idonea. Annulus ergo signatorius duorum erat generum aut cum gemma, quæ & ipsa *signaculum* dicitur quia signat, aut sine gemma, ipso auro vel ferro signans, ut etiam habuere ferreos. Σφραγὶς Græcis de utroque usurpatur, de signo quod facit annulus ceræ impressus, & de ipso signaculo. Hinc σφραγὶς λημνία Græcis, quam *terram sigillatam* sive *signatam* vulgo dicimus. Non enim ea signabant, sed ita vocabant quod signata esset. Plin. lib. XXXV. cap. VI. de

Lemnia

Lemnia terra. *Nec nisi signata venundatur. Unde & Sphragidem, appellavere.* At Jaspidem gemmam κατ᾽ ἐξοχὴν Græci σφραγῖδα vocabant quod optime signaret. Idem Plin. lib. XXXVII. cap. VIII. *Sphragidem vocant, publico gemmarum domino iis tantum dato quoniam optime signant.* In illis autem verbis Dionysii à Causidico citatis σφραγῖδες sunt annuli, σημεῖα *signa* vel *sigilla*. Quod etiam liquet ex verbis ejus quæ paulo post sequuntur, ἐπιστολάς τε περὶ τούτων γράψαντες αὐτογράφους καὶ ταῖς ἑαυτῶν σφραγῖσι κατασημηνάμενοι πέμπειν πρὸς τὰς φυγάδας ἔμελλον. Ubi etiam inscite interpres Latinus reddidit: *Ac de hac re epistolas manu sua scriptas, suisque sigillis obsignatas.* Litem suam fecit suumque errorem Advocatus qui probavit. Græci σφραγῖδας nunquā dicunt nisi de ipsis annulis vel annulorum gemmis cum de epistolis signandis agitur. In eo Dionysii loco σφραγῖδες omnio sunt annuli. Annulis certè vel annulo *signare* & *obsignare*, fermè semper omnes dicunt, *signis* etiam signata & obsignata testamenta & tabulas aliquando apud auctores reperitur, sed numquam *annulo & signis obsignatas*, vel *annulo & signis signari*. Signantur annulo tanquā instrumento, signata dicuntur signis, quia clausa & obserata signis revera tenentur è cera factis & lino impositis quæ annulo impressa sunt. Sed superfluum est ac

pene

pene ridiculum & inauditum annulo & ſignis ſignare. *Annulus* cauſa eſt efficiens, *ſignum* effectum & ἀποτέλεσμα. Nam *ſignum* idem quod ſigillum, ἐκτύπωμα rectè exponunt optimæ Gloſſæ. Unde & *ſignatores*, ſive teſtes, cum aperitur teſtamentũ, priuſquam reſignetur, ſigna ſua ſive ſigilla recognoſcere debent, non annulos, id eſt σφραγῖδας, ſed annulorum ſigna. Annulus quippe, ut diximus, eſt inſtrumentum ſignandi & ſignaculum, *ſignum* vero vel *ſigillum* id quod eſt eo inſtrumento factum. Pater ergo Tarquinius Brutus inter litteras ipſi oblatas, eas quæ à filiis ſcriptæ erant agnovit ex ipſorum annulis quos noverat, & mox ſolutis ſignis etiam eorum manum recognovit. Ineptè interpres, μετὰ τὸ τὰ σημεῖα λῦσαι vertit, poſt *ſignacula avulſa.* Duabus in voculis duo peccata commiſit, quæ etiam admiſit Advocatus, ut mireris ejus in Græcis imperitiam. Λῦσαι non eſt *avellere* ſed *ſolvere.* Nec *ſigna* aut ſigilla de tabulis obſignatis avellebantur ut reſignarentur, multo minus ſignacula vel annuli, qui in rebus ſignatis non relinquebantur affixi, ut ſolis Durandis & Heraldis placet, ſed ſola per hos expreſſa ſigna. Nec ea quidem prius avelli mos fuit in aperiendis quibuſcunque Tabulis, quia ne anulſis quidem patuiſſent, ſed incidendum erat ante omnia aut rumpendum

dum aut solvendum linum, quo soluto & sublato, ipsa signa quæ supra linum erant impressa refigebantur & tollebantur. Auctor de viris illustribus, *relaxatis epistolæ vinculis detractoque signo*. Ergo prius erat relaxare & solvere vel rumpere vincula epistolæ, quo facto signum simul detrahebatur. Hinc Ovidius in aperiendis epistolis *vinculorum* tantum *demptorum* & *labefactorum* meminit, sed signum etiam detractum simul intelligi debet, lib. III. de Ponto Eleg. VII.

Nostra quid apportet jam nostis Epistola, quamvis
Charta sit à vinclis non labefacta suis.

Idem lib. IV. Trist. Epist. VII.

— Dum chartæ vincula dempsit

Si avellenda tantum signa fuere, dic mihi bestia, quid lino faciebant quo Epistolæ erant colligatæ? An post avulsa demum signa id incidebatur? At ego tibi jam ostendam prius linum incisum fuisse, quod cum signo eximebatur. Paulus lib. IV. Sententiarum Tit. VI. *Tabulæ*, inquit, *testamenti aperiuntur hoc modo. Vt testes vel maxima pars eorum adhibeantur, qui signaverunt testamentum, ita ut agnitis signis, rupto lino aperiatur & recitetur.* Vides siquid vides, ô leberide cæcior, ante omnia in aperiendis testamentis signa sua agnosci ab his testibus qui signaverunt, deinde agnitis signis, non ea avulsa

fuisse

fuisse, ut nec sane avelli opus fuit, sed lino rupto vel inciso signa simul cum lino cui adhærebant sublata. *Incisi* semper *lini* in testamentis meminerunt auctores, numquam avulsorum signorum. Marculphus lib. II. Formularum cap. XVII. de testamento. *Recognitis sigillis, inciso lino.* Nec secus fuit in Epistolis aperiendis. An linum in his fuisse potes negare? Nega igitur si potes, non linum etiam in his fuisse incisum ut aperirentur. Inde *solvere epistolam* Romanis scriptoribus pro aperire, quia inciso lino solvitur & signum. Quod σημεῖον λῦσαι Dionysio. Relaxare vincula Epistolæ, labefactare, demere, Latini auctores dixere. Pro magno nobis venditabas Epistolas quæ manu propria auctoris scriptæ essent, αὐτογράφους & χειρογράφους appellatas veteribus esse, & loca duo Dionysii citasti ut hoc probares. De Autographis epistolis tibi concedo, quod nemo nescit, sed quod tu ipse nescivisti, nego ἐπιστολὰς χειρογράφους in priore loco Dionysio vocari, quæ nec à quoquam scriptore Attico umquam sic vocatæ sunt. Sed apparet te illa verba ejus Græca non intellexisse, ὡς εὗρε, τὰς ὑπὸ τῶν υἱῶν γραφείσας τῇ σφραγῖσιν ἑκατέρων, καὶ μετὰ τὸ λῦσαι τὰ σημεῖα τοῖς χειρογράφοις. An putasti his verbis epistolas χειρογράφους à Dionysio vocari, ut in sequentibus αὐτογράφους appellavit?

N Nescis

Nescis ipse quantum sis nesciens Græcæ litteraturæ. Post apertas epistolas, solutis signis, cognovit eas esse filiorum τοῖς χειρογράφοις, id est manu ipsorum. Nam τὸ χειρόγραφον Græci vocant propriam cujusque manum scriptura qualibet expressam, & inde Latinis *Chirographum*. Scholiastes vetus Iuvenalis ad Sat. I. ex vetustiore ut videtur auctore: *Licinius ex Germania puer captus tanta industria fuit, ut reliquias cibariorum inter conservos feneraret, & cui quid credidisset, quali poterat chirographo pugillaribus subnotaret.* Id est, propriæ manus scriptura quali poterat atque ut poterat, utpote litterarum non bene peritus. Nec aliter accipi potest in his Suetonii ex Augusti vita, *Notavi & in chirographo ejus illa præcipue; non dividit verba.* De eodem Augusto dixit, *nihilæque laborasse quam ut Nepotes chirographum suum imitarentur*, id est, suam manum. Sed apertius idem in Tito *chirographum* posuit, eodem plane sensu quo Dionysius τὰ χειρόγραφα filiorum Tarquinii, pro manu ipsorum: *E pluribus comperi notis quoque excipere velocissime solitum cum amanuensibus suis per ludum jocumque certantem imitari chirographa quæcunque vidisset, ac sæpe profiteri se magnum falsarium esse potuisse.* Id est, omnium manus, omnium scripturas ἰδιογράφους, πάσης χειρὸς γράμματα, ut Græcus auctor dixit à Casaubono

bono ibidem citatus. Ipſe Cicero ſic accipiendus Philippica II. *Quo me teſte convinces? An chirographo?* id eſt propria manu. Item Epiſt. xx. lib. II. ad Atticum : *neque utar meo chirographo, neque ſigno.* Tu qui non pateris reprehendi tuos Doctores, quia non putas errare eos poſſe, defende illos ſi potes, quod *chirographum* in ſuis Lexicis juridicis interpretantur, *Scripturam privatam manu cujuſque ſubſcriptam, ſubſignatamque.* Unde hoc expiſcati ſunt, cum certum ſit antiquis uſitatas non fuiſſe ſubſcriptiones iſtas & ſubſignationes, quas nobis hîc oſtentant? Ne in Chirographariis quidem cautionibus, quas proprie & abſolute *chirographi* nomine nuncuparunt, ejuſmodi aliqua ſubſcriptio vel ſubſignatio nota fuit. Simpliciter enim in his ita ſcribebat qui ſe debitorem alicujus ſummæ profitebatur, *Ego Titius fateor, à Mario me accepiſſe nummos decem.* De his plura Salmaſius in lib. de Modo uſurarum. Sed verba fortaſſe Grammaticis & Criticis curanda relinquis, ipſe rerum ac juris totus, utpote magnus Juriſconſultus. Cur igitur in eadem pagina aliud atque aliud de eadem re ſcripſiſti? Non te pudet levitatis & inconſtantiæ? Hoc idem ſi in Salmaſio deprehendiſſes, canino illo tuo rictu quantos hirritus aut latratus edidiſſes? Num. XIII. ſcripſiſti, *Annulis & ſignis*

non minus credebant olim quam manui, maxime in privatis scriptis, veluti in Epistolis. De iisdem epistolis adhuc tractas hoc Num. xv. & dicis; *ad majorem & certiorem fidem non solum annulo suo litteras signabant, sed & manu sua scribebant.* Magis ergo videntur credidisse veteres manui quam annulis, si ad majorem fidem manu sua epistolas scripserunt. Utrum major fides sit aut firmitatis fiducia in manu sive chirographo quam in signo vel sigillo, hic tibi disquirendum fuit. In genere dolus ac fraus magis frequentes sunt & magis faciles in eo ubi minus fidei reponendum est. Atqui annuli expressio majoribus fraudibus & frequentioribus obnoxia est, ergo minus tuta quam manus. Reperti quidam sunt olim qui chirographa omnia quæcunque vidissent, poterant imitari, ut de Tito narrat Suetonius, de Diophanto Herodis regis scriba ab epistolis Græcus scriptor, de ipso Antonio Cicero, qui in Philippica II. scribit, *in chirographis imitandis scientiam habuisse quæstuosam*, quia Cęsaris manum, sive chirographum, in Actis multis quæ numquam ille scripserat, ipsi affingendis tanquam si manu ejus scripta fuissent, per quam scite imitari noverat Antonius. Ante aliquot annos capite plexus est Lutetiæ quidam Notarius, ut vocant, sive Tabellio publicus, Bobius nomine, qui adeo perite

perite & sollerter omnia chirographa imitabatur, ut nemo non fateretur quasi convictus suam manum esse, quam ab illo effictam videret. Quo nunc more vivimus, & ut scribimus cautiones & securitates debitorum, quæ ut plurimum à debitore tantum subscribuntur aliena manu scriptæ, non operosum est *signum* alicujus imitari, ut vulgo dicitur, id est subscriptionem nominis. Verum enimvero, ut veteres non solebant sua nomina subscribere chirographis, sed tota propria manu exarare, haud ita facile fuit falsariis universam ideam scripturæ simulare & exprimere, & cujusque, ut tunc loquuti sunt, totum chirographum. Nihil vero facilius quam annulo surrepto & efficto signum adulterinum obsignandis imprimere, vel etiam signum ipsum expressum ex tabula obsignata accipere & ex eo impressum aliud signaculum faciendum curare. Inde est quod Cicero in Philippica secunda contra Antonium solius chirographi meminit, non etiam annuli. *Quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam.* Quia quamvis & ipsum chirographum possent imitari falsarii, magis tamen difficulter id fieri posset quam annuli typum effingere. Præterea cum Romani & Græci annulis signatoriis uterentur, Oriens totus cum Ægypto solis

 litteris

litteris contenti erant. Plin. lib. XXXVII. c. I. *Non signat oriens aut Ægyptus etiam nunc, litteris contenta solis.* Ita debueras de his tractare. Sed homo ineptus, maledicus & rabula nihil aliud quæsisti quam ut carperes quæ non capiebas.

CAP. XX.

De ratione obsignandarum Epistolarum, an eadem fuerit cum ea qua obsignabantur testamenta. Hoc non docuisse Heraldum, cum tamen de utraque dixerit. Eandem omnino fuisse ostensum. Ea explicatur apertius. Stulte & false eundem Heraldum ponere tunc testamenta subscripta non fuisse, cum signa manum supplebant. De Testamento jure civili facto & jure prætorio differenter, & quomodo sensim exoleverint juris civilis sollemnitates in testamentis faciendis.

AB Epistolis obsignatis transis ad testamenta signanda. Sed in epistolarum obsignatione explicanda quid attulisti unde redderemur doctiores, quomodo veteres epistolas suas obsignare soliti sint? Loca quædam auctorum citasti in quibus mentio fit lini & ceræ in epistolis obsignandis. Quid illi ceræ, quid illi lino fecisti? An docuisti nos quomodo hoc, quomodo illa collocari & disponi deberent, in epistolis obligandis & obsignandis? Si te imperitum tantum prædicem, minus omnino de te dixero quam dici par est, nam multis modis etiam

etiam malignus es. Veritus nempe es ne ſi hæc explicares planius, pæne cogereris in Salmaſii ſententiam prolabi. Non enim id potuiſſes effugere. Rem ipſam videamus. Ecce do tibi tabellas quales illæ fuerunt in quibus epiſtolas ſcribebant Romani, codicilli nempe ex duabus tabellis ligneis compacti, iiſdemque ceratis ad exarandas in iis litteras ſtilo ferreo. Accipe etiam linum, ſive filum, ut eas tabellas nobis obliges. An hærebis quomodo illud linum poſiturus ſis ut eo conſtringantur & colligentur tabellæ? Certe niſi prorſus aſinus es & rerum omnium rudis, linum tabellis circumpones & nodo colligabis. Sic erunt obligatæ tabellæ. Non enim alia ratio datur. Accipe etiam ceram ut eaſdem obſignes cum annulo quem ceræ imprimas. Ubi aut quomodo ceram illam pones? Utrum lino impones, an extra linum & in locis ubi linum non eſt? Ratio ſane poſtulat ut lino imponatur potius. Nam quid facerent ſigna aliis partibus impreſſa? Nihil tum claudendis teſtamenti tabulis profuiſſent. Poſſent utique eæ tabulæ reſerati ſine læſione ſignorum. Cur ergo *reſignari* in jure dicuntur cum aperiuntur, ſi ſigna non tolluntur, ac ne violantur quidem? Sane & Cicero in epiſtolis ad Atticum, *reſignari epiſtolam* dixit, quæ aperitur. Detrahi autem ſignum ex epiſtola

 cujus

cujus vincula soluta sunt, dixit Cornelius. Cur autem lex dicit, *incisum à testatore testamentum* pro non signato haberi & nullo, si lino inciso nihilominus manebant signa salva? Accedit auctoritas Senatusconsulti quod allegavit Paulus in Titulo de lege Cornelia Testamentaria, ubi disertè habetur, *Imposita supra linum ceræ signa imprimi.* Inde est quod inciso lino & ablato, pro non signatis habentur tabulæ, quia dum lino infixa adhærent, sublato lino simul tolluntur ac detrahuntur, aut turbantur, aut rumpuntur. Quam igitur differentiam statuis, ô Marrucine, inter signacula Tabularum Testamenti & tabellarum quibus epistolæ privatæ scriptæ sunt? Si ullam ponis, cur id non explicasti? Si nulla tibi fuisse videtur, quare non hoc ipsum plane significas? Ex tui Durandi sententia vis annulos appensos fuisse uni ex chordulis quibus ligabantur tabulæ. Ergo illæ chordulæ dependebant. Sed ubi illæ chordulæ in epistolis veterum, qui solius lini sive fili meminerunt? Ubi appensio signorum? Quod harum rerum vestigium in scriptis veterum extat? Lini ad *obligandum*, ceræ ad *obsignandum*, æque in majoribus tabulis quales fuere testamentariæ, & in minoribus quales tabellæ epistolares, ubique extat in monumentis Auctorum mentio. Per illud autem Senatus-

con-

consultum cujus meminit Paulus in libro Sententiarum, & Suetonius in vita Neronis, aliquod remedium excogitatum fuit contra falsariorum artes, ratione lini primum tunc reperta in obligandis tabellis qua privatorum qua publicorum contractuum, quæ antea erat inusitata, perforandi nempe tabulas ad medium & summum marginem, & per illud foramen triplex linum trajiciendi, cum olim simplici lino & sine ullo foramine circumligarentur omnes tabulæ tam epistolares quam aliæ quæcunque. Sed de his paulo post. Hic vero videris aliquod statuere discrimen inter obsignationes epistolarum de quibus ante egisti, & Testamentorum de quibus nunc agis. Dicis enim post expedita epistolarum signa, *Sane annulis tantum signabantur testamenta, ut cætera instrumenta clausa.* Ergo placet tibi annulis tantum signata fuisse testamenta, cum epistolæ non tantum annulis sed etiam signis obsignarentur? Sic enim tribus locis cum de epistolis signandis tractares, *signis & annulis* eas obsignari dixisti. Numero XIII. pag. VI. statim initio hæc tua verba recognosce; *Signis & annulis non minus credebant olim quam manui, maxime in privatis scriptis, veluti in epistolis.* Paulo post pagina sequenti hæc iterum tua verba sunt de iisdem epistolis: *Si manu sua non scribebant, saltem*

tem annulo suo & signo obsignabant. Imo, stulte, annulo suo tantum signabant, id est signa in cera faciebant. Paulo infra Num. XIV. de epistolis, *annulos & signa* dicis fidem eis fecisse. Nunc absoluta illa tractatione de annulis & signis epistolarum, hoc Num. XVII. sic scribis, *sane annulis tantum signabantur testamenta.* Ergo non annulis & signis simul, ut epistolæ. Cur enim de epistolis signandis, *signa* & *annulos* junctim tam diligenter posuisti, hic vero de testamentis verba faciens, *annulis* tantum signata fuisse memoras? An & hoc ipsum ex tuo Durando hausisti, ubi dicit, in forma signandorum testamentorum enarranda velut antiqua, quam solam unice probasti, unumquemque testium *annulum vel sigillum ad unum ex chordulis appendere solitum.* Ergo cum annulus vel sigillum appendatur solum, non utrumque appensum videris intellexisse in testamentis ut in epistolis, quas semper *annulis* & *signis* fuisse obsignatas docuisti. Non cavillabor tamen ut soles, & agnosco te aliud voluisse his verbis quæ citavi, quod tamen æque falsum & ridiculum ut illud, quod non nemo possit ex his quæ posuisti intelligere. Sic igitur ais, *Sane annulis tantum signabantur testamenta & cætera instrumenta clausa eo quem dicit Paulus modo, nec subscribebantur iis temporibus quibus signa manum*

num supplebant. Si bene itaque mentem tuam dementem capio, hic tuus sensus esse videtur; signata tantum annulis testamenta eo tempore quo nondum subscribebantur & cum signa manum supplebant. Hoc igitur expendamus. Primum in his quale sit non possum dicere quod dicis, *testamenta signabantur & alia instrumenta clausa.* An jam clausa signabantur? Atqui putabam signari solita ut clauderentur; ita enim passim auctores *annulo claudere* & *annulo signare* pro eodem indifferenter usurpant. Sed hæc parva sunt & insuper habenda in eo viro qui se vastitatem Juris immensam jactat enavigasse. Nunc nobis hanc fac gratiam, si digni ea sumus, ut nos doceas quando illud tempus fuerit quo signa in testamentis manum supplebant? à te illud notari dices, cum testamenta non subscribebantur. Non dixisti quod præcipue erat notandum quando istud fuerit tempus quo non subscribebantur testamenta. Nam dum obscurum per obscurius explicas nec te nec nos extricas. Dicis eo ipso tempore quo testamenta non subscribebantur, & quo signa manum supplebant, annulis tantum signata fuisse eo modo quem indicat Paulus. Aliquam lucem jam in tuis verbis videmus quam ipsi fecimus, nam in tua mente nulla prorsus lux fuit cum hæc scriberes,

nulla

nulla harum rerum intelligentia. Quod faxo jam fatearis vel invitus, aut saltem id omnes homines videant, te quamlibet non fatente. Ad illud tempus veniamus quo Paulus scribit Amplissimum ordinem decrevisse testamenti tabulas & aliam quamcunque scripturam qua publici qua privati contractus eo modo signari quem ibi describit Paulus. Ergo eo tempore vult dupondius legulejus signa manum supplevisse in Testamentis faciendis & non subscripta tunc fuisse. Sed respondeat mihi, an nec scribebantur tunc manu testatoris? Si scribebantur, nonne tunc etiam manus fidem faciebat, haud sola signa? Quid requiris subscriptionem ubi tota scriptura chirographo testatoris constat? Quis autem tibi dixit, ô inficetum caput, eo tempore quo Senatusconsultum illud conditum est, de quo Paulus ait, non subscribi solita testamenta? In titulo ad legem Corneliam testamentariam, quæ & de falsis erat, hujus S. C. Paulus mentionem facit. Legis illius Auctor fuit Cornelius Sylla. Sed Senatusconsultum illud sub Nerone demum factum esse Suetonius fide dignus auctor scribit. Ideo autem hujus S. C. cum ad legem Corneliam de falsis, sive testamentariam, scriberet Paulus, meminit, quia contra Falsarios factum est, & quia genera omnia falsi, quorum non

extabat nominatim mentio in lege Cornelia posterioribus Senatusconsultis, ad eam pertinere judicatum est & legis ejusdem pœna teneri. Imo cum diserte ea lege qui *testamentum dolo malo resignavisset, delevisset, quodve signum adulterinum exsculpsisset, fecisset aut expressisset*, falsi pœnam incurreret; contra hujusmodi falsarios qui testamenta & alia instrumenta dolo malo resignabant & signa adulterina conficiebant, Neronis temporibus factum est illud Senatusconsultum, cujus meminit Paulus titulo ad legem Corneliam testamentariam. His positis nunc videamus ea testamenta de quibus intellexit decretum illud Senatus, & quæ ad eum modum signanda præcepit ut verbis ejus continetur, utrum ad jus civile pertineant an ad prætorium? Non esse id dubium respondebit homo noster, & jam id scripsit. Prætorem cum mutata testamentorum forma jure civili introducta, non aliud postulasse quam septem Quiritum signa quæ jure civili non erant necessaria. De hoc an ita fuerit, postea viderimus. Nunc id agamus an verum sit, testamenta eo modo signata fuisse quo narrat Paulus, sed non subscripta, quia signa manum supplebant. Primum illud falsum est signa tunc temporis manum suppleviſse, cum tota jam tum scribi Testatoris manu

solerent,

dem locis, *obſignati teſtamenti.* Suetonius in Auguſto teſtamentum ejus ſignatum fuiſſe his verbis indicat: *Teſtamentum factum ab eo & duobus codicibus, depoſitumque apud virgines veſtales cum tribus ſignatis æque voluminibus protulerunt.* Teſtamenta igitur temporibus Ciceronis & Auguſti cum ſignarentur, non eo tamen modo ſignari ſolita conſtat, quo decrevit Ampliſſimus ordo ſub Nerone. Sed cum aliter Ciceronis ævo obſignarentur, utrum ex prætorii an ex civilis juris forma ſignata fuiſſe dicemus? Ulpianus in Titulis, ex tribus quæ cognita Romanis fuere teſtamenti faciendi generibus, unum ſua ætate adhuc ſolum in uſu fuiſſe ſcribit titulo de Teſtamentis, quod *per æs & libram* appellatum eſt, duobus reliquis abolitis & antiquatis, quorum alterum *calatis comitiis*, alterum *in procinctu* dicebatur. *Illis*, inquit, *duobus abolitis hodie ſolum in uſu eſt, quod per æs & libram fit.* id eſt, *per emancipationem imaginariam.* In eo genere teſtamenti, ut ibidem ſcribit, & notum eſt, libripens adhibebatur, & familiæ emptor, & non minus quam quinque teſtes cum quibus teſtamenti factio erat. Cum id genus Ulpiani ſeculo etiam tum in uſu eſſet & quidem ſolum, quid dicemus de eo quod jure prætorio introductum eſt? An non etiam tunc uſitatum fuit? Quid de Ciceronis ævo & Auguſti?

sti? An testamenta eo tempore signata ad formam exigebantur prætorii juris? An ad civilis? Profecto si Ulpiani ævo testamentum quod per æs & libram jure civili fiebat, in usu frequenti adhuc erat , & quidem etiam solum, ut autumat ipse Vlpianus, multo magis de Ciceronis & Augusti temporibus hoc dici debet. Quod autem obsignatorum testamentorum meminit Cicero , & Augusti testamentum signatum fuisse tradit Suetonius, an ex eo argui debet ex juris prętorii præscripto fuisse confecta, quasi signa testium non essent necessaria in hoc genere Testamenti? Ita quidem scriptum est in Institutis titulo de Testamentis ordinandis, non necessaria fuisse signa testium. Notandum dici *non necessaria*, quod & ipsum haud scio an vere dictum sit à Triboniano. Certe imposita etiam ex jure civili Testamentis testium signa, non ex Edicto prætoris introducta, persuadet mihi Vlpianus eodem Titulo de Testamentis, ubi docet in testamento quod per æs & libram fiebat duas res agi solitas, *familiæ mancipationem* & *nuncupationem testamenti.* Hanc autem in hunc modum factam scribit ; *Tabulas testamenti testator tenens ita dicit, Hac ut in his Tabulis cerisque scripta sunt ita dico, ita lego, ita testor, itaque vos Quirites testimonium perhibetote.* Quæ nuncupatio & testatio dicitur. Ex

quibus

quibus plane liquet tabulas etiam in hoc testandi modo conscriptas fuisse à Testatore: an non etiam signatas? Hoc videntur innuere, quæ dicebat testator coram testibus, *Hæc ut in his Tabulis cerisque scripta sunt.* Per ceras plane intellexit exteriores quibus signa erant impressa. Et quas dicit S.C. apud Paulum *fidem interioribus servasse.* Quintilianus *ceras turbatas* dixit de iisdem, quæ Paulo sunt *turbata signa.* Non enim opus fuit de ceris interioribus, quibus inductæ erant illæ tabulæ, id intelligi, cum Tabularum appellatio id per se satis accipiendum esse insinuaret. Prætor igitur cum mancipationem non desideraret in ea testamenti faciendi forma, jure civili receptam, septem testium signa pro quinque exegit, cum jure civili quinque sufficerent, sed minus esse non possent. Cæterum ideo numerum septem signorum & testium esse voluit, quia in testamento quod per æs & libram fiebat, libripens & emptor familiæ duorum etiam testiū locum tenuere. Non etiam probamus quod dicit Advocatus, *Prætorem abolim testamentorum forma jure civili introducta aliam introduxisse sublatis juris civilis imaginibus.* Ex Edicto quidem Prætoris forma hæc faciendorum testamentorum introducta est, quæ septem testibus contenta fuit, septemque testium signis sine ulla mancipatione imaginaria

ginaria

ginaria & nuncupatione; ſed non hæc mutatio ita proceſſit ut Prætor ſuo edicto eam inſtituerit, & antiquam jure civili receptam aboleverit. Nam cum Ulpiani ætate adhuc vigeret, & tamen multo ante id tempus, ut Ciceronis ævo, prætorii teſtamenti ratio valeret, ex eo videtur per deſuetudinem potius ſenſim exoleviſſe; quod Prætores Edicto ſuo ea teſtamenta probarent, quæ nec mancipationem haberent nec nuncupationem, modo ſeptem ſignis teſtium ſignata eſſent. Etenim cum jure civili irritum eſſet & nullum teſtamentum, quod non libripende adhibito & bonorum emptore celebratum eſſet, Prætor nihilominus ſcriptis hæredibus ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem dabat, quamvis teſtator nec mancipationem in eo feciſſet nec nuncupationem, prout à jure civili deſiderabatur, ſi teſtium ſeptem ſignis eſſet ſignatum. Hoc clare docet Ulpianus his verbis Tit. Quomodo teſtamenta rumpantur. *Si ſeptem*, inquit, *ſignis teſtium ſignatum ſit teſtamentum, licet jure civili ruptum & irritum, Prætor ſcriptis hæredibus juxta tabulas bonorum poſſeſſionem dabat, ſi teſtator & civis Romanus, & ſuæ poteſtatis cum moreretur fuit, quæ bonorum poſſeſſio cum re id eſt effectu habetur, ſi nemo alius jure hæres ſit.* Cum igitur faveret Prætor ejuſmodi teſtamentis quæ moroſas illas juris civilis

vilis & imaginarias ſollemnitates non haberent, & hæredibus hoc modo inſtitutis bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas daret, ea re paulatim exolevere juris civilis teſtationes, ſolæque remanſerunt quas jus honorarium eo quem dixi modo introduxerat. Conſtat tamen Ulpiani ætate Teſtamenti illud genus quod per æs & libram fiebat in uſu communi fuiſſe. Certum eſt etiam tabulas in eo genere teſtamenti confectas fuiſſe, & ſignatas; adeo ut incertum habeam utrum Teſtamenta qualia Cicero ætate ſua obſignata meminit, & *teſtamentum* Auguſti *ſignatum*, ad Senatuſconſultum illud Neronis tempore factum pertineant quo decretum eſt tabulas teſtamenti adhibitis teſtibus ita ſignari, ut in ſumma margine ad mediam partem perforatæ triplici lino conſtringerentur, & impoſitæ ſupra linum ceræ ſigna imprimerentur, & utrum ad jus Prætorium, an ad jus civile referri debeant. Nemo quippe me poteſt plene docere, an ad illud potius quã ad hoc referenda ſint. Nam ſi cum Ulpianus ea ſcribebat, eæ juris civilis teſtationes cum mancipatione & nuncupatione per æs & libram faciendæ multo in uſu erant, Neronis etiam imperio & Auguſti magis veriſimile eſt fuiſſe concelebratas, & de his potius Senatus illud decretum factum quam de illis quæ Prætor recipiebat,

quamvis propter defectum sollemnitatum jure civili essent irrita.

CAP. XXI.

De voce subscriptio, *quot modis olim accepta sit, & quid proprie significarit. Nullas fuisse antiquitus nudi nominis subscriptiones. Unde illa in usum & morem venerint. Quando subscriptiones testium inter testamentorum sollemnia adhibita sint. Alia multa notata eodem pertinentia. Adscribere se & annotare idem quod subscribere & subsignare.*

NUnc videndum de subscriptionibus testium & testatoris, quas ex constitutionibus Imperatorum in testamentis faciendis adhibitas tandem fuisse Tribonianus in institutis scripsit. Eas ad majorem fidem inventas hic dicit Tribonianus alter nostri temporis, sive potius Turbonianus, quemadmodum se dixisse ait Num. praecedenti. At ibi de holographa epistolarum scriptura loquebatur non de sola subscriptione. Si paria voluit facere utrumque, nonne satis fuit si testamentum totum manu testatoris scriberetur ut epistola? Has autem subscriptiones ait Salmasium *valde turbasse, fecisseque ut in legibus quibusdam & aliis scriptorum locis grassaretur miris exemplis, nec jam de signis amplius laboraret, sed de subscriptionibus, quas ad ea ipsa secula retro trahebat, quibus signa pro manu erant, ut mox*, inquit, *videbimus*. Ergo id

id videbimus, & utrum Salmasium turbarint hæ subscriptiones, an turbatas à Doctoribus & ab hoc nebulone turbatiores factas & minime intellectas, in liquido locaverit. Turbidæ ipsæ an liquidæ res fuant, nullo habet discrimine, & tempora vetusta cum recentibus, utraque cum mediis misere confundit, dum dente Theonino arrodat quæ non potest concoquere unice secutus. Dicam primo vocem *subscriptionis* nullos hactenus Juris Doctores assequutos fuisse quomodo & quo sensu antiqui qua Jurisconsulti, qua alii auctores eam usurparint, rumpantur licet ilia inscito Codro. Quod enim putarunt omnes eo vocabulo veteres *subscriptionem* dixisse pro nomine subjecto alicui scripto: certum est antiquos nulli omnino scripturæ neque testamentariæ, neque chirographariæ, neque syngraphariæ, neque epistolari, non publicæ non privatæ, nomina sua nuda subjicere, subsignare & subscribere solitos, ut nunc facimus. Nec igitur umquam *subscribere* in ea significatione posuerunt, pro nomen suum subjungere scripto præmisso. Falsum itaque quod in suis Lexicis interpretantur, *Chirographum* esse *scripturam privatam manu cujusque subscriptam subsignatamque.* Scriptura privata est cujusque manu facta. Falsum est quod vir summus & Jurisconsultus maxi-

mus Cujacius, ſubſcriptiones criminum inde dictas interpretatur, quod accuſator ederet libellum ſua manu ſubſcriptum contra eum quem reum peragere coram judice volebat. Et ſic inſcriptionem & ſubſcriptionem eandem eſſe notat in Paratitlis ad leg. II. D. de accuſationibus & inſcriptionibus. Nec minus à veritate abeſt longe, quod volunt *ſubſcriptiones* in antiqua condendorum teſtamentorum formula, nihil aliud fuiſſe quam teſtium nuda nomina teſtationi in ſcripto præmiſſæ ſubjecta ac ſubſcripta. *Subſcribere* apud gentem olim togatam nihil aliud fuit quam adſcribere aliquid ſcriptioni jam præmiſſæ, & poſt aliquam ſcripturam quæ præceſſit, aliam ſubjicere. Sic apud Ciceronem in epiſtolis, qui exemplo alienæ Epiſtolæ ad amicum miſſo aliquid de ſuo adſcribit & ſubjicit, eidem exemplo *ſubſcribere* ea dicitur quæ adſcribit. Sic enim lib. VIII. Epiſt. VI. *litteras tibi à L. Domitio allatas ad* XII. *Kalendas Martii, earumque exemplo ſubſcripſeram, ſcripſeramque.* In Jure *ſubſcriptiones principum* dicuntur reſponſa eorum vel reſcriptiones ad libellos ſupplices à præſentibus ſibi oblatos. *Subſcriptio rationum* vocata eſt quam faciebat dominus, cum rationes à ſervo ſibi oblatas perlegiſſet, examinaſſet, computaſſet & exploraſſet utrum imputationes bene an ſecus

factæ

factæ essent & accepta rectè relata, tum sua manu solebat adscribere verba quibus rectè eas rationes sibi redditas testaretur. *Subscriptio* in criminalibus non erat eadem cum *inscriptione*, ut perperam hactenus maxima pars doctorum credidit, sed tantum interest discriminis inter *inscriptionem* & *subscriptionem*, quantum inter *institutionem* hæredis & *substitutionem*. Ut enim *institutio* primi est hæredis, substitutio autem quæ post institutionem à testatore fieri solet, est *secundi hæredis appellatio*, ut definivit Gajus, ita *inscriptio* prima & principalis est accusatoris, *subscriptio* autem ejus qui se socium & adjutorem præbet in accusando & peragendo reo, quia post inscriptionem libelli ab accusatore editi in eodem subscribit similiter, ad eumdem reum deferendum. Is cujus inscriptio est, suo nomine id agit; cujus subscriptio est, secundi loci est accusator, qui alterius voluntati in aliquo accusando inservit, tanquam accusatoris primarii adjutor, quem *subscriptorem* appellatum esse notavit Asconius. Libellorum inscriptionis hæc erat conceptio, ut in leg. 11. habetur D. de inscriptionibus & accusationibus. *Apud illum Prætorem Lucius Titius professus est se Mæviam lege Iulia de adulterio ream deferre.* Consulem & diem debebat adnotare. Subscriptionis vero talis in eodem libello, inscrip-

tioni subjectę. *Apud illum Pratorem, Gajus Sempronius similiter professus est se eandem Maviam lege de adulteris ream deferre.* Hinc illæ loquutiones per tralationem ductæ, subscribere alterius voto, iræ, sententiæ. Hanc porro differentiam inscriptionis & subscriptionis recte his verbis exposuit auctor vitæ Pomponii Attici sive is Cornelius est Nepos, sive alius: *Neminem suo nomine neque subscribens accusavit.* Hoc est neque inscriptionem contra quenquam edidit criminis, neq; subscriptionem. Desinant igitur posthac Doctorculi majorum gentium Doctoribus subscribere, dum *subscriptionem* in crimen interpretantur *inscriptionem.* Quocunque porro modo *subscriptio* diceretur aut fieret, numquam nudum nomen subscribentis suppositum habuit, sed semper aliquot aut plurium verborum adnotationem. Imperatores tam Orientis quam Occidentis Constantini Magni successores rescriptis & constitutionibus suis ita subscribere solebant: *& manu divina*, DIVINITAS TE SERVET PERMVLTOS ANNOS. Aut hoc modo: *Et manu divina*, OPTAMVS VOS FELICISSIMOS. Nomina vero sua non subscribebant. Quæstor subscriptioni illi Principis suam subscribebat, ad hunc modum, Quæstor ὁ δεῖνα, legi, diemque addebat, ut & ipse Imperator.

Nulla

Nulla cum ſubſcriptione ſigilli appoſitio vel appenſio, ut poſtea invaluit ſub infimi Imperii Conſtantinopolitani Cæſaribus. Hi autem ita ſubſcribere ſoliti, Μανȣὴλ ἐν Χριςῷ τῷ Θεῷ πιςὸς βασιλεὺς Πορφυρογέννητος, καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Κομνηνός. Subter hanc ſubſcriptionem ſigillum ſerico filo purpureo pendens apponebatur ad firmandam fidem reſcripti. Quod à barbaris gentibus quæ Europam occuparunt, introductum infra docebimus. Pro illis quæ ſubſcribebat Quæſtor in antiquis conſtitutionibus, QVÆSTOR LEGI, nomine ipſius Quæſtoris appoſito, in iſtis Græcis ſcribi ſolebat, διὰ τȣ̃ λογοθέτȣ τȣ̃ δρόμȣ, τȣ̃ ἁγιοθεοδωρήτȣ Μιχαὴλ. Et pro illis Latinis veterum reſcriptorum DATA SVBSCRIPTA, iſta in Græcis ac recentioribus ponebantur, ἀπελύθη μηνὶ Ιȣλίῳ ἰνδικτιῶνος πετάρτης. In occidente autem ſub regibus Gotthis nomen regis ſolum ſubſcribebatur, & quidem non integris litteris ac totis expreſſum, ſed monogrammate, eo prorſus modo, quo non ſolum nomina propria antiqui notarii ſcribere conſueverant, ſed etiam quæcunque vocabula, quæ notis excipiebantur. Nam priores litteras vocis implexas & connexas invicem ſignabant cum punctis aliquot. Ita tum nomen ſuum Reges in Italia ſubſcribebant, una quaſi littera ſive μονο-

χάμμαλη, quod litteris paucis & nomine adumbratum erat vel figuratum. Exempli gratia. Theodorici nomen quattuor tantum litteris constabat, ut ex his Anonymi liquet quem sub finem Ammiani Doctissimus Valesius edidit, *Rex*, inquit, *Theodoricus illiteratus erat, & sic obbruto sensu, ut in decem annos regni sui quattuor litteras subscriptionis Edicti sui nullatenus discere potuisset. de qua laminā auream jussit interasilem fieri, quattuor litteras regis habentem, unde ut si subscribere voluisset posita lamina super chartam per eam pennam duceret & subscriptio ejus tantum videretur.* Ita per illa secula Francorum reges subscribebant, & Papæ ipsi nominis sui monogrammate aliquot litteris implicatis & connexis notato, ut alibi pluribus ostendam. Ab illis barbaris fluxit ea consuetudo passim per totam Europam postea recepta, qua non solum privati omnes Epistolis & contractibus nomen suum nudū subscribunt, sed etiam reges diplomatis & rescriptis. Quod apud Romanos numquam in more fuit. Subscriptiones testium in testamentis non paucioribus verbis erant conceptæ quam his, *Ego Lucius Titius Gaii Sempronii testamentum subscripsi.* Has testium porro subscriptiones à principum Constitutionibus manasse tradit Tribonianus in Institutis. Sed quæritur quis Cęsarum eas instituerit & quo tempore id institutum fuerit.

rit. Quod ad ipsum verbum attinet *subscritionis* aut *subscribendi*, non legitur in Digestis. Duo tantum loci habentur quibus mentio extet non quidem *subscribendi* testamenti à testibus, sed *nominis adscribendi*, aut proprii chirographi adnotandi, quis & cujus testamentum subsignaret. Prior locus est leg. XXII D. qui testamenta. quæ verba sunt Ulpiani in lib. XXXIX ad Edictum: *Si quis*, inquit, *ex testibus nomen suum non adscripserit, verumtamen signaverit, pro eo est atque si adhibitus non esset. Et si, ut multi faciunt, adscripserit se, non tamen signaverit, adhuc idem dicemus.* Hic plane dicit, multos tunc temporis testes in testamentis adhibitos se adscribere tantum solitos, non etiam signare. Alii signabant tantum testamentum, non etiam nomen suum adscribebant. Vtrumque requirit Jurisconsultus, ut & testes nomen suum adscribant & signent. Ex constitutione aliqua Principis id sancitum esse non dicit. Nec sane verisimile est, cum addat de his testibus qui se adscriberent non tamen signarent multos tunc temporis id facere consuetos. Quibus ostendit vererem fuisse morem, ut testes se adscriberent non ab aliqua tum nuper sancita Cæsaris lege. Quod si ulla extitisset, non potuisset esse antiquioris quam Antonini Pii. Nõ enim anterioris Principis constitutio in codicẽ Justiniani relata extat.

Qui

Qui vitam ejus scripserunt, nihil tale ab eo de ordinandis testamentis constitutum memorant usque ad Alexandrum Mammeæ, sub quo vixere Ulpianus & Paulus. Nullam autem ab eo principe editam ejusmodi constitutionem, ipse Ulpianus illis quæ citavimus verbis, significat. Quod *adscribere se*, aut *nomen suum* Ulpianus in ea lege dixit, hoc Paulo leg. penult. D. eodem, *adnotare proprio chirographo quis & cujus testamentum signaverit*. Sic enim ait: *Singulos testes qui in testamento adhibentur, proprio chirographo adnotare convenit, quis & cujus testamentum signaverit*. De verbo *subscribendi* controversiam hîc non facio, cum is qui subscribit aliquid scripto, id etiam *adscribere* dicatur; nam & idem Paulus leg. XXXIX de verborum significatione *adscriptionem* videtur posuisse pro subscriptione, his verbis, *Subsignatum dicitur quod ab aliquo subscriptum est, nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione uti solebant*. Ex quibus liquet, *Subscribere*, *adscribere & subsignare* idem significare. De eo tamen loco Pauli nos adhuc infra. Post Constantinum *subscribendi* vocabula & *subscriptionis* ita in usu esse cœperunt, ut numquam aliter loquuti sint auctores. Quinimo & *subscriptores* dicti sunt qui prioribus Latinitatis seculis *obsignatores* & *signatores* vocabantur, testes nempe qui ad subscribendum & signandum testamen-

stamen-

ſtamentum adhibebantur. Plures ſunt leges in Digeſtis quæ ſignatores nominant:& præterea multi claſſici auctores ut Saluſtius, Cicero, Valerius Maximus, Tacitus, Suetonius, alii. Quod *ſignatores* autem vocentur abſolute, ex eo quis poſſet arguere ſignata tantum illis temporibus à teſtibus fuiſſe teſtamenta, non tamen ſubſcripta. Quod tamen aliter ſe habet. Nam & Ulpianus & Paulus ita nominarunt, qui tamen ſubſcribendi à teſtibus teſtamenti mentionem faciunt. Sic enim vocantur leg. III. D. de tabulis exhibendis. Item leg. IX. VI. VII. D. Teſtamenta. Eodem argumento probari poſſet non ſignari ſolita cum *ſubſcriptores* appellati ſunt teſtes, qui antea *ſignatores* dicebantur. Ita ſane Anianus vocat ad Pauli ſentent. l. III. Tit. IV. *Inter reliquos ſubſcriptiores qui ad teſtamentũ adhibentur, poteſt & ipſe qui latine neſcit adhiberi.* Paulus ſimpliciter dixerat, *Ex his qui ad teſtamentum teſtes adhibentur.* Cum hæc ita ſint, fruſtra tamen quæſitum exiſtimo à doctis quo tempore aut à quo primum Principe teſtium ſubſcriptio introducta ſit, cum certum habeam conſtitutiones illas emendatiores & ſacras, ex quarum obſervatione *ſubſcriptiones teſtatoris & teſtium adhibentur*, ut diſerte habetur in inſtitutis Tit. de Teſtamentis ordinandis, de codice intelligi debere. Quod miror non fuiſſe ani-

animadversum à tot Jurisconsultis qui in locum illum Institutionum Notas aut commentarios scripserunt. Non enim una aliqua constitutio Imperatoris intelligenda est, sed corpus sive codex constitutionum quo sancitum est, non solum subscriptiones testium, sed etiam ipsius testatoris esse necessariam in testamentis faciendis. Ita quippe à Theodosio constitutum leg. xxi. Cod. de Testamentis. Sic idem Iustinianus Tit. sequente de Testamento militari per *anteriores leges* Digesta intellexit, ut observatum est à Cujacio, per *constitutionem Principum*, Codicem; ubi de castrensi peculio & quasi castrensi agit. Certum quidem est anterioribus legibus testium adscriptionem, ut ibi vocatur, & adnotationem in usu fuisse, sed cum alii testium ex more se adscriberent, qui non signarent, alii signarent testamenta qui suum nomen non adscriberent; Constitutione illa Theodosii, quā in suum codicem retulit Justinianus, statutum est ut non solum testium subscriptiones, sed etiam testatoris ipsius necessario essent adhibendæ. Antiquam tamen illam fuisse testium subsignationem vel locus Suetonii in Nerone indicat quem mox explicabimus. Eamque etiam longe antiquissimam asserunt & jure etiam Civili receptam, quæ supra diximus. Nam qui putant nec obsignationem

nec

nec ſubſcriptionem neque item ſcripturam jure civili, quo per æs & libram teſtamentum fiebat. fuiſſe neceſſariam, longe errant mea quidem ſententia. De obſignatione conſtat ex verbis Ulpiani cum formam explicat teſtamenti faciendi per æs & libram, ubi ſcribit teſtatorem tabulas teſtamenti tenentem ita dixiſſe, *Hæc ut in his Tabulis ceriſque ſcripta ſunt.* Quæ omnino indicant obſignatas eas fuiſſe tabulas. Nam ceræ ibi ſunt exteriores quibus ſigna imprimebantur; Et cum teſtibus præſentibus diceretur, *Itaque vos Quirites teſtimonium perhibetote.* Quæ teſtatio & nuncupatio, inquit Ulpianus, vocabatur. Ex quibus etiam probabile eſt teſtes illos quos faciebat teſtator & quos rogabat ut teſtimonium perhiberent, adſcripſiſſe nomẽ ſuum tabulis. Certe ex loco Suetonii colligere eſt, longe ante Neronis principatum hunc etiam morem tenuiſſe, ut teſtes ſubſignarent teſtamentum. Nihil enim illo Senatusconſulto novatum eſt ab antiquo jure niſi quod conſtitutum eſt ut primæ duæ ceræ vacuæ ſubſignaturis oſtenderentur. Subſignabant ergo etiam antea teſtes. Sed nec obſignatio teſtium ex Edicto prætoris introducta eſt, ſed à jure civili, cum certum ſit nuncupationem quæ eo jure fiebat, nec ſine ſcriptura fuiſſe, nec ſine obſignatione, nec teſtium ſubſignatione. Et cum memi-

meminit Cicero III. Verrina, tabularum testamenti obsignatarum è lege, non intelligit legem Corneliam. Non enim illa introduxit obsignare testamenta, sed tantum pœnam sanxit in eos qui testamentum *dolo malo resignavisset.* Ex quo clarum est ante illam legem testamenta obsignari solita. Non enim pœnam falsi in eos constituisset qui testamenta dolo malo resignassent, si tum obsignata non fuissent. Sed constitutiones principum medii Imperii ad plenum confirmarunt testium subscriptiones, cum antea multi testes, teste etiam Ulpiano, se adscriberent in testamentis, qui tamen ea non signarent. Atque hæc hactenus de subscriptionibus, quæ noster Asinus nescivit, nec grandiores eo muli, quibus sua deliria audio eum recitasse.

CAP. XXII.

Suetonii locus de tabulis testamenti ex Senatus decreto perforandis, & triplici lino trajiciendis & constringendis, explicatus. Non triplex foramen, sed unum in illis tabulis tum factum. Delirantis Heraldi somnia discussa.

VT sciremus quantus sit Jurisconsultus, & quantum versatus in omni antiquitate juris & litteraturæ, ita nobis ogganire incipit. *Cum signis,* inquit, *olim adversus falsarios parum cautum esset, Suetonius* sub Nerone pri-

primum repertum ſcribit, *ne tabulæ niſi pertuſæ ac ter lino per foramina trajecto obſignarentur.* Deinde hæc ſtatim ſubjicit. Dicit, *primum repertum*, nempe ab ampliſſimo ordine, ut dicit Paulus. Mira certe & nova hic Doctor piſtrini nos docet. Et cui non cantatus hic Hylas? Nonne & hoc ipſum Salmaſius notaverat? Sed quæ ſequuntur ipſius propria ſunt, non aliena. Ne quis credat ab alio furatum eſſe. *Non ſolum teſtamenta, ſed & cæteri contractus ita ſignabantur, qui mos diu duravit & ad noſtra pene tempora, ita ut non paucos contractus ita ſignatos viderimus, quorum nonnullis ſignatorum ſigilla appenſa adhuc extabant, quædam prorſus integra.* Non mehercule montes auri mercam ut à te hæc ita ſcripta viderem. Vbi ſunt qui negant te intellexiſſe quomodo veteres teſtamenta ſua ſignarent? Unus repertus es hoc ſeculo qui hoc arcanum hactenus clauſum & conditum nobis aperires. Bene tibi ſit, ita bonus vir es & bene doctus. Ergo in illis contractibus quos vidiſti cum ſigillis appenſis, videre te putaſti imaginem expreſſam teſtamentorum veterum quomodo olim obſignari ſolebant? Scilicet hoc etiam deprehendiſti in verbis Senatusconſulti quod Paulus produxit. Vis enim ſine dubio ceræ ſupra linum quo conſtringebantur teſtamenti tabulæ impoſitæ, ſigna impreſſa tibi

visa sunt eadem esse cum sigillis illis appensis quæ notasti in contractibus. Illi etiam contractus quos vidisti, scripti erant in tabulis ceratis, ut illæ tabulæ publicæ privatæque de quibus ordo amplissimus hoc decernebat. Fortasse & perforatæ erant illæ membranæ quæ in manus tuas venerunt, & per illa foramina triplex filum trajectum:. Sigilla etiam quæ appensa ibi visebantur, annulo aliquo signatorio & in digito gestari solito impressa fuere. Nonne & in illis contractibus duæ primæ ceræ tibi apparuerunt, quibus nomen inscriptum erat testatoris, ut narrat ibi Suetonius? Quod ais morem illum diu durasse & ad nostra pene tempora perlatum, in ceratis nimirum tabulis scribendi, lino eas constringendi triplici, supra linum ceræ impositæ signa imprimendi; an hoc voluisti? Justiniano imperante, mos quidem ille viguit in Romano Imperio, lino constringendi tabulas & supra linum signa imprimendi, quamvis nullæ tum tabulæ ceratæ in usu fuerunt, sed solæ chartæ vel membranæ. Sed in aliis locis Europæ, quos Franci, Gotthi, Vandali aliique barbari tenuere, alia forma obtinuit, ut infra dicam. Membranarum sub Justiniano & chartarum ad contractus & instrumenta omnis generis conficienda usum fuisse, nemo est paulo peritior

qui

qui nesciat. Vnde & ipse sanxit Novell. XLIV ut *Tabelliones non scriberent instrumenta in aliis chartis quam in his quæ protocolla habent.* Tempore autem Neronis tam instrumentis scribendis quam aliis contractuum instrumentis, imo & epistolis, quæ missitarentur non longe, non membranæ, non chartæ serviebant, sed solæ tabulæ & tabellulæ cera inductæ, in quibus stilo ferreo exarabantur litteræ. De Sigillis autem appensis nos paulo post, quæ errore plusquam puerili grandis natu asinus & delirum pecus cum signis annulo factis & ceræ impositæ lino quo strictæ colligatæque erant tabulæ impressis confundit. Dicis porro quærere Salmasium pag. CCCCLIII & CCCCLIV. *An tria foramina fierent, ut totidem lina trajicerentur, quibus constringebantur tabulæ, ac putare se unicum tantum fuisse foramen per quod ter linum trajiceretur.* Modestè sic illum respondere gratularis, & velles ut ita semper. Gratias pro illo ago quantum possum maximas. Tu etiam hic valde moderate agis. Non noveram nostrum tam clementem. Sed ais tamen in ea re longe falli Salmasium, *ut apparebit.* Pace tua dixerim, nondum hoc mihi apparuit. Nec in isto libro quicquam ea de re dixisti. An quia numero sequente ex Durando nescio quas nugas de chordulis & foraminibus in charta vel membrana plicata factis

deblaterasti, ideo te satis evidenter probasse existimas non unum foramen, sed tria in tabulis testamenti fieri constituisse Amplissimum ordinem? Non ero tam modestus ut Salmasius tunc fuit, & dicam asseveranter, pecuina stoliditate præditum illum esse oportere qui aliter verba Suetonii & Pauli interpretetur quam de uno foramine. In Pauli verbis sic habetur, *Amplissimus ordo decrevit eas tabulas quæ publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa margine ad mediam partem perforatæ triplici lino constringantur.* Perforatas dicit, id est semel & uno foramine non triplici. Quis enim aliter posset accipere? Nam si de terno intellexisset, an cuiquam dubium est quin dicturus fuisset, *ut tabulæ ter perforatæ triplici lino constringantur*? Præterea quod scriptum est de *triplici lino*, per unum foramen triplex illud linum trajectum fuisse facile colligitur. Alias scripsisset trina lina per tria foramina esse trajicienda. Postremo si tria foramina in tabulis fieri voluisset Senatus, ita ea digessisset ut unum in summo tabularũ, alterum in medio, tertium in imo faciendum decerneret. Nunc cum statuerit ad mediam partem perforatas fieri & in summa margine partis mediæ, de uno foramine accipi debere nemo non videat. Denique Suetonii verba non aliam mentem induere possunt, *ne tabulæ*

bulæ nisi pertusæ, nempe uno foramine. Nam si tria voluisset, id exprimendum numero fuit. Sed sequitur apud Suetonium, *ac ter lino per foramina trajecto*; ergo tria foramina. Nihil minus. Sed intelligit duo foramina in duabus tabulis facta. Duplices enim illæ tabulæ fuere ac δίπτυχοι & quidem ligneæ. Cum igitur perforandę essent, duo omnino foramina facienda fuere in singulis tabulis sive σανιδίοις unum. Inde est quod *Tabulæ* dicuntur numero plurali, non singulari *tabula*, quæ una est σανίς. Pone non duplices, sed triplices & quincuplices fuisse ut πολύπτυχα fuere, si perforantur in eodem loco, totidem quidem foramina existunt quot sunt tabulæ, sed junctarum tamen invicem unum erit foramen per quod linum triplex trajicietur, vel unum linum ter.

CAP. XXIII.

Correctio Salmasii defensa qua aliquot locis partim auctorum Classicorum, partim juris, subsignare reposuit pro signare. Signare latinum non esse pro subsignare, vel subscribere, neque apud Iurisconsultos usquam reperiri, nisi cum vitio. Veterem fuisse morem subscribendi in Testamentis. Non potuisse testes dicere se signasse cum subscriberent, quia id nondum fecerant, post subscriptionem nimirum faciendum. Ἀλογία *&* *imperitia Heraldi passim notata.*

MOveamus hinc pedem ad alia portenta monstrosæ inscitiæ profliganda, quæ

nulla hostia procurari possent, quam asini immolatione Lampsacio Deo. Cum Salmasius non videret quomodo fieri posset, ut qui signaverant testamentum, possent in subscribendo dicere se signasse, quod ex quibusdam locis apparet, ideo ea illi suspecta falsi visa sunt, *signare* in illis locis *subsignare* substituendum conjecit. Quod veritatis est adeo indubitatæ, ut nihil opponi contra possit nisi futile & nugatorium, & summam juris ac moris veteris ignorantiam redolens. *Signare* illis sæculis Jurisconsultorum non aliud significat quam sigillare vel signa ceræ ad obsignandas tabulas imponere. *Subsignare* vero idem omnino est quod subscribere. Hoc verbi subrogari debuit pro *signare* in illis auctorum & jurisprudentium locis, ubi non de signaculis agebatur testium, sed de subscriptione tantum. Animal hoc nostrum Arcadicum ait hoc de *ipsis sæculis dici quibus testes nondum subscribebant*. Ain' tu imperitiæ prostibulum? Nondum testes subscribebant cum scripsit Paulus ea quæ leguntur leg. penult. D. Qui Testamenta, *Singulos testes qui in testamento adhibentur, proprio chirographo adnotare convenit, quis & cujus testamentum signaverit*? Nonne is eadem ætate vixit cum Ulpiano cujus legem paulo ante citasti ex eodem Digestorum Tit. xxv, ut probares tum necessaria fuisse in testamen-

mentis teſtium ſubſcriptiones? Crediſne aliud hac lege dicere Paulum, quam illa Ulpianum? An aliud apud hunc adſcribere nomen ſuum, quam apud illum *adnotare quis & cujus teſtamentum ſignaverit?* Hoc eſt, ſuum & teſtatoris nomen adſcribere. *Signare* autem in hac lege Pauli non poteſt aliter accipi quam pro ſubſcribere. Stultum quippe eſſet atque etiam falſum, ut quis in ſubſcribendo teſtis diceret ſe teſtamentum Sempronii ſignaſſe quod nondum erat ſignatum quod ultimum fuit in teſtamentorum confectione. Atqui *ſignare* eo ſæculo numquam lectum eſt pro ſubſcribere vel ſubſignare. Nihil reſpondiſti ad id quod Salmaſius notavit, Baſilicorum interpretes eam legẽ ita Græce reddidiſſe ut conſtet eos *ſignare* ibi accepiſſe pro ſubſcribere vel *ſubſignare.* Nec ſane aliter potuerant. Non enim poſſunt verba legis aliũ ſenſum recipere. At puto eos juris fuiſſe intelligentiores quam centum Heraldos, id eſt centum advocatos qui ſinguli non plus ſcientiæ in jure obtinerent quam unus ille aſinus Heraldi cute circumtectus. Verba Βασιλικῶν interpretum hæc ſunt, quibus eam Pauli legem in Græcum ſermonem verterunt: ἕκαστος τῶν μαρτυρῶν ἰδιοχείρως δηλούτω τίς καὶ τινὸς τὴν διαθήκην ὑπέγραψε. Cur hæc diſſimulanter præteriiſti? Cur illos Græcos anteceſſores non ar-

ripuisti proscindendos quod male sic verba Latina legis verterint & pessime intellexerint ejus mentem? Aut enim *signare* in verbis legis id significat quod eo tempore certum est significasse, aut peccarunt illi interpretes qui pro *subsignare* vel subscribere acceperunt. Si non illi erraruut, flagitium est in lectione vulgata, aut tibi ostendendum est *signare* illo sæculo solitum usurpari pro subscribere. Si non potes hoc ostendere, tum fatearis oportet vitium esse in scriptura vulgari, & perperam legi, *quis & cujus testamentum signaverit* pro subsignaverit. Testes autem in Testamentis subscribendis non fecisse ullam obsignandi mentionem patet ex Testamento Gregorii Nazianzeni, in quo testes ita subscripserunt sicut jam observatum Salmasio; Ἀμφιλόχιος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἰκονίῳ παρὼν τῇ διαθήκῃ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου καὶ παρακληθεὶς παρ᾽ αὐτοῦ ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ. Reliqui sex similiter subscribunt, & se sua manu subscribere testantur, & rogatos à testatore. Hi sunt Optimus, Theodosius Theodulus, Ilarius, Themistius, Cledonius, omnes Episcopi præter Cledonium qui presbyter erat. Septimus fuit Amphilochius qui primus subscripsit. Ipse testator Gregorius perlecto testamento suo & omnibus quæ in eo continebantur approbatis,

etiam

etiam ſua manu ſubſcripſit, & id profeſſus eſt his verbis: Γρηγόριος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κωνσταντίνου πόλει, ἀναγνοὺς τὴν διαθήκην καὶ ἀρεστεὶς πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ, καὶ ἰσχύειν αὐτὴν κελεύω καὶ βούλομαι. Formula illa eſt teſtamenti ſecundum leges Romanas planè facti ex norma quam præſcripſit lex Theodoſii XXI. Cod. de Teſtamentis. Quæ Teſtamentorum forma longe antequam illa lex fuerit promulgata obtinuit in Imperio Romano. Quod enim teſtes qui in eo teſtamento ſubſcripſerunt, nomen ſuum adſcribunt & teſtatoris ipſius, ſeque ſua manu id facere profitentur, conſentaneum eſt plane verbis legis penult. D. Qui Teſtamenta, *Singulos teſtos qui in teſtamenta adhibentur, proprio Chirographo adnotare convenit quis cujus teſtamentum ſignaverit*. Nam *proprio chirographo* χειρὶ ἰδίᾳ vel ἰδιοχείρως, ut verterunt Græci Baſilicorum interpretes, qui & *ſignaverit* ibi acceperunt pro ὑπογράφειν. Nec aliter debuerunt. Apparet enim ex eo teſtamento Gregorii teſtes à teſtatore adhibitos nullam facere mentionem ſolitos obſignandi, id eſt ſigillandi, teſtamenti dum ſubſcriberent, ſed ſolum hoc profeſſos eſſe, ſe propria manu adſcribere nomen ſuum ac teſtatoris ipſius. Et ridiculum plane fuiſſet & falſum commiſiſſent, ſi tunc declaraſſent

se obsignasse vel sigillasse testamentum quod post subscriptiones erat lino obligandum & signis supra linũ impressis claudendum. Hic enim ultimus actus fuit testamenti conficiendi, ut paulo post dicam. Si testes in subscribendo adfirmassent se & testamentum signasse, nihil opus fuisset post mortem testatoris cum aperiendæ erant tabulę testamenti, eosdem testes qui signaverant convenire & signa sua recognoscere; cũ vel eorum testimonium adscriptum de obsignato à se testamento suffecisset. Non conveniebant ad subscriptiones suas recognoscendas qua propria manu adscribebant se subscripsisse. Si idem fecissent de subsignatura, nec necessarium fuisset eos adesse ad agnoscenda signa, aut si venire non possent, mitti ad eos tabulas ubi ipsi essent, uti agnoscerent: ut est in leg. VII. D. Testamenta. Cum Prætor cogebat signatores convenire & sigilla sua recognoscere, si non agnoscerent, debebant negare se signasse, ut habetur leg. IV. & V. D. de eodem, *Cum ab initio aperiundæ sunt tabulæ Prætoris id officium est ut cogat signatores convenire & sigilla sua recognoscere, vel negare se signasse. Publice enim expedit suprema hominum judicia exitum habere.* Ex quibus verbis luce meridiana clarius est non solitos testes in subscriptionibus signati à se testamenti meminisse, quomodo enim qui manu sua id decla-

declaraſſet, id negare poſtea potuiſſet? Cujus vero manus non comparuiſſet in ſubſcriptione, & qui nõ adſcripſiſſet in teſtamento ſe illud ſignaſſe, quo jure potuit cogi ut conveniret ad agnoſcendum ſuum ſignum? Hęc me Gloſſaria non docuerunt, nec Gloſſę ineptorum magiſtrorũ, ſed ipſa juris diſciplina & teſtamentorũ faciendorum antiqua ratio indoctis Doctoribus ignorata. Igitur in lege illa pen. D. Qui teſtamenta, aut *ſignare* poſitũ eſt pro ſubſignare, aut vitioſe ita ſcriptum, cum *ſubſignaverit* ſcripſiſſet Juriſconſultus. Certe id pro ὑπογράφειν anteceſſores Græci interpretati ſunt. Atqui certum eſt nec *ſignare* pro ſubſignare umquam uſurpatum illius ævi Juriſconſultis, nec *ſubſignare* pro ſignare. Recte itaque reprehenſum conſtat Dionyſium Gothofredum à Salmaſio, præceptorem à diſcipulo ſuo, quod ad eam legem notaverit; *Hinc colligere Baldum ſubſcriptionem non poſſe alteri committi, ne quidem notario: alieno tamen annulo ſubſignare nos poſſe.* Vbi planum eſt *ſubſignare* pro ſignare poſuiſſe. Quod fatetur ipſe rabula his verbis: *Certè*, inquit, *ſubſignare dixit eo loco vir doctiſſimus pro ſignare. Non potuit id ferre Salmaſius & Doctorem ſuum caſtigavit*. Et merito quidem ille hoc non potuit ferre. Quid tu ad hæc? An defendere Gothofredum inſtituiſti? An docuiſti reperiri apud auctores, & uſitatum veteribus fuiſſe

fuisse subsignare pro signare? Si non potuisti id ostendere, si nec fecisti, cur tibi placuit in Titulorum Laterculo prima fronte operis tui vulgato hæc verba ponere, *Dionysius Gothofredus à Salmasio temere reprehensus.* Has phaleras scilicet populo dedisti, nec veritus es cum in frontispicio mentitus esses, in ipso opere mendacii revinci. Nullum enim vestigium in hoc ipso Numero reliquisti temerariæ illius reprehensionis. Si temere reprehensus est Gothofredus à Salmasio eo nomine, quod *subsignare* posuisset pro signare. Ergo recte ille sic usurpavit, ergo *subsignare* veteribus in ea notione frequentatum est pro sigillare vel obsignare. Si temere & nullo jure reprehensum Gothofredũ probare intenderas, debuisti hoc nos docere. Si sentiebas & sciebas hoc à te non posse præstari, cur temere reprehensum arguebas? O homo nequã! Nihil enim nunc possum gravius quidquam aut verius, quod in te conveniat, dicere. Gothofredus in illa ipsa adnotatione institutorum locum citavit ubi non *subsignare* scriptum est, sed *signare*, quod & Theophilus Græce reddidit σφραγίζειν. Nunc etiam nobis dicas oportet, si *signaverit* perperam scriptum non est in ea lege, an tu possis ullo veterum testimonio vel Jurisconsultorum vel aliorum auctorum probare, *signare* idem esse quod subscribere.

Si

Si pro σφραγίζειν accipi debere contendas, tum tuum erit nos facere ut ſciamus an hæc formula fuerit teſtamentorū ſubſcriptionis, ut in ea teſtes profiterentur ſe teſtamentum ſigillaſſe ſive ſignaſſe. Ergo in eo teſtamento Gregorii Nazianzeni pro illis verbis, quibus teſtes in ſubſcribendo eo uſi ſunt, ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ, debuerunt ponere ἐσφράγισα χειρὶ ἐμῇ. Hoc modo eadem ſubſcriptio fuiſſet cum obſignatione. Cum autem in prædicta lege penult. ſolum *ſignandi* verbum poſitum reperiatur, quid fiet ſubſcriptioni? Nam ſingulos teſtes dicit, *qui in teſtamento adhibentur, adnotare debere quis & cujus teſtamentum ſignaverit.* Hoc ergo ſufficiebat ut teſtarentur in ſubſcriptione ſe ſignaſſe teſtamentum. Hoc erat pro ſubſcriptione ipſa? Cur ergo leg. XXII eodem, requiritur ut teſtes nomen ſuum adſcribant & ſignent? Vtrumque ergo debebant facere, & ſubſcribere & ſignare. Immo etiam videtur ex lege illa colligi poſſe magis neceſſariam tum fuiſſe ſubſcriptionem quam obſignationem. Pronunciat enim prius ea lege Juriſconſultus, ſi quis ex teſtibus nomen ſuum non adſcripſerit & ſignaverit, pro eo eſſe ac ſi adhibitus non fuiſſet. Deinde quærit, ſi, ut multi tunc faciebant, adſcripſerit ſe, non tamen ſignaverit, quid dicendum ſit. Reſpondet, adhuc idem dicendum. Ex quibus liquet viſam

ſam tunc quadantenus magis neceſſariam ſubſcriptionem quam obſignationem, cum multi hoc more uterentur, ut ſubſcriberent non ſignarent. Nam & in teſtamentis quæ ex juris civilis præſcripto fiebant, non neceſſaria fuiſſe ſigna tradit Juſtinianus. Cum dicit non neceſſaria fuiſſe, non negat adhib ita etiam à nonnullis ſolita. Prætor autem qui ſeptem teſtium ſignacula requiſivit, id tantum probavit in defectu aliarum ſollemnitatum juris civilis. Dum enim ſeptem teſtium ſignis eſſet obſignatum teſtamentum, cæteris ſolemnibus juris civilis neglectis, poſſeſſionem bonorum ſe ſecundum tabulas daturum ſcriptis hæredibus edixit. Hoc etiam facere videtur pro neceſſitate majore ſubſcriptionũ quam obſignationis, quia ſi ſubſcriptiones eſſent deletæ & legi non poſſent, teſtamentum non valebat: ſi autem linum inciſum aut ſigna ablata fuerint, modo ex alia cauſa id contigerit quam ex facto teſtatoris, durante teſtamento, hæredes ſcripti ad hæreditatem vocabantur, ut eſt in leg. penult. Cod. de Teſtamentis. Denique cum teſtator etiam ſubſcribere deberet teſtamento ſuo, & hoc ipſum declarare æque ac teſtes ipſi, numquid & eum oportuit in ſubſcriptione profiteri ſe non ſolum ſubſcripſiſſe, ſed etiam ſigillaſſe teſtamentum? Ita ſane debuit, ſi quidem verum

rum est quod adfirmant isti belli Doctores. Atqui ex testamento Gregorii eum subscripsisse constat eodem modo ac testes ipsos, nulla mentione facta sigillationis. Γρηγόριος ἐπίσκοπος ἀναγνοὺς τὴν διαθήκην, ὑπέγραψα τῇ χειρὶ ἐμῇ. An debuit etiam addere & testes quoque cum illo: ὑπέγραψα καὶ ἐσφράγισα χειρὶ ἐμῇ? Atqui nihil hoc profuisset, & superfluum plane fuisset. Nam si post hanc declarationem testator signati jam à se & à testibus testamenti linum incidere vel signa auferre voluisset, irritum erat testamentum, quasi mutata voluntate id fecisset, ut patet ex eadem leg. penult. Cod. de Testamentis & leg. IV. D. de his quæ in testamento.

CAP. XXIV.

Signare pro subscribere vetus esse & ante Hieronymi tempora in usu positum vulgo. In testamento Porcelli ludicro ita accipiendum esse. Signum pro cognomine vel nomine, unde & signare pro nomen suum subscribere. Inde sic signatum vel signatum recentioribus pro nomine subscripto. In litteris ducis Burgundiæ signum pro eodem poni, & hodie sic Europæis populis hoc nomen à Romana lingua corruptũ Græcis recentioribus idẽ significare verbum.

NOn in ea porro lege tantum *signaverit* corrupte positum est pro subsignaverit, sed etiam idem verbum eodem sensu occurrit scriptum in ludicro testamento Grunnii Porcelli, quod ætate Hieronymi in scho-

lis

lis à pueris decantabatur, cujus meminit non solum procemio in Esaiam, sed etiam in Apologia adversus Rufinum in hæc verba: *Quasi non cirratorum turba Milesiorum in Scholis figmenta decantet, & testamentum suis Besforum cachinno membra concutiat, atque inter scurrarum epulas nugæ ejusmodi frequententur:* Videtur joculare illud scriptum eodem ferme tempore compositum fuisse quo testamentum à Gregorio conditum est. Ejusdem certe sæculi utrumque esse credo. Secundum veterum testamentorum formam ab auctore factum esse nullum est dubium. Septem testes nominibus fictis ex re ipsa ei subscripserunt. De obsignatione nullum verbum. Ad quid enim? Nam & vera testamenta ubi aperta fuerant nec signa amplius habebant nec linum. Exempla etiam quæ inde describi solebant, non fuere signata. Nec ergo opus fuit, ut subscriptiones testium mentionem facerent signati & sigillati testamenti. Quæ res ad scripturam testamenti qua sola voluntas testatoris ostendebatur, nihil pertinebat, utpote ad claudendum testamentum potius faciens, & ne ante tempus aperiretur, ac sic fraudibus obnoxium pateret, quam ut de essentia testationis esset. Nam & jure civili non requirebantur signa testium in testamentis, ut supra diximus. Testamentum autem illud Gre-

Gregorii quod ab ipſo teſtatore & ſeptem teſtibus ita ſubſcriptum eſt, ut nulla ibi extet mentio ſignaculorum, ſignatum tamen fuiſſe conſtet more ac jure quod tunc obtinebat. Exemplum ejus Notarius ibidem deſcriptum à ſe profitetur atque divulgatum. Νοτάριος ἀντίγραφον τῆς θείας διαθήκης τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ πάνυ τοῦ θεολόγου ἐν τῇ ἐμῇ κειμένης ἐκκλησίᾳ μετέγραψα καὶ ἐξέδωκα. Cum autem Exempla debeant eſſe *ἰσότυπα* ſuis exemplaribus, non fuiſſent ſi ſigna ad ſubſtantiam teſtamenti pertinerent. Teſtatores olim ſæpe in duobus codicibus teſtamentum facere ſoliti erant ut alterum pro authentico eſſet, alterum pro exemplo, illud ſemper ſignabatur, hoc non ſemper, ſed utrumque ſubſcribebatur. Præterea nullus erat fructus vel effectus teſtamenti niſi aperti, & ex aperto tantum dabat bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas Prætor. Teſtamentum definiunt Juriſconſulti, *mentis noſtræ eſſe juſtam teſtationem in id ſolemniter factam ut poſt mortem noſtram valeat.* Si non valet teſtamentum niſi poſt mortem teſtatoris, non valere poteſt niſi apertum; nam aperiri tantum ſolebat poſt mortem, non aperiebatur niſi lino inciſo & ablatis ſignis. In aperto ergo teſtamento nulla ſigna. Cum enim vulgo imprimi ſolerent lino quo conſtrictæ tenebantur ta-

bulæ, eo inciso & sublato cum aperiendum erat testamentum, simul etiam signa revellebantur. Quo magis mirandus est stupor terunciani Advocati qui notavit Num. xviii. se vidisse contractus signatos more antiquo & Romano, in quibus signatorum sigilla adhuc appensa extarent prorsus integra. Vidit sane quod nusquam fuit; tam acuta oculorum acie valet. Nihilo magis ergo ad voluntatem testatoris testificandam aut roborandam valebant signa quibus obsignatum erat testamentum, quam sacculus obsignatus quo nummi erant inclusi ad pretium eorum aut numerum significandum. Signis à sacculo remotis eoque aperto effusi nummi numerabantur. Ita signis ablatis aperto testamento inspiciebatur quinam hæredes instituti essent aut substituti. Sane vel sacculo includi potuit testamentum, & signa imponi supra sacculum æque ut supra linteum quo involutum signabatur testamentum, ut ex Ulpiano supra docuimus. Sic intra sabanum obsignatum, quod idem est cum linteo, codices & volumina gestorum includi solita etiam in superioribus ostendimus. His adde quod non solum testamenta obsignabantur, sed & aliæ tabulæ privatorum & publicorum contractuum, quæ & subscribi à testibus solebant qui in subscriptione

non

non faciebant mentionem ſignati à ſe inſtrumenti, ſed teſtes citabantur ut convenirent ad recognoſcenda ſua ſigna cum erant aperiendæ. Quod etiam in geſtis in codice vel volumine conſcriptis & intra ſabanum ſive linteum obſignatum incluſis fieri ſolitum ante indicavimus. Non ea igitur fuit formula teſtamenti ſubſcribendi quam proponunt Doctiſſimi Juriſconſulti; LUCIUS TITUS SUBSCRIPSI, ET GAII SEII TESTAMENTUM OBSIGNAVI. Multo magis vitioſa fuiſſet ſubſcriptio, ſi ita ſubſcriptum proponeretur; EGO LUCIUS TITIUS GAII SEII TESTAMENTUM SIGNAVI, etſi ſignandi verbum pro obſignandi vel ſigillandi acciperetur. Cum enim ſint duo actus ſeparati, ſubſcriptio ſive adſcriptio nominis, tam teſtium quam teſtatoris, & ſigillatio tabularum, non debuit utrumque eadem adnotatione ſignificari. Sed nec utrumq; ſimul miſceri, cũ eo tempore quo ſubſcriptio fiebat nondũ facta eſſet obſignatio, & hæc poſterior tempore in exteriore ſuperficie tabularum fieret ſupra linum ipſum quo erant ligatæ, illa prior intra ipſas tabulas cum ſcriptura ipſa interiore teſtamenti. In illo ergo ludicro teſtamento Porculi Grunnii cum ſeptem teſtes ſe dicant ſignaviſſe, verbum iſtud non poteſt ibi accipi niſi de ipſa ſub-

ſcriptione. Nomina eorum hîc ponam, quia vulgo aliqua ex his corrupta leguntur.

LVCANICVS SIGNAVI.
TERGILLVS SIGNAVI.
BOTVLICVS SIGNAVI.
SALSANVS SIGNAVI.
LARDIO SIGNAVI.
OFELLICVS SIGNAVI.
CYMATIVS SIGNAVI.

Iſta teſtium ſubſcriptio qui ſe ſignaviſſe teſtamentum Venerabilis Porcelli Grunnii profitentur, non poteſt referri ad teſtamenti ipſius obſignationem, nec verbum *ſignari* accipi pro obſignari, ſed pro ſubſcribi. In ipſo teſtamenti textu etiam legitur hoc modo: *& domini & conſobrini mei qui huic teſtamento interfuiſtis jubete ſignari.* Ergo *ſignare* vel idem eſt quod ſubſignare & ſubſcribere, vel pro eo malè poſitum eſt. Inde quæro quis illo tempore hoc verbum in ea ſignificatione uſurpaverit. Certè in leg. pen. D. teſtamenta, manifeſto *ſignaverit* ea notione legitur: *Quis & cujus teſtamentum ſignaverit.* Sed cum illo ęvo nemo eam vocem eo ſenſu uſurpaſſe legatur & multo minus qui de jure ſcripſerunt, non vane ſuſpicatus eſt Salmaſius à librariis ſuppoſitum eſſe pro *ſubſignaverit*, ex uſu nimirum ſui temporis. Nec ſane à vero videtur abhorrere ætate Hieronymi, aut etiam ſupra, id verbum à vulgo com-

communi & triviali loquendi consuetudine ita tritum fuisse, quod etiam hodie apud eas dialectos quæ à Romana degenerarunt obtinet. Quæ vocis abusio videtur nata circa tempora Constantini. Nam apud Auctores qui eo sæculo scripserunt, invenio *signum* pro nomine vel cognomine. Vt apud Capitolinum in Gordianis. *Iam illud satis constat quod filium Gordianum nomine, Antonini signo illustravit quum apud præfectum Ærarii more Romano professus filium publicis actis nomen ejus insereret.* Idem in Gordiano juniore: *Antoninum filium suum ipse signari voluit in Senatu.* Sic enim ibi legendum ex libris, quod Salmasius tunc omisit monere. Spartianus in Commodo: *pro Decembri Amazonium ex signo ipsius adulatores vocabant.* Vopiscus in Aureliano: *Huic signum apposuerat Exercitus* MANV AD FERRVM, *ut si forte quæreretur, quis Aurelianus aliquid fecisset vel gessisset, suggereretur* AVRELIANVS MANV AD FERRVM, *atque cognosceretur.* Spartianus in Pescennio Nigro: *Quod omnino intellectum non est, nisi quum Bassianus Antonini, quod signum Pii fuit, nomen accepit.* Inde ergo apud vulgus triviali loquendi usu *signum* pro nomine, & nunc in Romana Gallorum lingua *signum* pro nomine subscripto ponitur. *Seing* vulgo vocamus. Et in omnibus chirographariis securitatibus ita fere scribitur, *sicut*

testificatur signum meum hic positum, id est nomen subscriptum. *Signatum* quoq; dixerunt pro signo: Capitolin. in Antonio Pio: *Signatum Tribuno æquanimitatis dedit*: pro signum. Hinc *signum* in aliis veteribus chartis vocatur, ut in illa Divionensi quam Andreas du Chesne ex Chartulario Ecclesiæ S. Benigni depromptam vulgavit in tomis Rerum Francicarum. Eam hic apponere visum est, ut constet de veritate sententiæ quam asserimus.

Littera Odonis Ducis Burgundiæ de medietate Monetæ Divionensis.

Ego Odo Dux Burgundiæ hanc chartam signo, & filiis ac fidelibus meis signandam trado.

Signum Hugonis filii mei.

Signum Henrici filii mei.

Signum VVallonis canonici.

Signum Rainerii de Castellione,

Signum Hugonis Dapiferi.

Signum Rainoldi de Glana.

Signum Iosberti Rufi.

Signum VValleri Conestabuli.

Signum VVallonis de Salmasia.

Signum Rainoldi de Granceio.

Actum Divione A. MCI. *indictione* IX. *Philippo rege, Roberto Lingonensi præfatæ Iarentonæ abbate.*

In hac Charta *signare* est subscribere & *signum* nominis subscriptio quæ differt à sigillo, Plerumque eo tempore & *sigillum* suum simul

ſimul inſtrumentis appendebant, & *ſignum* ſimul, id eſt nomen ſubſcribebant, ut infra dicturi ſumus. Ita *ſignum* & *ſigillum* diſcreverunt, cum Latinitatis puriore ſęculo idem utroque nomine ſignificaretur. Si ſignum in his litteris Ducis Burgundiæ acciperetur pro ſigillo, non tamen id eſſet ſigni genus quod annulo imponebatur teſtamentis vel aliis tabulis contractuum & inſtrumentis ad hoc ut clauderentur obſignandis, ſed quale nunc eſt in uſu & quod appenditur inſtrumentis ac diplomatis in membrana ſcriptis aut affigitur chartis, ut publici tabellarii facere conſueverunt multis in locis dum ſigillum civitatis in inſtrumentis publicis ceræ affixæ & papyro obvelatæ imprimunt. Nobiles ſuperioribus ſæculis ſignaculum habuere quo ſoli militiæ honore potiti & patres familiarum nobiles utebantur. Nam filii eorum ſigillum aut jus ſigilli non uſurpabant niſi poſt mortem patris & poſt adeptum militiæ, id eſt equeſtris gradum dignitatis. Ab una parte ſcutum inſignium ſive armorum, ut loquuntur, impreſſum viſebatur cum his verbis in circuitu exaratis, SIGILLVM RAINOLDI DE GRANCEIO. Ab altera parte Equitis effigies armati galeati & ſcutati cernebatur cum aliquo Symbolo. Hoc ſignaculo ſigilla imprimebant contractuum vel teſtamentorum

chartis, simulque nomen suum adscribebant, quod *signum* proprie vocabatur. Vnde & *signare* pro subscribere, & *sigillare* pro sigillum imprimere. Quam vetus sit illa *signi* & *signandi* appellatio eo sensu, ostendit testamentũ Grunnii Corocottæ in quo planè ita accipitur. Græci quoq; recentiores σημαίνεσθαι, id est *signare*, pro subscribere usurparunt, ab illo nimirũ vulgari Latino in eodem sensu posito. Inde ἐρυθροσήμαντον γράμμα Nicetæ, rescriptum Principis subscriptum minio vel miniatis litteris. Græci vero antiqui & ἀττικίζοντες numqnam eo verbo usi sunt nisi eadem prorsus notione qua & Latini veteres, vocabulo *signare*. Hinc & σήμαντρον signaculum, & σημεῖα signa. Qui proprie loquuti sunt ut Jurisconsulti illa ipsa etiam ætate, *signandi* verbo non aliter utebantur quam quo olim sumptum est. Hinc neque apud Justinianum aliter umquam sumitur. Non mirum itaq; est si librarii qui exemplaria librorum eo ipso sæculo describebant in auctoribus verbum antiquum *subsignandi* mutarunt, pro eo supponentes quod in usu erat vulgari. Sic *signaverint* scripserunt in lege quam explicavimus, & apud Suetonium etiam ipsum. Nullum hodie exemplar scriptum habemus tam antiquum quod supra mille annos eat. Atqui vetustiorem esse eum loquendi morem qui *signare* pro subscri-

ſcribere uſurpat ex teſtamento Corocottæ liquet, & ex locis illis auctorum quæ citavimus, in quibus *ſignum* pro cognomine, & *ſignare* pro cognominare ponitur.

CAP. XXV.

Subſignare non eſſe vetus verbum nec juris pontificii pro ſubſcribere, ſed Iuriſconſultis Pandectarum etiam uſurpatum. Subſcribi prius quam ſignari more & jure Romano ſolita teſtamenta, & multis id probatum rationibus contra Heraldi inſanam hariolationem.

CVm Salmaſius notaſſet, teſtes qui ſubſcribebant non potuiſſe tunc dicere ſe teſtamentum obſignaſſe cum ſubſcriberent, quia nondum erat ſignatum, nec in illa tabularum parte ſigna imprimebantur. Nam tum cum omnes teſtes *ſubſcripſiſſent*, cum tabulæ teſtamenti lino ter circumducto obligatæ eſſent, ſupra illud linum poſitæ ceræ imprimi ſolebant ſigna. Non igitur poterant profiteri ſe obſignaſſe, qui nondum obſignaverant, quum ſubſcribebant: falſum quippe ſcripſiſſet. Quid contra hæc oblatret Anubis Foraneus, operę pretium eſt cognoſcere. Duo, inquit, ſcire debuit Salmaſius. Primum, verbum *ſubſignare* vetus eſſe & obſoletũ. Deinde, eo ævo quo teſtamenta à teſtatore & teſtibus ſubſcribi oportuit, ſignata prius, deinde ſubſcripta à teſtibus teſtamẽta. Hæc ſunt dictata magni Ludimagiſtri, quæ ſi puer olim ſub eo in ſchola excepiſſet

Q 5 Sal-

Salmasius, postea grandiori dediscenda fuisſent quę tunc didicisset. In primo ex his magnam Magister pedaneus imperitiam litteraturæ prodit, in altero profundam juris, quod nunc eum exercet, inscitiam. Ad primum quod attinet, obsoletum & vetus verbum esse perperam sibi finxit. Nec locus Pauli quem allegat, id adstruit, imo contrarium ex ipso colligere est. Nec enim verisimile est antiquata & obsoleta juris vocabula ibi exposuisse Paulum, sed quæ in usu tunc erant posita apud Jurisprudentes aut in edicto Prætoris. Et certe hæc verba ejus desumpta fuere ex libris ad Edictum. Non ergo juris pontificii id verbum, ut notavit Cujacius, sed prætoris cum in Edicto prætoris haberetur. Subsignari etiam prædia apud Censores Cicero dixit pro subscriptis; & *subsignata prædia* in veteri inscriptione extant eodem sensu. Præterea Festus sua ætate id verbum frequentari pro subscribere observat. *Resignare*, inquit, *pro rescribere ponebant, ut adhuc subsignare, pro subscribere.* Tametsi Verrium ponamus ita scripsisse ne sic tamen verbum obsoletum fuerit, aut ex jure pontificio petitum quod Verrii Flacci ætate usu celebrabatur. Eum suis nepotibus præceptorem dedit Augustus, & sub Tiberio senex decessit. Non magis sane vetus hoc verbum pro subscribere, quam ad-

ſignare pro adſcribere, & conſignare pro conſcribere. Hoc uſus eſt Florentius eo ſenſu in leg. XXIII. D. Qui teſtamenta. *Vnum teſtamentum*, inquit, *pluribus exemplis conſignare quis poteſt.* Id eſt conſcribere. Cum hodieque in Idiomate Gallico id verbi frequentetur in hac ipſa ſignificatione, non à jure pontificio videmus hauſiſſe, ſed ab infimo Latinitatis ævo. Ita enim qui Chirographa debitorum conficiunt, ea ſolent in principio concipere, *Ego ſubſignatus fateor.* Ipſis autē verbis Pauli vincitur non pro antiquo & exoleto vocabulo id obtruſiſſe cum ſcripſerit, *ſubſignatum dicitur quod ab aliquo ſubſcriptum eſt.* Dicitur, nempe hoc ipſo tempore. Si antiquis tantum uſitatum intellexiſſet, omnino ſcripſiſſet, *ſubſignatum dicebatur*, vel *ſubſignatum dicebant veteres.* Sed profecto mirum eſt quod apud eundem Paulum ſequitur, *Nam veteres ſubſignationis vocabulo pro adſcriptione uti ſolebant.* Immo pro ſubſcriptione. Nam adſignare eſt adſcribere, ut ſubſignare ſubſcribere. Nec etiam video quomodo *ſubſignatio* vox vetus fuerit pro adſcriptione, & *ſubſignatum* pro eo quod ab aliquo ſubſcriptum eſt, in uſu tunc communi vulgatum. Puto omnimodo ſcripſiſſe Paulum. *Nam veteres ſignationis vocabulo pro ſcriptione uti ſolebant.* Quod verum eſt. Nam ſimplex in uſu tunc amplius non erat,

ſignare

ſignare pro ſcribere, cùm compoſitum *ſubſignare* paſſivitus uſurparetur. *Signare* etiam pro ſcribere notavit Feſtus. Vt ut ſit, *ſubſignatum* Paulo prò ſubſcriptum, verbum fuit ſæculi Juriſconſultorum. Quod adeo verum certumque eſt ut Græci anteceſſores, ὑποσημειοῦσθαι inde uſurparint pro ſubſcribere. Idque de verbo ad verbum eſt *ſubſignare.* Inde & ὑποσήμανσιν dixere, id eſt *ſubſignationem*, pro ſubſcriptione. Hoc primum ergo fuit quod Salmaſius ſcire debuit, in pontificio jure duntaxat locum habuiſſe *ſubſignatum* pro ſubſcripto, cum tamen Paulus ad Edictum id notaverit, non ad jus Pontificium. Sed ita ſcire, neſcire eſt. Nec minus quod ad ſecundum attinet, quod etiam ſcire debuiſſe Salmaſium autumat omniſcius. Scio multos indoctos in diverſis quas profitentur ſcientiis reperiri, ſed ad hoc exemptum nemo eſt, fuit, aut erit, præſertim qui ſe alios docere poſſe præſumat, ut hic facit ἔκνομος νομικός. *Secundo*, inquit, *ſcire debuit, ævo quo teſtamenta à teſtatore & teſtibus ſubſcribi oportuit, ſignata prius, deinde ſubſcripta à teſtatoribus teſtamenti.* Signata igitur illi nugivendulo Advocato prius teſtamenta, dehinc ſubſcripta, Salmaſio & mihi prius ſubſcripta, deinde ſignata. Videamus utrius ſcientia verior ſit. Ego Salmaſianam ratione & rebus ipſis primum aſſeram, deinde

auctoritatibus & testimoniis juris. In Testato Gregorii Nazianzeni habemus formulam conficiendorum testamentorum qualis tunc in Imperio Romano observabatur. Nam cum omni observatione legitima illud factum fuisse, & ex præscripto juris Romani prorsus liquet. In eo Testator primo loco subscribit, & post illum septem testes, & profitentur pariter omnes se subscripsisse testamentum Gregorii Nazianzeni, suumque pariter nomen propria manu apponunt: ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ, id est *chirographo meo subscripsi*. Hæc subscriptio, si Heraldo magno juris auctori & antiquitatis promicondo credimus, post signationem facta est. Ergo præcessit eam obsignatio? Ubi aut quando illa facta? cur nulla ejus in ipso testamento extat mentio? Nam si prius facta est, debuit ante subscriptionem memorari. Vbi hæc nobis explicaverit, ego illi dedero quod sumere vult, Salmasium nihil aliud esse quam Criticum, se vero habendum pro aliquo Papiniano. Iam & illud mihi respondeat, quia de jure respondent Jurisconsulti; postquam signatum erat testamentum, an resignari & aperiri moris fuerit ante mortem testatoris? Non credo hoc respondebit; quamvis de ejus inscitia nihil est quod mihi non promittam. Si *resignare* testamentum est aperire, *signare* est claudere. Non enim poterat

terat aperiri nisi lino inciso & signis remotis & revulsis. Signa autem tollere *resignare* est, resignare aperire. Ante mortem aperiri solitas tabulas testamenti nemo est juris Romani adeo parum intelligens qui nesciat. Lex autem de vicesima hæreditatum statim post mortem testatoris eas aperiri voluit, ut habet Paulus leg. IV. Sententiarum tit. VI. de Vicesima. Vbi & tradit quamvis rescriptis variatum fuerit, hunc juris tamen eo tempore usum fuisse, ut à præsentibus intra triduum vel quinque dies aperiendæ essent Tabulæ, ab absentibus quoque intra eos dies postquam supervenissent. Quomodo aperiri solitæ fuerint ibidem narrat, ut testibus nempe in unum convenientibus & agnoscentibus sua signa, lino inciso resignarentur & aperirentur. At si vera est sententia magnifici patroni & Magistri, signatæ prius tabulę fuere, deinde subscriptę à testibus. Ergo resignari & aperiri debuere ut subscriberentur, & aperiri sub ipsis testatoris oculis. Quid deinde factũ? an iterum signabantur? Sed fortasse intellexerit subscriptiones fieri vulgo solitas non in cera interiore tabularũ, sed in exteriore tegmine. Atqui non subscriptio, sed superscriptio hoc modo fuisset appellitanda. Deinde fraudibus variis hæ subscriptiones obnoxiæ fuissent in summa superficię tabularũ positæ. Postremo quis meminit

minit veterum Jurisconsultorum ea parte testamenti factarum subscriptionum? Nulla quippe subscriptio legitur facta in extima parte quarumcunque tabularum aut instrumentorum, sive publicos continerent contractus sive privatos. Hoc adeo contra sensum communem, contra mores omnium temporum & gentium, ut si alius esset quam Heraldus qui hoc diceret, pro monstro haberetur. Sed in illo tam prodigiosa inscitia cum pari stupiditate conjuncta nihil habet miri. Si signatum testamentum de clauso intelligi debet, & resignatum de patefacto & reserato, cum subscriptiones postquam signatæ essent tabulæ factas velit, non potuere fieri nisi in ea ipsa parte in qua signa imprimebant. Si tabulæ essent ligneæ & intus ceratæ, ut ferme tunc in ejusmodi tabulis conscribebantur testamenta, nullæ in summa ligni superficie ceræ fuere in quibus exarari possent subscriptiones testium. Si in volumine chartaceo aut membranaceo scriptum erat testamentum, exterior pars nulli patuit scripturæ, sed tantum interior. Si codex fuit ex paginis sive foliis sive tabellis membranaceis contextus, ut tunc etiam in usu fuit, superficies codicis tegmen erat ex ligno vel ex panno vel ex alia materia quæ ad scribendum non fuit idonea. Scribit Ulpianus leg. XXII. D. Qui Testamenta, *Signa-*

gnatas tabulas accipi oportere etsi linteo quo tabulæ involutæ sunt, signa impressa fuerint. Age imaginemur tabulas linteo, id est velo lineo vel sindone involutas, & signa impressa ipsi linteo, post signatas hoc modo tabulas, si testes deinde subscribere oportuit, ubi illæ subscriptiones fieri debuerunt? An in ipso linteo? Si intra tabulas ipsas, ergo evolvendæ ex linteo tabulæ fuere, & signa revellenda, linumque incidendum, ut testes ibi subscribere possent, si modo non aliter subscripsere nisi post signatum testamentum. In Collatione Carthaginensi, codices tabularum & volumen membranarum intra idem sabanum, sive linteum, obsignata leguntur, loco quem supra citavimus. Ea volumina, iique codices intra sabanum, hoc est linteum, pariter obsignati, an non etiam subscripti à testibus fuere? Sane fuisse oportet. Imo & ab iisdem testibus signati sunt. Cum igitur signa illa sabano ipsi imposita ac impressa fuerint quo involuti codices fuere, omnino necesse est, post subscriptiones in interiori scriptura prius adnotatas, signa posterius supra linteum fuisse impressa, quo erant involuti.

CAP.

CAP. XXVI.

Iuris auctoritate & legum pluribus testimoniis probatur subscripta prius olim fuisse, deinde signata testamenta. Stultam ab Advocato & inscitam pragmaticorum & πραγματικῶν institutam differentiam, & ab his ordinem rerum negligi, ab illis servari. Nescivisse Heraldum quinam veteribus pragmatici dicti sint.

HÆc sufficere poterant æquitatem cum doctrina habentibus. Sed ἐξ ἐπιμέτρου addendæ sunt probationes ex juris auctoritate & legum testimoniis; quæ & promisi, quoniam his suam hariolationem tueri conatus est juris Tympanista. Vnicum adfert ex leg. XXI. Cod. de Testamentis. In principio ita legitur, Licere per scriptutam conficientibus testamentum si nullum scire volunt ea quæ in eo scripta sunt, consignatam vel ligatam, vel tantum clausam, involutamque proferre scripturam, vel ipsius testatoris vel cujuslibet alterius manu conscriptam, eamque rogatis testibus septem numero civibus Romanis, puberibus, omnibus SIMVL OFFERRE SIGNANDAM ET SVBSCRIBENDAM. *Vides*, inquit, *signare & subscribere.* Video hoc inquam, sed illud etiam videre ipse debuisti, quattuor locis in eadem lege sequentibus *subscriptiones* præponi *signaculis.* Voluisti

hoc telum ita declinare; *Quod eadem lege subscribere & signare testamentum postea legitur, nihil aliud eo significari quam juris conditores & homines πραγματικοὺς non tam verborum sono aut ordini adhærere solere quam rebus ipsis.* Quasi scilicet ordo rerum agendarum non ad res ipsas pertineat. Quasi ordo in rebus, verborum sonus sit cujus ideo ratio habenda non sit, nihilque omnino intersit testamentum signatum, subscriptum & scriptum dicere, an scriptum, subscriptum & signatum. Nihil fortasse etiā refert utrum quis dicat de acie ordinata more Romano, Triarios primo pugnasse, deinde Principes, postea Hastatos, ultimo Velites, cum tamen contrarius ordo depugnationis eorum fuerit. Præterea illa ratio quam adfers, cur non potius eam valere vis ad eum locum quem unicum protulisti, quam ad quatuor alia quibus ordine converso *signacula* constanter post *subscriptiones* locantur? Nonne quatuor testium testimonium unius testimonio prævalere decet? Præterea in illo priore loco nulla ideo ordinis ratio habita est ab eo qui legem formavit, quia non erat ille proprie suus ordini qui servari tum debuit locus, ubi loquutus est de offerendo testamento testibus, quod signarent & subscriberent. Sed in sequentibus ubi jam adnotari oportuit quo ordine res peragenda fuerit in subscribendo

do & ſignando teſtamento, conſtanter eundem obſervavit ordinem. Proxime enim poſt illa quæ à te citata ſunt, hæc ſequuntur verba quibus ordo ſubſcribendi prior, deinde ſignandi poſterior diſerte expreſſus eſt. *Quo facto & teſtibus uno eodemque die ac tempore ſubſcribentibus & conſignantibus teſtamentum valere.* En *ſubſcribere* & *ſignare*! Et paulo poſt: *Sufficit uno tempore eodemque die, nullo actu extraneo interveniente, teſtes omnes videlicet ſimul, nec diverſis temporibus, ſubſcribere ſignareque teſtamentum.* En iterum *ſubſcribere* prius quam *ſignare*! Sequitur continuo; *Finem autem teſtamenti ſubſcriptiones & ſignacula teſtium eſſe decernimus.* Ecce tertio, *ſignacula* teſtium poſt *ſubſcriptiones* poſita. Subjungitur ſtatim, *Non ſubſcriptum autem à teſtibus ac non ſignatum teſtamentum pro imperfecto haberi convenit.* Quarto hic vides, ſi talpa videt, ſubſcriptum prius, deinde ſignatum teſtamentum. Sed qui ſunt illi homines πραγματικοὶ quos dicis non curare rerum ordinem nec ei adhærere; nec verborum ſono? Bellos ſane nobis pragmaticos narras. Secundum iſtos ergo pragmaticos qui ſervandi ordinis curioſi non ſunt, pro nihilo habendum ſit, ſi teſtamentum prius ſignent teſtes, deinde ſubſcribant, & ultimo loco ſcribatur à teſtatore manu propria vel alterius cujuslibet. Cur igitur hoc ipſo loco nos diſ-

cere voluisti signandi ac subscribendi ordinem ab istis pragmaticis qui ordini adhærere non solebant? Sic enim ais, Theodosium & Valentem leg. prædicta xxi. Codicis de Testamentis, formam testamentorum condidisse & signandi ac subscribendi ordinem constituisse. *Quod quomodo fieret, discet postea* (Salmasius) *à pragmaticis.* Dic nobis, ô Pragmatice, quomodo ordinem eum docere nos poterunt tui pragmatici, quos dicis in ea lege Theodosii condenda ad verum ordinem non attendisse, ideo ὕστερον πρότερον ὁμηρικῶς constituisse? Certe illi quatuor in eadem lege locis postposuerunt signacula subscriptionibus. Nonne etiam te pudet inscitiæ qui πραγματικοὺς homines cum juris conditoribus confundis? Sic enim loqueris, quod memorię Magister ille à quo lex Theodosii condita est, ut moris tunc fuit quattuor locis *subscribere* & *signare* testamentum dixisset, *nihil aliud hoc significare quam juris conditores & homines πραγματικοὺς non tam verborum sono aut ordini adhærere solere quam rebus ipsis.* Tam docta ac bella hæc tua verba sunt ut iterum hic ea producere gravatus non fuerim. Ergo pragmatici homines fuere qui legem illam Theodosii condiderunt, qui non curant ordinem. Ergo alii sunt illi pragmatici à quibus nos discere in eadē Sectione jussisti quomodo ordo signan-

di

di & ſubſcribendi in teſtamentis ſervaretur. Certe Durandum ſpeculatorem nobis allegas ſequenti Numero à quo hoc diſcamus. Fuit ergo ille pragmaticus, ſed ex eorum genere qui ordinem diligenter ſervarent, non ex illis qui ordini non adhærebant, ut illi fuerunt qui legem Theodoſii formarunt. Hos ideo græce diſcriminis gratia πραγματικοὺς videris nuncupaſſe, illos vero qualis fuit Durandus, *Pragmaticos*. Ego ſane te verum hic πραγματικὸν & *pragmaticum* agnoſco. Nam πράγματα tibi ipſi παρέχεις, non nobis, qui tam inſcite, inſulſe, inepte, de his commentaris quorum nullum habes guſtum, nullum ſenſum, nullum intellectum. Nec ſcire te plane profiteris quinam in jure & apud auctores Romanos *Pragmaticorum* nomine nuncupati ſint. Quod ut poſſis diſcere remitto te ad Lexica Iuridica. Nunc perſequemur ordinem noſtrum, & quo ordine teſtamenta ſubſcribi & ſignari ſolita olim fuerint demonſtremus, teſtimoniis ex jure ipſo ductis. An pramatici etiam fuerunt, id eſt ordinis contemptores in teſtamentis ordinandis, qui Inſtituta Iuſtiniani compoſuerunt? Tales videntur fuiſſe. Nam & illi aliquot locis *ſubſcriptiones* teſtium *antepoſuerunt ſignaculis* eorundem. Titulo de Teſtamentis ordinandis: *Et uno eodemque tempore, quod jus ci-*

 vile

vile quodammodo exigebat, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium, quod ex Conſtitutionibus inventum eſt, & ex Edicto pratoris ſignacula teſtamentis imponerentur. Omnia ordine percenſet ut in teſtamento ordinando acta ſunt, Teſtes adhibitos, eorundem ſubſcriptiones, & poſtremo ſignacula ab iis impoſita. Eundem ordinem repetunt ibidem, ubi dicunt teſtes & eorum præſentiam uno contextu teſtamenti celebrandi gratia à jure civili deſcendere. Subſcriptionem autem teſtatoris & teſtium ex ſacrarum conſtitutionum obſervatione adhiberi; ſignacula autem & teſtium numerum ex edicto Prætoris. An putas, ô Pragmaticorum ocelle, ordine in verſo hęc ibi fuiſſe digeſta ab auctore & conditore eorum Inſtitutorum; & quod prius faciendum poſterius ab iis memoratum? Falleris ſi id putas. Nam & in ſequentibus eundem ordinem ſervarunt. In eo quippe qui proxime ſequitur paragrapho, Juſtinianus in ſua Conſtitutione hoc addidiſſe ait ad veterum Principum Conſtitutiones de teſtamentis edictas, *ut per manum teſtatoris vel teſtiũ nomen haredis exprimatur.* Hoc ad ſubſcriptiones ſpectat. Deinde adjicit, *poſſe & omnes teſtes uno annulo ſignare teſtamentum.* Ergo primo ſubſcribebatur, deinde & ſignabatur. Qui leges Wiſigothorum in Hiſpaniis ſanxerunt, etiam de illis pragma-

gmaticis fuere qui solebant ordinem omnem insuper habere. Illi quippe *subscriptionem* & *signa* sic semper nominarunt, non signa & *subscriptionem* lib. II. Tit. XV. leg. XII. de Testamentis, *sive qualiter confici vel formari conveniat ultimas hominum voluntates.* In ea lege quater aut quinquies, *subscriptio & signa*, *subscriptor & signator*, *subscriptum & signatum* leguntur. Legum earum auctoritate sæpe & libenter usus est Cujacius, quod in iis omnia ferme essent ex lege civili petita, & sermone Latino conscripta. De alio tamen genere signandi ea esse intelligenda infra dicam. Sed quid tamdiu misellum pragmaticum velut ex furca semianimem pendere patimur? Absolvendus est & strangulandus. Hoc faciet locus ex leg. VII Cod. Qui testamenta. Verba hæc inspice, & crepa, homo pragmatice, vel potius Mule sagmatice: *Quibus omnibus ex ordine peroratis, uno eodemque loco & tempore, sed & tabularii manu conscriptis sub obtutu septem, ut dictum est, testium; & eorundem testium manu subscriptis, dehinc consignatis, tam ab iisdem testibus quam à tabulario, plenum obtinebit robur testantis arbitrium.* Quid his oppones? An & pragmaticum fuisse & ordini non adhæsisse qui hanc constitutionem Iustino conscripsit? Debuit ergo dicere si ordinem recte observasset, *eorundem testium manu signatis, dehinc & sub-*

subscriptis. Sed certè pertinax homo ille fuit qui in eo ordine perseveravit tenendo eadem lege bis aut ter. Sic enim paulo post habet: *Et ubi tenor eorum omnibus innotuerit, elogium ipse suum profiteatur & ex animi sui quæ lecta sunt disposuisse sententia.* Et in fine, *subscriptio sequatur testium, nec non omnium signacula tam testium, prout dictum est, quam Tabularii.* Repetit eadem paulo post, perstando in eodem ordine, his verbis: *Libera potestate concedenda voluntates suas in prædictum modum ordinantibus, chartulam ita subscriptam, ita denique consignatam, cui velint ex testibus custodiendam mandare.* Cui hæc satis non erunt, quid illi possit esse satis nescio. Hoc sciat interim Causidicus non Glossaria hîc Salmasium adjuvisse, nec ea consuluisse ut disceret subscriptionem prius testium in testamentis celebratam, deinde & signa ab iisdem imposita. Ex penitis & puris juris fontibus hoc hausit, quos iste causarum latro sive latrator, non adiit, contentus ea quæ habet duxisse ex fœtidis pragmaticorum lacunis. Sed ut rerum verborumque imperitus est, nec ex glossariorum libris quos legendo contrivit, nec ex legum voluminibus quæ per transennam tantum libavit; duplicis illos generis *pragmaticos* deprompsisse videtur toti antiquitati Romanæ & Græcæ incognitos. Vlpianus leg. IX. de pœnis cum tabel-

tabellionibus eoſdem facit. *Solet*, inquit, *autem ita vel juris ſtudioſis interdici vel advocatis, vel tabellionibus ſive pragmaticis*. An hic noſter, *pragmaticos* appellat eos advocatos qui forum terunt & in cauſis agendis & negotiis tractandis verſati ſunt? ita videtur. Nam & Durandū Speculatorem inter hos pragmaticos recenſet. Alio tamen ſenſu πραγματικοὺς homines cum juris conditoribus conjungit, quos fortaſſe ſic credidit dictos, quod *pragmatica reſcripta* & *pragmaticas ſanctiones* principum conderent. Iſti ſunt quas dicit nec verborum ſono nec ordini rerum ſcribendarum attendiſſe. Alteri vero pragmatici cum ſint toti formularii, quo ordine ſignanda & ſubſcribenda ſint teſtamenta optime ſcilicet norunt. Nam ex horū dictatis, *quomodo ſignarent prius, deinde ſubſcriberent*, jam docendos nos eſſe admonet. Hæc enim ſunt ejus verba quibus claudit Num. XIX. primi hujus libri cacatarum Animadverſionum. Non ſimplici genere imperitiæ peccavit, primum cum *pragmaticos* dixit cauſarum actores. Nec moror Iſidorum qui lib. V. cap. XXII. *pragmaticum* eum eſſe interpretatur qui actor eſt cauſarum & negotiorum, quia negotia *pragmatica* dicantur. Alium eſſe qui cauſas agit *à pragmatico* oſtendit Juvenalis iſtis verſibus Satyr. VII.

Si quater egisti, si contigit aureus unus,
Inde cadunt partes ex fœdere pragmaticorum.

Nec audio Scholiaſten *pragmaticos* ibi *juriſperitos* exponentem, qui negotiales cauſas agunt. Notum ex Cicerone & Quintiliano qui *pragmatici* veteribus dicti ſint. Longe autem majorem inſcitiam oſtendit quod πραγματικοὺς vocari ait qui leges ac reſcripta principum componebant, aut perſcribebant, quia nimirum *pragmaticæ juſſiones* & ſanctiones dicebantur. In leg. x. Codicis *pragmatica juſſio* diſtinguitur à *Principis adnotatione.* Ita vero dicitur *pragmatica* juſſio vel conſtitutio ut *pragmatica* hiſtoria, *pragmaticus* commentarius, quo res exponuntur cum ſuis cauſis, & latius proponuntur. Inde & Servius notat ad VI. Æneid. multos ex ſingulis titulis rerum quas ibi obiter attigit Virgilius, *integram pragmaticam* confeciſſe. Cicero ad Atticum lib. XIV. Epiſt. III. *Tu Tu ſiquid pragmaticum habes, ſcribe: ſin minus, populi* ὑπομνηματισμὸν *& mimorum dicta perſcribito.* Vbi πραγματικὸν de rebus geſtis accipiendum; ſiquid habes rerum aut negotiorum quæ geruntur. Idem Cicero Epiſt. XX. ad Attic. lib. II. *Homines pragmaticus* appellat prudentes & in rerum gerendarum uſu verſatos verſutoſque. Advocatus videtur *pragmaticos* vocare quos vulgo πρακτικοὺς vocant. At niſi inſanit, ſcire debuit aliud eſ-

ſe

se πρακτικὸν, aliud πραγματικόν. Alter hic ejus insanus error est. Nam πραγματικοὶ non vocabantur qui rescripta Principum ac constitutiones formabant, concipiebant ac perscribebant, sed memoriæ magistrorum munus hoc fuit, qui posterioribus dicti sunt *Memoriales*, & in officio erant quæstoris. Is Quæstor Cancellarii sic postea appellati munus in aula obibat sub Imperatoribus. Verum de his alibi. Pro oraculo interim habeamus juris conditores & πραγματικοὺς Advocati, non curare verborum sonum nec ordinem, sed res tantum ipsas, quod prius natura est an posterius vel contra locari debeat parum sollicitos & unice securos.

CAP. XXVII.

Formulam subscribendorum & signandorum testamentorũ antiquam à Guilielmo Durando non esse petendã. An ejus ætas adeo erudita fuerit, ut mores antiquos Romanos ad unguem scire potuerint qui tunc vixere. Quæ de forma subscribendi & signandi testamenti scripsit, ex usu seculi sui scripsisse. Tabularum per ea tempora ceratarum nullum usum fuisse nec voluminum. Distinguenda esse tempora & discutiendas materias de quibus scribitur, quod per imperitiam summam non fecit Heraldus: Hinc miræ ejus hallucinationes.

EXpectabam post refutatas Salmasii rationes & explicationes de ordine subscribendorum & signandorum testamentorum

rum, ut nobis clare, plane pleneque edisſertaret, priſcis Romanis ſignandorum teſtamtntorum uſitatum morem: ſed fefellit me Cauſidicus, qui & multos alios. Cum enim in numerato nihil haberet & de arca ſua non poſſet ſolvere, unum ex pragmaticis ſuis allegavit qui pro ſe ſolutionem faceret. Is eſt Guilielmus Durandus ſpeculator, cujus locum bene longũ & duas paginas occupantem, integrum produxit. Ex quo poſſemus nempe addiſcere formam ſcribendi prius, deinde ſignandi, poſtremo & ſubſcribendi teſtamenti. Luculenter ſic ab eo deſcriptam aſſeverat. Fuit Durandus ille Juriſconſultus ſane celebris, quem pragmaticum vult fuiſſe pragmaticus noſter. Sunt ergo pares. Hic cum anno CIↃ CLXXI volumen illud de jure compoſuiſſet cui titulum fecit *Speculum juris*, ab eo *Speculator* cognominatus eſt, ut nos hic docet pragmaticorum coryphæus. Deceſſit in ætate adhuc florente cum vix annum trigeſimum exceſſiſſet. Vixit ſæculo planè barbaro quod & ipſius ſtilus indicat. Ut juris, quod ad praxin & uſum fori eo tempore vigebat, peritiſſimum fuiſſe concedam, ita antiquitatis Romanæ & veræ legum ſcientiæ prorſum rudis fuit, ut ex hòc ipſo loco quam noſter hìc Juriſconſultus practicus, ſive ut ipſe dici vult, pragmaticus deſcripſit, clare patebit. Quomodo veteres

Romani

Romani teſtamenta ſua ſubſcribere & ſignare conſueverint, numquam ille bonus vir intellexit, quia nec diſcrimen umquam novit Tabularum in quibus teſtamentum ſcribebatur, & noſtræ chartæ. Ne quidem ſcivit quæ differentia fuerit chartæ antiquis uſitatæ, & ejus quæ nunc in uſu eſt. Forma illa quam deſcribit fortaſſean illo tempore quo vixit, locum habuit. Sed ab antiqua & Romana ita diſcrepat, ut nihil ſit magis diſſimile. Hanc vero diſſimilitudinem fecit, præter res alias etiam materiæ formæque diverſitas earum rerum in quibus litteræ ſcribi ſolebant. Si quis enim hodie togã qua veſtiuntur fori advocati, vellet eandem eſſe aſſeverare cum ea toga quęRomanis *togatorum* nomen dedit, non minus erraret, quam qui Tabulas, codices & chartas veterum cum noſtris confunderet. In ea forma teſtamenti ſcribendi, *ſubſcribendi & ſignandi*, quam exhibet Durandus non ullo verbo meminit tabularum ceratarum in quibus ſcribebantur teſtamenta apud Romanos, etiam epiſtolæ, rationes, acta, libelli, cautiones, teſtamenta, chirographa & alia. Quo tempore factũ eſt illud Senatuſcònſultum contra falſarios, cujus meminit Paulus, non aliis tabulis teſtamenta ſcribi ſolebant quam ceratis illis, ut ex ipſis verbis Senatuſconſulti liquet. Ætate Juriſ-

Jurisconsultorum etiã illæ Tabulæ durabant in usu ad scribenda testamenta, sed tamen tum etiam & chartæ & membranæ eundem usum præbebant. Quod & ipsi Jurisconsulti disertè docent, nempe in chartis & membranis æque scribi posse, & valere testamentum ac si in tabulis scriptum esset, nempe ceratis. Sed & *Tabularum* etiam nomine veniebant codices ex pluribus tabellis sive πτςαδίοις membranarum compositi. Sub Imperatoribus autem qui post Constantinum vixerunt, nullum amplius ceratarum tabularum vestigium invenitur. Si *Tabulæ* nominantur, non de his intelligendæ sunt quæ proprie sic veteribus vocabantur, codices nempe ex tabellis ligneis contexti, sed ex membranarum vel chartarum πτςαδίοις, qui hac eadem appellatione *tabularum* vel tabellarum censebantur, quia essent quadrati, ut axiculi vel Tabulæ. Ideo & de testamentis ordinandis leges scriptę à Principibus qui post Constantinum imperarunt, *Charta* tantum meminerunt. Quæ charta multum à nostra erat diversa, compositionis forma & materia. Cum enim nostra possit complicari in varias & multiplices figuras, charta antiqua quod ex philyris junci Ægypliaci tenuibus & exiguis invicem conglutinatis texta esset, non recipiebat plicaturam, sed in volumina convolvebatur, ut pluribus alibi docuit Sal-

Salmasius. Nostra alterius est generis, formæ & materiæ, ex linteis discerptis contusis & in formas inclusis, deinde siccatis. Quod nimirum inventum fuit ab annis hinc circiter sexcentis aut quingentis proditum. Tria igitur hæc tempora distinguenda fuere, sive quatuor potius: unum quo non nisi ceratis tabulis tabellisque utebantur: alterum quo & harum usus fuit & præterea chartæ Ægyptiacæ & membranarum. Chartarum usus Romanis innotuit sub Ptolemæo qui ex consilo Aristarchi Grammatici Romanis primus eas dono misit. Pergamena sive membranæ ab Attalo Pergameno, qui etiam Cratete Grammatico faciente Romam eas misit. Tertium tempus illud fuit quo ceratarum tabularum ratio plane exolevit cum solis chartis Ægyptiis membranisque ad libros & contractus scribendos utebantur. Quod post Constantini ævum omnino obtinuit. Quartum & ultimum, quo quadringentis aut quingentis circiter ab hinc annis, novo chartæ genere in Europa reperto, ea quæ ex papyro Nilotica conficiebatur antiquitus prorsum ab usu recessit. *Chartam lineam* auctores quidam Latini infimi ævi appellant. At *lignea* vocabatur quæ ex papyro Ægyptiaca confici olim solita, ut notat Eustathius ad φ Odysseæ, ξυλοχάρτη appellata vulgo; ὧν ἡ τέχνη, inquit,

ἄρτι

ἄρτι ἀπήλειπται: *quarum artificium nuper abolitum*, introducta nimirũ ex lino vel bombyce chartæ faciendæ arte. Græculorum qui post Constantinũ vixere, hæ sunt observationes; ἀρχαῖοι ἐν ταῖς σανίσι ἔγραφον. οἷον μέχρι τοῦ νῦν ἔνθα γράφονται τὰ τῶν στρατιωτῶν ὀνόματα, ματρίκιον ὀνομάζεται, ὃ σημαίνει πλατὺ καὶ παχὺ ξύλον. *Antiqui in tabulis scribebant. Vnde & usque adhuc in qua nomina militum scribi solent, matricula vocatur. Quod est latum & crassum lignum.* Inde etiam illa sunt Pauli abbreviatoris Festi, verba sive Festi ipsius. *Tabellis pro chartis utebantur antiqui, quibus ultro citroque sive privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Vnde adhuc tabellarii dicuntur, & tabellæ missæ ab Imperatoribus.* Sub Nerone, si verum est quod Suetonius scripsit, ceratis tabulis adhuc utebantur Romani nec ferme aliis, tam ad scripturam privatorum quam publicorum contractuum, & præcipue testamentorum. Nam cum tunc decrevisset Senatus eas tabulas quæ scripturam privati aut publici contractus continerent, ita signari ut ad medium perforatæ in summa margine trajecto triplici lino constringerentur, de solis ceratis illas intelligi post Salmasium supra docuimus. Statuit eodem decreto Senatus, *aliter prolatas tabulas nihil momenti habere*, ut idem Paulus scribit, qui videtur ad illud tempus id Senatusconsul-

tum referre quo lex Cornelia Testamentaria facta est. Certe sub Jurisconsultis ex quibus Digesta compilata sunt, videtur ille mos signandi & jus illud quod introductum fuit illo Senatusconsulto plane abrogatum. Nam testamenta in membranis & chartis scripta valere hi passim asserunt. Quinimo & *Tabularũ appellatione chartas quoque & membranas contineri* responderunt. Atqui Senatus illud decretum de quo meminit Paulus, non alias tabulas designavit nisi in quibus exteriores ceræ, id est signa, fidem interiori servarent. Ex Ovidio tamen constat pluribus locis librorum de Ponto & Tristibus epistolas in charta tum solitas scribi, id est in volumine chartæ. Videntur epistolæ ad longinqua mittendæ in charta tum fuisse scriptæ: quæ vero in urbe ad amicos mittebantur, in tabulis ceratis perscribebantur. Quas & *duplices* vocabant, & *codicillis*. *Lini* porro ubique fit mentio in obligandis & signandis testamentis; & *lini incisi* in aperiendis, simplicis, non triplicis in Jurisconsultorum scriptis. At triplex linum, tria lina sunt, non unum. Præterea foramina illa tabularum per quæ trajicienda erant trina lina, minus convenissent chartis, quia perforatæ & lino ter trajectæ vix potuissent diu integræ permanere, tanta illius temporis chartæ fuit teneritas & tenuitas, præcipue

ejus quæ *Regia* vocabatur. Eo tempore quo ceratarum tabularum usus fuit ad scribendum, *ceras* vocabant ipsas paginas cera inductas. Vnde & *prima cera* & *secunda* in testamentis, pro prima & secunda tabula. Quæ vocabula temporibus Ciceronis & Augusti in usu passim fuerunt & apud auctores illius sæculi occurrunt. In scriptis Jurisconsultorum nusquam apparent. Gajus in Institutionibus ubi agit de substitutionibus & faciendis secundis tabulis, *Extremam paginam testamenti* vocat quæ extrema cera fuisset ævo antiquiore: Item *priorem partem testamenti*, quæ *prima* dicta esset *cera* à veteribus. Neronis tempore hæc etiam appellatio invaluit, cum sancitum tradit fuisse eo imperante Suetonius adversus Falsarios, ut *prima dua cera* vacuæ *signaturis* vel *subsignaturis* ostenderentur. Ex quibus verbis liquet eo tempore vel solum vel præcipuum usum fuisse ceratarum tabularum ad conscribenda testamenta. Eoque & Senatus-consultum illud Pauli de tabulis ceratis perforandis videri debet non alienum esse ab illius temporis consuetudine. Post Constantinum *Tabularum* & *Codicum* æque frequens occurrit in auctoribus mentio ut apud vetustos, sed longe alio sensu. Nam illæ tabulæ non erant amplius ex ligno quadratæ σανίδες, &

cera

cera inlitæ, sed πτςάδια vel ex chartis, vel ex membranis. Codices autem, ex illis ipsis tabulis contexta corpora chartacea vel membranacea. Ex chartis autem frequentius volumina fiebant quam codices, quæ ἐξειλήματα Græci vocant atq; εἰλητάρια, eaq; distinguunt ἀπὸ τῶν πτςαδίων. Duo igitur hæc tantum tunc in usu fuere, non solum scribendis testamentis, sed omne genus litteris & contractibus vel instrumentis tam publicis quam privatis, codices sive tabulæ, & volumina. In Collatione Carthaginensi secunda non plura genera memorantur nisi hæc duo gestis conscribendis idonea, volumina & codices. *Marcellinus vir Clarissimus Tribunus ac Notarius dixit, susceptæ tabulæ ab Ecclesiasticis notariis recitentur. cumq; intra sabanum volumen schedæ membranarum pro parte descriptum, & codices tabularum pariter obsignati judiciariis offerrentur obtutibus; Marcellinus vir Clarissimus Tribunus & Notarius dixit, custodes edicant utrum signa cognoverint. Leo Episcopus Ecclesiæ Catholicæ dixit, cognosco sigillum meum. Marcellinus vir Clarissimus Tribunus & Notarius dixit, Quoniam ab utraque parte impressionem agnitam constat, ea quæ præcepi à Notariis relegantur; Petilianus Episcopus dixit, sic solent testamenta non gesta reserari.* Volumen Schedæ membranarum nominat, convolutum σχεδάριον, εἰλητόν. Quæ σχέδια græcis &

σχεδάρια dicebantur. Nam & in schedis scribebant extemporaneas & tumultuarias commentationes, quæ postmodum emendatæ referebantur in Codices & Tabulas, sive codices tabularum, ut ibi vocantur, id est codices sive corpora ex tabulis, id est πιτταδίοις contexta. Sic accipienda hæc Epiphanii verba in fine librorum de Hæresibus, ὁ τὴν μεταγραφὴν ἀπὸ τῶν σχεδαρίων ἐν πιττάσι ποιησάμενος; hoc est, *qui de schedis in codices tabularum transtulit.* Schedæ quæ Græcis σχέδια & σχεδάρια, chartæ sunt vel membranæ volumina opistographa quibus nondum emendata scriptio mandabatur, aut notis excepta, aut etiam litteris, mox transferenda in codices tabularum. Sic *schedarum volumina à codicibus tabularum* distinguuntur in Collatione Carthaginensi loco supra citato; *Volumen schedæ membranarum & codices tabularum pariter obsignati.* Schedæ volumen σχεδάριον est, codex tabularum πιττάδες vel πιττάδια. Nam tabulæ sunt quæ σχῆμα τῆς πιττάδος habent, sive ex ligno sive ex membrana sint, codices nimirum ex pluribus tabellis compacti, sive πιτζάσι. Imperitus Lojolita perperam reddidit in illo Epiphanii loco, *Qui illud opus è schedis in quaternionibus descripsit.* Imo, *è schedis in tabulas vel tabularum codices transcripsit.* Nam πιτζάδες sunt tabulæ, quadra-

dratæ ex membranis paginæ ex quibus codices componebantur. Isidorus, *Scheda est quod adhuc emendatur, & necdum in libros redactum est.* Cum non facta est μεταγραφὴ ἐν πτυχαῖς. Hæ πτυχάδες dicuntur *paginæ* in Collatione Carthaginensi, *Acta adhuc digesta non esse in paginas*, εἰς πτυχάδια. Pro quo alibi dixit *Tabulas*. *Ex tabulis Notariorum Ecclesiasticorum hac eadem conditio relegatur.* In eodem libro distinguuntur quæ *in Codicibus* descripta sunt, & quæ *in Schedis*. Hæc magnam partem ex Salmasii scriptis mutuati sumus, sine quibus cum nec scribendorum testamentorum ritus apud veteres bene sciri possit, ne quidem intelligi posse certum est, quæ signandorum eorumdem vel subscribendorum ratio fuerit.

CAP. XXVIII.

Guilielmi Durandi barbaries notata & Latinitatis jurisque Romani ignorantia. Chartas pro litteris ab eo dici quæ in membrana scripta sunt: Annulum & sigillum confundi. Subscriptionem modo posteriorẽ eum signis facere modo, priorem. Sigillum characteratum pro annulo habente characterem barbare dici. Heraldi hæc probantis non minorem inscitiam videri.

CVm igitur quæ priore capite explicata sunt, si ignorata fuerint, non recte inveniri possit ratio antiquis se:vata in subscribendis & signandis testamentis, cum ne-

que tu neque Durandus tuus horum ullum ſenſum habueritis, proinde fruſtra ex eo quem ſequeris & probas, quicquam de his certo te pronuntiare poſtulas? Barbariem igitur illius tui pragmatici, infantiam, inſcitiam, tuamque cum illius inſulſitate conjunctam paucis delineare, ſed graphice conſtitui, ut ſciant homines qualis tu homo ſis, quam imperitus omnis antiquitatis & veræ juris doctrinæ, qui totus à pragmaticorum nugis pendeas, quos certum eſt eo ſæculo vixiſſe quo lumen nondum litteris affulſerat, non ſolum humanioribus, ſed etiam juriſprudentiæ. Baldum & Bartolum æque potuiſſes nobis obtrudere, aut Acurſium, quam Durandum, velut idoneos aperiendis his ſecretis juris antiqui, quæ ipſis prorſus incognita fuerunt, non minus quam Durando. Quam confuſe itaque, quam inepte, quam etiam barbare expoſuerit formam ſcribendi & ſignandi teſtamenta, jam faxo hîc videas. Vult primo teſtamentum ſcribi *in membrana bona & ſolida*. Poſtea *chartam* vocat illam ipſam membranam. *Quo facto*, inquit, *plicabitur charta ipſa*. Hoccine Latinum eſt aut antiquum, *chartam* vocare quæ membrana ſit? Idioma illius temporis fuit, quod etiam nunc viget, quo *charta* appellantur omnes litteræ & inſtrumenta. Nonne juriſconſulti omnes inter *chartas* & *membra-*

branas diſtinguunt? Sic ſane ſcribit Paulus lib. IV. ſententiarum de lege Cornelia: *Tabularum autem appellatione charta quoque & membrana continentur.* Vlpianus leg. 1. D. de bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas, de materia in qua ſcribebantur teſtamenta, *ſive charta ſive membrana ſint.* Chartam ſane pro membrana dicere pluſquam imperiti eſt, dictum vero probare, quod hic facit Cauſidicus, non minus aſininum. Nec minus eſt ὀνῶδες, annulum pro ſigno accipere, ut eidem Durando uſu venit in his verbis quæ jam ſupra notavimus. *Debebit unuſquiſque ipſorum teſtium annulum vel ſigillum characteratum ad unam ex chordulis appendere.* Non eſt annulus ſed ſigillum annuli impreſſum quod appenditur chordulæ. Perperam igitur confundit annulum cum ſigillo. Si vero annulum pro ſignaculo accepit, tum male ſigillum illud appellavit, cum *ſigillum* & *ſignum* Latinis idem ſit, & utrumque æque diverſum ab annulo, ut id quod factum eſt ab eo quod facit. Et hoc quidem ad verba pertinet: ad res ipſas vero, quod ſecum ipſe diſſidet, dum primo videtur ſubſcriptionem poſteriorem facere ſignaculo cum teſtator alloquitur teſtes, poſtea ſubſcriptum prius velle quam ſignatum teſtamentũ, cum teſtes ipſi loquuntur; *Ego C. rogatus & præſens una cum omnibus infra ſcriptis teſtibus*, & quę ſequuntur,

tur, *in ipsa ejus pagina utique A.* id est testatoris, *testamento suo mandato manu mea in testimonium me* SVBSCRIPSI ET EAM SIGILLO PROPRIO, *si proprium habet, vel sigello infra scripti* D. SIGNAVI. In quibus verbis apparet *sigillum* ab eo accipi pro signaculo vel annulo contra Jurisconsultorum omnium & Latinorum aliorum auctorum usum, apud quos *signum* & *sigillum* idem, nempe cera quæ annulo impressa fuit, quod κηρόβȣλλον recentiores dixerunt, id est ceream bullam. Inde *Sigilla* recognoscere dicuntur testes & *Signa*, ut in leg. IV. D. qui Testamenta, *ut rogatu testatoris convenire & signa sua recognoscere.* Bullæ sunt vel ad instar bullarum ex cera protuberantes orbiculi vel umbilici quibus annulus vel signaculum imprimitur. Sic impressa *signa* sunt & *sigilla*. At huic magno antiquitatis magistro, & sic etiam placuit Sedanensi Ludimagistro, *Sigillum characteratum annulus est habens characterem.* Idem paulo supra secundum juris ordinem fuisse ait ut testamenta prius signarentur, deinde subscriberentur: ubi sic testatorem ad testes rogatos loquentem facit: *Testibus omnibus præsentibus pure ad hoc adhibitis & rogatis obtuli ab eis secundum juris ordinem* SIGNANDAM ET SVBSCRIBENDAM. Cur ergo infra testes dicunt se subscripsisse & signasse? Certe ille ordo juris

quem

quem prius agnovit inversus est & non verus, cum ex ipso jure jam ostenderimus subscriptum prius, dein signatum testamentum.

CAP. XXIX.

Formam subscribendi & signandi testamenti à Durando speculatore descriptam nihil habere Romani, & à jure & more antiquo alienam esse. De forma secreti testamenti faciendi jure Romano. Ea explicata ex leg. XXI. Cod. de testamentis. Asinina stupiditas Heraldi toto hoc capite traducta.

QVæ porro dicit testator ad testes offerens eis testamentum suum subscribendum & signandum, & quæ testes ipsi pronuntiant in eo subscribendo & signando, ab ipso Durando inventa sunt, ex praxi fori fortasse quæ tunc vigebat, non ex more & ritu Romano. Multo minus ex juris Romani forma descendunt ea quæ observat de ordinatione Testamenti secreta quomodo facienda sit. Nec enim formam antiquam exprimit qualis obtinuit sub anterioribus legibus & Jurisconsultorum ævo, nec eum quæ recẽtius introducta est principalibus constitutionibus, ut repræsentatur in leg. XXI Cod, de Testamentis. Id paucis quoad fieri poterit planum faciemus, & primo quidem de postrema hac agemus. Nam certum est aliam in usu fuisse cum testamenta in tabu-

lis ceratis ſcribebantur, aliam cum in charta tantum ſcribi cœperunt, id eſt in volumine chartaceo. Nam qui *chartam* dicebat eo tempore, non aliud intelligebat quam volumen è charta. De hac igitur ſpecie chartacea intelligenda ſunt verba legis prædictæ, qua ab Imperatore Theodoſio præſcribitur forma faciendi teſtamenti ſecreti, quam Græci interpretes Baſilicorum μυϛικὴν διαθήκην appellant. Tres modos ibi proponit ſcripturæ teſtamenti occultandæ, cum teſtator neminẽ ſcire vult quæ in teſtamento ſuo ſcripta ſunt. *Conſignatam*, inquit, *vel ligatam, vel tantum incluſam involutamque poterat proferre ſcripturam.* In omnibus pro *conſignatam*, legitur *ſignatam*. Et ſane ita ſcribendum eſt. Nam *conſignatum* proprie dicitur quod plures ſimul ſignarunt, ut *conſcribere* eſt ſimul ſcribere. At hic *ſignatum* à ſolo teſtatore accipi debet. De charta convoluta, vel chartæ volumine ea ſunt capienda, vel etiam membrana: nam & volumina ex membranis faciebant. Sed ut plurimum eo tempore teſtamenta in charta fiebant, hoc eſt in chartæ volumine. Scribatur igitur charta à teſtatore quæ contineat ſcripturam teſtamenti quam nolit patere teſtibus. Tota ea pars quæ ſcripturam voluntatis eius habet, convoluta ſignetur vel ligetur. Nihil in ejuſmodi rebus ſignabatur,

batur, quin etiam ligaretur, lino vel filo. Nam ut jam supra ostensum est, supra linum quo constricta erat charta ponebantur ceræ sive bullæ cereæ, quibus imprimebantur signa. Ad volumina quidem chartæ quod attinet ubi totum testamentum scriptum erat & subscriptum, per mediam partem, non in longum sed in latum, id est qua umbilicus erat voluminis, ligabatur & signabatur à testibus. At cum pars tantum superior quæ scripturam μυςικὴν continebat, à solo testatore signanda erat & pars inferior aperta relinquenda in qua testes erant subscripturi, non potuit ita ligari & signari ut per mediam voluminis latitudinem filo constringeretur, sed per ipsam longitudinem filum circumduci debuit, & supra filum posita cera annulo testatoris imprimi. Dicit ergo lex *signatam* vel *ligatam* proferendam esse à testatore. Quod signatum est etiam ligatum intelligi debet, sed quod ligatum erat, non statim & signatum accipi oportuit. Ideo Imperator sancit signatam esse posse vel ligatam eam scripturam. Si nollet signare eam testator, poterat sola ligatura sufficere: si ne ligandam quidem existimabat, inclusam tantum & involutam proferre. Et notanda legis hæc verba sunt, *vel tantum inclusam involutamque proferre scripturam.* Quæ omnino ostendunt de chartæ volu-

volumine intelligi debere. Dum volumen involvitur, ſcriptura quæ in interiore ejus parte continetur, includitur. Vnde *evolvere* pro legere veteribus, quia dum evolvitur volumen, ſcriptura quæ in eo eſt aperitur; at occultatur & includitur dum involvitur. Eo tempore charta non aliter ad ſcribendum parabatur, quam convolvenda dum clauderetur, & evolvenda cum aperiretur. Vnde quod veteribus cum tabularum uſus fuit dicebatur, *ſecundum tabulas*, illo ſæculo quo chartæ tantum uſus fuit, dici ſolebat *ſecundum chartas poſſeßionem dari*, ut Gloſſæ Nomicæ oſtendunt, his verbis Σεκουνδοὺμ κούαρτας, ἢ ἐκ χαρτῶν, ἤγουν τῆς διαθήκης διακατοχή. Vbicunque in jure teſtamenti in charta facti vel chartæ teſtamenti habetur mentio, de volumine chartæ id accipiendum eædem Gloſſæ præcipiunt, Τόδ᾽ ἐξείλημα χάρτης, αὐτὸ τοῦτο χάρτη καλεῖται. At Durandus iſte tuus *Chartam* appellat more ſæculi ſui, quæ membrana eſt. Hodieque enim *chartas* vocamus litterarum vel inſtrumentorum omne genus etiam in membrana ſcriptorum. Hi ſunt tres igitur modi teſtamenti *μυστικοῦ* faciendi, ut teſtator quod in volumine ſcriptum eſt ſignet, ea ratione qua diximus, vel liget: ſi neutrum fecerit, poteſt ſcripturam, ideſt eam partem in qua perſcripſit ſuæ voluntatis teſtatio-

ſtationem, incluſam tantum & involutam proferre : id eſt eo uſque volumen quod ſcriptum eſt involvere, ut omnis ſcriptura ejus incluſa intra volumen lateat, cæteram partem vero quæ vacua eſt & nihil habet ſcriptum, non convolutam relinquere, ſed apertam, teſtibus nimirum ſubſcribendam. Hæc mens eſt illius legis, hæc ſententia, quam ſi dixero involutam hactenus & clauſam omnibus Doctoribus fuiſſe, vereor ne in me incurſet furioſus Advocatus ut in Salmaſium irruit; ſed ego tamen verum dixero. Pro his modis celandæ ſcripturæ teſtamenti vere Romano juri conſentaneis, quid habet ille pragmaticus quem nobis ingeſſit alter pragmaticus Advocatus, qui olim Grammaticus fuit? Nugamenta mera promit tantum ab antiquo jure aliena & tam longe à more Romanorum diſſita, quam ſchola Sedanenſis diſtat à foro Pariſienſi. Vult ſcribi teſtamentum in membrana, quam & *chartam* nuncupat. In ejus ſuperiore parte relinqui ſpatium trium aut quatuor digitorum. In dextero & ſiniſtro latere tantumdem ſpatii. In parte vero inferiori ſupereſſe ſpatium vacuum palmæ, hoc eſt quantum palma digitis extenſis protenditur, *vel circa*. Voluit dicere circiter, ſaltem debuit. Sed has delicias ſermonis cum rebus ipſis æque delicatis pro pabulo grato

ſibi

sibi habeat Causidicus. In medio horum postea spatiorum scribi præcipit tenorem & seriem instrumenti. Quo facto plicari chartam ipsam, ea membrana est, ita quod spatium superius conjungatur cum inferiori parte, & figi ibi tres chordulas. In plicatura vero dextri spatii duas, & sinistri alias duas; sic ut quælibet chordula dúo habeat foramina interiorē litteram non lædentia vel attingentia, quibus chordulis singula spatia & singula conjuncta ligentur, ita qúod interior littera videri vel legi non possit. *Porro de magno illo spatio inferiori vacuo tantum deberi discopertum relinqui quod ibi possint patentes & aperta scribi subscriptiones testatoris & testium.* Ohe, jam satur sum. Tædet barbariei, quisquiliarum, nugarum, ineptiarum, quæ lactucæ sunt labiis & stomacho nostri Advocati dignæ, vel potius cardui & spinæ asinino ejus prandio instruendo idoneæ. Res quidem ipsa ad occultum testamentum faciendum non adeo inepta, nec improbanda pro more qui tunc fortasse obtinuit, sed si cum antiquo & Romano conferatur nihil habet simile. Quo magis stupiditas & inscitia Advocati deridenda est qui triplex linum & trina foramina veterum tabularum ex hoc Durandi loco interpretanda esse statuit. Quasi scilicet linum illud veterũ idem esset cum chordulis Gulielmi, aut quasi de mem-

membrana aut charta amplissimus ordo intellexerit qui perforandas tabulas sanxit, & triplex linum per illud foramen trajiciendū, cum tabulæ illæ ceratæ fuerint & in codicem compositæ. Cum Num. XVIII. Salmasium carperet quod uno in loco tantum perforatas illas tabulas acciperet non tribus locis, falli eum constanter affirmavit. Quo teste aut qua ratione convictum? Quia scilicet Durandus scripsisset de chordulis & foraminibus quæ supra exposita sunt. Sed vide stuporem hominis misere delirantis, & triplex linum antiquarum tabularum cum his chordulis convenire, aut ex his explicari posse putantis. Non enim tres tantum chordulas agnoscit Durandus eo loco, sed septem. Tres quippe chordulas in ea plicatura figi vult qua spatium membranæ superius cum inferiori complicatum conjungitur. In plicatura vero dextri spatii duas item chordulas figendas ait, & in sinistra totidem: ita sunt septem chordulæ. At triplicis tantum lini fit mentio in illo Senatusconsulto. Præterea dicit Durandus quamlibet chordulam duo habere foramina. Sic erunt quatuordecim foramina; sed quæ pro septenis tantum computanda sint. Nam in duplicata membrana sive plicata non plus fuere, sed in replicata eadem erunt quatuordecim. In tabulis vero, de qui-

quibus agitur in illo Senatus decreto, tametsi totidem foramina quot lina agnoscerem, non poterunt esse nisi tria. Salmasius autem docuit & nos post illum confirmavimus, uno foramine in tabulis facto per illud foramen triplex linum trajectum. Vnum quidem foramen per omnes tabulas simul clausas ductum, sed in unaquaque tabula sive pagina suum foramen fuit. Trajectum triplex linum per foramen, & circumductum per latitudinem tabularum in media earum parte tabulas ipsas constringebat & ligabat. Supra linum tabulis stricte adhærens in circuitu imposita erant atque impressa signa. Vnde & *obsignare* veteres Grammatici pro circumsignare positum dixere. Nam *ob* præpositionem in eo verbo significare circum, ut in *obsidere* & *obvallare*. Festus: *Ob præpositio alias ponitur pro circum, ut cum dicimus urbem obsideri, obsignare, obvallare.* Ergo *obsignare* in tabulis vel tabellis obsignatis, idem quod circumsignare, quia cum filum quo signatæ ligabantur circum tabulas duceretur, ipsa etiam signa quæ lino erant superposita, circum tabulas erant posita. An hæc conveniant & paria faciant cum eo signandi genere quod Durandus explicat, interrogo nasum Advocati. In plicata membrana ea parte qua superior ejus pars conjuncta est cum ea parte in qua scrip-

ſcriptura deſinit, tres figuntur chordulæ totidem locis perforata membrana. In lateribus hinc inde binæ chordulæ per totidem foramina trajiciuntur. Dependent illæ chordulæ omnes è duabus extremitatibus ſingulæ extantes. His extremitatibus junctis appenduntur ſigna vel ſigilla. Nihil ſimile in ſignatis veterum teſtamenti tabulis, ſed omnia diverſa ut jam demonſtratum eſt. In tabulis autem ceratis, qualibus plurimum utebantur antiquiores Romani, longe alia ratio fuit occultandæ ſcripturæ teſtamenti, atque in voluminibus chartæ, in quibus ſemper ſcribi ſolita ſunt teſtamenta ſub medii imperii poſt Conſtantinum principibus. Nihil erat hoc tempore facilius quam involvere volumen eo uſque quo tenus ſcriptum fuerat, & ſic ſcripturam includere. Si quis vellet & ligare lino partem involutam, id poterat facere. Si tum etiam teſtatori placebat & ſignare, id eſt ſignum filo imprimere, hoc etiam facile fuit. At in tabulis ligneis quæ ex pluribus paginis ceratis erant compactæ, longe alia ratione opus fuit, ad celandam ſcripturam teſtamenti. Cum enim in prima cera, id eſt prima tabula, nomen primi hæredis ſcriptum eſſet, in ſecunda nomen ſecundi hæredis, hoc eſt ſecundo gradu ſcripti & per ſubſtitutionem ad hæreditatem venturi, non poterat hoc occul-

tum esse subscripturis : ideo cautum sub Nerone, ut *prima duæ ceræ*, hoc est prima & secunda tabula, *testatoris modo nomine inscripto vacuæ subsignaturis ostenderentur*. Ex nomine testatoris inscripto planum fiebat testibus qui subsignaturi erant tabulas, hanc ejus voluntatis esse testationem, in qua ideo & nomen suum inscripserat, ut postea cæteram scripturam quæ nomina hæredum contineret, ibidem exararet. Quod ex eo loco Suetonii plane probatur. Nam sive *subsignaturi* vel *signatores* ibi retineatur, tantumdem est. Postquam enim ostendisset testibus tabulas testamento scribendo paratas in quibus & nomen suum ideo inscripserat, & declarasset iis, has esse tabulas suæ ultimæ voluntatis testes, imo & postquam eas illi subsignassent, nomina hæredum testator in iis scribebat, non palam nec coram ipsis testibus sic ut scire possent quinam hæredes in tabulis scripti forent. Idque etiam colligere est ex leg. XXI. D. Qui testamenta, ubi dicitur, *licere testanti vel nuncupare hæredes vel scribere. Sed si nuncupat*, inquit, *palam debet*. Ergo si scribit, non debet palam scribere, nisi velit testamentum suum testibus innotescere. quod multi tunc factitabant. Sed in eo testamento quod μυστικὸν dicebatur, non palam à testatore nomina hæredum suorum scribi consueverant. *Pa-*

lam

lam autem explicat lex ſupraſcripta, *non utique in publicum ſed ut exaudiri poſſit, & exaudiri autem non ab omnibus, ſed à teſtibus. Et ſi plures fuerint teſtes adhibiti, ſufficit ſollemnem numerum exaudire.* Hæc debent obſervari cum nuncupantur hæredes. Cum vero ſcribuntur, clam teſtibus ſcriptura fieri poteſt. Id etiam liquet eo quo diximus modo factum ex leg. XXIV. D. eodem. ubi habetur: *Ex ea ſcriptura quæ ad teſtamentum faciundum parabatur, ſi nullo jure teſtamentum perfectum eſſet, nec ea quæ fideicommiſſorum verba habent peti poſſe.* Quo loco *ſcriptura ad faciendum teſtamentum parata*, non poteſt videri alia quam de qua loquitur Suetonius, in qua nomen ſuum tantum inſcripſit & teſtibus oſtendit, declarans has eſſe ſui teſtamenti tabulas. Ex ea ſcriptura ſi nullo jure teſtamentum perfectum eſſet, id eſt ſi reliqua ſollemnia juris impleta non eſſent, nec ea quæ fideicommiſſorum verba habent, peti poſſe pronuntiat Juriſconſultus. Hæc igitur in tabulis ſolis locum habuere ex Senatuſconſulto quod ſub Nerone factum eſt, & quod etiam ſervabatur temporibus Juriſconſultorum cum teſtamentum in tabulis ceratis fiebat. In Charta vero aliud obſervari ſolebat. Cum enim in volumine vulgo haberi ſoleret, potuit aliter conſuli teſtatori neſciri cupienti quos hæredes ſcripſiſſet, etiamſi

totam ſuam voluntatem in hæredibus nominandis perſcripſiſſet. Id jam explicavimus. Eadem tabularum & voluminum chartarum differentia ſervabitur in pupillari ſubſtitutione, quam tectam & ſecretam eſſe volebat teſtator, & à ſubſtituto ignorari. Si tabulis res ageretur, quales in uſu fuere priſcis Romanis, in extrema cera ſive pagina teſtamenti, fieri debebat, ut ſentit Gajus in Inſtitutionibus. *Pars illa*, inquit, idem, *in qua ſubſtitutio pupillaris ſcripta eſt, quandiu pupillus annos pubertatis egrediatur obſignata permaneat, & prior pars teſtamenti in qua hæres ſcriptus eſt reſeretur.* Sæpe pupillaribus hujuſmodi tabulis ſuperſcribebat teſtator ne aperirentur. Ait tamen Juriſconſultus leg. VIII. D. Teſtamenta, *Si ſeorſim ſignatas eas reliquerit teſtator quamvis nihil ſuperſcripſerit, Prætorem eas aperiri niſi cauſa cognita non eſſe paſſurum.* Ergo in iiſdem tabulis ita ſubſtitutio pupillaris ſcribi poterat ut etiam ſeorſim ſignaretur; ut prima nempe pagina aperta & reſerata, ſive reſignata, in qua vulgatis ſubſtitutio erat perſcripta, extrema quę continebat pupillarem ſubſtitutionem, clauſa & ſignata permaneret, uſque quo pubertatis annos egreſſus eſſet pupillus. In his itaque tabulis quæ pupillarem ſubſtitutionem habuere, duplex linum fuit, duplicia ſigna, & duæ diverſæ σφραγῖδες, ſive obſigna-

ſignationes. Tabulas igitur teſtamenti in duas partes diviſas & ſeparatas eſſe oportuit, quæ ſeorſim quoque ſignatæ, ut ex Juſtiniani Inſtitutis patet lib. II. Tit. XVI. de pupillari ſubſtitutione, ubi dicit, *eam partem proprio lino, propriaque cera conſignari debere.* Ergo prior pars in qua hæredum inſtitutio & vulgaris ſubſtitutio ſcripta erat, proprium linum & propriam ceram quo conſignabatur habere debuit: item poſterior ſuum quoq; linum & propria ſigna. Iuſtinianus cujus temporibus ſola chartarum volumina in uſu erant ſcribendis teſtamentis, *primas partes* teſtamenti & *priores partes*, *inferiores* vero *partes* & abuſive *inferiores tabulas* quæ *extremæ* erant in tabulis veris *paginæ*, vocat. Diverſus autem fuit ſignandi modus in tabulis ligneis & in voluminibus chartæ. Cum tabulæ ligneæ ſemel ſignabantur, per latitudinem ipſam linum circumvolvi ſolebat, ut patet ex verbis Senatuſconſulti cujus meminit Paulus, ubi dicit perforatas in ſumma margine ad mediam partem tabulas triplici lino trajecto conſtringi. Si vero unæ & eædem tabulæ in duas partes diviſæ ſeorſim ſignandæ eſſent, non per latitudinem cujuſque partis linum circumduci debuit, ſed per longitudinem. Ad eum modum primæ paginæ ligari & ſignari potuerunt, & extremæ ſimiliter ſeor-

 ſim.

sim. In Tabulis ceratis primæ tabulæ fuere & extremæ, quæ si separatæ fuissent & proprio lino ceraque singulæ consignatæ, non aliter id fieri licuit, quam quo dixi modo. Primæ igitur tabulæ quæ vulgarem substitutionem continebant, statim post mortem testatoris aperiebantur. Secundæ in quibus substitutio pupillaris erat perscripta, non nisi post mortem pupilli aut postquam pubertatis annos excessisset. In volumine chartæ si scriptum esset testamentum cum duplici substitutione vulgari & pupillari, quas & duabus separatis ligaturis seorsim signari oportuit, alia via & ratio signandi fuit quam in tabulis. Prima pars,& summa voluminis quæ continebat vulgarem substitutionem,involuta proprio lino,& propriis signis per longitudinem voluminis obsignabatur. Altera verò pars & inferior voluminis in qua substitutio pupillaro convoerat, ab imo & extremo voluminis convolui solebat,&proprio etiam lino constringebatur per longitudinem pariter voluminis & signis propriis impositis solebat obsignari. Sic duo erant volumina conjuncta quamvis ex eadem charta facta, unum à principio, alterum à fine chartæ convolutum. Priore aperto resignato atque evoluto, alterum clausum & signatum & involutum manebat. Volumina ex membrana

ut

ut ex charta fiebant, & in his eadem ratio servata ut in chartaceis. Similiter & Codices membranacei in usu fuere, qui eodem modo ligabantur lino & cera, signabantur ut lignei. Hæc explicanda erant, quia Jurisperitos etiam doctissimos latuerunt.

Cap. XXX.

Formam signandi testamenti à Durando traditam non fuisse Romanam iterum ostenditur. Portentosa Heraldi inscitia qui pro antiqua eam obtrudat. Non minore imperitia obsignare & signare ab eo tanquam diversæ significationis notari. Alia multa observata.

POst prolixum illum Durandi locum citatum, Σκυθικὴν ῥῆσιν dicere liceat, ita barbarismis fœtus est, & moris antiqui jurisque Romani ignorantia multiplici scatet, in hæc verba prorumpit vetus Sedanensis Ludimagister: *Iam vides*, opinor, *Salmasi, quid sit signare testamentum, quomodo signatum fuerit & postea subscriptum.* Immo jam vides, Asine, quantum hęc tua hariolatio à veritate se longe spernat, quam tu sis in his infans, in quibus te magistrum summum & doctorem unicum facis. Quantum ille tuus Durandus ab antiqui juris morisque in signando & subscribendo testamento formulis regulisque aberraverit. Recognosce nunc saltem *plicatam* illam *chartam*, *fixas* in ea

ſeptenas chordulas, *appenſos chordulis annulos*, & alia ſomnia ab illo prodita, tibi probata, quam nihil habeant affine Prætoriis edictis, Juriſconſultorum rationibus, aut Imperatorum cõſtitutionibus. Vel tui illius Durandi teſtimonio convinci potes ſecundum formam ab eo agnitam & deſcriptam nihil magnopere referre utrum ſubſcriptio teſtium præcedat & poſterius ſigna procedant, an utrumque fiat contrarium. Nam ubi teſtator membranam ſuam complicavit cui ſcripturã ſuæ teſtationis ingeſſit, ſeptemque in ea fixit chordulas & ſpatium reliquit in inferiore parte apertum & expoſitum ad ſubſcriptiones teſtium recipiendas, an multum putas retuliſſe utrum ſignarint prius teſtes, ſigillo cujuſque appenſo ad ſingulas chordulas, an ſubſcripſerint? Ideo ſane idem Durandus modo ſigna præponit, modo ſubſcriptiones, ut ante dictum eſt. At in more ſignandi Romano non potuerunt ſigna à teſtibus imprimi niſi poſt ſubſcriptiones eorundem. Nam ſubſcribebant teſtes in paginis interioribus ſub teſtamenti ſcriptura. Signa ipſa in exteriori ſuperficie codicis vel voluminis imprimebantur. Signa ad hoc ſolebant ceræ imprimi & ſupra linum quo tabulę erant ligatę, ut ſic teſtamentum clauſum & obſeratum uſque ad mortem teſtatoris ſervaretur, quod poſt ejus mortem

ape-

aperiri & reſerari demum debuit lino inciſo vel rupto & ſignis ablatis. Sub ſigno igitur fuere ęque teſtium ſubſcriptiones ut reliqua teſtamenti ſcriptura. At in forma Durandina ſola teſtatoris ſcriptura clauſa exhibetur per plicaturam chartæ & chordularum fixionem in omnibus lateribus, quarum extremitati applicanda ſunt ſigna. Subſcriptiones autem teſtium minime ſub ſignis latent, ſed expoſitæ exhibentur, ut in ſpatio illo conſcriptæ quod plicatura non tegit. Cur ergo in tali modo ſignandi teſtamenti non debuerunt ſubſcriptiones ſuas agnoſcere teſtes, ut & ſigna? Nam ſane fraus illis potuit fieri, cũ nec clauſæ eſſent nec ſignatæ, ſed in propatulo poſitæ. Ideo & ſigna apud veterem formam recognoſci oportuit à ſignatoribus, quia cũ eſſent impreſſa in extimo corio tabularum, adulterari ea facile fuit; non idem de ſubſcriptionibus quæ intùs latebant & occultæ erant cum reliqua teſtamenti ſcriptura. In forma ſecreti teſtamenti, quod ab Imperatoribus Theodoſio & Valente proponitur leg. XXI. Cod. de Teſtamentis, teſtator ſignat ipſe prius proprio annulo eam partem chartæ in qua voluntatem ſuam ſcripto expreſſit. Deinde teſtibus adhibitis & rogatis offert eam ſubſcribendam & ſignandam. Ubi teſtes ſubſcripſerant, in eo nimirum chartæ ſpatio quod vacuum à teſtatore re-

lictum erat, tum ea quoque pars in qua ſubſcriptiones teſtium ſcriptæ fuerant, cum reliquo volumine involvebatur, ligabatur ſimul, & ſignabatur à teſtibus. Si quis aliud quid ſe poſſe dicere putat in his obſervatum fuiſſe, prodeat atque id prodat. Nunc audi, Lector, facinus majoris inſcitiæ. Formulam ſubſcriptionis teſtium ex ingenio neſcio quam finxiſſe Salmaſium objicit Advocatus. Quam impudenter & falſo id dictitet, quæ notata ſunt à Salmaſio in lib. de modo Vſurarum teſtificantur. Non enim aliam commentus eſt formã ſubſcribendi ab ea quæ in teſtamento Gregorii Nazianzeni extat, ubi teſtes profitentur ſimpliciciter ſe Gregorii teſtamentum ſubſcripſiſſe ſua manu, abſque ulla ſignandi mentione. Ipſe vero probare eam ſe dicit quam Salmaſius rejecit, quæ propoſita eſt à Gothofredo, quamque adeo veram eſſe affirmat & juri conſentaneam. Credito qui volet huic homini aliquid eſſe juri conſentaneum, ego certe non credam, cum didicerim nihil eum in jure noſſe. Vis hujus rei certam fidem? En accipe. Docet eam formulam à Gothofredo adnotatam veram futuram ſi pro *obſignavi*, dixiſſet *ſignavi*. Ita enim ſcripſit Gothofredus, ſubſcripſiſſe olim teſtes in Teſtamentis, *Ego Lucius Titius ſubſcripſi, & Gaii Seji teſtamentum obſignavi.* Si pro *obſignavi* ille celebris

lebris Doctor posuisset *signavi*, omnia recta forent. Cur istud? quia incomparabilis alter juris doctor & Advocatus Consultans in foro ut loquuntur, Ex sua antiqua Grammatica, aut Glossario, si forte, aliquo inedito, observavit, *obsignare si proprie & accurate loqui volumus, aliud esse quam signare*. Quis Calepinus hoc illum docuit? ex quo veterum glossarum libro hæc hausit? Sed audiamus à Magistro quæ sit harum vocum proprietas ac differentia. *Cum traiecto*, inquit, *lino signa omnia apposita sunt, tunc clausum & obsignatum est testamentum. Quare testis unus signat, non obsignat.* Merito sane Grammaticam in Sedani Schola docuit. Inde hæc sunt dictata. Quam egregia? Numquam putavi hunc hominem esse tam doctum. Ergo testis unus signat, plures obsignant. Cicero vapulet, qui *obsignare epistolam* semper dicit, numquam *signare*. Atqui, ut puto, unus obsignabat epistolam non plures, unum ei signum imponebatur non septem ut in tabulis testamenti. In Epistolis ad Atticum quas in manibus habebam cum hæc scriberem, lib. v. Epist. xix. *obsignaveram jam epistolam*: & lib. x. Epist. xiii. *obsignata jam epistola superiore.* Apud Plautum alibi & in Pseudolo semper legas, *Epistolam obsignatam*, numquam *signatam*. Idem Cicero qui *obsignatam epistolam* solet semper dicere in quibus unum signum

gnum & ab uno qui ſcripſit. *Teſtamenta tamẽ obſignari* in Orationibus ſemper dicit, nec aliter umquam ponit. Quin & *obſignatores teſtamenti* vocat non *ſignatores* in Epiſtolis ad Atticum. In illis obſignatoribus cum ſeptem ſint, qui ſinguli ſignant tamen obſignatores dicuntur. Et pro ſe quiſque teſtamentum obſignant. Quod idem omnino eſt ac ſignare: & fanaticus error eſt hæc velle diſtinguere. Sed addit ex Grammatico pragmaticus; *Nihilominus ſignatum quandoque idem eſt quod obſignatum, uſu ita volente, & qui minus accurate loquuti ſunt, obſignare dixerunt pro ſignare.* Quæ imperitiæ ὑπερβολὴν nullam reliquam faciunt. *Signatum quandoque idem eſt quod obſignatum.* Imo ſemper & ubique, ſi tempora Juriſconſultorum ex quibus Digeſta fuere compilata ſpectemus. Non enim illi aliter loquuntur quam *ſignari teſtamentum* ſeptem ſignis. Vel unicus Pandectarum titulus lectus, Qui teſtamenta facere poſſunt, id oſtendit, & pluribus quidem locis, ſed præcipue leg. XXIII. Si teſtamentum quod reſignaverit teſtator, *iterum ſignatum fuerit ſeptem teſtium ſignis.* Item in leg. VII. D. de poſſeſſ. ſecundum tabulas; *Cum tabulæ teſtamenti plurium ſignis ſignata fuerint.* Vlpianus in Regulis Tit. Quemadmodum teſtamenta rumpuntur, *ſi ſeptem ſignis teſtium ſignatum ſit teſtamentum.* Apud Paulum lib. V.

Sen-

Sententiarum Tit. xxv. *Amplissimus ordo decrevit tabulas adhibitis testibus ita signari.* Pauca hæc è pluribus dicis gratia subnotavi, cum tamen nusquam aliter scribant, cum de signato à pluribus testibus testamento agitur. Et sane nulla in verbo *obsignandi* notio est pluralitatis signantium. Quod enim *ob* præpositionem in eo verbo idem esse quod *circum* notat Festus, fallitur. Etiamsi hoc esset, in lino quod ambitu suo tabulas constringit, etiam singuli testes obsignant. Falsum ergo quod pedaneus Magister hic ait, *qui minus accurate loquuti sunt, obsignare dixisse pro signare.* Si verum dicit homo futilis, Cicero minus accurate loquutus sit, ne de Plauto dicam & aliis auctoribus qui ante Augusti tempora scripserunt, quibus epistola vel unico signo ab uno signata semper dicitur *obsignata*. Igitur à me discat tam grandis natu qui pueros olim docuit, vetustiores auctores, hoc est Augusto anteriores, *obsignare* omni sermone & indifferenter frequentasse de re qualibet pluribus signis aut uno tantùm signo signata. *Obsignatores* similiter appellasse qui postea appellati sunt *signatores*. Apud Ciceronem nusquam reperias *signatores*, sed semper *obsignatores*. In Digestis versa vice *signatores* ubique occurrunt, nullibi *obsignatores*. Ter aut quater *signatores* nominantur in titulo Digestorum, Testamenta

menta quemadmodum aperiantur. Certè & in aliis vocabulis composita ad hunc modum verba lubentius videntur antiquiores in usu habuisse quam simplicia. Ita *obligare* pro *ligare* dixerunt. Apud Plautum, *obliga, obsigna. Ligatas testamenti tabulas* apud Vlpian. legere est leg. 1. D. de bonorum possessione secundum Tabulas, quas priscus aliquis dixisset *obligatas*. Ita *obsacrare* vel *obsecrare* triverunt pro *sacrare*, cui contrarium *resecrare*, id est sacrum vel sacramentum solvere. sic *occludere* veteres magis dicebant, recentiores *claudere*. Atque ita in aliis quæ possem proferre, plurimis. *Ob* autem præpositio non circum ibi significat, sed pro *ad* posita est. *Obsignare* ergo idem est quod *adsignare*, id est signum adponere. Persius ideo maluit dicere, *adsigna, Marce, tabellas*, quam *obsigna*, quod videtur eo tempore jam fuisse obsoletum. Papinianus similiter leg. LXXVII. D de legatis II. *adsignari* posuit pro eo quod antiquiori magis placuisset dicere *obsignari*: *Res quas sub cura sua habuit, adsignari jussit.* De annulo loquitur quem testator custodiæ causa majori natu filię tradiderat. Grammatici observant, præpositionem *ob* antiquos usos esse pro *ad*. Ita Ennium dixisse *obcensos* pro *accensis*. *Ob os* pro *ad os*. *Obigere* pro adigere, *obmanere* pro admanere; apud aliquem manere. Ita ergo *obsignare* pro *adsignare*,

gnare, & ſignum alicui rei adponere. Simplici frequentius uſi ſunt omnes recentiores. Hi aliquando & *conſignare* uſurparunt de eo quod à pluribus uno tempore ſignatur. In Inſtitutis hoc ſenſu invenitur, de pupillari ſubſtitutione, quæ proprio lino propriaque cera *conſignatur*. In Codice aliquot locis ut leg. XXI. Tit. de Teſtamentis. Item leg. VIII. Cod. Qui teſtamenta. Sed apud Juriſconſultos ex quibus Pandectæ compoſitæ ſunt, nuſquam legas. Multo minus apud Ciceronem, quamvis citetur uno loco ex Oratione pro Quintio, ſed ibi cum vitio eſt, cum reſcribendum ſit *obſignantur* pro *conſignantur*. Numquam enim Tullius id verbi uſurpavit pro eo quod eſt ſignare vel obſignare. Nam *conſignare res litteris, & monimentis & memoriæ* ſolet dicere, non *conſignare ſignis*. In Grammaticum me delabi oportuit, ut grammatiſtam quæ neſcit docerem, quæ tamen fortaſſe ſcivit, ſed grammaticæ ſuæ oblitus videtur poſtquam deſtertuit eſſe pragmaticus. Sed heus tu, pragmatice nunc, olim grammatice, priuſquam hinc te miſſum faciam, qui tibi venit in mentem hic meminiſſe *trajecti lini & clauſi obſignatique teſtamenti*? Sic enim dicis, *cum trajecto lino ſigna omnia appoſita ſunt, tunc clauſum & obſignatum eſt teſtamentum*. Pro ſano certe nunc loqueris, & ad te fortaſſe rediiſti. Sed an oblitus

tus es te proxime præcedenti Numero Durandum nobis citare ut ex eo disceremus, quomodo subscriberentur & signarentur olim testamenta? Formam illam veterem luculenter ab eo descriptam dicere? Vbi *trajecti lini* in illis dictatis Speculatoris mentio? Numquid triplex trajectum linum antiquorum putasti idem esse cum septem chordulis Durandi? Non etiam animadvertisti te pugnantia loqui, cum dicis, *post signa omnia apposita clausum esse & obsignatum testamentum*? Atqui in hujus Numeri initio volebas signatum fuisse & postea subscriptum testamentum, idque ex Speculi Durandini inspectione. Nunc vero scribis cum trajecto lino apposita signa sunt, tum clausum esse & obsignatum. Ergo hic ultimus in testamento faciendo actus quo clauditur & obsignatur. Ubi igitur illæ tuæ subscriptiones aut quando factæ? An post clausum & obsignatum testamentum? Ita certe credidisti. Immo etiam signari solitum postquam esset clausum. Sic enim Num. XVII. notasti annulis tantum signari solita testamenta & omnia instrumenta clausa. Vix possunt aliter accipi hęc tua verba. Sed age si subscriptiones sequutæ sunt signacula, quo ergo in loco factæ? Intra an extra? Si nō delirabas, amicule, cum chartam istis conscribillares, certe dormitabas. Nihil gravius dicam,

eam, quia te fuisse amicum aliquando Salmasii fateris.

CAP. XXXI.

De subscriptione Testamenti Remigii explicationes Salmasii defensa. Errores novitiorum juris Doctorum circa subscriptiones & signacula testamentorum veterum notati. Tria in testamenti factione pracipua hoc ordine celebrata, scripturam, subscriptiones testium & signa. Inscitia Heraldi eventilata.

SI defricator est Jurisconsultorum Salmasius, ut eum hic appellas, parce metu bona anima, nihil ab illo viro tibi mali sperandum. Numquam adeo errabit ut te pro Jurisconsulto habeat. Sin ad mulos fricandos descendere non gravabitur & Ventidii munus invadere, tum cave defricatorem. Si cavebis, non tamen vitabis. Cum Salmasius apertis rebus probasset subscribi prius solita antiquitus testamenta quam signari; ideo in testamento Remigii animadversione dignum censuit quod vulgo legitur, *Ego Remigius Episcopus testamentum meum relegi, signavi & subscripsi.* Si ad antiquorum testamentorum formulam hoc exigatur, bene vidit Salmasius non posse subsistere. Nam in illis neque testator neque testes, cum se subscriberent, profiteri umquam consueverunt, quod & signassent. Praeterea ta-

metsi hoc fecissent, non debuit prætermitti *signandi* mentio, cum clausula illa esset testamentorum suprema qua signabantur, postquam nulli amplius actui locus erat, nisi quo resignarentur & aperirentur, post mortem testatoris. Cum hæc ita sint, an fraudi esse debuit Salmasio aut ei vitio dari, si plures rationes excogitavit quibus hunc nodum solveret? An non multis sagittis sæpe in vanum excussis, ultima scopum ferit? Primo conjectaverat Salmasius, illud *subscripsi* ἐπεξηγηλικῶς additum fuisse, quo verbum *signavi* explicaretur. Et sane illis temporibus & longe etiam anterioribus *signare* apud vulgum idem erat quod subscribere. Vidi & multos hoc tempore qui in Chirographis cautionibus ita ponunt: *Ego subscriptus & subsignatus*. Tu dicis hac conjectura nihil posse fingi stultius. Tua stultitia, ὦ μωρογέρον, ut sic tibi videretur fecit. Ratio quam allegas stultissima & te digna. *Quasi*, inquit, *non fuerit facilius delere quod scriptum erat obscurius, maxime in subscriptione ubi nihil esse debet inutile*. Quam stolidus sis ac stupidus hæc indicant, atque etiam quam ignarus qui nescias in hodiernis actionum formulis verba plura interdum poni idem significantia: nec secus in antiquioribus, ut ex formulario Notariorum Græco cuilibet potest patere quod in Bibliotheca Regia ser-

ſervatur. Poteſt & γλωσσηματικῶς adſitum ab aliquo videri alterutrum vocabulum, ut Gloſſatoris ea ſit explicatio: Et quis neſcit illo tempore quo Flodoardi libri ſcripti ſunt, in quibus teſtamentum illud Remigii extat, *ſignare* uſu frequentatum pro ſubſcribere? Quinimo ipſius Remigii ſæculo non aliter hæc vox uſurpata eſt. Aſcendamus ulterius vel ad Hieronymi ætatem, ſic in uſu eo tempore vulgi fuit, ut jam tibi ſupra oſtendimus. Nec alia nunc notione uſurpatur Europæis ferme omnibus, non ſolum quorum lingua tota Romana, ſed etiam barbaris quæ ex parte minima tantum Romanæ ſunt. Quid igitur veriſimilius quam ſciolos infimi ſæculi cum verbum *ſignavi* eo ſenſu in libris legerent, gloſſam addidiſſe qua exponerent id non acipiendum pro ſigillare, ut olim accipiebatur, ſed pro ſcribere? Quid ſi quod etiam Salmaſius poſuit, utrumque ipſe auctor adſcripſit, cum *ſignare* dubiæ tum eſſet ſignificationis? Certe reliqui teſtes qui in eodem teſtamento ſubſcripſere, nihil plus dicunt quam ſeſe ſubſcripſiſſe. Si ſtulte ita interpretatus eſt, non diu in illa ſtultitia manſit. Nam tribus ab hinc paginis aliam interpretationem attulit. Quod argumentum eſt non pro certa habuiſſe quam prius produxit. At inepte argutaris ſive cavillaris potius, cũ priorem expo-

tionem ad ſcripſit Salmaſius, non adjeciſſe dubitandi ſignificationem. Quaſi non potuerit poſteą de ea dubitare, quia cum de priore cogitavit, veram etiam exiſtimavit. Poſterior interpretatio Salmaſii firmatur etiam more tunc temporis recepto, quo teſtamenta & alia inſtrumenta ſubſcribebantur ſimul eodem loco & eodem tempore ac ſignabantur ſive ſigillabantur, affixo in imo chartæ vel membranæ ex cera ſigno juxta ſubſcriptionem. de quo paulo poſt. Sed quid tandem Papinianus noſter? Quid acumine ſuo dignum invenit, quo hanc difficultatem enodaret? *Bonus*, inquit, *Salmaſius videre non poterat quomodo teſtamentum ſignaretur prius quam ſubſcriberetur, nec ad eam rem quicquam Gloſſaria eum juvabant.* Sed bonus ille Salmaſius hoc reſponſum per me improbo Heraldo remittit, ſe videre non potuiſſe quod nuſquam fuit. Nec invidere illam perſpicacem mentis aciem homini oculatiſſimo qui videat etiam quæ non fuerunt. Scurrile etiam dictum hoc ejus de Gloſſariis exerto cachinno cum id legeret, irriſiſſe. Nam quis, ô Grammatice Sedanenſis, quis plura quam tu ſe contriſſe oſtendit. gloſſaria? Quis citavit ea frequentius? Quis eorum auctoritate uſus eſt ſæpius? Teſtantur hoc & clamant quæcunque publici juris feciſti ſcripta, etiam quæ de jure. Omnes eorum

eorum paginæ locis è Glossariorum libris petitis, repletæ sunt. Etiam in hac Animadversionum Volusiana charta cum nobis explicare velles quo sensu adverbium *simul* apud Latinos sumi soleret, Onomastica & Glossaria te consuluisse professus es. Sed dic mihi, ὦ γλωσσοσυῤῥαπτάδη, an glossaria te ipsum docuerunt Testamenta olim prius signari solita quam subscribi? Nam certe Jurisconsultorum veterum libri id te docere non potuerunt. Vnde ergo hanc hausisti doctrinam? Ex speculo Durandi. In eo vidisti quod non erat, & inde te vidisse retulisti quod non videras. In illo quippe speculo utrumque potuisti animadvertere, & signatum prius quam subscriptum, & subscriptum prius quam signatum testamentum. Certe utrovis modo potuisse subscribi & signari, aut signari & subscribi secundum formulam quam præscribit, si quid vidisses, videre potuisses. Sed cur non per te vidisti quod jam supra tibi videndum objeci, & clarius quidem quam per speculum Durandinum, subscripta prius more & jure Romano fuisse olim testamenta quam signata, unico loco leg. VIII. Cod. Qui testamenta facere possunt, ubi mentio diserta extat, *testamenti testium manu subscripti, dehinc consignati.* Hæc sunt Glossaria, si nescis, ô improbe nebulo, ex quibus Salmasius

didicit, quod ignorasti, subscriptionem in testamentis faciendis præmissam fuisse actui signandi. Quid ad hoc responsurus sis, impatienter expecto, & an ulla Glossaria te ex isto luto sint expeditura quo te ignorantia tua demersit, & pertinacia tua te immersum detinet. Tam furiose confidens es in utroq; ut in Elencho sectionum primę tuæ Animadversionis Num.XII. proscribere non dubitaris, *Vesanam & furiosam Salmasii arrogantiam, Iurisconsultos nescisse quid esset signare testamentum, scribere ausi, pari ignorantia pensatam.* Nunc placide & sine iracundia dispiciamus ac disceptemus utri ex vobis conveniat illa furiosa & vesana arrogantia pari ignorantia pensata. Adside istic, ego ex adverso sessibulum mihi capiam. Iam consedimus. Dic mihi ergo primum an tua dissideat sententia de signando & subscribendo testamento ab opinione novitiorum Doctorum? Idem tecum illos sentire dices. Optimum est, & jam id significasti cum à Speculatore propositam signandi & subscribendi testamenti formam pro antiqua & Romana nobis obtrusisti. Atqui scire debuisti Durandum in illo speculo juris Actionum formulas ad temporum suorum usum accommodasse. At, inquies, eædem tunc fuere quæ olim usitatæ Romanis. Bene est. Ergo & in charta pariter complicata

scri-

ſcribebantur teſtamenta apud Romanos veteres ut apud Narbonenſes tempore Durandi. Septem chordulis ad latera membranæ transfixis claudebantur, ad ſingulas chordulas appendebatur ſigillum unum. Septem illæ chordulæ pro lino poſſunt accipi, quo legimus fuiſſe tabulas teſtamenti ligatos in jure priſco. Lino illo inciſo reſignari & aperiri ſolita teſtamenta non ſolum in Digeſtis, ſed etiam in Codice occurrit leg. penult. de Teſtamentis, ubi mentio habetur teſtamenti, *quod legitimo modo conditum, ſeptemque teſtium ſigna habens, poſtea fortuito caſu, vel ipſius teſtatoris opera, lino toto vel plurima ejus parte inciſa in ambiguitatem incidit.* De lino uno cum hæc ſint intelligenda ſupra quod impoſita & impreſſa ſigna forent, ut factitatum olim docuimus, non uno loco id poterat incidi. Sane vel una parte ſi inciſum eſſet, aperiri potuit teſtamentum. An ergo linum unum de ſeptem chordulis aliquis poſſit interpretari, niſi tali pecuina ſtoliditate & ignorantia, ex te quæro. Apud Marculfum in formulis, teſtamenti poſt mortem aperiendi fit mentio lib. II. cap. XVII. *Recognitis* prius *ſigillis, & inciſo lino ut Romanæ legis decrevit auctoritas.* Qui ſeptem chordulas reſolverit vel inciderit quibus trajectæ erant membranæ teſtamenti tempore Durandi, an linum tabularum incidiſſe

potuit videri? In Institutis Iustiniani tabulas pupillaris substitutionis *proprio lino* & *propria cera* consignari oportere traditur. Hoc est ut Græce reddidit Theophilus ἰδιαζούσῃ λίνῳ. An *linum* illud *proprium* de septem chordulis intelligi debet aut potest? Senatusconsultum sub Neronis imperio factum decrevit ut linum triplex per tabulas perforatas trajiceretur in signandis tabulis & supra linum quo tabulæ constringebantur inpositæ ceræ signa imprimerentur. An appensa chordulis signa, ut in formula Durandi, eadem videri queunt cum impositis lino quo tabulæ ligatæ sunt? An linum quo constringebantur tabulæ ligneæ, idem fuit cum septem chordulis quibus in circuitu oræ membranę complicatæ cohibiliter Durando junguntur? Franciscus Connanus in commentario Iuris Civilis lib. IX. cap. II. de testamento prætorio notavit primum impressa signa fuisse *tabellis*, tabulas debuit dicere, nam *tabellas* Romani dixere de codicillis epistolaribus, non de codicibus testamentariis; *postea Neronem voluisse ut lino appenderentur*. Locum deinde subjicit Suetonii, quò dicitur, tunc primum adversus falsarios repertum fuisse, *ne tabulæ nisi pertusæ ac ter lino per foramina trajecto obsignarentur*. At nulla in his verbis appensorum lino signorum nota nec vestigium. Simpliciter tan-

tantum dicitur, ut tabulæ pertusæ, id est perforatæ, obsignarentur lino per foramina ter trajecto; hoc est, ut triplici lino ducto circum tabulas, & per foramina, quæ in summa margine erant facta, trajecto, signis supra linum impositis obsignarentur. Quod explicat clare Paulus in lib. Sententiarum ad Leg. Corneliam testamentariam, ubi diserte scribit ex sententia illius Senatus decreti tabulas ita debere signari, *ut in summa margine ad mediam partem perforatæ triplici lino constringantur atque impositæ supra linum ceræ signa imprimantur.* Linum quo constringuntur & colligantur tabulæ, non potest laxum ita videri, ut dependeat ulla ex parte. Sed nec signa illi lino appensa possumus imaginari, quæ supra linum ipsum stricte tabulis inhærens imponebantur. Non igitur ut stultè putavit Connanus, hoc novum tum ab illo Senatusconsulto introductũ est ut signa lino appenderentur, cum antea tabulis ipsis imprimerentur, sed cum ante illud decretum amplissimi ordinis unico lino tabulæ ligarentur & simpliciter circum tabulas linum duceretur, tunc sanxit Senatus, ut triplex linum pro simplici fieret, & foramine in tabularum margine facto ad mediam earum partem, per illud foramen triplex illud linum trajiceretur & circumvolveretur constrin-

gendis tabulis. Subjungit Conanus. ut ſciremus quali modo putaverit appenſa ſigna lino teſtamenti; *quod de lino dicit Suetonius ſimile eſſe quod hodie fit in diplomatibus Regiis, quas chartas appellamus, in quibus ſigillum Regis ſerico filo imponunt.* Iam tenemus qualis Juriſconſultorum novitiorum fuerit ſententia de teſtamenti ſignandi forma, non aliam nimirum Romanis uſitatam fuiſſe, quam quæ hodie viſitur in diplomatis Regiis, in quibus ſigilla filo appenſa ſunt. Hoc idem credidit Durandus cum tradit unumquemque teſtium in ſignando, debere ad unam ex chordulis appendere ſuum ſigillum. Dic tu, redivive Trebati, poſt iſtos omnes quæ tua ſit ſuper his opinio? Vtrum impoſita cenſes & impreſſa lino fuiſſe ſigna, an vero appenſa? Appenſa, inquis. *Nam vidi non paucos contractus ita ſignatos, quorum nonnullis ſignatorum ſigilla appenſa adhuc extabant, quædam prorſus integra.* Inde & colligere te ais Num. XVII. non ſolum teſtamenta, ſed & cæteros contractus ita olim ſignatos, & morem hunc priſcum ac Romanum diu duraſſe, & ad noſtra uſq, tempora. Jam vides ex his & ſentis, niſi aſininæ prorſus es ἀναισθησίας, uter veſtrûm veſaniore ac magis furioſa laboret arrogantia & inſcitia, Salmaſiuſne qui dixerit Juriſconſultos Neotericos neſciſſe quid eſſet ſignare

ſignare teſtamentum,an tu qui id ſcire cum tuis Doctoribus præſumpſeris, quod omnino ex his quæ jam docui te conſtat ignoraſſe. De ſubſcribendi & ſignandi actibus, uter præceſſerit cum etiam oſtenderim te non eſſe ſapientiorem tuis magiſtris, fatearis pariter oportet te veſania pluſquam tralaticia vexari, qui id auſus ſis carpere quod te neſcire intellexiſſes ſi ſanus fuiſſes. Affirmare non dubitaſti ſubſcriptionem poſteriorem fuiſſe ſignatione. At tuus ille Doctor, cujus in ſpeculo ſi te diligenter inſpexiſſes, aſinum pro Heraldo vidiſſes, alias ſubſcriptionem anteponite, alias ſignandi actionem: ut videatur velut in bivio ancipitem ſtetiſſe, quia in leg. XXI. Cod. de Teſtamentis, uno loco ſubſcriptio videtur poſtponi ſignaculis, in aliis quatuor ſubſequentibus ſignatum teſtamentum poſt ſubſcriptum memoratur. Eadem hæſitatio ab eadem cauſa alios etiam Juriſconſultos magni nominis in ambiguo tenuit, ut prorſus definire nequiverint, utrum ſubſcriberetur prius an conſignaretur teſtamentũ. Duarenus inter eos occurrit. Is commentario in Titulum Codicis Qui teſtamenta facere poſſunt, ſcribit, tertio ſubſcriptionem teſtium eſſe neceſſariam. Teſtatorem autem tabulas clauſas complicatas offerre teſtibus præſentibus & à ſe vocatis ut eas tabulas obſignent

ſignent & in illis tabulis ſubſcribant. Quibus verbis videtur ſubſcriptionem poſteriorem facere obſignatione. Contrarium mox ſignificat in his quæ continuo ſubjunxit ad hunc modum; *Quarto poſt ſubſcriptionem neceſſaria eſt teſtium obſignatio, ut dicitur hic in dicta lege Conſultiſſima.* Hotomannus in libro de partitionibus Juris cap. XXI. conſignatum prius innuit à teſtibus teſtamentum, deinde ſubſcriptum. Mitto alios qui non meliora attulerunt. Horum tu dictatis temere aſſenſus es. Ut reliquæ oves ovem ſequuntur quæ prior in aquam ſe projecerit, ita tu aſellus bonæ mentis errandi duces ſectatus es in aliis longe te doctiores, ſed in hoc more explicando nihilo intelligentiores. Si pari diligentia Codicem tuum evolviſſes & Novellas ſequentium Imperatorum, ut veterum Gloſſariorum libros ſtudioſe nocturna diurnaque manu verſaſti, æque ex illis didiciſſes, ſignandi actum poſt ſubſcriptionem teſtium fieri olim ſolitum, ut ex gloſſariis nos docere hîc inſtituiſti, *ſimul* Latinorum idem eſſe quod Græcorum ἅμα. Sed quoniam flecti non potes, ego te, ſi potero, frangam. Præter legem Codicis quam ſupra protulimus, Novella XLII. Leonis, diſerte etiam demonſtrat ſubſcriptionem ante ſigna fieri ſolitam. Tria jure quod olim apud Romanos obtinuit, concurrere debuiſſe

buisse ad consummationem perfecti testamenti ibi dicit, *scripturam*, *subscriptiones*, & *signa*. Hoc ordine non solum enumerat ut facta fuere, sed etiam eodem ordine ita fieri debuisse, ut recensentur, quæ ibidem narrat, ostendunt. Nempe scripturam esse testem voluntatis ejus qui testamentum fecit. Ergo prior est ordine voluntas testandi quam scriptura testamenti, quæ eam declarat. Testium deinde subscriptiones sinceritatem scripturæ adtestari dicit. Subscriptiones itaque quæ scripturam testamenti firmant, ea posteriores esse oportet. Postremo signa subscriptionibus fidem præbere ait; *αἱ σφραγῖδες ἀξιοπιστίαν παρεχόμεναι ταῖς ὑπογραφαῖς*. Ergo signa subscriptionibus necesse est videri posteriora. Hoc ipsum est quod in Senatusconsulto sub Nerone facto dicitur, *Exteriorem ceram interiori fidem servare.* Nam subscriptiones interioris scripturæ partem faciebant, quæ in cera exarabatur. At exterior cera signorum fuit supra linum quo tabulæ erant ligatæ impressorum. Locum ipsum integrum ex Novella illa Leonis adducam, quia paulo corruptior in Græcis cubat. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων προσ-τίθουσι τὴν ἔγγραφον διαθήκην, εἰ μὴ πάντα ὁμοῦ συνέλθῃ εἰς τελείωσιν αὐτῆς, γραφὴ ἡ μηνύει τὴν βούλησιν τοῦ διαθεμένου, καὶ μαρτύρων ὑπογραφαὶ ταύτῃ μαρτυροῦσι τὸ γνήσιον, καὶ

σφρα-

σφραγίδες ἀξιοπιςίαν παρεχόμεναι τῆς ὑπογραφαῖς, εἰ μὴ ταῦτα ὁμοῦ συνδράμῃ, πρὶν ἢ ἐξ ἀνθρώπων γένεσθαι τὸν τὴν διαθήκην, ἀκυροῦσθαι αὐτήν. *Cum hac ita se habeant, pracipiunt testamentū quod scripto fit, nisi hac omnia simul conveniant ad ipsius consummationem,* Scriptura *qua voluntatem testantis significat:* Subscriptiones, *qua scriptura veritatem adstruunt:* Signa, *qua subscriptionibus fidem præstant, nisi inquam hac concurrant priusquam è vivis excedat ille cujus testamentum est, irritum esse ac nullum.* Et paulo ante testamenti quod scripto conficitur, firmitatem in his tribus consistere eadem Novella statuit, in scriptura, in testium subscriptionibus & signis. ἡ μὲν τῆς ἐγγράφου κύρωσις ἐν τῷ τὴν διατύπωσιν ἀπαρτισθῆναι, καὶ τῶν μαρτύρων ὑπογραφαῖς, καὶ τοῖς σφραγίσμασιν. Quid tu ad hæc, ô Causidice? Quam causam dices, ne tu indoctissimus omnium tuæ farinæ hominum videaris? Hiabis, sed frustra. Certe ringi potius tibi dabitur quam hiscere. Sanxit porro ea Constitutione Leo Testamentum ratum futurum tametsi neque subscriptiones testium neque signacula haberet, si modo sufficiens numerus testium adfuerit. Vident jam omnes, non enim curo quid ipse videas, non posse ea verba ex testamento Remigii *signavi, subscripsi* ex juris Romani quæ in subscribendis prius, dehinc & signandis testamentis tenuit,

tenuit, consuetudine posse explicari, nisi ὕστερον πρότερον admittatur. Præterea extra omnem dubitationem est, numquam vel testatorem vel testes in scribendis testamentis mentionem fecisse quod signavissent. Quod esset & absurdum simul & falsum: Cum signa post omnia imprimerentur ad extremam testamenti clausulam in hoc factam ne sic clausum & obligatum obsignatumq; testamentum posset aperiri nisi à morte testatoris & præsentibus testibus qui signaverant iisdemque signa sua recognoscentibus. Remigius autem eo tempore mortuus est quo mos jusque Romanorum in subscribendis & signandis testamentis in Galliis tenuit. Mortem quippe obiisse fertur circa annum DXXX. Qui subscribere nollet Salmasianis conjecturis, viderit an verius sit id esse interpretandum ex mystici Testamenti ratione, in quo testator eam partem chartæ quæ scripturam continebat involutam & ligatam signabat, deinde vacuam à scriptura ipse cum testibus subscribebat, quæ postea simul cum priore parte convolvebatur & septem testium signis signabatur. Ita potuit dicere Remigius, *Signavi & subscripsi.* Sed ne hoc quidem satisfacit. Nihil enim causæ cur istius signandi modi debuerit in subscriptione testator meminisse. Solebant eo tempore Christiani

ſtiani cum ſubſcriberent inſtrumenta contractuum, crucis ſignum primo effingere, deinde ſe ſubſcribere. Hujus moris mentio in Novella Iuſtiniani LXXIII. quomodo imperiti litterarum ſoleant inſtrumenta componere; his verbis Iuliani Anteceſſoris: *Sed & teſtes non minus quinque ſcientes eum imperitum litterarum & ab eo cogniti, & poſtquam imperitus vel ſanctam crucem fecerit, vel paucas litteras, unus ex iiſdem quinque teſtibus pro eo ſubſcribat.* Imperatores Conſtantinopolitani manu ſua in fronte bullæ tres cruces exprimebant, ad confirmationem ejus, ut apud Phranzen legere eſt. *Signare* autem pro crucis ſignum facere veteres abſolute dixiſſe notum eſt. Non tamen hoc mihi probatur. Nam & teſtes omnes qui ſubſcribunt in eodem teſtamento, idem feciſſent ac dixiſſent. Atqui adnotant tantum ſe ſubſcripſiſſe. Aliud igitur latet. Non enim nunc acquieſco alteri Salmaſii conjecturę de more id explicantis quo ſoliti ſub ultimo imperio fuere ſigillum ſuum in contractibus ad imum chartæ ſimul apponere & ſubſcriptionem. De quo ſequenti capite tractabitur. Sed more ac jure Romano factum illud teſtamentum Remigii liquet. In ejuſmodi teſtamenti factione ſolebat teſtator non ſolum primus ante omnes teſtes ſubſcribere, atque hoc ipſum declarare, ſed

etiam

etiam dicere quod relegisset & probasset omnia quæ in testamento suo scripta forent. Ita enim in testamento Gregorii ipse Gregorius subscribit, ἀναγνοὺς τὴν διαθήκην καὶ ἀρεσθεὶς πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις, ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ. Scriptum à se vel ab alio testamentum suum relegebat testator coram testibus, agnoscebat & approbabat quæ in eo erant scripta & subscribebat. Tria igitur in subscriptione testatoris requirebantur, relectio, approbatio vel agnitio scripti, & subscriptio. Eaque omnia profiteri simul se fecisse in subscribendo debebat. Vnde verisimile est & plus quam probabile, scripsisse Remigium: *Ego Remigius testamentum meum relegi, agnovi, subscripsi.* Pro illo *agnovi* perperam *signavi* ab imperitis librariis repositum prorsus mihi constat, quibus verbum illud *agnovi* minus fuit eo sensu notum. Ex more qui numquam fuit vulgatam velle lectionem tueri, plane est, ut rabulæ suas voces reddam, laterem lavare, qui & scire debuit ex his quæ observata sunt, quare & quomodo testamenta subscriberētur prius, deinde signarentur, id est, lino ligarentur & signis lino impositis atque impressis clauderentur. Vnde apud Iustinianum in Institutis, *proprio lino propriaque cera signari* dicuntur pupillaris substitutionis tabulæ. Cujacius in Paratitlo ad Titulum Digestorum,

Qui testamenta facere possunt, signa post subscriptiones nominat, ubi sollemnitatis meminit ejus quæ *consistit in testium numero ac subscriptionibus & signis*. An ille ex eo genere pragmaticorum fuit, quos Causidicus dicit non attendisse ordinem? Wesenbecius quoque ad eundem titulum *subscribendi* prius mentionem facit quam *signandi*. Sine dubio & iste ὕστερον πρότερον commiserit, si fides Rabulæ Parisiensi. Sed nulla ei fides, juris utpote ignorantissimo, quod illi perfecte calluerunt. Cæterum aliquomodo ei ignoscendum reor. Ignorantia peccavit. Cum Ludimagister erat, nihil nisi glossaria Grammaticorum tractabat. Vbi cruda juris studia in forum detulit, & rabulariæ se addixit, non vacavit ei legere alios auctores præter pragmaticos. Et isti sunt quos dicit parum adhærere ordini, & res tantum ipsas curare. Susque deque igitur habet cum suis illis pragmaticis, utrum prius signentur an subscribantur testamenta. Verborum sonos etiam non attendit. Nunc igitur audiat merito suo bipedum ignorantissimus simul atque impudentissimus.

CAP.

CAP. XXXII.

Explicata Remigii testamenti subscriptio. Salmasiusque defensus. De more signandi Romano antiquo quam diversus fuerit ab instituto sigillandi recentiorum quod Barbari introduxerunt. De variis sigillorum generibus. In utroque signandi vel sigillandi modo subscriptionem ante signum vel sigillum fieri solitam. Heraldi imperitia passim patefacta.

MAximum hoc imperitiæ argumentum in eo qui se pro perito veterum morum haberi postulat, dum tempora confundit & mores, resq; quæ pro temporibus variarunt, non discernit. Omnia eadem nunc fiunt quæ olim facta sunt, sed plura modo diversio. Scripserunt antiqui, & nos scribimus. Sed alia materia illi & forma libros habuere, aliis etiam instrumẽtis scribendi usi sunt. Stilis quippe ferreis exarabant litteras in cera, vel tabulis cera inductis. Calamo etiam, id est harundine, non penna avium chartas notarunt. Et chartas quidem dissimiles nostris, ex alia materia factas, alio modo claudendas. Convolvebantur, non complicabantur. Cera utebantur in obsignandis Epistolis & claudendis. Nos quoque ceram in colligandis litterarum fasciculis & signandis usurpamus, sed alterius generis. Ex lacca fit Indica, & cera vocatur Hispanica. Qui sigilla veterum putant eadem

fuisse cum nostris, nihil aliud illis superest, quam ut ceram quoque Hispanicam ad eam rem antiquos adhibuisse dicant. Certum quidem est ad eam propemodum formam qua hodie epistolas claudimus & lino constrictas sive filo, superimposito ex cera sigillo obsignamus, ad antiquum Romanũ tabulas signandi morem accessisse. Sed insanum & infinitum in modum hallucinantur qui sigilla appensa filo, vel funiculo ex chartis pendentia, ut habentur hodie in diplomatibus regiis, referunt ad pristinã signandi Romanorum consuetudinem. Nihil potest singi aut dici stultius. Qui diceret scuta & insignia armorum quibus hodie nobilitas ab ordine plebeio discernitur, eadem esse cum stemmatibus & imaginibus quibus olim generosi ab ignobilibus distinguebantur, non minus erraret. Plus quippe discriminis est inter hanc sigillandi rationem & illam antiquam, quam inter stemmata Romæ nobilium, & nostrorum scutifera insignia. Signa quæ contractibus qua privatis qua publicis olim imponebantur, annulo fiebant signatorio. Annuli illi non majores erant quam ut digito gestari possent. Non dispariles sunt, quibus hodie epistolæ ligatæ signantur, gemma vel signaculo non ampliore quam quod annulo digitis portando convenit. Sigilla vero quæ appen-

appenduntur funiculis, non ab annulis signatoriis imprimuntur, sed ab impressis grandioribus & ad hoc factis. *Tympana* vocat Robertus Montensis in supplemento Sigeberti: *Ad hujus autem donationis & concessionis nostræ memoriam & inviolabile firmamentum, Præsens privilegium per manum Alexandri notarii nostri scribi & bulla aurea tympano impressa roboratum nostro sigillo jussimus decorari.* Græci extremo imperio τυπωτήριον & βουλλωτήριον appellarunt: Antiquiores σφραγιστήριον, Latini *signaculum*: Vt & ipsa sigilla hoc instrumento impressa βοῦλλας, ex Latino *Bullas*. Ita enim vocavit infima Latinitas hujusmodi dependentia sigilla *Bullarum* nomine, quia & bullæ formam haberent & eodem modo dependerent ex chartis, ut illæ ex pectore prætextatorum. Nam veteribus Romanis *bulla* dicebatur aurea, quod insigne erat puerorum, *quæ dependebat à pectore*, ut notat Festus. *Bullæ* etiam dictæ protuberantia ad instar bullarum ornamenta quæ in cingulis fiebant. Virgil.

Euryalus phaleras Athamantis & aurea bullis
— Cingula.

Occurrunt & alibi *aureæ in cingulo bullæ* apud eundem, id est cingulum quod aureas bullas habebat. Ομφαλοὺς Homerus vocavit hoc versu.

 Ἐν δὲ

Ἐν δέ τοι ὀμφαλοὶ ἦσαν ἐείκοσι κασσιτέροιο.

Eustathius interpretatur voce sui temporis βέλλας. Similia his bullis fuere sigilla quæ tunc chartis ac diplomatis affigebanbantur & appendebantur. Nec cereas tantum usurparunt, quæ & κηρόβελλα unica voce nuncupata sunt, sed etiam aurea, quibus nomen χρυσόβελλα. Sed & argenteæ quæ ἀργυρόβελλα, & ex plumbo μαλυβδόβελλα vocitata. Quæ omnia tam ex metallo, quam ex cera, bullarum genera dependebant filo vel linea annexa ex chartis, cerea etiam aliquando ex particula membranæ ad hoc ita secta ut inserta bullæ eam ex se pendentem retinerent. Si quis talia sigilla in veteri Romanorum aut Græcorum jure quærere velit, frustra quæret quod non est inventurus. Alium præterea ad usum hæ bullæ imponebantur quam antiqua signa. Hæc enim non alias imprimi rebus solebant nisi ut eas obserarent & clausas tutasque à curiositate aperire cupientium vindicarent. Non alio quippe fini signabantur tabulæ testamentorū & instrumentorum omnium quam utensilia omne genus quæ signari annulo mos fuit, ut supra dicebamus. At sigilla recentiorum sive bullę pendentes, ad firmiorem fidem earum quæ sic sigillabantur litterarum facere tantum putabantur, & ideo fiebant ut & ipsæ subscrip-

ſcriptiones. Hodie quoque in diplomatis regum ſigilla ejuſmodi appenduntur ſive κηρόβȣλλα, ut magis fiant authentica, non ut ne poſſint aperiri & reſignari præter eorum voluntatem quorum intereſt. Atque inde etiam notabilis differentia exſurgit antiquorum & recentium ſigillorum. Cum enim antiqua fierent tantum ad claudendas & obſignandas tabulas contractuũ, litteraſque tam privatas quam publicas, ubi erant aperiendæ, lino reſoluto vel rupto vel inciſo cui hujuſmodi ſigna fuerant impreſſa, ipſa quoque ſigilla detrahebantur aut corrumpebantur. Nullum igitur apparere potuit integrum & inlæſum poſt apertas & reſignatas tabulas. Atqui hodie plura ſigilla illibata & intacta ad nos pervenerunt ex recentiore illo genere ſigillorum ſive bullarum, quæ ab hinc trecentis & quadringentis & amplius annis appenſa membranis & affixa adhuc videre eſt. Plura ipſe vidi, tenui, conſideravi in membranis contractuum & variorum inſtrumentorum ante quadringentos etiam vel quingentos annos ſcriptorum. Quo magis ludibrium debet Advocatus qui jactat ſe vidiſſe non paucos contractus ita ſignatos, ut uſus fuit apud antiquos Romanos, quorũ ſigna, inquit, adhuc extabant inviolata & integra. Non meminit ſe notaſſe Num. XIII. *Cum inciſo lino re-*

signabantur & aperiebantur Epistolæ, signum avelli solitum, ut nullum postea superesset. Atqui si homo esset vel paulo harum rerum jurisque peritior; scire debuit, non alio modo signatas & resignatas testamentorum tabulas, quam epistolarum tabellas. Ex loco præterea in quo imprimebantur discrimen fuit antiquorum signorum & recentium sigillorum. Signa in exteriore instrumentorum superficie imponebantur, & supra linum ipsum quo erant colligata; sigilla bullacea, ut ita dicam, recentiorum in infima membranæ parte, vel *charta* ut nunc vocamus ἰδιωτικῶς, filo affixa dependebant infra subscriptionem ipsam. Græci κάτωθεν ἀπηωρῆσθαι dicunt. In aurea bulla sive χρυσοβούλλῳ Manuelis Imperatoris: εἶχε τὸ συνήθες κανίκλωμα καὶ ὑπογραφὴν τοῦ βασιλέως ταύτην, καὶ κάτωθεν ἀπηωρημένην βούλλωσιν χρυσῆν. Vides infra subscriptionem Regiam, bullam auream in charta fuisse impressam, ex ea dependentem. Durandus cum legisset signari in jure testamenta & ideo signari, ut essent secreta & clausa, sui temporis sigillandi morem per sigilla appensa accommodavit illi quo veteres Romani utebantur, vel potius eundem cum illo fuisse existimavit. Quod in illo venia dignum deputo in tantis sæculi barbari tenebris, sed Advocato famoso quis hoc condonaverit,

rit, glande vesci præoptanti post fruges inventas? Imo vel carduos per me licet in deliciis habeat. Horum sigillorum appensorum duo statui possunt genera, unum quod filo vel linea affixum dependebat, alterum quod lacinia ex ipsa membrana desecta, quod *caudatum* dixeris. Horũ etiam duplex species cum simplici cauda aut cum duplici. Longe exinde major superest dicenda inter *signa* Romanorum & *sigilla* barbarorum differentia. Apud Romanos nemo non signavit; quia nemini non jus fuit signatorii annuli habendi, quo utensilia, contractus, epistolas, testamenta tam sua quam aliena obsignaret. Vbi vero mos prodiit novus sigillorum appensorum, nec ad claudendas litteras, sed ad firmitatem ipsis majorem & auctoritatem conciliandam, inventorum, non cuilibet sigillo uti licuit, sed Regibus ac proceribus regni tantũ, Comitibus Ducibus & Nobilibus præcipuis qui adepti erant militiæ equestris dignitatem, quia summus hic tum habebatur nobilitatis gradus. Varia etiam in materia extitit sigillorum differentia pro dignitate & conditione personarum quibus jus sigilli permissum fuit. Materia sigilli metallum aut cera. Metalli genera tria ad sigillandum recepta, aurum, argentum & plumbum. Soli Reges ac principes omnibus generibus utebantur, sed diverse pro

personis ad quas sigillatas litteras mittebant, ut jam ab aliis observatum. Antiquarii notant ante Carolum Magnum Imperatorem litteras auro sigillasse principum Romanorum neminem. Alii producunt litteras aureis bullis sigillatas à primæ stirpis Galliarum regibus. Sed fides sit penes eos qui illas protulerunt. Sigillum etiam habuere Episcopi & Archiepiscopi & in Gręcia Patriarchæ, sed hi tantum ex prasina cera, aliquando tamen & plumbeum, quam & Romani pontifices sibi proprum fecerunt. Differentia etiam fuit in duplici vel simplici bulla. Duplex ea vocabatur, quæ utrimque erat signata, quam & δίπτυχον βούλλαν dixerunt, & uno verbo δικήριον. Ea solos Cæsares uti fas fuit & Patriarchas. Perperam δικήριον interpretantur viri docti de rubro & prasino, ita enim notant: *Atque cerea quidem duplex erat, rubra scilicet & prasina, dicebaturque δικήριον & utebatur utraque Imperator.* Immo δικήριον, idem est quod δίπτυχον κηρόβουλλον, quod erat nimirum utrimque impressum, non ex uno tantum latere. Vtriusque generis rubrum & prasinum fuit, sed isto patriarchæ usi. Balsamon de privilegiis Patriarcharum: Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ πατριάρχαι μεγαλύνονται μὲν καὶ διδασκαλικοῖς ἀξιώμασι διὰ τὴν τοῦ ἁγίου χρίσματος δύναμιν; ἐντεῦθεν γὰρ οἱ πιστοὶ δεσπόται καὶ αὐτοκράτορες κατη-

κατηχητικῶς ὁμιλοῦσι τῷ χριστωνύμῳ λαῷ καὶ θυμιῶσιν ὡς ἱερεῖς, καὶ μετὰ δικηρείου σφραγίζουσι. id eſt, *cum duplici bulla ſignant.* δίπλυχον βούλλωσιν in litteris & conſtitutionibus Imperatorum paſſim legere eſt, quod & δικήρεον. In ſubſcriptione Novellæ Manuelis Comneni, quæ plurium quæſtionum λύσεις continet. Εἶχε, τῷ μηνὶ Μαρτίῳ ἰνδικτιῶνος ιδ′, δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τῆς βασιλικῆς καὶ θείας χειρὸς, καὶ τὴν συνήθη δίπλυχον βούλλωσιν. In alia de homicidis, καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως τὴν συνήθη δίπλυχον καὶ κηρίνην βούλλωσιν. Atque ita paſſim in aliis. Nam multas vidi & nondum editas. Sed an per δικήρεον & δίπλυχον βούλλωσιν intellexerunt duplicem bullã, cum unica tantum alii ſignarent, ſolis autem Imperatoribus & Patriarchis duplicem ac geminam appendere litteris ſuis & ſanctionibus liceret? Ego prius verum magis arbitror. Ex utraq; parte inſignitum ſigillum vocarunt δίπλυχον & δικήρεον. *Contraſigillum* vulgo nuncupant quod ex altera parte impreſſum eſt. Non igitur ex illis geminis bullis altera fuit rubra, altera praſina, ut videntur ſentire viri docti, cum ex una eademque cera lutea aut praſina fuerint illa δικήρεα, ſed ex praſina Patriarcharum, ex lutea vel rubra Imperatorum. Horum bulla, præcipuè quæ ex auro, pendebat ex ſerico filo, purpura tincto. Nicetas in Manuele

nuele Comneno: Ὁ δὲ δὴ μέγας δομέστικος τῆς τῶν βασιλείων φυλακῆς ἐπιμεληθεὶς, καὶ τοῦ βασιλέως Μανουὴλ παρὰ τοῖς ἀστοῖς ἀναγορεύσεως γράμμα ἐρυθροσήμαντον, σφραγῖδί τε χρυσείᾳ καὶ σηρικῷ νήματι ἔμπεδον, κόγχης ἀναδιδομένῳ αἵματι, τῷ κλήρῳ τοῦ μεγάλου νεὼ ἐπιδίδωσι. Perperam hæc ultima vertunt: *Litteras rubro aureoque ſigillo & ſerico filo munitas & conchæ ſanguine pictas clero magni templi offert.* Debuit ad hunc modum potius Latinè reddi, *Litteras rubro encauſto ſubſignatas, aureo ſigillo & filo ſerico munitas, conchylii ſanguine tincto, clero magnæ ædis offert.* Non enim litteras conchæ ſine purpuræ ſanguine tinctas fuiſſe intelligit, ſed filum ſericum cui affixum & appenſum erat aureum ſigillum. In alio Chryſobullo ejuſdem Manuelis ὀξεῖα μετάξα vocatur; id eſt filum ſericum acuti ſive purpurei coloris: καὶ κάτωθεν ἀπηωρημένην βούλλωσιν χρυσῆν διὰ μετάξης ὀξείας. *Et ſubtus dependentem ſigillationem auream filo purpureo.* In illis autem Nicetæ, ἐρυθροσήμαντον γράμμα, litteræ ſunt Imperatoris, rubro ſubſignatæ, id eſt litteris cinnabarinis vel ex minio. Nam ſubſcriptio Imperatorum talis, non ex atramento vulgari. Σημαίνεσθαι autem eo tempore Græci pro ſubſcribere uſurparunt, ut Latini *ſignare.* ὑποσημαίνεσθαι pro eo alibi dixerunt ut ſupra oſtendimus, quo expreſſerunt Latinum

ſub-

ſubſignare. Nicetas in Iſacio Angelo, διὰ βαφῆς ὁμοίας ὑποσημαίνεσθαι τοὺς τόμους τῶν δημοσίων λόγων τε καὶ γραμμάτων. Eundem colorẽ in ſubſcribendis publicis libellis & litteris dedit. ὑπογραφὴν eodem ſenſu in aliis Imperatorum Græcorum Conſtitutionibus paſſim legere eſt. Duo igitur tunc fuere quibus Imperatorum diplomata rata & firma reddebantur, ſubſcriptio eorum manu facta litteris rubris, & ſigillum ſubter appoſitum ex filo purpureo dependens. In Occidente idem uſus obtinuit vel à prima ſtirpe noſtrorum Regum, ut quibuſdam placet, vel à Caroli Magni temporibus. Non enim eo ſæculo ratæ habebantur Regum litteræ niſi eorum ſubſcriptione & ſigillo munitæ forent. Theganus de geſtis Ludovici Pii, quæ vivente adhuc Ludovico edita videntur: *Intantum largus, ut antea nec antiquis libris, nec in modernis temporibus auditum eſt. Vt villas Regias quæ erant ſui patris, & avi & tritavi fidelibus ſuis tradidit eas in poſſeſſionem ſempiternam, & præcepta conſtruxit, & annuli ſui impreſſione cum ſubſcriptione manu propria roboravit.* In altera charta ejuſdem Ludovici Pii ex chartulario Cluniacenſi, *Et ut hac auctoritas firmior habeatur & per futura tempora melius conſervetur, de annulo noſtro ſubtus juſſimus ſigillari.* Subtus eſt quod Græci dicunt in eadem re, κάτωθεν. Hæc annuli

im-

impressio cum subscriptione chirographa ad confirmandas litteras, multum distat ab ea signandi ratione, quæ veteribus Romanis fuerat recepta, cum hæc ad claudenda instrumenta & litteras omne genus contractuum instituta esset, quibus apertis & resignatis ipsa signa deperdebantur, nec amplius comparebant. At in illo novo sigillandi instituto ipsa sigilla manebant, & serviebant fidei firmandę litterarum quibus erant apposita, haud secus atque ipsa subscriptio. In Angliam hic novus mos introductus est post Normannorum adventum, cum antea chirographa firma essent sola subscriptione cum aureis crucibus, ut ex Justiniano notavimus. Ingulfus Abbas: *Ante Normannorum adventum in Anglia chirographa firma erant cum crucibus aureis absque signaculis, sed Normanni cum cerea impressione per uniuscujusque speciale sigillum sub installatione trium vel quatuor testium conficere chirographa instituerunt.* Ita legendum pro *instillatione.* En tibi Advocate, signandi ratio & subscribendi simul quam dicis didicisse Salmasium ab aliqua Chimęra. Si ullum fuit bestiæ talis monstrum, non fuisse dixerim tua portentosa inscitia monstrosius. A nationibus barbaris quæ Europam inundarunt & invaserunt, inventum fuisse hunc subscribendi & sigillandi simul modum, ad firmitatem litteris, tabulis & instru-

instrumentis contractuum, diplomatisque Regiis conciliandam prorsus constat. Et clare id docuit Marculphus in Formulis, cum in aperiendis testamentis post agnitionem signorum *incidendi lini* morem Legis Romanæ auctoritate sancitum scripsit loco supra citato. Ea signandi ratio ad obserandas tabulas lino circumposito & signis lino impositis atque impressis, plane Romana fuit. Quæ signa vel sigilla rumpebantur & dissipabantur lino inciso vel resoluto & reserato testamento. In barbarica vero ratione qua subscriptio simul & sigillatio adhibebatur ad stabiliendam fidem contractuum vel litterarum Regiarum, sigilla semper in ipsis tabulis fixa & appensa manere debuerunt donec vetustate abolerentur. Vidimus in multis quæ inveteraverant, ceram adeo duram ut lapidis instar haberet. Duorum autem generum hæc nova & à barbaris inducta sigilla fuere. Unum fuit quod in ipsa charta cera infixa & fragmento chartæ tecta imponebatur juxta ipsam subscriptionem. Vulgares homines & plebei eo utebantur; & de his intelligendus locus Ingulphi Abbatis, quem supra retulimus. De iisdem accipienda sunt verba Concilii Londinensis celebrati Anno cIↄ Icxxxviii. Sub Othone Cardinali Legato sedis Apostolicæ apud Matthæum Paris, quo

quo statutum fuit, quoniam tabellionum usus in regno Angliæ non haberetur, propter quod magis ad sigilla authentica credi est necesse, ut eorum copia facilius habeatur, ut sigillum habeant non solum Archiepiscopi & Episcopi, sed etiam eorum Officiales, item Abbates, Priores, Decani, Archidiaconi & eorum Officiales, Decani rurales, *nec non Ecclesiarum Cathedralium capitula & cætera quoque collegia & conventus cum suis rectoribus.* Hodie quoque collegia, capitula, Academiæ & alia ejusmodi corpora sigillum habent ejusmodi quo affixa in ima parte membranæ cera & chartulę segmento tecta, signaculo imprimitur juxta ipsas subscriptiones. Tabelliones quoque ipsi multis in locis utuntur talibus sigillis, nonnulli in chartæ summa parte fixis ut hic Leydæ fit, alii in ima juxta subscriptionem. Subscriptio ipsa vulgari voce *signum*, *Seing* in idiomate nostro vocatur, sigillatio vero *Seau*, id est sigillum. Non hodie autheri, ut diximus, hæc introducta sigillandi simul & subscribendi forma, ad litteras contractuum magis authenticas reddendas, sed ab antiquis Gotthis, Vandalis, Francis, Burgundionibus in Europam introducta. In legibus VVisigotthorum, quæ ab Eurico primum compositæ sunt Æra D IIII. hoc est anno Christi CCCC LXVI. deinde à Le-

vigildo Anno DCLXX. poſt adeptum Hiſpaniæ & Galliciæ regnum, & poſtremo à ſequentibus Gothorum regibus abſolutæ. In his lib. II. Tit. V. cap. XIII. de Teſtamentis, ſive qualiter confici vel firmari conveniat ultimas voluntates, aliquot locis fit mentio, *ſubſcriptionum* & *ſignorum, Subſcribendi* & *ſigna faciendi*; *ſubſcriptorum & ſignatorum*. Quæ ſigna ibi ea ſigilla ſunt cum ſubſcriptionibus & juxta ſubſcriptiones apponi ſolita eo quo diximus modo. Nam ſiquis putat de eo ſignandi more accipienda eſſe quo Romani teſtamenta prius à teſtibus ſubſcripta, deinde ut nemini paterent ante mortem teſtatoris, lini vinculis conſtricta ſigniſque impoſitis lino claudebantur, valde errat. Cum enim roborata his *ſignis* ut & ſubſcriptionibus teſtamenta ibi memorentur, *ſigilla* debent intelligi ejus generis quibus muniebantur ut authentica eſſent, una cum ſubſcriptionibus. Sic in eo capite habetur: *Morientium extrema voluntas ſive ſit auctoris & teſtium manu ſubſcripta, ſive utrarumque partium ſignis roborata*. Et paulo poſt de ſcripturis; *ſive quæ auctoris manu ſubſcriptæ, ſeu quæ utrarumque partium ſignis extiterunt roboratæ*. Ita Græci ἐμπεδῶσαι, ἀσφαλίσασθαι dicunt litteras principum hujuſmodi ſignis vel ſigillis, in verbis Nicetæ quæ ſupra attulimus: γράμματα ἐρυθροσήμαν-

τον, σφραγίδι τε χρυσείᾳ καὶ σηρικῷ νήματι ἔμπεδον. *Litteræ rubro subscriptæ, & sigillo aureo sericoque filo roborata.* Ita Latinis infimis dicitur *sigillo roborare, munire, firmare, firmum & ratum facere.* De his signis vel sigillis intelligenda quoque esse hæc verba legum VVisigothorum lib. II. Tit. V. cap. XVII. jampridem Salmasius docuit: *Post hæc quærenda ab utrisque partibus in domesticis scriniis instrumenta chartarum, ut comprobatis aliarum scripturarum subscriptionibus ac signis, possit agnosci, utrum habeatur idonea an reprobetur indigna.* Non enim convenit antiquo obsignandi mori hæc collatio & comparatio signorum, ut scripturarum & subscriptionum. Cum igitur in Hispaniis à Gothis qui eas occupaverant, hæc subscribendi & signandi forma ad fidem instrumentis quærendam instituta pridem foret, non mirum est si Isidorus Hispalensis ignoravit quid esset *signare testamentum* apud antiquos, quum ejus ætate ille signandi modus plane exolevisset. Ideo scripsit, *signare testamentum* idem esse quod notare, *ut notum sit quod scriptum est.* Advocatus vitiligator ad hanc Salmasii notam, hoc adnotavit: *Nam ad Isidorum quod attinet, quem ibidem explicare conatur, laterem lavat.* Hoc respondere est an nugari? Dic, inepte, aut nega recte Isidorum explicasse quid sit *testamentum signare.* An

An laterem lavat qui judicat non intellexisse quid esset quod ab ipso prave expositum liquet? Ostende ergo bene explicasse aut ipse latrinam lava, potius quam laterem. Nam dignus es, pro tua ista importunitate & inscitia. Quandoquidem igitur in Europa hæc nova subscribendi & signandi consuetudo à barbaris qui eam occuparant invecta esset, an alienum à veri similitudine quod dixit Salmasius Remigium in testamento suo morem tunc receptum in Galliis sequutum esse, & simul subscripsisse, & signasse sigillo juxta subscriptionem apposito testamentum suum? Tempore Remigii primæ prosapiæ Francorum Reges in Galliis regnabant. Romani qui erant ab origine sub eorum dominatione, mores & jura Romana observare non vetabantur, & jus illis aliter reddebatur quam Francis ipsis, ut ex lege Salica constat. Ipsi vero Franci more suo signabant & subscribebant sua testamenta. Et potuit videri Remigius morem in Galliis novum tunc usurpasse. Nisi verius, quod pro vero supra proposuimus, legendum esse *Relegi, agnovi, subscripsi.* Idque magis mihi nunc probatur, quia testes secundum illum novum morem debuerunt etiam subscribere & signare, qui tamen dumtaxat subscribunt. Mira nihilosecius & pro mon-

ſtro habenda hæc inſcitia quæ aſſerit Chimæram eſſe & à Salmaſio inventam ſubſcribendi ſimul & ſignandi vel ſigillandi conſuetudinem, quam & antiquiſſimam eſſe oſtendit, & hoc etiam tempore multis in locis uſitatam. Vidi ipſe multas veteres chartas cum veſtigiis hujuſmodi ſigillorum ex cera rubra juxta ſubſcriptiones inſtrumenti affixorum. Hodie quoque in Anglia privati in chirographis cautionibus ſubſcribunt ſimul & ſignant, hoc eſt ſigillum ſuum apponunt in ipſa charta fixum juxta ſubſcriptionem. Quo more utuntur in minoris momenti obligationum ſchedulis. In aliis habent ſigilla caudata, ut ita dicam, ad oram chartæ appoſita & appenſa. Tabelliones quibus præſentibus ea conſcribuntur, adnotare ſolent chartam à partibus *ſubſcriptam* fuiſſe & *ſigillatam*. In Galliis horum ſigillorum quæ appendebantur non omnibus jus datum olim fuit. Duces, Comites iis utebantur, & ex nobilitate qui militiæ dignitatem, hoc eſt equeſtrem gradum adepti erant. In hiſtoria Monaſterii Reomacenſis, quod nunc appellatur *Monaſterium S. Ioannis* & ſitum eſt in agro Alexienſi Ducatus Burgundiæ, non longe à Semurio, citantur ab auctore qui edidit, litteræ Hugonis tertii Burgundiæ Ducis, in quibus utriuſque filii ejus Odonis & Alexandri

xandri subscriptiones leguntur, sed Odonis tantum sigillum cum subscriptione ejus appositum, quia Odo miles, hoc est eques erat, Alexander vero non erat, ut in ipsis tabulis habetur. In diplomate Hugonis IV. hujus Odonis filii verba ibidem hæc habentur. *Iuravi dictis Divinonensibus quod quando ad militiam promotus fuero, eis præsentes litteras innovabo & eo sigillo quo miles utar, sigillabo & tradam sigillatas.* Carebant hoc privilegio *sigilli* filiifamilias nobilium, quia nondum consequuti erant equestrem gradum, hoc est ut tunc loquebantur, militiæ dignitatem. Per id tempus subscribebant tantum, jure sigilli adepto sigillum suum duntaxat apponebant, sæpius sine subscriptione. Enimvero viventibus adhuc patribus qui milites vocabantur, *Chevaliers*, ipsi *scutariorum sive scutigerorum* tantum appellatione gaudebant, & *domicellorum*, id est minorum dominorum. In antiquis nobilium chartis ejusmodi sigilla visuntur equestris dignitatis propria, inquibus altera parte miles in equo armatus conspicitur, gladium strictum dextra manu tenens, sinistra parmam sive scutum equestre, cum galea in capite, in altera vero parte armorum gentilitiorum insigne, cum his verbis in circuitu partis quæ armarũ Equitem sustinet, *sigillum* τοῦ δεῖνα ἢ δεῖνα, ut SIGILLVM ROBERTI DE CLARO MONTS;

atque ita de aliis. In charta Odonis quam supra ex Chartulario S. Benigni Divionensis protulimus, *signum* potest esse pro sigillo. Nam omnes quorum signa ibi recensentur, milites tunc fuere, hoc est equestris dignitatis. Mille testimoniis ex Monasteriorum chartulariis & Archivis Regiis potest demonstrari hujusmodi sigillorum usus pendentium, quibus nobiles utebantur, ad roboranda contractuum instrumenta, quibus & Subscribebant simul & sigillum suum appendebant. In multis, imo & plurimis, solum sigillum sine subscriptione appositum reperitur. Idque obtinuit in illa sigillorum forma quæ nomen auctoris adscriptum in circuitu habuit. Tale sigillum nomine signantis insignitum pro signo & pro subscriptione videtur valuisse. Hodie in Oriente Turcæ, Arabes, Persæ, Mahumedani, etiam Christiani qui Arabica utuntur lingua & moribus, annulum habent signatoriũ nomine suo insignitum, vel aliquo Symbolo, aut figura alia placita, quo litteras suas signant & libros. Signum illud non exprimitur in cera, sed atramento madidum ipsi chartæ imprimitur. Hodie apud nos soli Reges diplomata sua ita solent munire & firmare. Ipsi nobiles tantum subscribunt. Quærit hîc bubulcitor, cur non explicarit Salmasius quare cum juxta subscriptionem

signum

ſignum imponeretur, *ſignare priuſquam ſubſcribere* dixerit Remigius, quare & alii. De Remigio jam diximus. Quæro ipſe qui ſint illi alii qui *ſignare* prius dixerunt quam *ſubſcribere*? Jam oſtenſum eſt priſco ſignandi more, quo tabulæ obſignabantur ut clauderentur, ſigna poſt ſubſcriptiones fuiſſe impoſita. Si qui ſignorum prius meminerunt quam ſubſcriptionis, non attendiſſe ad ordinem rei geſtæ. In nova autem ſigillandi conſuetudine qua ſigilla aut ſubter ſubſcriptiones appenſa ponebantur, aut propter figebantur, etiam ſubſcriptiones priores tempore fuiſſe, naturæ ordine ita poſtulante. Ut enim ſcriptura prima omnium erat, ita ſubſcriptio ad eam firmandam ſubſequebatur, deinde ultimo ſigna apponebantur. Ideo in VViſigothorum legibus *ſubſcribendi* primum fit mentio in omnibus locis, deinde & *ſignandi.* In Græcorum Imperatorum conſtitutionibus ὑπογραφὴ vel ὑποσήμανσις primo loco nominatur, deinde βούλλωσις. Duo igitur ut jam dictum fuere ſignorum vel ſigillorum genera. Unum antiquum & Romanum claudendis tantum tabulis quibus imponebatur accommodatum, quod reſignatis iis & apertis diſſolvebatur ac abjiciebatur: alterum non Romanum nec vetus, ſed à barbaris introductum, ad roborandas tabulas repertum, & juxta

ſubſcriptionem aut ſubtus apponi ſolitum. Hujus etiam generis duæ ſpecies, unum in ipſa charta figendum, alterum filo inde dependens vel lacinia ex ipſa membrana diſſecta & ei adhærens. Hodie quoque utrumque genus ſignaculi in uſu eſt, quod claudendis & obſerandis fit tabulis, & quod ad fidem faciendam tantum facit. Hoc ſigillum *ſeol* proprie vocamus, illud *cachetum*, ab occultando quod nobis *cacher*, id eſt celare. Ita epiſtolas filo ligatas ſignamus. Ita ſecreta teſtamenta ſolemus obſignare. Hoc tempore etiam ſigilla more antiquo rebus quæ auctoritate publica clauſæ ſervari debent & ſub ſigno eſſe, vulgo apponuntur, ut in arcis, armariis, capſis in domo defunctorum, aut cum aliquid inter plures litigioſum eſt. Has *ſigillorum* & *ſignandi* differentias ignoraſſe pro monſtro eſt hominem ſoritribacem, ſed *ferritribax* Plautino vocabulo dici potius & eſſe mereretur, qui tot liticularum inſtrumenta evolvit, tot contractuum veterum ſacculos tractavit. Qui eum ἡμίονον diceret, pro dimidia parte erraret, nam ὅλος ὄνος eſt.

CAP.

CAP. XXXIV.

Plures de duobus non dici, nec duo qui sunt proprie esse plures. Inscitia Heraldi vel stoliditas plusquam stupenda qui sic existimavit. Pluribus id ostensum, non duobus tantum argumentis.

POenitet me sane quod aliquando te pro docto habuerim. Οὔτ᾽ ἐν λόγῳ οὔτ᾽ ἐν ἀριθμῷ eorum qui aliquid sciunt, jam faxo ut nemo te reponendum censere possit. Imperitiam tuam & sensus communis inopiam hic nudam oculis lectorum videndam nunc proponam. Nam quo magis ad finem tendis, eo etiam fortius contendis stolidiorem & ignariorem te ostendere. Quid hoc est quod hic *duo* de pluribus dici, & *plures* de duobus argutaris? An pro sano hæc à te dicuntur? Sic everris sordes quas tibi Salmasius asperserat? Videamus bone everritor, quomodo ex isto luto pedes tentes evellere. Agebatur de sententia legis Sempronius XLVII. D. de Legatis II. in qua binas tabulas testamenti à quodam patrefamilias eodem tempore *Exemplarii causa* scriptas Proculus dicit. Disputatum est à Doctoribus quo sensu illa verba deberent accipi, *exemplarii causa*, atque utrum ibi *exemplar* vel *exemplarium* originale esset & primaria scriptura, an vero id quod ex alio descriptum est. Nempe quod *exemplum* tunc

dicebant, nunc *copia* barbare vocatur. In priore ſententia fuere Accurſius & Bartolus, in poſteriore Ferrandus, ut notatum eſt à doctiſſimo Gloſſatore. Duæ igitur in explicanda ea lege opiniones traditæ ſunt, una quæ *exemplar* pro authentica ſcriptura accipiendum ſtatueret: altera quæ pro exemplo vel apographo eam vocem intelligeret. Nulla tertia fuit. Tibi itaque nihil ad eam legem ſupererat notandum quam ut alterutri expoſitioni ſubſcriberes. Salmaſius jam hoc fecerat, & in lib. de modo Uſurarum cap. x. docuerat, *Exemplarii cauſa* in ea lege nihil aliud ſignificare quam ut illæ binæ tabulæ exemplarii cauſa ſcriptæ, loco & vice eſſent exemplarium, ex quibus nimirum exempla deſcribi poſſent. *Exemplar* enim proprie eſſe è quo exemplum ſumitur & è quo plura exempla capi poſſunt. Tu vero ut aliquid novi diceres, quod aliis foret indictum, poſt allatas duas illas interpretationes de exemplaris voce quas ſupra poſui, hæc verba quibus quaſi tertiam ac tuam tibique propriam oſtenderes opinionem, ſubjunxiſti; *Sane appellat Proculus binas tabulas teſtamenti eodem tempore exemplarii cauſa ſcriptas, binas tabulas teſtamenti authenticas.* Hactenus videris approbaſſe priorem ſententiam quæ eſt Accurſii & Bartoli, cui Salmaſius etiam calculum adjecit, ut *exemplar*

plar nimirum ſit authentica ſcriptura. Sed quæ addis ibidem,quaſi de tuo videris depromere: *Sed quæ bina ſcripta eſſent ut plures eſſent illius teſtamenti tabulæ authenticæ, plures tabulæ eodem exemplo.* Hæc interpretationis prioris incruſtatio & amplificatio, Salmaſio viſa eſt mira, & mihi. Et cui non poſſit videri? Si per voculam *plures* nihil aliud intellexiſſes quam duas vel *binas*, quid opus erat te eam interpretationem ita explicare ut bis idem diceres & inculcares, *binas tabulas teſtamenti exemplarii cauſa ſcriptas binas eſſe tabulas teſtamenti authenticas, ſed quæ bina ſcripta eſſent, ut duæ eſſent tabulæ illius teſtamenti authenticæ, duæ tabulæ eodem exemplo ſcriptæ.* Quid aliud nos hæc docent, quam duo eſſe duo, & binas tabulas binas? Egregia ſane & digna magno Juriſconſulto legis expoſitio, binas tabulas eſſe ſcriptas authenticas, ut binæ eſſent authenticæ? Non te pudet idiotiſmi & ſtuporis? Si *plures* in ea explicatione non de duobus intellexiſti, ſed pro eo quod Latinis vulgo ſonat longe ſtupidior evadit bella illa tua interpretatio. Sic enim dixiſti, *binas tabulas teſtamenti authenticas ſive exemplarii cauſa ſcriptas eſſe ut plures eſſent illius tabulæ authenticæ plures tabulæ eodem exemplo.* An aliter hæc accipere potuit aut debuit Salmaſius, quam ut plures quam binas intellexeris? Binæ ergo tabulæ ſcriptæ ſunt authen-

authenticæ ab illo teſtatore, ut plures eſſent quam binæ. *Ad hæc cavillari ſatis putide Salmaſium arguis.* Quam hîc cavillationem deprehendiſti? Non potuit tecum meliore fide agere. Aut enim *plures* in illis tuis verbis id ſignificant quod vulgo Latini ea voce intelligunt, numerum nempe indefinitum, aut pro finito & pro *duobus* eam uſurpaſti. Si hoc modo, non poſſis effugere quin docere nos volueris duo eſſe duo, & binas tabulas binas. Si illo, merito ex te quæſivit Salmaſius, cur dixeris, *binas ita eſſe ſcriptas ut plures eſſent authenticæ?* An plures quam binas eſſe voluiſti? Quod quam fuerit ridiculum jam ſentis. Nec minus ſane deridendum & fatuum ſi plures de binis intellexiſti. Sed hic etiam cavillaris quod adjecerit Salmaſius de ſuo, *ita*, & dicis benignitatis illius te gratias ei facere. Bene eſt. Recipiat per me illud ſuum *ita*. An ſic melior aut tolerabilior tua futura eſt interpretatio? Ah ſententiam tuorum verborum aliam facit demptum illud *ita?* Videamus. Dixiſti, ſcriptas eſſe binas teſtamenti tabulas authenticas ut plures eſſent authenticæ. An negabis ita te ſcriptas binas intelligere ut plures ſint? Aut ita ſcriptæ ſunt binæ ut eſſent plures quã binæ, aut ut non plures. Elige nunc utrum velis. Utroq; modo dignus es qui ad trabẽ ſuſpenſus nudus uſq; ad ſatietatem calculonum & dupondiorum

diorum juris unanimi opera de corio tuo ludentium, flagelleris. Sed nunc respondebo ad quæsita tua pro Salmasio. Quærere te ais *à viro acutissimo, an putet binas tabulas non esse plures?* Ego quæro à te vicissim qui pilæ instar acutus es, an bini Franciscani ex regula sua debeant incedere, ut plures sint incedentes? Ubi ad hoc mihi responderis, tum dicam tibi an binas tabulas authenticas scribi oporteat, ut sint plures scriptæ authenticæ. Sed miro acumine stuporem suum explicare & joculari solertia ita se expedire conatur. *Video,* inquit, *quid hoc sit. voluit Salmasius augere Latinam linguam duali numero, ne quid deberet Græcæ, & sic existimavit duo plurali numero non contineri, nec binas ergo tabulas esse plures.* Facetè, imo ridicule potius. Apud Latinos dualis numerus non est ut apud Græcos in declinandis nominibus, sed plurali comprehenditur. Ergo binæ tabulæ plures sunt, & plures tabulæ binæ. Ita concludit cor Heraldi postquam jecur Papiniani se adoptasse putavit; & postquam de Grammatico factus est pragmaticus. Hoc ipsum quoq; debuit eum advertere duo non esse plura, cum Græci illi cati & sapientes numerum δυϊκὸν ἀπὸ τοῦ πληθυντικοῦ distinguant. Ergo videntur existimasse duo non esse plura, nec plura pro duobus propriè intelligi. Quod autem Romani non agnoverint

verint in nominibus dualem numerum, an inde poteſt concludi reipſa non diſcreviſſe plures à duobus & duo à pluribus? Hoc eodem argumento probaretur apud Sinas & Tartaros nullum eſſe plurium vel pluralis numeri intellectum, quoniam in illis linguis tam latè patentibus nulla eſt diſcretio nominum pluralium & ſingularium. Apud priſcos Ægyptios nomina non declinabantur nec in pluralem & ſingularem numerum dividebantur. Ergo & illi neſciverint plures ab uno & à duobus ſejungere, ſed unus eis idem fuit quod multitudo, & duo iidem cum pluribus, & plures cum duobus. Apud ipſos Latinos nomina multa reperiuntur in ſingulari tantum uſitata, cum res tamen quas ſignificant plures ſint, & quædam etiam numero infinitæ. *Cælum* dixere tantum Romani, non *cælos* nec *cælo*. Quis inde inferet unum duntaxat eſſe cælum, non plura? *Harenam* præſtantiſſimi Grammatici & Cæſar ipſe in libris de Analogia Latine ſingulariter tantum dici ſcripſere, cum tamen infinitus ſit numeras harenæ. *Triticum* ſimiliter *ἑνικῶς* dicebatur, ſed *tritica* vitioſe. Atqui plura ſunt tritica & varia ejus genera. Ipſi etiam Romani loquutione apud ſe trita ſatis teſtantur ſe duos à pluribus diſcreviſſe cum *unum & alterum* dixere quem opponerent multitudini. *Vnus & alter* duo ſunt.

Sic

Sic Persius in Satyra quærenti; *Quis leget hæc?* respondet: *vel duo vel nemo.* An per *duos* plures intellexit, te, Heralde, interrogo. Pone loco duorum *plures*, & vide an concinna sit & apta vel commoda loquutio. *Quis leget hæc? vel plures vel nemo.* Hoc ridiculum foret. Petebat alter, quis leget hæc, intelligens sine dubio neminem esse lecturum. Respondet alter sibi satis esse si vel duo legerent. An potuit paucioribus se esse contentum profiteri? Sed subjungit etiam sibi satis fieri si vel nemo quæ scripsisset legere dignaretur. Ita Græci dicunt, ἢ τὶς ἢ ὐδεὶς. *vel unus vel nemo.* Vel, ἢ ὀλίγοι ἢ ὐδεὶς, *vel pauci vel nemo.* Pro quo Persius dixit, *vel duo vel nemo*, ut jam observatum doctis. Certè paucorum notio non potest pauciori numero determinari quam duorum. Infra duos unus est, quo nomine pauci non possunt designari nec intelligi. Et ut *pauci* opponuntur multis positivè, ita comparative *pauciores pluribus.* Si jam multi de duobus intelligi possunt, utique *paucorum* nomine vel unus intelligendus fuerit. Quod ineptum est, & inscitiam redolet stupiditati propiorem. Vocabulum *plures* per se positum pro positivo sæpe accipitur: si cum alio finito numero exprimatur, non solum indefiniti numeri notionem habet, ut semper, sed etiam comparativam significationem &

plus

plus aliquid quam quod finite enuntiatum est, designantem. Exempli gratia, si dixero, centum in acie cecidisse & *plures* esse vulneratos, nemo per *plures* eundem numerum expressum putaverit qui finite prius enuntiatus est, sed numero plures accipi necesse erit vulneratos quam occisos. Si in eadem re numeranda à finito numero ad indefinitum transiero, cum indefinitus à finito restringi, non queat, nec idem cum illo significare non nisi stulte stolideque ponitur. Qui enim dixerit se duos homines ferisse, ut plures caderent, delirabit si nomine plurium non plures velit intelligi quam duos. Fortius etiam nugabitur, si de pluribus numero se sentire declaraverit, cum contra rerum naturam sit, ut duobus tantum percussis, plures cadant. Si vero ab indefinito numero ad finitum transitus fiat in ejusdem rei numeratione, tum indefinitum numerum finitus restringet. Verbi gratia, si plures dicam tabulas à testatore scriptas, ut duæ essent authenticæ & exemplarii causa scriptæ, ex pluribus tabulis testamenti quas testator scripsit, quatuor nimirum aut quinque aut etiam amplius, duæ tantum erunt authenticę & pro exemplaribus scriptæ, reliquæ *Exemplorum* loco, sive *copiarum* ut vulgo loquuntur, habebuntur. Salmasius in Miscellis suis observationibus non satis

ſatis animadvertiſſe viſus eſt mentem Heraldi in hac lege explicanda. Quod illi reor ignoſcendum. Non enim putavit in quenquam cadere poſſe tantam ἀλογίαν, ut crederet *plures* pro duobus,& *duo* pro pluribus, non Romano dico,ſed vel humano ſermone poſſe dici. Atqui verum eſt hanc fuiſſe Advocati Pariſienſis foro cauſiſque retorridi,ſententiam. Sic enim ſcripſit in libri Obſervationum cap. I. Poſtquam enim dixiſſet, binas tabulas *teſtamenti* eodem tempore exemplarii cauſa ſcriptas, *eſſe binas tabulas teſtamenti authenticas, ſed quæ bina ſcripta eſſent, ut plures eſſent illius teſtamenti tabulæ authenticæ, plures tabulæ eodem exemplo*; ſtatim ſubjungit, *Quandoque plura teſtamenta ſcribebant vel ſcribi curabant, ut omnia eſſent authentica, ſed quia erant omnia eadem, ideo dicebantur eſſe eodem exemplo; aut plura exemplaria.* In his verbis *plura teſtamenta* & *plura exemplaria* pro duobus teſtamentis & duobus exemplaribus videtur omnino poſuiſſe, quia & paulo ante *binas tabulas* de pluribus interpretatus eſt. Et paulo poſt Florentium & Ulpianum citat, quaſi idem dixerint, cum ille *unum teſtamentum pluribus exemplis conſignatum* dixit, iſte *in duobus exemplaribus factum ab aliquo teſtamentum.* Ergo in *duobus* exemplaribus, & in *pluribus* factum teſtamentum idem eſſe videtur Heraldo, & eodem numero. Duo

itaque exemplaria sunt plura, & plura exemplaria de duobus tantum intelligenda juxta arithmeticam ac Jurisprudentiam nobilis causarum Lattonis. Vtramque artem felicissime conjunxisse hinc apparet & plures nummos ex scientia quam non intellexit corrasisse. An *plures* ibi etiam pro duobus nos volet accipere ? An ita ipse cepit cum eos manu cava protensa acciperet? Ergo & *plures codices* in leg. III. D. de Tabulis exhibendis, non multi erunt codices, sed duo, his verbis: *Si tabulæ in pluribus codicibus scriptæ sunt, omnes interdicto isto continentur, quia unum testamentum sunt.* Omnes & plures de duobus hic erunt capiendi codicibus, nec de pluribus quam duobus. Cor jubet hoc væcordis pragmatici. Si ita est, etiam *tabulæ plures* de duabus erunt accipiendæ in leg. IV. D. de his quæ in testamento. verba ipsa apponam: *Pluribus tabulis eodem exemplo scriptis, unius testamenti voluntatem eodem tempore dominus sollemniter complevit. Si quasdam tabulas in publico dispositas abstulit atque delevit, quæ jure gesta sunt, præsertim cum ex cæteris tabulis quas non abstulit res gesta declararetur, non constituentur irrita.* Per tuam fidē dic Heralde an & hic censebis *tabulas plures* de duabus esse exponendas? Ergo & *quasdam* ex his de alteris erunt sumendæ, & *cætera* de unis. Sic etiam & *plura exempla*

apud

apud Ovidium nos intelligere pro imperio ſtatues in his verſibus, quibus dicit volumina Metamorphoſeon ſuarum cum ſe nolente eſſent divulgata, ideo ſe credere pluribus exemplis vel exemplaribus fuiſſe deſcripta.

Quæ quoniam non ſunt penitus ſublata, ſed extant,
Pluribus exemplis ſcripta fuiſſe reor.

Non pluribus exemplis ſed duobus tantum deſcripta evincet calculator noſter, imo duobus quia pluribus, nam plures duo ſunt. Si in tabulis, codicibus & exemplis exemplaribuſue teſtamentorum plures ſunt duo, etiam *plures hæredes* in jure pro duobus propoſuerit Juriſconſultus Leg. XLII. D. de vulgari & pupillari ſubſtitutione; *Qui diſcretas portiones conjunctis pluribus ſeparatim dedit, & poſt omnem ordinem inſtitutionis ita ſcripſit.* Sed pudet me in his everrendis ſordibus tam diu immorari. Fefellit hominem nugacem & ſtolidum Lex illa XLVII. D. de legatis II. quæ innuit vulgo binas teſtamenti tabulas à teſtatoribus eo tempore fieri ſolitas. Hinc ille putavit quaſi ſtatum, ſollemnem & tralaticium numerum eſſe tabularum teſtamenti conficiendarum quem excedere nemo adeo debuerit. Ideo quoties in jure mentio alibi occurrit, *plurium teſtamenti* tabularum, aut teſtamenti unius *in pluribus codicibus facti*, aut *pluribus exemplis*

ſcripti de duobus, non de numero binas tabulas excedente eſſe ea omnia accipienda. Inde & Num. III. ſupra, cum de pluribus teſtamentis locutus eſſet, quaſi plura eſſent proprie duo, *prioris* meminit, cum ibi quæſtio foret de duobus codicibus ſimul ſignatis. Sic igitur ſcripſit: *Si igitur plura reperiantur teſtamenta, & is qui priore hæres inſtitutus eſt ea junxerit & colligarit.* Agebatur de duobus teſtamentis ſimul ligatis & ſignatis, quæ ille *plura* eſſe voluit, & ita dici debere & dicta etiam Juriſconſultis cenſuit. Qua fatuitate & ſtoliditate haud ſcio an alia ulla major aut monſtroſior poſſit monſtrari. Græci Arithmetici δυϊκὸν numerum non pluralitatis proprie habere ſignificationem docent, ſed eſſe ἀρχὴν τῆς ἀπειρίας. Et de his quidem hactenus, quæ non duobus verbis, ſed pluribus refutari fuit neceſſe.

Cap.

CAP. XXXV.

Recte interpretatum esse Salmasium verba Legis Proculus XLVII. D. *de Legatis* II. exemplarii causa. *Non interpolasse priorem explicationem suam neque immutasse, neque ad Heraldicam, quæ stultissima est, divertisse. Stupor Heraldi cum summa impudentia conjunctus.*

SI tarditate animi ac stupore mersus deprimitur Advocatus, haud minore tamen impudentia elatus alias erigitur. Duo sunt quæ egregiè facere novit, strenue nugatur & splendide mentitur. Quod Proculus in lege supra citata dixit *Exemplarii causa*, interpretatus erat Salmasius, *ut loco essent exemplarium, & exempla inde transferri possent.* Hoc quia videbat esse ridiculum, intactum se reliquisse hîc profitetur Causidicus, *contentus rem explicare.* Rogo mihi dicat quid ridiculi in ea explicatione viderit. Ostendat si potest qua parte peccet illa interpretatio Salmasiana. Diximus ante, & ipse Causidicus id agnovit, in ea lege exponenda duas esse solas Doctorum opiniones. Quippe *alios velle exemplarium, sive exemplar, esse originale & primariam scripturam, alios id quod ex alio transcriptum.* Hæc sunt ejus verba in Observationibus cap. I. Salmasius priorem sententiam sequutus est, quæ *exemplarium* pro originali & primaria scriptura accepit. Ita

ergo *binas tabulas exemplarii causa scriptas* apud Proculum interpretatus est, *ut essent loco exemplarium*, id est ut exemplaria essent authentica. *Exemplar* autem sive *exemplarium* proprie est ex quo exempla describuntur, id est ἀντίγραφα. Ideo in sua interpratatione addidit, *ut exempla inde transcribi possent*. An negabis, ô manifestorum infitiator, exempla ex testamenti exemplaribus describi solita ab his quorum intererat & qui ideo post mortem testatoris aperiri testamenti tabulas à Prætore petebant, & inspiciendi describendique potestatem sibi dari? Hinc edictum Prætoris, cujus mentio in leg. 1. D. Testamenta quemadmodum aperiantur, quo Prætor, *omnibus quicunque desiderabant tabulas testamenti inspicere, vel etiam describere*, inspiciendi *describendique potestatem se facturum pollicebatur*. Qui describebat tabulas testamenti, ab exemplaribus ejus vel tabulis authenticis, exemplum utiq; sumebat. Nihil enim aliud est *describere* quam exemplum ex tabulis authenticis facere. Exemplar autem est ipsa authentica scriptura de qua exemplum describitur. In leg. 1 v. D. Familiæ ercíscundæ, *Exemplum* ab authenticis tabulis distinguitur, ut ἀντίγραφον ab exemplari sive archetypo. Apud Paulum lib. IV. Sententiarum Tit. VI. post agnita signa à testibus, linum incisum, apertum

tum & recitatum testamentum *describendi exempli* fit potestas, exemploque sublato ab his quorum interest & qui descripserant, rursus obsignatur ab iisdem magistratibus in quorum præsentia fuerat apertum. His itaque constitutis, an potuit melius *binas tabulas exemplarii causa scriptas* in dicta lege Salmasius interpretari quam quomodo exposuit; *ut loco essent exemplarium, atque inde exempla transferri possent?* Sed hic cavillari & triconem agere mavis, quam semel bona fide verum fateri. Dicis Salmasium in defensionibus Miscellis, quas *misellas* homo miserabiliter stolidus appellas, *verba suæ interpretationis semper interpolata tueri, interpretationem ipsam deserere & ad tuam accedere, sed quam vult verbis illis quibus erat usus expressam.* Impudentiam hic tuam & mentiendi libidinem summam mecum recognosce. Quomodo deseruit interpretationem suam Salmasius? An ad alteram ex duabus relicta priore transiit? Atqui illa est quæ *exemplar* pro *exemplo* accipit, quamque ferri non posse Salmasius docuit. Ostende aliter accipi posse tabulas binas *exemplarii causa* scriptas, quam ut essent pro exemplaribus, vice exemplarium, loco exemplarium. An qui singulari numero hoc exprimeret aliud diceret, nempe ut esset loco vel vice exemplaris, & pro exemplari? Nullo modo. Sed

argutiolam hîc cavillatoriam crepas & sic declamas: *Quæso*, inquis, *bina tabula scripta, ut sint exemplarium loco & exempla inde transferri poßint, suntne duo exemplaria & tabula authentica?* Immo, ô Ludimagister pragmatice & grammatice, duo sunt exemplaria, binæ illæ tabulæ quæ scriptæ erant ut essent exemplarium loco, vel pro exemplaribus. An quid habes quod contra hiscas? Sed & more tuo stolide stulteque ad hunc modum ratiocinaris: *Si duo exemplaria sunt, non sunt exemplarium loco, nec eo fine conscripta, ut inde exempla peti possent, sed ut essent bina testamenti tabula.* Argute, astute, caute, ut nihil supra. Dic mihi agedum, ô sophe, nonne tabulæ illę testamenti authentica fuere exemplaria, quæ ad hoc scriptæ sunt, ut loco exemplarium essent, & pro exemplaribus, non pro exemplis, quippe eo fine conscriptæ ut exempla inde transferri possent? Quo igitur alio fini exemplaria conscribebantur, nisi ut inde potestas exempli describendi petentibus fieret? Unde vox *exemplar* facta est nisi quia inde exempla poterant transferri, & transferri etiam solerent? Nonne idem posses dicere ad verba ipsa Jurisconsulti, quod dixisti ad Salmasii interpretationem? Quæso binæ tabulæ exemplarii causa scriptæ, suntne duo exemplaria & tabulæ authenticæ? Nega nunc, si audes,

quod

quod exemplarii causa scriptum est, esse loco & vice exemplaris scriptum, vel pro exemplari, vel ut esset exemplar. At binæ illæ tabulæ loco & vice exemplarium fuere, & pro exemplaribus, & plane exemplaria. Nunc tibi explicabo, cur Salmasius dixerit illas tabulas esse exemplaris loco, vel exemplarium. Hoc ex voluntate testatoris & arbitrio pendebat, ut ex duobus codicibus vel pluribus in quibus eodem tempore testamentum fecerat, alterum esse vellet *exemplar*, alterum *exemplum* haberi. Ex duobus quippe codicibus testamenti, eodem tempore scriptis, interdum unum pro *exemplari* tantum haberi volebat, alterum pro *exemplo*, interdum utrumque exemplaris vicem habere. De exemplari & exemplo probatur leg. I. D. de bonorum possessione secundum tabulas, his verbis: *Sed si unum fecerit testator quasi testamentum, aliud quasi exemplum*. Et hic paragraphus subjicitur duobus præcedentibus, in quibus mentio facta est testamenti *in duobus codicibus* facti, & *in duobus exemplaribus*. Vbi *duo codices* & *duo exemplaria* pro binis tabulis authenticis constat accipienda. At cum testator unum quasi testamentum fecit, alterum quasi exemplum, unum pro exemplari vel loco exemplaris esse voluit, alterum vice exempli. Additur in eadem lege, si illud

extet quod testator testamentum, id est exemplar esse voluit, peti ex eo posse bonorum possessionem, non item ex eo quod erat exemplum. Hoc genus autem exempli quod testator simul cum exemplari vel authentico instrumento faciebat, signari quoque solebat & claudi haud secus atque ipsum exemplar. Idque liquet ex leg. ult. D. Testamenta. *Siquis*, inquit, *fecerit testamentum & exemplum ejus, exemplo quidem aperto, nondum apertum est testamentum. Quod si authenticum patefactum, est totum apertum.* Ex quibus clarescit inter ejusmodi *exemplum* testamenti & *exemplar*, nullum discrimen extitisse quantum ad sollemnia juris, subscriptiones & signa testium, nisi in voluntate testatoris, quod alterum vim ac vicem *exemplaris* obtinere voluit, alterum tantum pro *exemplo* haberi. Nam cum dicat lex, aperto exemplo non apertum videri testamentum, id est exemplar testamenti, liquide eo significatur ejusmodi exempla etiam signari signis testium solita & obserari, illa vero *exempla* quæ aperto post mortem testatoris testamento describebantur non signabantur à testibus, sed in iis tantum scriptura testamenti & subscriptiones testium describi solebant. Cum ergo hoc in arbitrio esset testatoris, ut ex binis testamenti tabulis quas conscribendas curarat, alteras pro exemplar,

emplari, alteras pro exemplo haberi juberet, aut utrasque exemplarii locum, vim ac vicem habere; ex eo etiam exponenda est Lex XLVIII. D. de Legatis II. Quæ meminit binarum tabularum *exemplarii causa scriptarum*, id est quæ loco exemplaris essent,& utræque exemplar. An quod pro authentico est, non est authenticum? Quod pro exemplari voluit esse testator, non erit exemplar? Quid igitur homo inepte hîc cavillaris? Ex assuetudine veteri tricandi & vitilitigandi in liticulis, ne nunc quidẽ cum commentarios conscribillas, ab isto more potes temperare. Quod autem objectas de verbis interpretationis suæ à Salmasio *leviter interpolatis*, non leviter mentiris,& ab illa tua cavillandi & tricandi rabularia consuetudine venit. Quoniam, inquit, ista, *ut sint exemplarium loco*, paulo longius recedebat ab ea sententia quam sibi nunc affingere vult, in defensionibus suis scribit *exemplaris*, quod nihil eum juvat. Immo nihil ipsum te juvat hæc afferre quæ sunt putidissima & ridicula. Scripserat Salmasius in libro de Usuris, exemplarii causa scriptas tabulas eas dici, quæ essent *exemplarium loco*, id est pro exemplaribus & exemplaria. An aliud potest videri dixisse cum in defensionibus pro eo scripsit, *ut sint exemplaris loco.* An utrumvis longius abest ab ea interpre-

tatione

tatione quam probavit & defendit Salmasius? Sed ad tuam dicis eum accessisse sua deserta. Vt tuam arripuerit, ô nebulo, & suam abjecerit? Quamne pro stulta & ridicula traduxit,eam prę sua probasset? Sed quę tua est? Nempe binas tabulas scriptas esse eodem tempore authenticas, ut plures tabulæ essent authenticæ. Quod quid sit ubi nobis expedieris, tum ego in tuam transiero sententiam, mea aut Salmasiana abdicata. Sed heus tu, priusquam hinc te missum faciam, quî tibi in mentem venit *exemplarii causa* scriptas tabulas de authenticis interpretari, cum supra pertenderis Num. v. *Exemplar testamenti nihil aliud esse quam quod nos copiam dicimus.* An aliud esse putasti *exemplarium* quam *exemplar*, ut illud nimirum fuerit authenticum, hoc vero exemplum? Si Deus vellet miraculum facere, te ex stulto sapientem, ex indocto doctum faceret.

Cap.

CAP. XXXVI.

Non esse quæstionem ridiculam cum plura testamenta eodem exemplo scribebantur, utrum uno dictante à pluribus exciperentur, an ex uno exemplari cætera describerentur. Ridiculum potius esse Heraldum qui hanc quæstionem pro stulta traducat.

CUm facetum facere vis, ridiculum te facis & ineptum. Scripserat Salmasius in Observationibus; Quæri posse vel quæstionis esse, *Quando plures ejusmodi testamenti tabulæ eodem tempore scribebantur exemplarii causa, id est ut totidem exemplaribus haberentur scripta, & omnes originales & authenticæ, utrum omnes simul uno dictante à pluribus scribis exciperentur, an vero cum una scripta forent manu, ut puta testatoris, eodem tempore alias exscribendas curaret, quæ ab iisdem testibus signarentur.* Hanc quæstionem ex animi tui sententia tam stultam pronuntias, talemque per ea quæ supra à te dicis observata, apparere, ut si in ea non immoreris tantilla responsione, Salmasius te excusatum habere debeat. Jocose hæc sane & satis salse. Salmasius per me te libenter excusatum habet quod sis ineptus & ridiculus, & tales qui sunt audit ac videt libentissime cum animum vult remittere ac ridere. Sed responsum quo Salmasium dignatus non es, fac, si facere potes, ut à te impetrem. Dic igitur mihi, si sum tanti, cur stulta

ſtulta illa tibi viſa ſit à Salmaſio propoſita quæſtio? An quia ſtultis omnia quæ quis dicit aut ſcribit ſtulta videntur, ut aurugi-noſis aurea? Binæ tabulæ exemplarii cauſa ſcriptæ, eodem tempore, an potuerunt aliter ſcribi, quam ut teſtatore dictante à duobus amanuenſibus ſimul exciperentur, aut uno exemplari manu ipſius teſtatoris ſcripto, alterum traderetur amanuenſi ex eo deſcribendum? Vtriuſque moris in teſtamentis & epiſtolis & libris ſcribendis veſtigia extant in veterum monumentis expreſſiſſima. Tradit Suetonius in vita Augusti duobus codicibus ab eo teſtamentum factum partim ſua, partim liberti manu. Quod aliter non debet accipi, quam ex duobus illis codicibus alterum, id eſt quod primo loco ſcriptum eſt, manu ipſius Auguſti fuiſſe exaratum, alterum vero à liberto deſcriptum ex prototypo exemplari. Nec aliter cum bina eodem tempore ſcribenda forent teſtamenta, videntur feciſſe. Sic & Tiberius fecit eodem Suetonio in vitæ ejus memoria narrante, *teſtamentum duplex feciſſe alterum ſua, alterum liberti manu, ſed eodem exemplo, obſignaſſeque etiam humillimorum ſignis.* Nempe alterum prius ſua manu exaravit & hoc deſcribendum liberto dedit. Sic duo teſtamenta facta, ſive duo teſtamenti exemplaria, eodem exemplo. Sed

quid

quid si non duo tantum exemplaria sed plura vellet quis facere, ut sæpe constat fieri antiquis solita, quomodo eodem, tempore id est uno die scribi potuere? Nonne longum fuisset si exemplar unum manu testatoris factum uni alicui amanuensi pluribus exemplis describendum esset datum? Certe breviori compendio testatore ipso dictante, pluribus amanuensibus excipientibus, ut plures servos tunc habuere, sic plures tabulas uno eodemque tempore conscribi facillimum fuit. Si negabis hunc morem antiquis fuisse usitatum, cum plura librorum & epistolarum exemplaria vel exempla eodem tempore scribi vellent, frustra & stulte negabis. Quid igitur stulti in ea Salmasii quæstione, dic ô stultissime rerum? Per ea quæ supra à te observata sunt, stultum eam apparere vis. Nunc scio quid sit quod velis. Non putasti plures umquam binis confici solitas testamenti tabulas. Nam hoc in numero quasi sollemni, legitimo ac perpetuo fixisti faciendorum *pluribus exemplaribus* & *codicibus* testamentorum morem. Ideo & *plures tabulas pluresque codices*, quibus testamenta facta Jurisconsulti aliquando in suis libris meminerunt, ad hunc duorum numerum reduxisti, & *plura* de duobus intelligenda observasti. Quinimo ut hoc etiam reciprocum videretur, *binas*

tabulas

tabulas in leg. XLVII. de Legatis II. *plures* esse intelligendas docuisti, & binas tabulas dixisti ideo scriptas esse authenticas, ut *plures* essent authenticæ. Temere ergo & stulte movisse quæstionem Salmasium quomodo plures tabulæ eodem tempore scribi possent, cum numquam plures quam duæ uno eodemque scriberentur, & duæ essent pro pluribus, & plures pro duabus. Nonne penetravi animi tui secretum? An aliam habuisti rationem cur Salmasii quæstionem illam stultam credideris? Atqui, ô stultivide, etiamsi duæ tantum tabulæ testamenti ex more semper scribi solitæ olim fuerint, hoc tamen quæri potuit, utrum uno dictante simul à duobus librariis exceptæ sint, an testatoris manu unæ scriptæ, alteræ amanuensi describendæ sint datæ. Potuit utiq; vel utrasque tabulas manu sua scribere testator, vel etiam amanuensis aliquis alteras post alteras. Bella illa interpretatio de duabus quæ plures sunt, & de pluribus quæ duæ sunt, quam belle tibi processerit & quam docte à te excogitata sit, supra jam patefactum est. Unum jam addam testimonium quo convincaris etiam plures tabulas testamenti fieri olim solitas, & testamenta pluribus codicibus, qui plures essent numero quam duo. In Institutorum lib. II. de Testamentis ordinandis docet Imperator; *unum testamentum*

mentum pluribus codicibus conficere quem posse. Non de duobus hoc intellexisse Justinianum vel eum Jurisconsultum ex quo hæc compilata sunt, apparet ex sequentibus istis verbis, *secundum obtinentem tamen observationem omnibus factis.* An *omnes* de duobus tantùm dici putabis? Theophilus vertit πολλὰς διαθήκας. Ergo & πολλοὶ Græcis proprie de duobus. Et addit, ὥστε μίαν ἑκάστην αὐτῶν κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἐν διαθήκαις παραφυλακὴν περιγίνεσθαι. *Ita tamen ut unumquodque eorum ea observatione conficiatur quæ in testamentis obtinet.* Quæro ex te, nisi hæc tibi etiam stulta quæstio videatur, an μία ἑκάστη, & *unumquoaque* ex pluribus testamentis, de altero tantum ex duobus possit intelligi? Sed ego stulto stultior sum qui in his diutius immorer, quæ scutica aut ferula digna in puero fortasse essent, sed in viro tam grandi natu & qui se tam doctum facit ut alios præ se stultos habeat, flagello vel losis castiganda sunt.

CAP. XXXVIII.

Quomodo citra contradictionem duo exemplaria dicantur de testamentis duobus quorum alterum prius scriptum sit, alterum posterius. Exemplum esse ἴσον & ἰσότυπον quia exemplari simile est. Heraldi inscitia & ineptia notata.

STultitiæ insimulatus Salmasius in superiore quæstione ab homine supra modum sapiente, hic etiam arguitur quasi manifestæ contradictionis, in his ejus verbis quæ sic retulit Advocati sapientia: *Si unum post alterum scribatur, aut ipse testator cum ipse unum scripsisset manu sua, alterum dabat libertis aut alii librario scribendum, utroque casu unum fuit tanquam originale & prototypum exemplar, alterum ex priore formatum & transcriptum ἰσότυπον* & *ἀντίγραφον*. Truncata & interpolata Salmasii verba recitavit, tacuitque præcedentia & consequentia, & cum ea ita posuisset ut voluit, sic vanus homo & nequam garrire infit: *Id à Salmasio dormiente scriptum se existimaturum, nisi vigilans ejusmodi contradictionibus & ineptiis sese identidem implicaret.* An tu dormiens scribere soleas nescio, id scio te ea vigilantem scribere quæ nec à dormitantibus legi mereantur, & præterea te improbum esse mortalem. In ea pagina Salmasius cum binæ tabulæ testamenti vulgo olim

olim ſcribi ſolerent ut eſſent utræq; authenticæ, alteras ut plurimum teſtatoris manu fuiſſe ſcriptas notavit, alteras liberti alicujus vel amanuenſis, cui eas ex autographo proprio deſcribendas dabat. Ita Auguſtū duobus codicibus teſtamentum ſuum confeciſſe, alterum ſua, alterum liberti manu. Ita Tiberium, duplex feciſſe teſtamentum. Ita denique binas eas tabulas exemplarii cauſa ſcriptas fuiſſe, quarum meminit dicta Lex XLVII. Proculus. His poſitis ita ad verbum hæc ſubjecit Salmaſius: *Aut igitur ipſe teſtator propria manu utraſque ſcribebat, ſed unas poſt alteras, non enim poterat ambas ſimul exarare. Aut vero cum unas ipſe ſcripſiſſet manu ſua, alteras dabat liberto aut ſuo librario ſcribendas. Vtroque caſu unum fuit tanquam originale & prototypum Exemplar, alterum ex priore formatum & deſcriptum, ἰσότυπον & ἀντίγραφον. Nec enim aliter licet ſtatuere.* Nunc ipſe à te peto, pro antiqua quæ tibi cum Salmaſio interceſſit conſuetudine, hoc mihi reſpondeas, an aliter putes aut aliud poſſe ſtatui? Non potuit teſtator duas ſimul tabulas exarare, ergo aut alteras prius ſcripſit ſua manu, deinde alteras, aut prius à ſe ſcriptas tradidit amanuenſi deſcribendas. Quocunq; modo id fiat, non poſſis aliter dicere quin priori loco ſcriptæ propriè veri archetypi, autographi & exemplarii, ſcripturæque authenticæ videantur

vicem obtinere. Quod vero ex primitiva ſcriptura deſcriptum fuit, *exempli* & *copiæ*, ut dicimus, locum habere. Finge & alio modo ſcriptas illas binas tabulas fuiſſe. Fac neutras ab ipſo teſtatore ſcriptas, ſed eo dictante ab amanuenſi exceptum & chartæ mandatum teſtamentum. Cum duo ſic ſunt facienda, unum poſt alterum ſcribendum eſt. Prius ergo ſcriptum, ſemper vere & proprie *exemplaris* nomen habebit, ſecundo loco exaratum ut ex priore deſcriptum, *exempli*. Quæ vultum viventis & videntis tabula picta expreſſit, hæc eſt imago ejus πρωτότυπος, quæ ex hac ab eodem pictore & eodem tempore expreſſa fuerit, ἀπόγραφος dicetur & exemplum eſt imaginis archetypę, non ipſius exemplar prototypum. Idem eſt de ſcriptura quæ binis mandatur codicibus. Quæ prima facta eſt, ſemper ea pro archetypa & authẽtica habenda. Ex ea deſcripta & ſecunda, non eſt niſi exemplum ab exemplari expreſſum. Cum hæc ita ſint, neque aliter eſſe poſſint, nec poſſit negare Cauſidicus quin ita res ſe habeat, contradictionem tamen in his ſe deprehendiſſe jactavit. *Nam ſi*, inquit, *utrumque eſt exemplar*, *utrumque oportet eſſe πρωτότυπον & ἰσότυπον, alias alterum tantum exemplũ eſſet, & non exemplar, quod modo fatebatur cum plura exemplaria agnoſceret, plura eſſe authentica*. Egregia hæc ſane, ſed hominis communi

muni

muni ſenſu carentis ratiocinatio. Non poteſt videre quomodo duo codices teſtamenti vel tabulæ poſſint eſſe ac videri authenticæ & exemplarii cauſa ſcriptæ, ſi dicatur altera prius ſcripta,& altera ex priore deſcripta. Revera quidem & proprie quæ prius ſcripta eſt *exemplar* eſt, quæ poſterius & ex priore deſcipta, *exemplum*, ſed cum ex arbitrio teſtatoris pendeat ſtatuere utrumque eſſe pro exemplari, id ſequendum eſt quod ille voluit. Nam & interdum ex duobus ita ſcriptis teſtamentis, alterum *exemplar* ut fuit vere, alternm *exemplum* haberi ſtatuebat; ſicut jam ſupra obſervatum eſt. Fruſtra etiam concludit Advocatus, *Ergo, & ſi unum ſit prius, alterum poſterius, ſi tamen ambo à teſtatore & à teſtibus ſunt ſimul ſignata & ſubſcripta, cæteris etiam quæ ad teſtamentum ſollemne faciendum requiruntur obſervatis, ſunt omnia authentica.* Primum fruſtra hæc tinnis, cum Salmaſius non negaverit utrumque eſſe authenticum quamvis alterum prius, alterum poſterius ſit ſcriptum, immo tametſi & plura ſint hoc modo alia poſt alia ſcripta, nihilominus fore omnia authentica, ſi pro authenticis ea haberi omnia voluerit teſtator, quamvis per naturam rei illud proprie ac vere ſit archetypum & prototypum & exemplar, quod teſtatoris mente conceptum & manu conſcriptum ante alia omnia

fuit & ex quo reliqua descripta fuere, Ubi ergo Salmasii contradictiones? Si ibi ponas inscitiam tuam, veritati magis litaveris. Frustra etiam dicis, *Si tamen ambo à testatore & à testibus sunt simul signata & subscripta.* Dico enim tibi & jam dixi, quod ex duobus pro exemplo habendum jusserat testator, etiam subscriptum & signatum à testibus fuisse, & tamen vim exemplaris vel scripturæ authenticæ non habuisse. Inde est quod in leg. VII. D. Testamenta, de exemplo aperto notavimus supra. Si enim aperiri debuit exemplum, utique & signatum fuit. Non enim aliter clausum eo more qui tunc obtinuit, fingi potest, nisi signatum etiam ponas. Si signatum autem dederis, etiam subscriptum concedas oportet. Ita tamen subscriptum ac signatum testamentum non erat *exemplar*, sed *exemplum* si testator exemplarii causa scriptum esse noluisset, sed quasi exemplum duntaxat. Quæ autem hîc recoquis de ἰσοτύπῳ tanquam diversum sit ab ἀντιγράφῳ, quantum Græcè doctis ludibrium debeas & quam temere affirmes id à te pluribus testimoniis in observationibus esse demonstratum, ex iis quæ supra posuimus, ostendimus. Bestiali quippe præditum oportet esse ingenio qui possit negare ἀντίγραφον, sive exemplum, ἰσότυπον esse suo exemplari, cum ipsa rei natura id probet. Vnde

&

& ἴσον absolute pro exemplo Græci recentiores usurparunt. Aut igitur probare debes ἴσον idem esse cum exemplari & πρωτοτύπῳ, aut fateri te oportet ἰσότυπον id esse proprie quod simile factum est exemplari & ex eo expressum quod & ἴσον vocatur. Atq; hactenus quidē specimini tuo responsum est hoc specimine. Si reliquum simile est, ut simile futurum certa fide auguror, quid nobis faciendum sit, æstimet lector qui hæc legerit. Vt pudet me tui ac miseret, qui tam gloriosus sis in tanta paupertate, & tot cladibus acceptis laureas, currus & triumphos somnies, ita non minus miserandæ sortis videri queat, qui sibi necessitatem indixerit repurgandi & everrendi quidquid quisquiliarum & sordium in tam grandi volumine aggessisti. Fidem subinde facere potest hic primus liber animadversionum, te errores erroribus defendisse, & cum studeres nihil impugnatum relinquere, ita objecta diluisse, quasi siquis liquido stercore corpus luto inquinatum vellet abluere. Quod hic præstiti, non tam Salmasio dedi quum congerronibus tuis, ac tui similibus de gente Arcadica auritis animantibus. Eos audio perlecta hac prima animadversione tua, dictitasse Salmasium famæ perditum, non jam pro homine docto posse ab ullo qui doctrinæ gustum aliquem habeat, haberi. Si

 post

poſtquam hanc reſponſionem percurrerint, ſententiam vertunt, ut calicem ſæpe ſoliti, pro bonæ mentis & ingenuæ indolis aſellis eos reputavero: ſin perſtant in guſtu quem præceperunt, dignos judicabo qui piſtrini perpetui incolæ carduis & furfure paleiſque æternum paſcantur. Tibi vero, Heralde, auctor ſum ne ſuperſtes ignominiæ tuæ vivas, ut quod reſtat vitæ reſte extinguas. Non enim amplius potes apud æquos harum rerum æſtimatores neque pro bono pragmatico haberi, neque pro bono grammatico. Ad ipſam legitimam ſcientiam quod attinet, quantum in ea verſatus fueris, oſtendunt quæ Salmaſius ad jus Atticum & Romanum obſervavit, & tua illa præclara obſervatio, qua pertinaciter pertendis, ſignata prius fuiſſe veterum teſtamenta quam ſubſcripta. Quod non ſecus eſt quam ſi diceres arcam prius claudi ſolitam, deinde in ea recondi quibus ſervatis opus eſt: aut ſi domus culmen ante exædificatum contenderes quam ejus fundamenta ſint poſita. Hoc ſi poteris defendere tum pro te Salmaſius in piſtrino molet. Niſi hoc faxis, tu ipſe σκύτη καὶ μύλλω βλέπε. Ad alios qui ſequentur libros ubi prodieri talem me ſpera, quia non ipſe melior es futurus. Vale ſi potes valere.

IN-

INDICULUS
Rerum & Verborum.

A.

C.

D.

E. Ex-

E.

F.

G.

H.

I.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Prima

Ὑπο-

Errata sic corrigenda.

36. l. ridicula. 67. l.24. αὐτόχειρον. 90. l. penult. recesserit. 120.l.12. liget. 153.l.11. *claudere.* 173.l. 8. clauderentur. 190. l.6. *dominio.* l.21. omnino. 191.l. penult. avulsis. 230. l. ult. necessarias. 233. l. 17. *testes.* 261. l. 23. pragmatici. 265. l. 12. quos. 266. l. 26. *pragmaticos.* 273. l.20. *codicillos.* 292.l. 4. servabatur. 311. l.8. ligatas. 315. l. 15. anteponit. 323. l. 16. diverso. 329. l.7. *caudatum* 330. l. 12. propriam. Si quæ nostram diligentiam effugerunt, æquus Lector per se facile emendabit.

FINIS.